NIKOLAJ NIKULIN

ATSIMINIMAI APIE KARĄ

TIKRAS, ŽIAURUS IR ATVIRAS SOVIETŲ KARIO PASAKOJIMAS APIE ANTRĄJĮ PASAULINĮ KARĄ

SERIJA: II PASAULINIS KARAS

NIKOLAJ NIKULIN

ATSIMINIMAI APIE KARĄ

BRIEDIS
Vilnius 2013

UDK 940.53(093.3)
Ni-128

Versta iš: Николай Никулин
Воспоминания о войне
2-е издание. СПб.
Издательство Гос. Эрмитажа, 2008 г.

© Nikolaj Nikulin, 2007
© Leidykla „Briedis“, 2013
© Vertimas iš rusų kalbos, Rimvydas Užukukis, 2013

ISBN 978-9955-26-424-8

Turinys

ANGELAS SARGAS IR KARAS 7

PRATARMĖ 8

PRADŽIA 10

POGOSTĖ 29

311-OJI ŠAULIŲ DIVIZIJA 67

Rugpjūčio 15-oji 73

Rugpjūčio 16-oji 74

Rugpjūčio 18-oji 75

Rugpjūčio 20-oji 78

Rugpjūčio 22-oji 79

KARO ŠIOKIADIENIAI

I novelė. Kaip tampama dydvyriais 84

II novelė. Svarbiausias seržanto Kukuškino gyvenimo epizodas 87

III novelė. Meilė stepėje prie Stalingrado 89

IV novelė. Mano karinės karjeros žlugimas 90

V novelė. Aš ir VKP(b) 92

VI novelė. Polianos stoties apylinkės 93

VII novelė. Žvilgsnis nuo aukštumos 95

VIII novelė. L. Markovo jūrų pėstininkų 4-osios brigados jūreivio atsiminimai, arba tipinė mūsų kariuomenės II pasaulinio karo puikiai sumanyta ir šauniai atlikta operacija 103

IX novelė. Naugardas 106

X novelė. Stremutka 113

XI novelė. Pogostiščės kaimas. Saška Palaškinas, Ivanas Ivanovičius Varenikovas, Serioža Orlovas ir kiti 123

XII novelė. Sapnas 135

XIII novelė. Ligoninėje 138

XIV novelė. Gvardijos jefreitorius Kukuškinas, arba kaip aš paskutinį kartą kovojau už Aukštos Moralės Idealus 150

XV novelė. Šlovingas lenkų miestas Čenstakava 159

XVI novelė. Gvardijos kapitonas Cikalas, arba sovietų ir vokiečių meilė 161

XVII novelė. Kodėl šaudė majoras G.? 167

XVIII novelė. Petka Šabašnikovas 175

XIX novelė. Erika, arba mano pralaimėjimas Antrajame pasauliniame kare 177

XX novelė. Maršalas Žukovas 187

Berlynas. Karo pabaiga 189

POKARIO LEGENDOS

I novelė. Apie asmenybės vaidmenį istorijoje 208

II novelė. Igoris Djakonovas, arba kas nugalėjo vokiečius Tėvynės kare 210

III novelė. Keturiasdešimtmečio šventė 214

IV novelė. Karas visada su manimi 216

1978. Veteranai. Atmintinos vietos 217

Kita pusė 237

BAIGIAMASIS ŽODIS 244

Gerbiamasis skaitytojau!

Leidykla „Briedis“ išleido dar vieną serijos „Antrasis pasaulinis karas“ knygą.

Skaitytojų vertinimui pateikiame Nikolajaus Nikulino, Rusijos meno akademijos nario-korespondento, daugiau nei 50-metį dirbusio Ermitažo muziejaus pagrindiniu moksliniu bendradarbiu, nuo 1965 metų iki mirties (2009) Peterburgo meno istorijos instituto katedros vedėjo, dėstytojo memuarus. Žymaus žmogaus, buvusio Raudonosios armijos kario, patyrusio Antrojo pasaulinio karo žiaurumus, nepagražintas pasakojimas. Jo neapkaltinsi nacistine propaganda, kaip dabar dažnai bandoma vadinti „per daug“ tikroviškai parašytas knygas.

N. Nikulinui teko kovoti fronto priešakinėse linijose, nors buvo verčiamas paminti savo įsitikinimus, moralines nuostatas, jis vis dėlto įstengė atsispirti milžiniškam tuometinės sovietų propagandos, raginusios žudyti ir prievartauti, spaudimui. Tačiau dėl to buvo smerkiamas net bendražygių. O kartais tiesiog kildavo pavojus būti savųjų sušaudytam ar išsiųstam į bausmės batalioną, kas iš esmės taip pat prilygo mirčiai.

Tad ši knyga, nepaisant sovietų propagandos melo, ilgus dešimtmečius kimšusio į žmonių galvas pasakas apie drąsius, kilnius, didvyriškus Raudonosios armijos karius, kaip tik atskleidžia ilgai slėptą tiesą apie vadinamąjį „Didįjį Tėvynės karą“.

Apskritai karo veidas niekada nebuvo gražus. Jame niekada netrūko beprasmiškų žiaurybių ir negailestingumo. Tačiau tokio barbariško, net žvėriško visuotinio žiaurumo, kurio buvo tiesiog verčiami imtis sovietų kariai net prieš civilius gyventojus, XX amžiaus istorijoje, bent iki Antrojo pasaulinio negirdėta.

Rusijoje – šalyje, kurioje net iki šiol pasakojama visiškai iškreipta Antrojo pasaulinio karo istorija, – N. Nikulino atsiminimai yra reti atvirumu, siekiu realiai pažvelgti į to meto įvykius. Deja, ši knyga ten laikoma valdžiai vienu iš pačių neparankiausių leidinių apie Antrąjį pasaulinį karą...

Leidėjai

ANGELAS SARGAS IR KARAS

Ši knyga išleidžiama serijoje „Sergėtojas“ („Chranitel“). Jos autorius ir herojus – Dievo apdovanotas garsus meno istorijos tyrinėtojas, mokslininkas, ryškus Ermitažo bei Peterburgo meno akademijos istorikas. Puikus Europos senųjų meno meistrų žinovas, tapybos meistriškumo vertintojas. Jo kalba neapsakoma, nuostabios knygos ir skaitomos paskaitos. Išugdė keletą kartų puikių meno žinovų, iš jų ir Ermitažo darbuotojų. Rašo nuostabius atsiminimus – pasakojimus.

Šiandien Nikolajus Nikulinas, tylus ir subtilus profesorius, kalba kaip griežtas ir tiesus memuarų autorius. Parašė knygą apie karą, rūsčią ir baisią. Skaityti ją skaudu, o skaudu todėl, kad joje labai nemaloni tiesa.

Tiesa apie karą susideda iš daugybės tiesų. Kiekvieno ji sava. Vieno – džiugi, kito – tragiška, dar kito kupina dieviškos prasmės arba banali ir tuščia. Kad galėtum žmonėms pateikti savo tiesą, privalai turėti tam teisę.

Nikolajus Nikolajevičius – karo didvyris, jo vardas įrašytas karinėse enciklopedijose. Drąsa ir krauju pelnė teisę papasakoti savo tiesą, beje, šią teisę autoriui suteikė ir jo knygose įrašytas rusų dailėtyros istoriko vardas. Jis – aukščiausių vertybių žinovas, grožio sergėtojas, ypač jautriai, o kartu tiksliai suvokiantis karo kvailybes ir baisybes. Apie jas pasakoja žvelgdamas pro pasaulio kultūros prizmę, o ne kaip sulaukėjęs kovotojas. Tai būtent tas atvejis, kai tiksli analizė ir tikroviškas pasakojimas atsirado naudojantis meno, o ne techninių mokslų metodais.

Ir atsiranda esminis pojūtis, o iš jo – žinojimas. Karai, tokie, kokius juos sukūrė XX amžius, kad ir kokie būtų teisingi, turėtų būti visiems laikams išbraukti iš mūsų žemiškojo gyvenimo

Kitaip – mums visiems galas!

Valstybinio Ermitažo direktorius
Michailas Piotrovskis

PRATARMĖ

Mano užrašai nebuvo skirti spaudai. Tai tarsi bandymas atsikratyti praeities. Kitose šalyse žmonės eina pas psichoanalitiką, pasakoja savo nerimą, savo rūpesčius, savo paslaptis tikėdamiesi išsigydyti ir patirti ramybę, o aš imu popieriaus lapą, kad iškuopčiau iš atminties užkaborių seniai ten apsigyvenusią kiaulystę, kad išsilaisvinčiau iš slegiančių prisiminimų. Nieko nelemiantis bandymas, jokios vilties... Šie užrašai labai asmeniški, rašyti sau, o ne svetimai akiai, todėl itin subjektyvūs. Jie negali būti objektyvūs todėl, kad karą išgyvenau vos ne vaikystėje, be jokios gyvenimo patirties, visiškai neturėdamas jokių gynybinių reakcijų ar imuniteto likimo smūgiams. Juose nėra nuoseklaus, tikslaus įvykių dėstymo, tai ne memuarai, kurie užpildo mūsų bibliotekų lentynas ir kuriuos rašo garsūs karvedžiai. Mūšių ir žygdarbių aprašymas yra minimalus, o karo heroizmas visiems žinomas ir daugybę kartų jau apdainuotas. Oficialiuose memuaruose nejuntama tikros karo atmosferos, autorių beveik niekada nedomina, ką iš tikro patiria kareivis. Paprastai karus pradėdavo tie, kuriems mažiausiai jie grėsė: feodalai, karaliai, ministrai, politikai, finansininkai ir generolai. Kabinetų tyloje jie kurpia savo planus, o paskui, kai viskas baigiasi, rašo atsiminimus šlovindami savo drąsą ir teisindamiesi dėl nesėkmių. Dauguma memuarų autorių šlovina pačią karo idėją ir drauge sukuria precedentų naujoms karo užmačioms. Tie, kurie sumoka už viską, žūsta nuo kulkų įgyven-

Tragedija prie Nevos. 1941–1944 m.

dindami generolų užmačias, o tie, kam karas visiškai nereikalingas, paprastai memuarų nerašo.

Čia bandžiau papasakoti, apie ką mąsčiau, kas mane daugiausia stebino ir kuo buvau gyvas ilgus ketverius karo metus. Pakartosiu – šis pasakojimas neobjektyvus. Mano žvilgsnis į tų metų įvykius – ne iš generolo varpinės, iš kurios viskas matyti. Žvelgiu į juos iš apačios, kareivio, šliaužiančio pilvu per fronto purvynus, o kai kada ir įbedančio nosį į tą purvyną, akimis.

Raudonosios armijos kariai, žuvę netoli Leningrado. 1941 m.

Žuvę vokiečių kariai prie blindažo netoli Leningrado. 1941 m.

Tokia pozicija savaip įdomi, nes atskleidžia visiškai nepastebimus, netikėtus, be to, atrodo, gana svarbius faktus. Iš dalies šių užrašų tikslas – užfiksuoti kai kuriuos užmirštus karo laikotarpio buities štrichus. Deja, svarbiausia, nors karas seniai baigėsi, baigiasi ir mano gyvenimas. Jo pradžia sutapo su karo ištakomis, todėl panorau pats sau atsakyti į kankinamus, nepaliekančius manęs ramybėje, klausimus.

Kadangi šis rankraštis skirtas ne skaitytojams, manau, galiu neatsiprašinėti už pasakymus ir scenas, be kurių neįmanoma tikroviškai perteikti kareiviškos buities, kareivinių atmosferos.

Tačiau jei atsirastų rankraščio skaitytojas, tegul skaito jį ne kaip literatūros kūrinį ar istorinį veikalą, o kaip dokumentą, kaip dalyvio liudijimą.

Leningradas, 1975 metai

PRADŽIA

Karas – garbingas tikrų vyrų užsiėmimas.
Švedijos karalius Karlas XII

Dieve, Dieve mūsų! Gailestingasis Dieve!
Ištrauk mane iš šios pamazgų duobės!

„Čia prasideda pasaulio subinė!"
Vokiečių plakatas, pastatytas Volchovo fronte. 1941 m.

1941 metų pavasarį Leningrade daugelis jautė, kad karas jau ne už kalnų. Informuoti žmonės žinojo apie pasirengimą jam, gyventojai baimingai klausėsi kalbų ir gandų. Bet niekas negalėjo atspėti, kad vos po trijų mėnesių nuo įsiveržimo priešas stovės prie miesto sienų, o vos po pusmečio kas trečias jo žmogus mirs baisia mirtimi nuo išsekimo. O mes, geltonsnapiai paukštukai, ką tik palikę mokyklos sienas, visai negalvojome apie artėjančius įvykius, nors daugumą artimiausiu metu turėjo žūti Leningrado apylinkių pelkėse. Daugelio tų, kurie grįš, lauks visai kitas gyvenimas. Tapę bekojais, berankiais invalidais arba neurastenikais, alkoholikais jie visam laikui praras dvasios pusiausvyrą.

Karo paskelbimą aš, kaip, atrodo, ir daugelis kitų, sutikau, taip sakant, abejingai, tikrai tarsi tai mums būtų visai tolima. Paklausėme radijo, pakalbėjome. Laukėme greitų mūsų nenugalimos ir, kaip nuolat rašė laikraščiai, geriausios pasaulyje kariuomenės pergalių. Kol kas mūšiai vyko kažkur labai toli. Apie juos mus pasiekdavo daug mažiau žinių nei apie karą Europoje. Pirmosiomis karo dienomis mieste įsivyravo savotiška šventinė nuotaika. Buvo giedras saulėtas oras, žaliavo sodai ir skverai, daugybė gėlių. Miestas pasipuošė negrabiai nupieštais plakatais karo tema. Gatvės atgijo. Daugybė naujokų naujutėlaitėmis uniformomis dalykiškai zujo šaligatviais. Aplinkui visur skambėjo dainos, patefonų ir armonikų garsai – mobilizuotieji stengėsi paskutinį kartą pasigerti ir atšvęsti išvykimą į frontą. Neaišku, kodėl birželį ir liepą atsirado daugybė puikių parduodamų iki tol buvusių deficitinių knygų. Nevos prospektas virto bukinistų prekyviete – tiesiai ant tilto sustatyti stalai, ant kurių sukrautos kaugės knygų. Kol kas parduotuvėse buvo maisto ir eilės neatrodė labai rūškanos.

Smėlio maišais apdėliotos vitrinos. Leningrado blokada. 1941 m.

„Durtuvu durk!" Leningrado pašauktinių kovinis rengimas. 1941 m.

Namai pasikeitė. Langų stiklai kryžmai apklijuoti popieriaus juostomis, parduotuvių vitrinos užkaltos lentomis ir uždengtos maišais su smėliu. Ant sienų atsirado užrašų, nurodančių slėptuves nuo bombų ir priedangas. Ant stogų budėjo stebėtojai. Soduose išdėstytos zenitinės patrankos ir kažkokie nelabai jauni žmonės plačiomis slidininkų kelnėmis ten nuo ryto iki vakaro badė durtuvais kaliauses. Gatvėse retkarčiais galėjai išvysti merginų absurdiškomis galifė ir negrabiai pasiūtomis palaidinėmis. Jos nešė baisiai didelius balionus su dujomis oro užtvarų aerostatams,

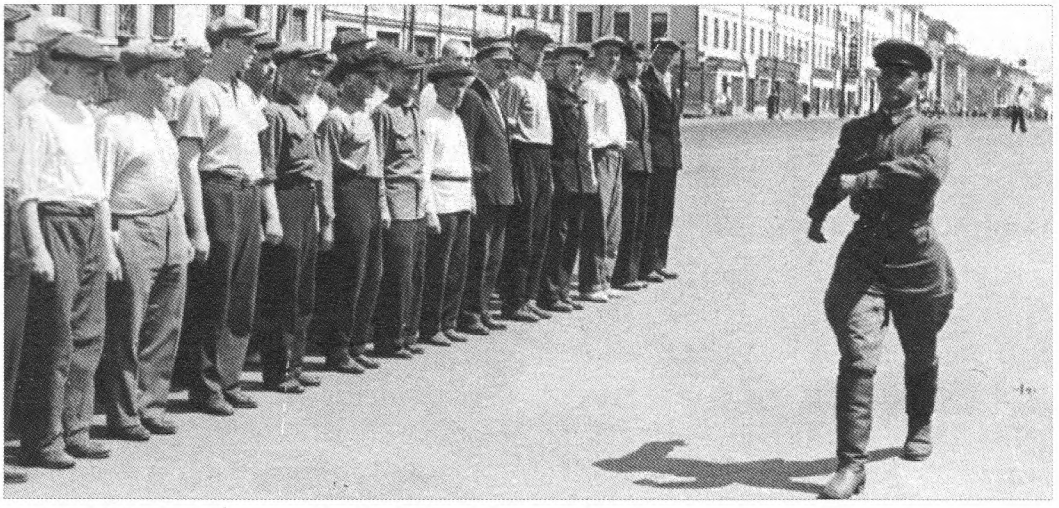

Didelę dalį kovinio rengimo Raudonojoje armijoje užimdavo paprasčiausias muštras: įvairios rikiuotės, žygiavimas ir panašiai. Leitenantas I. Tretjakas moko žygiuoti šauktinius. Maskva. 1941 m.

kurie, ilgų lynų laikomi, kilo virš miesto ir atrodė tarsi žuvys, aiškiai išsiskiriančios baltųjų naktų giedrame danguje.

O karas vis tiek, nors ir neaišku kur, tęsėsi. Kažkas vyko, bet niekas tiksliai apie tai nežinojo. Į ligonines pradėjo vežti sužeistuosius, o mobilizuotieji važiavo ir važiavo. Į atmintį įsirėžė jūrų pėstininkų išvykimo scena: tiesiog prieš mūsų langus Nevos pusėje į pramoginių kelionių katerį laipino kareivius su visa ginkluote bei amunicija. Jie ramiai laukė savo eilės, tik staiga prie vieno iš jų garsiai raudodama pribėgo moteris. Ją kalbino, ramino, viskas veltui. Kareivis jėga plėšė mėšlungiškai sugniaužtas rankas, o moteris vis kabinosi į daiktamaišį, šautuvą, dujokaukę. Kateris nuplaukė, o moteris ilgesingai rypuodama daužė galva granitinį krantinės parapetą. Ji pajuto tai, apie ką aš sužinojau daug vėliau: nei kateriai, kuriais išsiųsdavo desantą, nei kareiviai niekada negrįžo.

Vėliau visi užsirašėme į liaudies pašauktinius... Mums išdavė šautuvus, šaudmenų, maisto, nesuprantama, kodėl silkių, matyt, tai, kas pakliuvo po ranka, ir susodino į baržą, stovinčią prie Mažosios Nevos kranto. Štai čia pirmą kartą mane išgelbėjo mano angelas sargas, įgijęs pagyvenusio pulkininko pavidalą, įsakydamas visus išlaipinti iš baržos ir išrikiuoti krante. Iš karto nieko nesupratome, o pulkininkas, visus nužvelgęs raudonomis nuo nemigos akimis, kai kuriems įsakė išeiti iš rikiuotės. Tarp jų buvau ir aš.

„Žengte marš namo!“ – įsakė pulkininkas. – Ir be jūsų, snarglių, TEN vemt verčia!“ Pasirodo, jis norėjo padaryti kaip priklauso, mėgino ką nors ištaisyti, išgelbėti geltonsnapius nuo beprasmės žūties. Tam jis rado jėgų ir laiko! Bet visa tai supratau daug vėliau, o tada grįžęs namo nustebinau visą šeimą...

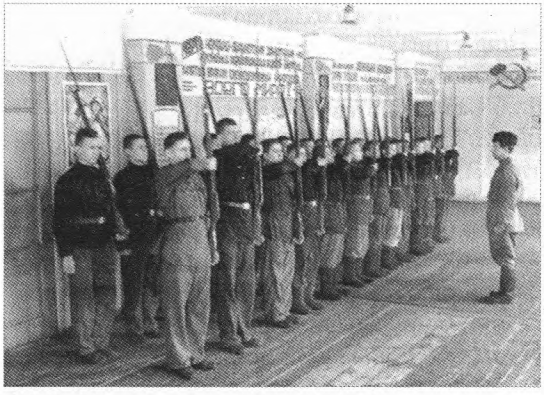

Labai dažnai į frontą buvo imami net 14–15 metų paaugliai. Rikiuotės pratybos su šautuvais. Leningradas. 1942 m.

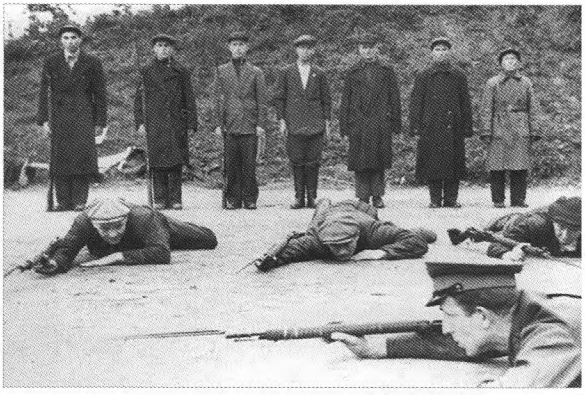

Liaudies pašauktiniai pratybose. Leningradas. 1941 m.

O barža nuplaukė Neva tolyn. Pagal gandus, ties Volchovu ją subombardavo ir nuskandino „meseršmitai". Pašauktiniai sėdėjo triumuose, kuriuos apdairi vadovybė įsakė uždaryti – ims dar ir išsilakstys balandėliai!

Aš grįžau namo, tačiau po savaitės gavau oficialų mobilizacinį šaukimą. Karinis komisariatas mane pasiuntė į karinę mokyklą. Iš pradžių į vieną, paskui į kitą, po to ir į trečią. Visus bendraamžius priėmė, o mane medicinos komisija išbrokavo – širdis prasta. Galiausiai ir man rado tinkamą vietą: radijo specialistų mokyklą. Ir čia dar nekvepėjo karu. Buvo labai linksma, įdomu. Sukvietė buvusius mokinukus, studentus, temperamentingus, geidžiančius žinių, gyvai bendraujančius vaikinus. Juokas, plepalai, anekdotai. Vakare vienas visus atmintinai iš eilės Bethoveno sonetus švilpauja, kitas groja kanklėmis, kurias pasiėmė į karą. O kaip įdomu gulėti dviaukštėje lovoje be čiužinio, nors metalinis tinklas per naktį atsispaudžia ant fizionomijos! Kaip keičiasi žmonės, apvilkti karine uniforma! Ir koks juokingas seržantas:

–Aha, jūs mokate dvi kalbas! Puiku – eisite valyti išvietės!

Seržanto pamokas įsiminiau visam gyvenimui. Kai, sukdamasis rikiuotėje, painiojau dešinę koją su kairiąja, seržantas mane mokė:

– Čia tau ne universitetas, čia galva reikia mąstyti!

Pirmąsias karinio etiketo žinias mums išklojo pats mokyklos viršininkas – senas kariškis, dalyvavęs dar pilietiniame kare. Žygiuodami sutikome jį kieme ir, kaip mus mokė, kruopščiai raportavome:

– Drauge viršininke, skyrius vyksta mokytis!

– Ne vyksta, o kiaušinius pažeme velka, – pasigirdo atsakymas...

O koks linksmuolis buvo mūsų vyresnysis politrukas (politinis vadovas)! Per politinę valandėlę jis pranešė:

– Ukraina jau užgrobta fašistų rankų letenų!

O paskui, paskelbus komandą miegoti, visą kuopą vaikė po aikštę. Kareiviai garsiai trepsėjo viena koja ir vos buvo girdėti, kai žengė kita, tai buvo bendro priešiškumo stichinė demonstracija žmogui, kuris visiems nepatiko. Bet dalgis atsimušė į akmenį – politrukas žadėjo mus vaikyti iki paties ryto ir, tik įsikišus mokyklos viršininkui, padėtis pagerėjo.

– Liautis! – pareiškė jis. – Ryt įtempta mokymų diena.

Tada, kai prasidėjo blokada ir ėmėme tinti iš bado, šis politrukas įsigudrino vaikščioti į virtuvę ir prisiėsdavo ten iš kareiviško katilo... Neaišku kaip, bet jam pavyko iš karo grįžti gyvam. 1947 metais važiuodamas su reikalais į Maskvą, traukinyje pamačiau pažįstamą banditišką snukį su randu ant skruosto. Tai buvo šaunusis politrukas, dabar vagono palydovas, paslaugiai nešiojantis stiklines ir šauniai imantis arbatpinigius. Suprantama, jis manęs nepažino ir aš mielai įdėjau pusrublį į jo prakaituotą „sąžiningą" ranką.

Mokslus krimtome sąžiningai, be to, veikla buvo įprastinė; praėjo vos du mėnesiai, kaip palikome mokyklos suolus. Paprastutę Morzės abėcėlės gudrybę visi greitai perprato. Pernelyg didelio kariuomenės muštro taip pat neteko patirti, tam neužteko laiko. Tiesa, rikiuotės pratybos ir durtuvų kovos pamokos kursantus visiškai išsekindavo. Retkarčiais surengdavo paradą su muzika. Tačiau orkestras nuvylė: tai buvo mobilizuotas ir kariška uniforma pervilktas džiazo ansamblis. Vietoj rikiuotės ritmo nuolat „nuplaukdavo" į rumbą ir nedelsiant pasigirsdavo daugiaaukščiai mokyklos viršininko keiksmažodžiai. Atskridus vokiečių žvalgybos lėktuvui ir tą vaizdelį nufotografavus, paradai liovėsi.

O karas vis tiek neaišku kur vyko. Pirmąjį supratimą apie jį gavome, kai iš fronto į mokyklos teritoriją papildyti ir susitvarkyti atvyko sutriuškinta divizija. Visus nustebino, kad frontininkai godžiai kimšo likusią valgykloje perlinių kruopų košę. Radijo mokyklos kursantai dar neseniai buvo iš namų, taigi išlepę ir išrankūs maistui, o kai kurie nuo pat pradžių niekaip negalėjo priprasti prie kareiviško valgio. Vieną kartą pabudau trečią valandą nakties nuo keisto traškesio. Jo priežastį išvydau prieangyje: ten stovėjo garsaus Leningrado aktoriaus sūnus Jurka Voronovas ir paskubomis graužė vištieną, kurios iš namų atvežė mylimieji tėveliai.

Iš fronto grįžę kareiviai buvo tylūs, užsisklendę. Stengėsi bendrauti tik tarpusavyje, atrodė, lyg juos sietų bendra paslaptis. Vieną nuostabią dieną diviziją išrikiavo aikštėje priešais kareivines, o mums liepė išsirikiuoti greta. Mes juokavome, plepėjome, spėliojome, kas dabar bus. Sukomandavo: ramiai ir atvedė du be diržų. Paskui kapitonas pradėjo skaityti iš popieriaus: šitie du už dezertyravimą nuteisti mirties bausme. Ir tuojau, mums net nespėjus nieko suprasti, automatininkai abu nušovė. Tiesiog be jokių formalumų... Figūrėlės pasitampė ir sustingo. Gydytojas konstata-

Vokiečių sviedinių sprogimai Leningrado gatvėse. 1941 m.

vo mirtį. Kūnus užkasė aikštės pakraštyje, žemę sulygino ir sutrypė. Mirtinoje tyloje išsivaikščiojome. Pasirodo, sušaudytieji be leidimo išėjo į miestą susitikti su artimaisiais. Norėdami sustiprinti drausmę, surengė parodomąjį sušaudymą. Viskas atrodė labai paprasta ir labai baisu! Būtent tada mūsų sąmonėje įvyko pokytis: pirmą kartą supratome, kad karas, – ne juokai ir kad jis mūsų neaplenks.

Rugpjūtį fronte netoli Leningrado padėtis buvo bloga, divizija išvyko į priešakines linijas, o kartu su jais – pastiprinimas, pusė mūsų kursų. Kursantai labai greitai „sudegė" mūšiuose. Angelas sargas mane vėl išgelbėjo: likau kitoje pusėje. Prasidėjo bombardavimai. Ypač efektinga buvo rugsėjo pirmosios pradžia. Saulėtos dienos tyloje ore staiga pasigirdo nežinia iš kur sklindantis gausmas. Jis vis stiprėjo ir stiprėjo, sudrebėjo stiklai ir viskas aplinkui pradėjo vibruoti. Toli ryškioje padangėje pasirodė lėktuvų armada. Jie skrido rikiuote, įvairiame aukštyje, lėtai, užtikrintai. Aplinkui tarsi padriki vatos gumulai žydroje padangėje sproginėjo zenitiniai sviediniai. Artilerija šaudė karštligiškai, be tvarkos, bet nepadarydama jokios žalos lėktuvams. Jie net nemanevravo, nekeitė rikiuotės tvarkos ir, tarsi nepastebėdami šaudymo, skrido į taikinį. Aiškiai buvo matyti geltoni sparnų galai ir juodi kryžiai ant fiuzeliažo. Mes sėdėjome „plyšiuose" – giliuose specialiai iškastuose grioviuose. Buvo labai baisu ir aš netikėtai pamačiau, kad slepiuosi po brezento skiaute.

Apšaudo priešo artilerija. Leningradas. 1941 m. rugsėjis.

Tolumoje, drebindamos žemę, sproginėjo fugasinės bombos, ant mūsų pradėjo kristi padegamosios. Jos sumažino įtampą: kursantai iššoko iš priedangos ir puolė gesinti gaisrų židinius. Tai atrodė tarsi naujas, patrauklus žaidimas – padegamoji švyti lyg šaltoji ugnis ir ją reikia įkišti į smėlį. Gęsta ji šnypšdama ir leisdama garus. Kai viskas pasibaigė, pamatėme dūmų kamuolius, uždengusius pusę dangaus. Tai degė Badajevo maisto prekių sandėliai. Tada dar negalėjome žinoti, kad šis gaisras nulems milijono miesto gyventojų likimą. Jie mirs nuo bado 1941–1942 metų žiemą.

Bombardavimas tapo sistemingas. Į mokyklos kiemą pataikė fugasinė ir suplėšė į skutus keletą žmonių. Sugriuvo pastatai gretimose gatvėse, dalis ligoninės (ten, kur dabar valstybinis gydytojų tobulinimosi institutas (GIDUV). Sklandė gandai, kad šnipai veidrodžiais signalizuoja vokiečių lėktuvams nuo šio pastato stogo. Naktis leidome kieme iškastose priedangose. Neveikė vandentiekis, kanalizacija, per dvi valandas klozetai prisipildė nešvarumų, bet viršininkai skubiai ėmėsi priemonių: tam, kuris mokėjo dvi kalbas, teko smarkiai padirbėti, o kieme buvo iškasti tokie patys kaip kaime primityvūs įrenginiai. Bombardavimų nuostoliai nedideli, daugiau buvo baimės. Aš labai persigandau, kai bomba sprogo už lango, išmušė du rė-

mus su stiklais, mane nubloškė ant didžiulio rąsto. Vos prieš sekundę, nežinau kodėl, pritūpiau ir rąstas, praskridęs man virš galvos, trenkėsi į sieną šalia.

Visiškos netvarkos sąlygomis laisvai veikė vokiečių agentai, vakarais raketomis nušviesdavę taikinius daugybe raketų. Vieną kartą raketos pakilo iš mūsų pastogės. Savaime suprantama, nieko aptikti nepavyko, nes visi buvę netoliese, na, beveik pusšimtis žmonių, puolė gaudyti leidžiančiojo raketas. Susidarė milžiniška kamšatis ir argi verta buvo tikėtis ką nors rasti?

Spalio pabaigoje baigusius mokymų kursus pasiuntė į Levašovo stotį lauko praktikai. Čia, artilerijos mokyklos vasariniuose nameliuose, gyvenome visą mėnesį. Žiema atėjo anksti. Prisnigo ir sniegas neištirpo jau iki pavasario. Praktikos metu sėdėjome prie Morzės abėcėlės, palaikėme ryšį tarp atskirų kursantų grupių. Pripratome šalti ir badauti, tačiau tikro bado dar nejutome. Per dieną gaunant tris šimtus gramų duonos, išgyventi galima, o mes dar rinkome giles, šaknis. Svajojome patekti į budėjimą virtuvėje. Ir vieną kartą pirmajam būriui pasisekė. Vakare grįžęs šis būrys vėmė ant mūsų, antrojo būrio, miegančio ant apatinių gultų: vaikinai buvo atpratę nuo maisto, persivalgė ir išputo pilvai. Toliau juokavome, šaipėmės net iš to, kad trūksta maisto. Tačiau nuotaika buvo žvali.

Levašovas buvo ne bombonešių taikinių zonoje. Tačiau vieną kartą naktį, stovėdamas prie maisto sandėlio sargyboje, stebėjau eilinį antskrydį prieš Leningradą. Tai buvo nuostabus reginys!

Bombų sprogimai, gaisrų pašvaistės, įvairiaspalvės trasuojamųjų kulkų ir sviedinių juostos, purpurinės šviesos nutvieksti dūmų protuberantai. Visa tai pulsavo, virpėjo, slinko per visą horizontą. Iš tolumos atskriejo duslus ilgai netylantis gausmas. Žemė vis sudrebėdavo. Atrodė, kad šiame pragare niekas neturėjo išlikti. Ilgesingai ir su baime mąsčiau apie ten esančius giminaičius. Ryte gerasis sandėlio vedėjas padovanojo man VISĄ (!) kepalą duonos. Pusę suvalgiau, o kitą pusę nunešiau draugams. Prisimenu, kaip vieno iš jų gražios rusvos akys pritvinko ašarų, atrodo, vaikinuko pavardė buvo Mandelis...

Vieną kartą, sėdėdami pusnyje, visą naktį budėjome prie radijo stoties. Aplinkui nebuvo nė dvasios ir kai eteryje nuskambėjo vokiečių agitacinė laida rusams, nusprendėme jos pasiklausyti. Mus prabloškė ne pranešimas apie dar vienos kariuomenės grupuotės sutriuškinimą, ne išvardyti belaisvių, trofėjų bei kitų nuostolių skaičiai, o tai, kad Budioną ir Vorošilovą, apie kuriuos pas mus rašyta tik pagiriamuoju laipsniu, diktorius išvadino negabiais ir visiškais karybos profanais. Iš tikro tada labai miglotai įsivaizdavome visą padėties rimtumą, tad supratome, jog Leningradas atsidūrė ant sutriuškinimo ribos. Tačiau apie pralaimėjimą negalvojome ir šiurkš-

Artilerijos apšaudymo metu sugriautas butas. Leningradas. 1942 m.

ti vokiečių propaganda mūsų beveik neveikė. Nors sieloje buvo gana bjauru.[1]

Lapkričio pradžioje mus grąžino į šaltas, be stiklų Leningrado kareivines. Prieš išvykstant į frontą, kuopoms pavedė patruliuoti mieste. Tikrinome dokumentus, įtartinus asmenis sulaikydavome, tarp pastarųjų buvo ir patekusiųjų į apsuptį prie Lugos ir iš kitų „katilų". Tai buvo siaubingai sulysę žmonės – vieni kaulai, aptempti ruda, vėjo nugairinta oda.

Miestas labai smarkiai skyrėsi nuo to, kaip atrodė rugpjūtį. Visur skeveldrų pėdsakai, daugybės namų sugriauti fasadai, atveriantys tarsi butų pjūvį, kai kur ant grindų likučių stovėjo lovos ar komodos, ant sienų kabojo laikrodžiai ar paveikslai. Šalta, drėgna, tamsu.

85 mm zenitinių pabūklų 52-K baterija Dekabristų aikštėje (dabar Senato aikštė). Leningradas. 1941 m.

1 Ko vertas toks vokiečių agitacijos perlas: „Žydą politruką mušk, plyta snukį jam sukrušk..." Tai užrašas prie lapelio iliustracijos. Įdomu, kas jį sukūrė, vokiečiai ar perbėgusieji pas juos rusai? O štai čia tikras rusiškas perlas:

Справа молот.	Pjautuvas
Слева серп:	Ir kūjis:
Это наш советский герб.	Mūs sovietų herbas didis.
Хочешь жни,	Nori – pjauk,
А хочешь куй,	Nori – kalk!
Всё равно получишь... уй	Bet išeis tik b...s...
(по потребности...)	(pagal reikalą...)

Lapeliai su generolo Vlasovo portretu vokiška uniforma visus aplinkinius tik smarkiai erzino ir veikė priešingai. Keista, kad vokiečiai to negalėjo suprasti. Beje, tai jau 1943–1944 metų atsišaukimai.
Galima teigti, kad ši vokiečių agitacija buvo organizuota nevykusiai. Tai visai nepanašu į vokiečius, kurie paprastai sugebėdavo numatyti net smulkmenas.

Klodtovo žirgai pašalinti. Jusupovo rūmai sugriuvę. Etnografijos muziejuje nuo viršaus iki apačios didžiulis plyšys. Admiraliteto ir Petropavlovsko soboro špiliai uždengti tamsiomis įmautėmis, o Isakijaus kupolas nudažytas neutralia maskuojamąja spalva. Skveruose įkastos zenitinės patrankos. Retkarčiais kaukdami pralekia vokiečių sviediniai ir sprogsta tolumoje. Vienodai tiksi metronomas. Vėjas nešioja pageltusius lapus, kažkokius purvinus popiergalius... Mieste tvyro bjauri nuotaika, kurią savo sukurtuose kupletuose puikiai perteikė Leningrado nusikaltėliai:

В блокаде Ленинград, стреляют и бомбят,	*Šaudo, bombarduoja, Leningrado blokada.*
Снаряды дальнобойные летят.	*Toliašaudžiai lekia sviediniai.*
В квартире холодно, в квартире голодно,	*Šalta bute, badaujam jame,*
В квартире скучно нам, как никогда, ха-ха!	*Liūdna mums, kaip niekada, cha, cha!*
Морозы настают, нам хлеба не дают,	*Šalčiai jau pristoja, duonos mes stokojam,*
Покойников на кладбище несут.	*Numirėlius į kapines nešioja.*
В квартире холодно, в квартире голодно.	*Šalta bute, badaujam jame,*
В квартире скучно нам, как никогда, ха-ха!	*Liūdna mums, kaip niekada, cha, cha!*
и т.д.	*ir t.t.*

Mūsų postas buvo netoli filharmonijos, o kažkokie praeiviai, geri žmonės pranešė mamai, kur aš. Būtent čia ir spėjome susitikti paskutinį kartą, ir ji man šiek tiek atnešė pavalgyti.

Naktį į lapkričio septintąją žvėriškai bombardavo, kalbėta, jog tai leningradiečiams buvo žadėjęs pats Hitleris. Ryte, nepaisydami apšaudymo, žygiavome Suomijos stoties link. Iš ten prekiniais vagonais mus nuvežė į stotį „Ladogos ežeras“. Naktį praleidome vagone tiesiog gulėdami vienas ant kito. Buvo visai gerai, nes lauke spaudė dvidešimt laipsnių šaltukas. Tik prisiglaudus vienam prie kito buvo įmanoma sušilti. Ryte prie subombarduotos prieplaukos mus sėkmingai „pakrovė“ į seno laivo, perdaryto į kanonierę, denį. Per Ladogą plaukėme visai ramiai, dangus

Blokadinio Leningrado skvere 1939 m. modelio 85 mm zenitinis pabūklas. Tolumoje matyti Isakijaus soboras.

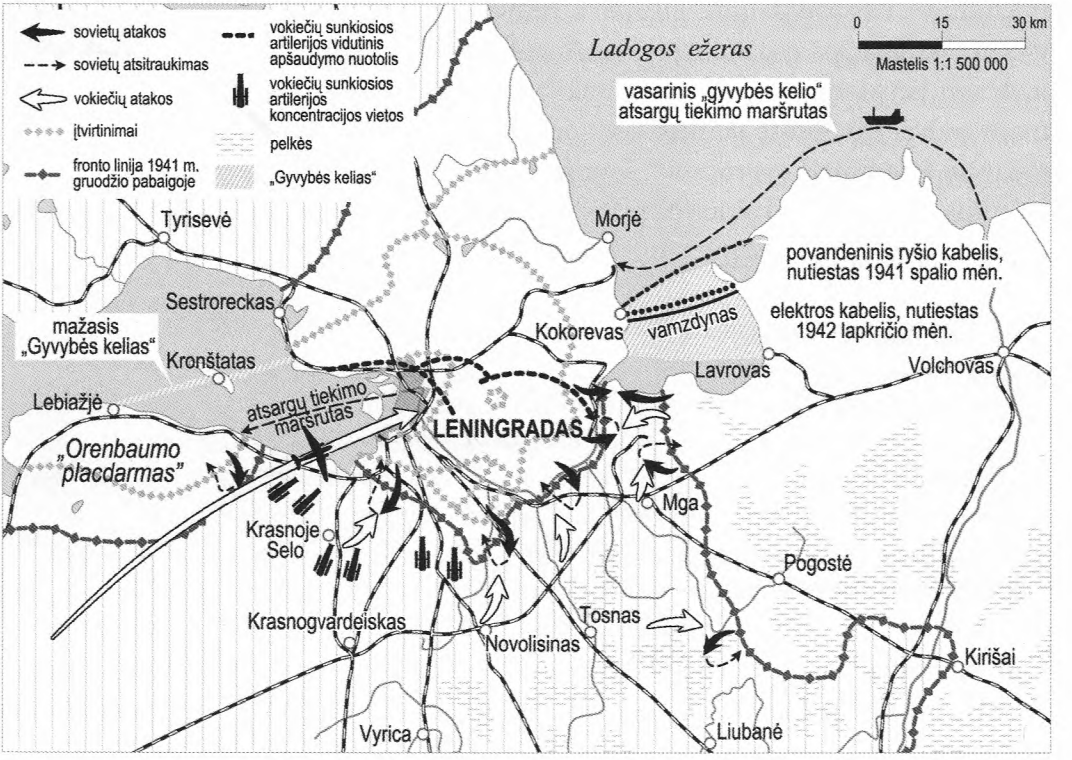

Kariuomenių padėtis 1941–1942 m. Kovoti teko pelkėse ir miškuose.

N. Nikulinas buvo paskirtas tarnauti į sunkiosios artilerijos pulką.
Didelės galios Raudonosios armijos1931 m. modelio 203 mm kalibro haubica B-4.
Haubica tik įrengtoje naujoje pozicijoje. Kairėje matyti kareivis prie krano, kuriuo buvo keliami sviediniai.

užtrauktas debesų, bangos didžiulės, audra. Lėktuvai nepasirodė, tačiau markiai sušalome vėjyje. Šildėmės prisiglaudę prie kamino. Man pasisekė, sudariau sėkmingą sandorį su šykštuoliu Jurka Voronovu – išmainiau tris ledinukus į pusę džiūvėsio.

Užsnigtoje Naujojoje Ladogoje ilsėjomės vieną dieną, slankiodami kur tik galėjome. Kaulijome maisto kepykloje ir iš gyventojų. Paskui visą parą ėjome per atkampius miškus ieškodami armijos štabo. Kai kurie atsiliko, kiti apšalo. Štabe mus paskirstė į karinius dalinius. Palankiausias likimas buvo patekusiems į ryšių pulkus. Jie ten dirbo radistais iki pat karo pabaigos ir beveik visi liko gyvi. Daug blogiau buvo patekusiems į šaulių divizijas.

Ak, jūs – radistai... Štai ten šautuvai, o štai kalva. Ten vokiečiai.

Užduotis – užimti kalvą! – buvo liepta jiems.

Taip ir atgulė ką tik „iškepti" radistai ant bevardžių kalvų. Mano likimas buvo kitoks: sunkiosios artilerijos pulkas. Klajodami per pafrontės kaimus, ieškojome jo visą savaitę. Du kartus kirtome užšalusį Volchovą prie milžiniškos elektrinės. Maitinomės tuo, ką Dievas pasiųsdavo. Šį tą nugvelbėm iš Volchovo tarnybinės valgyklos. Ten rengtasi evakuacijai ir buvo vagiami produktai. Visa tai vyko taip atvirai ir begėdiškai, kad, mums kukliai paprašius maisto, direktorei buvo net nesmagu atsakyti. Kitą kartą Voibokalo kaimo, kuris vos po keleto dienų buvo nušluotas nuo žemės paviršiaus, pakraštyje geraširdė jauna moteris į prieangį išnešė mums varškės plokštainio likučių ir kitų skanių valgių. Pas ją apsistojo didelis viršininkas – kažkoks viršila, taigi visa tai liko nuo jo pusryčių.

Nakvojome kur pakliuvo. Tuščioje Volchovo-2 stoties salėje, kuri dar buvo sveika, susidūrėme su civiliais ginkluotais žmonėmis – partizanais, kuriems buvo nurodyta traukti į užnugarį. Kitą kartą pernakvojome pas senutę ant krosnies. Volchovo mieste mus vėl palietė karo dvelksmas. Sutemus ėjome pro ligonine paverstą mokyklą. Sodo pakraštyje šalia kelio du pagyvenę sanitarai laidojo žuvusiuosius. Neskubėdami iškasė duobę, nuvilko nuo numirėlių mundurus, mat instrukcijoje nurodyta saugoti valstybės turtą. Vienas lavonas peršauta krūtine kadaise buvo dieviško grožio jaunuolis. Tvirti raumenys, nepriekaištingas sudėjimas, ant krūtinės ištatuiruotas erelis. Ant dešiniojo peties užrašas: „Myliu gamtą", o ant kairiojo: „Vėl alkanas". Tie vaikinai buvo žvalgai iš jūrų brigados. Pirmąjį kartą brigada buvo išguldyta ties Ligovu, paskui papildyta ir išsiųsta į Volchovo frontą, kur labai greitai nukraujavo... Sanitarai nustūmė lavonus į duobę ir apmetė sušalusia žeme. Pažvelgėme vienas į kitą ir nuėjome toliau. Paskui vasarą mačiau, kaip laidojimo komandos žuvusiuosius apiberdavo negesintomis kalkėmis, kad nekiltų koks užkratas. Tačiau laidojo labai retai, nebent tuos, kuriuos pavykdavo ištraukti iš ugnies. Paprastai kūnai puvo ten, kur kareivėlius ištikdavo mirtis.

Žuvusieji mūšiuose. Kareiviai liko amžiams gulėti ten, kur juos ištiko mirtis.

Žiaurus karo veidas. Žuvusių karių kūnai suversti į sniego griovį. 1942 m.

Po ilgų klajonių, rizikuodami patekti į rankas puolantiems vokiečiams ar į baudžiamąją kuopą kaip dezertyrai, nusigavome iki „Murmansko vartų“ stoties. Ten jauni raudonskruosčiai raudonarmiečiai puikiais puskailiniais mums pranešė, kad jie tarnauja tokiame pačiame pulke, kokio ir ieškome. O mūsų pulko rasti neįmanoma, nes jis kažkur ties Tichvinu. Todėl mums reikėtų prašytis į jų dalinį. Vadovybė, taigi kapitonas pavarde Sedašas, iš tikro džiaugsmingai priėmė mus ir įsakė paskirti į antrąjį pulko divizioną. Sedašas, labai aukštas, linksmas vyriokas, rūkė sieksnio ilgio suktines ir virtuoziškai keikėsi – vargu ar kas nors kitas taip gebėtų. Tai buvo gabus karininkas, tik ką baigęs akademiją, ir pulko reikalai pagal tą metą buvo tvarkomi puikiai. Papasakosiu vienintelį epizodą: rugpjūčio mūšių metu ties Kirišais dalis pėstininkų išsilakstė, dalis ant durtuvų iškėlė baltas apatines kelnes ir pasidavė į nelaisvę, ir tik Sedašo pulkas keletą dienų ugnimi sulaikė vokiečių puolimą. Greitai už šiuos veiksmus jis tapo gvardijos pulku. Vėliau Sedašas tapo pulkininku, 1944 metais sėkmingai ties Narva ir Naugardu vadovavo artilerijos divizijai, tačiau

generolu netapo. Pasak gandų, buvo įtartas aferomis, susijusiomis su maisto produktais. 1945 metais sunkiai sužeistas prie Budapešto.

Likimo ironija! Visada bijojau garsaus triukšmo, vaikystėje nemėgau papliauškų bei žaislinių pistoletų, o dabar patekau į artileriją! Tačiau tai buvo laimingas atsitiktinumas, nes, tarnaudamas pėstininku, aktyvių veiksmų metu žmogus lieka gyvas vidutiniškai tik savaitę. Jį vis tiek sužeidžia arba nukauna. Sunkiojoje artilerijoje šis laikotarpis pailgėja iki trijų–keturių mėnesių. Tie, kurie tiesiogiai šaudė iš patrankų, įsigudrindavo likti sveiki iki karo pabaigos. Juk patranka stovi užnugaryje ir šaudo iš pridengtų pozicijų. Tačiau prie patrankų dažniausiai skirdavo pagyvenusius. Jaunimėlis, taigi ir aš, pateko į ugnies valdymo būrius. Mūsų vieta – priešakinėse pozicijose. Turime stebėti priešą, koreguoti ugnį, užtikrinti ryšį. Būtent aš – radijo ryšį... Mes į ataką neinam, o šliaužiam paskui pėstininkus. Todėl mūsų nuostolių nepalyginti mažiau. Pulkas, į kurį aš patekau, išsaugojo savo pradinę sudėtį nuo pat suformavimo, o tuo metu pėstininkų divizijos, išsaugojusios tik savo numerius, karius pakeitė keletą kartų. Visa tai sužinojau vėliau. O dabar man išdavė tris šimtus gramų duonos, putros ir leningradietiškus batus pakeitė senais nevienodo dydžio veltiniais.

Kaip tik mūsų atvykimo dieną sumažino maisto produktų normas, nes krito Tichvinas ir tiekimas sutriko. Čia visi dar tik pratinosi prie bado, o aš jau buvau distrofikas ir iš kareivių išsiskyriau pasigailėjimo verta išvaizda. Man viskas buvo neįprasta, viskas sunku: ir stovėti kiekvieną naktį trisdešimt laipsnių šaltyje po keturias – šešias valandas sargyboje, kasti įšalusią žemę, nešioti sunkumus: rąstus ir dėžes su sviediniais, o jos svėrė po keturiasdešimt šešis kilogramus. Ir visa tai ne pamažu pripratus, o iš karto. Jėgų nėra ir toks mirtinas maudulys... Aplinkui svetimi, kiekvienas rūpinasi tik savim. Aplinkui skamba vien keiksmažodžiai, šiurkštumas ir jokios atjautos. Akimirksniu ir nepaisant visko „apėjau“ utėlėmis taip, kad tie nuostabūs padarėliai zujo ne tik baltiniuose, bet ir ropinėjo milinės paviršiumi. Riebi utėlė su kryžiumi ant nugaros tada vadinta „KV“ – sunkiojo tanko vardu. Pamiršo kareivėliai, kad iš tiesų tankas buvo pavadintas didžiojo karvedžio K. Vorošilovo vardu. Šiuos „KV“ saujomis teko semti iš pažastų ir pilti ant įkaitusios krosnies, kur jos smarkiai traškėdamos sproginėjo. Per kurį laiką iki kraujo nusikasiau savo sudžiūvusius šonus, o tose vietose susidarė šašai. Apie pirtį nebuvo net ko svajoti, nes gyvenome sniege, šaltyje, nebuvo net kuo pasikeisti apatinių baltinių. Specialūs milteliai utelių absoliučiai neveikė, bandžiau mirkyti drabužius benzine ir tada juos apsivilkti. Mažylės lakstė iš po marškinėlių ir jas buvo galima nubraukti ranka nuo kaklo į sniegą. Bet jau rytojaus dieną jų pasirodydavo dar daugiau. Tik 1942 metais atsirado gelbstinti priemonė – „muilas K“ – geltona siaubingai dvokianti pasta, kurios pridėjus reikėjo išvirinti drabužius. Štai tada ir atsidusome su

Raudonosios armijos kariai, pasidavę į vokiečių nelaisvę Volchovo katile. 1942 m.

Netekę namų Volchovo kaimų civiliai gyventojai su vaikais pasitraukė į mišką. 1942 m.

palengvėjimu. O ir pirtis galiausiai išmokome statyti...

Ir vis dėlto man pasisekė. Buvau niekam tikęs kareivis. Tapusį pėstininku, ko gera, mane būtų iš karto sušaudę dėl pavyzdžio kitiems arba pats būčiau nusilpęs, griuvęs galva į laužą ir numiręs. Juk daugumos iš alkanojo Leningrado atvykusių dalinių dislokacijos vietose likdavo apdegusių lavonų. Pulke mane tikriausiai niekino, bet pakentė. Aš paruošdavau dešimtis kubinių metrų malkų karininkų žeminėms, atlikdavau bet kokį darbą šaldamas poste. Retkarčiais budėjau prie radijo stoties. Iš pradžių manęs į priešakines neėmė, laimė, ir didelių mūšių nebuvo. Vienu žodžiu, ne iš karto patekau į mėsmalę, o turėjau galimybių pamažu priprasti prie kariškos buities.

Iš pradžių apšaudymai manęs negąsdino. Tiesiog iš karto nesupratau, kas vyksta. Triukšmas, šalia krinta žmonės, aimanos, kraujo lašai ant sniego, o aš stoviu sau ir mirkčioju. Mane dažnai pargriaudavo ir keikė, kad nešmėžuočiau atviroje vietoje. Bet skeveldros ir atsitiktinės kulkos kol kas manęs nelietė. Labai greitai pajutau savąjį pašaukimą, puldavau prie sužeistųjų ir imdavau tvarstyti juos. Nors patirties neturėjau, viskas pavykdavo labai neblogai, net sanitarai profesionalai stebėjosi.

Lapkričio pabaigoje prasidėjo mūsų puolimas. Tik dabar sužinojau, kas yra karas, nors, kaip ir anksčiau, atakose nedalyvavau. Šimtai žuvusiųjų, šaltis, alkis, įtampa, savaitės be miego... Vieną gana tylią naktį sėdėjau užsnigtoje duobėje negalėdamas užmigti dėl šalčio. Kasiausi utėlėtus šonus, verkiau iš gailesčio sau ir silpnumo. Tą

Stalino įsakymu buvo sudeginti kaimai, o likimo valiai palikti civiliai gyventojai priversti ieškoti pastogės žeminėse ar palapinėse... Iš šakų pastatyta pašiūrė Volchovo miškuose. Tolumoje boluoja medžių kamienai be žievės, kurią valgė išbadėję civiliai gyventojai. 1942 m. tokių „gyvenamųjų" vietovių buvo daugybė.

naktį „persilaužiau". Neaišku iš kur atsirado jėgų. Anksti ryte išsliaužiau iš savo olos, pradėjau landžioti po tuščias vokiečių žemines ir radau sušalusią kaip akmuo bulvę. Užkūriau laužą, šalme išsiviriau viralo ir, prikimšęs pilvą, pajutau pasitikėjimą savimi. Nuo tos akimirkos tarsi pradėjau atgimti. Atsirado gynybinė reakcija, padaugėjo energijos. Atsirado nuojauta, kuri tarsi nurodydavo, kaip turiu elgtis. Atsirado miklumas. Jau galėjau pasirūpinti maisto. Nuo užmušto vokiečių darbinio arklio šlaunies, nors nuo šalčio buvo suakmenėjusi, kirviu prikapojau arklienos. Radau paliktą bulvių duobę. Kartą pro šalį važiuojantį arklį užmušė mina. Vos per dvidešimt minučių iš jo liko tik karčiai ir viduriai, nes tokie kaip aš nagingi žmogėnai akimirksniu supjaustė mėsą į gabalus. Vadeliotojas net nespėjo atsigauti iš išgąsčio, taip ir liko sėdėti rogėse su vadžiomis rankose. Kitą kartą žygiavome keliu ir staiga priekyje sviedinys apvertė lauko virtuvę, grikių košė iškrito ant sniego. Nieko nelaukę akimirksniu visi čiupo šaukštus ir prasidėjo puota! Bet eismo kelyje juk nesustabdysi! Per košę pervažiavo vežimas su šienu, sunkvežimis, o mes vis valgėm,

valgėm, kol buvo ką valgyti... Rinkau džiūvėsius ir plutas prie sandėlių, virtuvių, vienu žodžiu, ieškojau maisto, kur tik galėjau.

Puolimas tęsėsi, iš pradžių sėkmingai, vokiečiai bėgo palikę patrankas, mašinas, visokiausias atsargas, nušovę arklius. Įsitikinau, kad pasakojimai apie jų žiaurumus – ne laikraštininkų išsigalvojimai. Mačiau sudegintų belaisvių lavonų su išpjautomis ant nugarų žvaigždėmis. Visi kaimai atsitraukimo kelyje buvo sugriauti, gyventojai išvaryti, jų likdavo visai nedaug – alkanų, apdriskusių, apgailėtinų.

Mane jau imdavo į priešakines. Prisimenu pragariškus apšaudymus ir tai, kad, atsiremdamas rankomis, šliaužiau per sniegą. Kraujas, kraujas, kraujas. Šiomis dienomis mane pirmą kartą sužeidė, tiesa, žaizda buvo visiškas menkniekis, vos įbrėžimas. O buvo taip. Naktį išsikankinę priėjome prie palikto mokyklos pastato, tuščiose klasėse atrodė šilčiau nei ant sniego, buvo šiaudų ir miegojo kažkokie kareiviai. Mes atsigulėme ir tą pačią akimirką užmigome. Paskui vienas iš mūsų atsibudo ir pamatė, kad miegame šalia vokiečių! Visi pašoko, patamsyje prasidėjo susišaudymas, stumdymasis, triukšmas, riksmai, dejonės, keiksmai. Mušėme vieni kitus sąmyšyje nieko nematydami, man dūrė durtuvu į šlaunį, pats smogiau peiliu neaišku kam, o paskui visi griebdami dantimis išsilakstėm kas kur pakliuvo. Visi sukaito. Nusimovęs kelnes pagal įpjovos formą nustačiau, kad durtuvas buvo plokščias – vokiškas. Į sanitarinį dalinį nusprendžiau neiti, žaizda per dvi savaites pati užsitraukė.

„311-oji šaulių divizija. Lėk, fronto žinute, iki namų..." Užrašas kitoje nuotraukos pusėje. Šaulių batalionas poziciniame kare ties Naujaisiais Kirišais. Leningrado sritis. 1942 m. liepa.

Priešakinėse buvo lengviau įsigyti maisto, naktį galėjai nušliaužti į neutralų ruožą, durklu nupjauti žuvusiojo daiktamaišį, o jame – džiūvėsių, kartais konservų ir cukraus. Naudodamiesi minutėle ramybės taip darė daugelis. Dažnas negrįždavo, nes vokiečių kulkosvaidininkai nesnaudė. Vieną kartą kažkoks, matyt, neišsiblaivęs po girtavimo viršila įvažiavo į neutralų ruožą ir tą pačią minutę jis ir arklys žuvo, o rogėse buvo maisto – duonos, konservų, degtinės. Iš

karto atsirado medžiotojų, norinčių išvilkti tas gėrybes. Iš pradžių išėjo du, bet juos nukovė, paskui – dar trys. Daugiau norinčių neatsirado. Naktį pasižymėjau ir aš. Supratęs, kad vokiečiai šaudo net išgirdę krebždesį, nusprendžiau nieko neimti, o tiesiog perpjoviau pakinktus, pririšau prie rogių telefono kabelį ir sėkmingai grįžau į apkasus. Paskui, viens, du, trys, traukiam! Mes parsitempėme roges. Visi produktai buvo suvarpyti kulkų, degtinė išbėgusi, bet priputome iki soties!

Prie Mgos–Kirišų geležinkelio mūsų puolimas išsikvėpė, o vokiečiai užėmė naujas pozicijas. Čia, dideliame Nachodos kaime, kurio šiuo metu nėra net pėdsako, pasitikau Naujuosius 1942 metus. 1941 metų pabaiga buvo pažymėta labai bjauriu epizodu. Prieš tris dienas mūsų diviziono vadovybė gavo įsakymą patekti į vokiečių užnugarį per plyšį gynyboje ir iš ten koreguoti patrankų ugnį. Per baisų šaltį, gilias pusnis, per pirmykštį mišką slidėmis šliuožėm dvidešimt kilometrų, raketos, nušviečiančios priešakines pozicijas, liko toli už nugaros. Mėnesiena. Aplinkui augo milžiniškos eglės. Galiausiai laukymėje aptikome dar vasarą iškastas žemines, nusprendėme jose pailsėti ir sušilti. Pradėjo aušti, kai staiga kažkas suriko:

– Vokiečiai!

Aš buvau kraštinėje žeminėje ir reagavau vėliau nei kiti. Išlindęs lauk, nieko nepamačiau, tik tolumoje mirgėjo mano bėgančių pulko draugų figūrėlės. Teko ir man eiti paskui juos. Po egle mane pasitiko išsitraukęs naganą persigandęs leitenantas.

– O vokiečiai?

– Nežinau, nemačiau...

Pasirodo, kilo panika, visi pradėjo bėgti, o vadovybė – anksčiau kitų. Viskas būtų neblogai, bet įkarštyje žeminėje pamiršome radijo stotį, o aš to ir nežinojau! Nusprendėme grįžti. Bet dabar jau iš tikro sužinojome, kad vokiečiai užėmė mūsų vietą. Prasidėjo susišaudymas ir mums teko nešdintis nieko nepešus. Racija buvo prarasta, įsakymas neįvykdytas. Prieš Naujuosius metus prasidėjo represijos. Atvyko tardytojas, rengė apklausas,

Volchovo apylinkės – pelkės ir neįžengiami miškai. Šiauriau Glušicos upės. Kad netektų klampoti per purvą, takus teko kloti rąstais. Tolumoje matyti bunkeris.

Vokiečių kariai Volchovo pelkėse. 1942 m.

rado atpirkimo ožį – simpatišką seržantą Fominą. Paskui įvyko tribunolo posėdis – spektaklis su iš anksto žinoma pabaiga. Beje, finalas pasirodė geresnis, nei tikėjomės. Fominas ir dar vienas kareivis, pavogęs medaus iš šeimininkės Nachoduose, gavo dešimt metų kalėjimo, kuriuos turėjo atsėdėti po karo. Bardanosovas, tokia medaus vagies pavardė, labai greitai išpirko kaltę: kulka jam pervėrė plautį. Ar jis išgyveno, nežinau, o Fominas ilgai ir gerai tarnavo drauge su mumis ir, matyt, vėliau jį reabilitavo. Tačiau Naujųjų metų išvakarėse padėtis buvo šlykšti. Grįžęs iš priešakinių linijų, užmigau šiltoje žeminėje, išmiegojau visą pusę nakties ir net neišgirdau šaudymo, kuris tuo metu prasidėjo visur aplinkui.

Labai greitai mes palikome Nachodus, paskutinį kaimą, kurį aš mačiau iki 1943 metų vidurio. Pulkas persibazavo į pelkėtą apaugusią skurdžiais medeliais vietovę netoli Pogostės stoties. Visi tikėjomės, kad šioje vietoje neužtruksim, dvi–trys dienos, ir pajudėsim tolyn. Tačiau likimas nusprendė kitaip. Šiose pelkėse ir miškuose įstrigome ištisiems dvejiems metams! O tai, ką buvome išgyvenę, pasirodo, buvo tik žiedeliai, uogelės dar laukė mūsų!

POGOSTĖ

Tas, kuris pamiršta savo istoriją,
pasmerktas ją pakartoti.
Senovės filosofas

Į pietryčius nuo Mgos stoties, tarp miškų ir pelkių pasiklydo mažytė pakelės stotelė Pogostė.

Keletas namelių prie upelio, kuriuo tekėjo juodas nuo durpių vanduo, krūmynai, beržų, alksnių sąžalynai ir bekraštės pelkės. Pro šalį važiuojančių traukinių keleiviai net nenori pro langus pažvelgti į šią Dievo užmirštą vietovę. Nežinojo apie ją prieš karą, nežino ir dabar. O būtent šioje vietovėje vyko viena iš kruviniausių Leningrado fronto kovų. Vokietijos sausumos kariuomenės štabo viršininko karo dienoraštyje ta vieta nuolat minima nuo 1941 metų gruodžio iki 1942-ųjų gegužės ir net vėliau, iki 1944 metų sausio. Ši vieta vis prisimenama kaip karštasis taškas, kuriame buvo susiklosčiusi pavojinga karinė situacija. Esmė ta, kad būtent ši Pogostės pakelės stotelė buvo pradinis bandymų išvaduoti Leningradą iš blokados, taškas. Būtent čia prasidėjo vadinamoji Liubanės operacija. Mūsų kariuomenės 54-oji armija turėjo prasiveržti per frontą, pasiekti Liubanės stotį prie Leningrado–Maskvos geležinkelio ir ten susijungti su 2-ąja smogiamąja armija, puolusia nuo Miasnoj Boro Volchovo link. Taip vokiečių grupuotė prie Leningrado būtų buvusi perkirsta ir sunaikinta bei kartu panaikinta blokada. Žinome, kas iš šios užmačios išėjo. 2-oji smogiamoji armija buvo apsupta ir viena jos dalis sunaikinta, o kita paimta į nelaisvę drauge su vyriausiuoju vadu generolu Vlasovu. 54-oji, po tris mėnesius trukusių įnirtingiausių mūšių, užliejusi krauju Pogostę ir jos apylinkes, prasiveržė vos dvidešimt kilometrų į

2-osios smogiamosios armijos, kuriai vadovavo generolas Vlasovas, mūšio lauke palikti pabūklai. Volchovo pelkės. 1942 m.

54-osios armijos vadas generolas majoras, Sovietų Sąjungos didvyris I. Fediuninskis ir brigados komisaras D. Cholostovas žeminėje.

Viena iš Volchovo katilo mūšių vietų pelkėse prie Leningrado. Priekyje sprogimo nulaužtas medis, kurio žievę nulupo alkani raudonarmiečiai ir civiliai, apsistoję pelkėtuose miškuose. 1942 m.

priekį. Nedaug trūko, kad jos pulkai būtų pasiekę Liubanę. Bet armija dar kartą prarado beveik visą personalą ir ilgam įstrigo tankiuose miškuose bei pelkėse.

Šiuo metu ta „nenusisekusi operacija" yra užmiršta. Ir net anuo metu vadovaveęs 54-ajai armijai generolas Fediuninskis atsiminimuose gėdingai nutyli apie ją, tiesa, paminėjęs, kad tai buvo „pats sunkiausias, pats sudėtingiausias metas" jo karjeroje.

Mes atvažiavome į Pogostę 1942 metų sausio pradžioje anksti ryte. Sniegas dengė pelkes. Menkučiai medeliai kyšojo iš pusnių. Pakelėje ten bei šen matyti supilti kauburėliai su mediniais stulpeliais galvūgaly – nauji kapai. Pilkšvose sutemose tvyrojo šaltas rūkas, oro temperatūra turėjo būti apie trisdešimt laipsnių žemiau nulio. Netoliese griaudėjo ir aidėjo, mums pro šalį lakstė atsitiktinės kulkos. Aplinkui kaip pakliuvo šakomis užmaskuotos stovėjo daugybė mašinų, dėžių ir įvairaus turto. Atskiros kareivių grupės ir retos susilenkusios figūrėlės palengva šliaužė įvairiomis kryptimis.

Sužeistasis mums papasakojo, kad eilinis bandymas atakuoti Pogostę įstrigo, nes vokiečių ugnies taškai, įrengti geležinkelio pylime, visą gyvastį šluote šlavė kulkosvaidžių ugnimi. Stoties prieigas apšaudo artilerija ir minosvaidžiai, neįmanoma net galvos pakelti. Dar jis mums pasakė, tarsi girdėjęs, kad Pogostės stotį mūsiškiai užėmė nesustodami dar gruodžio pabaigoje, kai pirmą kartą atėjo į šią vietovę. Pasirodo, stoties pastate buvo spirito atsargų ir atskubėję vokiečiai išpjovė nusigėru-

2-osios smogiamosios armijos Volchovo miškuose palikta artilerija. 1942 m.

Raudonosios armijos kariai tuo metu dažniausiai vilkėjo apdegusiomis, skylėtomis purvinomis milinėmis...

sius didvyrius. Nuo to meto bet kokie bandymai prasiveržti baigiasi krachu. Tipiška istorija! Kiek kartų ją išklausyti teko įvairiu metu ir įvairiuose fronto ruožuose!

Tuo metu mūsų patrankos užėmė pozicijas, pradėjo šaudyti. Patraukėme į mišką įsikurti. Įšalusioje žemėje pajėgėme iškapoti vos keturiasdešimt–penkiasdešimt centimetrų gylio duobę, giliau – vanduo. Mūsų slėptuvė buvo labai negili, į ją galima įšliaužti pro specialią landą, uždengtą apsiaustu palapine, bet ten įmanoma tik gulėti. Laimė, gilumoje kūrenosi maža krosnelė, padaryta iš seno kibiro, ir viduje buvo karšta bei drėgna kaip pirtyje. Ugniai degant, sniegas virto vandeniu, o vanduo garu, bet, praėjus vos trims dienoms, viskas išdžiūvo ir tapo gana jauku. Na, kad ir kaip ten būtų, gulėjome šiltai, o tai atrodė didžiulė laimė! Kartais, norėdami apšviesti žeminę, deginome telefono kabelį. Jis liepsnojo skleisdamas dervos smarvę ir smarkiai rūko, o pelenai sėdo ant mūsų veidų. Ryte išsliaužę iš savo urvų kareiviai atsikrenkšdami spjaudėsi juodais dervuotais suodžiais ant balto sniego. Prisimenu, kaip kartą ryte išlindau ištinusiu purvinu veidu iš savo žeminės. Po neperžvelgiamos tamsos saulės spinduliai apakino ir aš ilgai mirksėjau, dairydamasis aplinkui, pasirodo, šalia stovėjo ir mane stebėjo viršila. Jis pašaipiai tarė:

– Niekaip nesuprantu, veidu ar užpakaliu į priekį lendi...

Paprastai jis vis sveikindavosi su manimi, norėdamas pabrėžti mano visišką išsekimą, tokiais maloniais žodeliais:

– Na ką, vis sisioji ant vyžų?

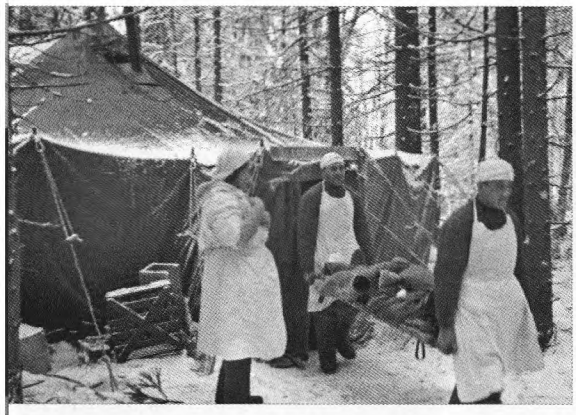

Sovietų karo lauko sanitarų palapinė. Volchovo frontas netoli Leningrado. 1943 m.

Velketu gabenamas sužeistas karys. Volchovo frontas. 1942 m.

Reikia pripažinti, vis dėlto gyvenimas žeminėse prie Pogostės buvo prabanga ir privilegija, nes dauguma kareivių, pirmiausia pėstininkai, nakvojo tiesiog sniege. Laužą ne visada užkursi dėl priešo aviacijos, ir daugybė žmonių nušaldavo nosis, rankų ir kojų pirštus, o kartais sušaldavo ir visai. Kareiviai atrodė baisiai: pajuodę, raudonomis karščiuojančiomis akimis, apsivilkę apdegusiomis skylėtomis milinėmis ir tokiais pat veltiniais, ypač sunku nuo šalčio buvo apsaugoti sužeistuosius, paprastai juos tempdavo per sniegą, paguldę ant specialių lengvų medinių laivelių, o, saugodami šilumą, apkraudavo šildyklėmis. Tai buvo nedidelės žalios brezentinės pagalvėlės. Tereikėjo į vidų šiek tiek pripilti vandens ir prasidėdavo cheminė reakcija, kurios metu dvi–tris valandas išsiskiria šiluma. Kartais velketą traukdavo mieli, protingi padarai – šunys. Paprastai, kur negalėjo žmogus prasibrauti, apšaudymo metu sanitaras išleisdavo kinkinio vedlį į neutralų ruožą. Šuo rasdavo sužeistąjį, grįždavo ir tada šliaužtdavo su visu kinkiniu. Šunys įsigudrino nutempti velketą prie sveiko sužeistojo šono, padėdavo jam įšliaužti į „valtelę“ ir išsliaužtdavo iš pavojingos zonos!

Žiaurus likimas laukė sunkiai sužeistųjų. Apšaudymo metu dažniausiai jų iš viso nebuvo galima ištraukti, o tų, kuriuos pavykdavo išnešti iš neutralaus ruožo, kančios nesibaigdavo. Kelias į sanitarinį dalinį buvo netrumpas, o iki ligoninės ir apskritai skaičiuojamas valandomis.

Žmogui kare labai pagelbėjo šunys. Šunų kinkiniu gabenami sužeistieji. Netoli Leningrado. 1942 m.

Volchovo katilo mūšių metu vokiečių paimta 2-osios smogiamosios armijos karių ginkluotė, amunicija, transporto priemonės. 1942 m.

2-osios smogiamosios armijos kariai traukia į belaisvių stovyklą. Netoli Glušicos upelio. Leningrado frontas. 1942 m.

Pasiekus ligoninės palapines, tekdavo ilgai laukti, nes gydytojai pasiaukojamai dirbo ištisas paras ar daugelį savaičių, nespėdavo visų sužiūrėti. Jų laukė ilga kruvinų neštuvų virtinė su dejuojančiais, besiblaškančiais, krečiamais karštinės arba sustingusiais šoke žmonėmis. Sužeistieji į pilvą neiškęsdavo tokio laukimo, beje, mirdavo ir daugelis kitų. Tiesa, kitais metais padėtis smarkiai pagerėjo.

Vėliau sužinojau, kad 1942 metų žiemą daugelyje kitų sovietų–vokiečių fronto sužeistųjų padėtis buvo dar blogesnė. Vieną epizodą ligoninėje man papasakojo lovos kaimynas: „Keturiasdešimt pirmaisiais mūsų diviziją permetė prie Murmansko sustiprinti ten besiginančių dalinių. Pėsčiomis patraukėme per tundrą į vakarus. Netrukus divizija pateko į apšaudymą, be to, prasidėjo sniego audra. Mane sužeidė į ranką, nepasiekęs priešakinės linijos, pasukau atgal. Vėjas stiprėjo, audra kaukė, sniego sūkurys vertė iš kojų. Sunkiai įveikęs keletą kilometrų, nusilpęs nusigavau iki žeminės, kurioje buvo įsikūręs apšildymo punktas. Patekti į vidų beveik neįmanoma. Sužeistieji stovėjo prisispaudę vienas prie kito, užpildę visą patalpą. Tačiau man pavyko įsibrauti į vidų, teko stovint miegoti visą naktį, o ryte iš lauko pasigirdo šūksnis: „Ar yra gyvų? Išeikit!“ Mat atvažiavo sanitarai. Iš žeminės iššliaužė trys ar keturi žmonės, kiti sušalo. O prie įėjimo užnešta sniegu stovėjo sukrauta didžiulė negyvėlių rietuvė. Tai sužeistieji, atvežti naktį iš priešakinės linijos į apšildymo punktą ir čia sušalę...

Pasirodo, šią naktį beveik visa divizija sušalo atviruose vėjui kalnų keliuose. Pūga buvo labai smarki. Man pavyko, nušalau tik veidą ir pirštus...“ O mūsų dislokacijos vietoje ties Pogoste, per puskilometrį nuo priešakinės linijos, darėsi vis gyviau. Daugybė žmonių – visas miestas – apsistojo beržynėlyje. Palapinės, žeminės, pa-

Mūšio lauke žuvę ir sužeisti sušalę kariai. Netoli Leningrado. 1942 m.

šiūrės, štabai, sandėliai, virtuvės. Aplinkui visur rūko dūmai, kurie „apaugdavo“ žmonių kekėmis. Vokiečių lėktuvas koreguotojas, pravardžiuojamas „žarstekliu“, mat kažkas kreiva buvo jo kontūruose, iš karto mus aptiko. Prasidėjo apšaudymas. Šaudė retai, tačiau tai truko daug dienų, tai nuslopstant, tai vėl intensyvėjant. Prie jo visi priprato, bet kiekvieną dieną būdavo keletas žuvusiųjų bei sužeistųjų. Bet ar tai galime palyginti su šimtais tų, kurie miršta priešakinėse linijose! Būtent čia išsiskyriau su drauge atvykusiu iš Leningrado radijo mokyklos tarnybos draugu. Tai buvo toks Nejelovas. Skeveldra jam perkirto gerklę, bet, laimė, atrodo, nepalietė svarbių gyvybei centrų ir jis net galėjo labai tyliai kalbėti. Aprišęs gerklę tvarsčiu, nuvežiau jį pakeleivingu automobiliu prie sanitarinio dalinio palapinių už penkių kilometrų nuo mūsų.

Keistų, nesuvokiamų vaizdų išvydau pafrontės kelyje. Dvipusis judėjimas, lyg būtum prospekte. Kažkur ėjo pastiprinimas, vežė ginklus ir maistą, važiavo tankai. Atgal traukė sužeistieji. O kelkraščiuose viešpatavo sambrūzdis. Štai kareiviai, pasikloję apsiaustą palapinę, dalijasi duoną. Perpjauti beveik neįmanoma, tad, pasiėmę dvirankį pjūklą, dzyrina sušalusį kepalėlį. Gabalėlius ir „pjuvenas“ dalijasi į dvi lygias dalis, vienas iš dalyvaujančių dalybose atsisuka, antrasis šaukia: „Kam?“ Dalybos baigiasi taikiai, nenuskriaudžiant vienam kito, teisingai. Tokią duona galima tik čiulpti kaip ledinukus, kol sutirps, šaltis siaubingas: sriuba užšąla katiliuke, o spjaudalas, dar nepasiekęs žemės, virsta varvekliu ir skambiai trinkteli į kietą žemę... O čia į sniegą užkasa numirėlį, nespėjo į ligoninę nuvežti sužeistojo, kuris neaišku, ar sušalo, ar gal tiesiog nukraujavo. Tolėliau derasi, keičia degtinę į duoną, maišydamas katilą milžinišku šaukštu virėjas verda srėbalą. Miško pakraštyje užėjau tuščias eglines pašiūres. Aplinkui primėtyta dešimtys juodų jūreiviškų striukių, kepurių su „kopūstu“, kepurės be snapelio su juostelėmis ir daugybė prašmatnių juodų pusbačių. Tikriausiai šioje vietoje jūrų pėstininkus, atvykusius iš Leningrado, pervilko šiltais kariškais drabužiais. Jūreiviukai išėjo, kad daugiau niekada negrįžtų, o jų niekam nebereikalingą šlamštą kloja retas sniegelis... Dar toliau iš sunkvežimio kareiviams dalijo baltą (!) duoną. (O ėst taip noriu!!!) Tai atėjo „politkovoto-

Raudonojoje armijoje tarnavo ir daug moterų.

jų“ būrys. Valgydina juos prieš eilinę ataką. Vadovybė sieja su jais dideles viltis. Bet juk ir su jūrų pėstininkais sietos didelės viltys... Pakelėje – vežimai ir pabūklų pirmagaliai. Pačių pabūklų nėra, jie ir personalas išėjo į mūšį. Matyt, šlamštas niekam nepriklauso, vikrūs užnugario kariai šią gurguolę krečia ieškodami ko nors valgoma. Manau, man nepavyktų, tokiai operacijai dar nesu pakankamai „užsigrūdinęs fronte“... Vėl kažką laidoja, vėl brenda sužeistieji... Iš sunkvežimio į priešo lėktuvą kurtinamai pleškina automatinė zenitinė patrankėlė. Bumt! Bumt! Bummt!.. Ir vis pro šalį...

Staiga serija sprogstančių sviedinių. Toli, arčiau, visai šalia. Ant žemės kraujo klane raitosi sargybinis, stovėjęs prie štabo žeminės. Pagyvenęs kareivis, einantis keliu, griebiasi už kojos. Šalia jo mergaičiukė sanitarė instruktorė. Siaubingai žliumbia, ašaros liejasi upeliais, teka per daugelį dienų nepraustą veidą. Rankos dreba, sumišusi. Graudus vaizdas! Kareivis ramiai nusimauna kelnes, perriša šlaunyje kraujuojančią skylę ir dar randa jėgų paguosti ir pakalbinti gražuolę: „Dukrele, nebijok, neverk!“... Ne moterų reikalas – karas. Nesiginčysiu, buvo nemažai didvyrių, kurias galima rodyti vyrams kaip pavyzdį. Tačiau pernelyg žiauru versti moteris patirti karo kančias. Ir jeigu vien tik tai! Sunku joms vyrų rate. Tiesa, alkaniems kareiviams ne bobos galvoj, tačiau viršininkai savo tikslų siekdavo visokiausiomis priemonėmis – nuo tiesioginio šiurkštaus spaudimo iki paties subtiliausio meilinimosi. Tarp daugybės kavalierių buvo visokiausio plauko šaunuolių: ir padainuoti, ir pašokti, ir

Žuvusiųjų kaugės... 1942 m.

gražiai pakalbėti mokančių, o apsišvietusioms – gebančių padeklamuoti Bloką ar Lermontovą... Ir važiavo mergaitės, taip sakant, padidėjus šeimai. Atrodo, kad karo kanceliarijos kalba tai buvo vadinama „išvykti pagal įsakymą 009“. Mūsų dalinyje iš 1942 metais atvykusiųjų iki karo pabaigos liko tik du dailiosios lyties kareiviai. Išvažiuoti „pagal įsakymą 009“ – geriausia išeitis. Būdavo ir daug prasčiau. Man pasakojo, kaip toks pulkininkas Volkovas išrikiuodavo atvykusį moterų pastiprinimą ir, eidamas palei rikiuotę, išsirinkdavo į akį kritusias gražuoles. Jos tapdavo jo KLŽ[1], o jeigu kuri priešindavosi, patekdavo į areštinę. Šaltoje žeminėje gaudavo tik duonos ir vandens! Paskui mažytė keliaudavo per rankas, ja naudojosi įvairiausi pavaduotojai ir padėjėjai. Pagal geriausias azijiečių tradicijas!

Kariškas gyvenimas ties Pogoste įgijo savotišką ritmą. Naktį atvykdavo pastiprinimas: penki šimtai, tūkstantis, du–trys tūkstančiai žmonių[2]. Jūreiviai, žygio kuopos iš Sibiro, o tai blokadiniai – juos perkeldavo per užšalusį Ladogos ežerą ledu. Ryte po reto artilerijos parengimo jie puldavo į ataką ir likdavo gulėti priešais geležinkelio pylimą. Į ataką ėjo vėžlio žingsniu giliame sniege padarydami apkasus. Pajėgų pernelyg mažai, o leningradiečiai buvo ypač nusilpę. Sniego virš juosmens, nušautieji nekrisdavo, o įstrigdavo pusnyse. Lavonus užsnigdavo, o kitą dieną būdavo nauja ataka, naujų lavonų. Per visą žiemą susidarė ištisi numirėlių klodai ir tik pavasarį jie išlindo saulei pašildžius – susiraizgę, suplėšyti, suspausti kūnai. Ištisos rietuvės.

Apie nesėkmės ties Pogoste priežastis, nesuderintus veiksmus, sąmyšį, blogą planavimą ir žvalgybą dėl dalinių ir kariuomenės rūšių sąveikos teko kai ką išvysti ir mūsų spaudoje, memuaruose ir specialiuose straipsniuose. Panašūs į Pogostės mū-

1 Kilnojamoji lauko žmona. Rusiška santrumpa – ППЖ (полевая передвижная жена) kariniame kareivio leksikone turėjo ir kitą reikšmę. Taip alkani ir išsekę kareiviai vadino vandeningą srėbalą: „Proščaj polovaja žizn“ (sudie lytinis gyvenime).

2 Neseniai užnugario formavimo padalinio veteranas man pranešė, kad vidutiniškai jie kasdien formavo 1500 kareivių žygio kuopą. Be to, papildymai į Pogostę atvykdavo iš keleto atsarginių pulkų.

Vokiečių karių kulkosvaidžių pozicijos. 1942 m.

Į Raudonosios armijos 311-ąją šaulių diviziją atvyksta pastiprinimas prie Pogostės.

šiai 1942 metais vyko visame rusų ir vokiečių fronte. Visur buvo tas pats – ir šiaurėje, ir pietuose, ir ties Rževu, ir Staraja Rusa buvo savos Pogostės.

Karo pradžioje vokiečių armijos įžengė į mūsų teritoriją – ir kaip įkaitusiu peiliu per sviestą. Kad juos sustabdytum, nebuvo kito būdo, o tik apipilti krauju šio peilio ašmenis. Pamažu jis pradėjo rūdyti ir atšipo. Ir judėjo vis lėčiau. O kraujas liejosi be pertraukos. „Sudegė" Leningrado liaudies pašauktiniai. Du šimtai tūkstančių pačių geriausiųjų, miesto žiedas. Štai peilis jau sustojo. Tačiau dar buvo labai tvirtas, pastumti atgal jo niekaip nepavykdavo. Ir visus 1942 metus kraujas liejosi ir liejosi. Palengva atšipindamas šiuos baisius ašmenis. Taip buvo kalama mūsų pergalė.

Kadrinė kariuomenė žuvo pasienyje. Naujoms formuotėms ginklų vos užteko, o šaudmenų buvo dar mažiau. Patyrusius vadus ant pirštų suskaičiuosi. Į mūšį ėjo nepatyrę naujokai...

Atakuoti! – skambina Šeimininkas iš Kremliaus.

Atakuoti! – skambina generolas iš šilto kabineto.

Atakuoti! – įsakinėja pulkininkas iš tvirtos žeminės.

Ir stoja ivanų šimtinė, ir brenda per gilų sniegą priekin tarp vokiečių kulkosvaidžių besikryžiuojančių kulkų trasų. O vokiečiai šiltuose ugnies taškuose, sotūs ir girti, įžūlūs, viską numatė, viską apskaičiavo, visi prisišaudė ir tik pleškina, pleškina – visai kaip tire. Bet ir priešo kareiviams buvo nesaldu. Neseniai vienas vokiečių veteranas man papasakojo, kad tarp jų pulko kulkosvaidininkų pasitaikė pamišimo atvejų: ne taip lengva žudyti žmones vienus paskui kitus, o jie vis eina ir eina, ir galo nematyti.

Komanda „Pirmyn!"... Tokia buvo Raudonosios armijos pagrindinė kovos taktika. 1942 m.

Pulkininkas žino, kad ataka nieko verta, vėl bus naujų lavonų. Kai kuriose divizijose jau liko tik štabai ir trys keturios dešimtys žmonių. Buvo atvejų, kai divizija, pradėdama kovas turėjo 6–7 tūkstančius durtuvų, o baigiantis operacijai, jos nuostoliai sudarė 10–12 tūkstančių, tiek jų atvyko su nauju pastiprinimu! O žmonių nuolat trūko! Operatyvinis Pogostės žemėlapis išmargintas dalinių numerių, o kareivių juose nėra, bet pulkininkas vykdo įsakymą ir veja žmones į ataką. Jeigu jis turi sąžinę ir sielą, pats dalyvauja mūšyje ir žūsta. Vyksta savotiška natūralioji atranka, silpnų nervų ir labai jautrūs neišlieka. Lieka žiaurios, stiprios asmenybės, sugebančios kariauti tam tikromis sąlygomis. Jie žino tik vieną karo būdą – visur viską užversti kūnais, bent vienas iš jų užmuš ir vokietį. Ir sunkiai, palengva vokiečių divizijos tirpsta.

Gerai, jeigu pulkininkas pasistengs apgalvoti atakos planą, patikrinti, ar viskas parengta. Dažniausiai jis tiesiog netalentingas, tinginys ir dar amžinai girtas. Dažniausiai nenori palikti šiltos priedangos ir lįsti po kulkomis... Labai dažnai artilerijos karininkas nepakankamai tiksliai išsiaiškina taikinius ir, nenorėdamas rizikuoti, šaudo iš tolo į laukus... gerai, kad ne į savuosius, bet ir šitaip neretai pasitaikydavo... Buvo, kad tiekėjas užgėrė ir su bobomis linksminosi gretimame kaime, o

sviedinių ir maisto nėra... Arba majoras, kuris pasiklydo ir pagal kompasą nuvedė savo batalioną visai ne ten, kur reikėjo...

Taikos metu mums įaugusi į kraują sumaištis, netvarka, neatlikti iki galo darbai, mulkinimas, pamiršta pareiga, kare išryškėja gerokai labiau, ir už viską sumokame viena – kraujo – kaina. Ivanai eina į ataką ir žūsta, o sėdintis priedangoje vis veja ir gena juos. Sunku suvokti dvi tokias skirtingas žmogaus psichikas – žmogaus, einančio į šturmą, ir to, kuris stebi ataką. Kai žinai, kad tau nereikės mirti, viskas atrodo daug paprasčiau: pirmyn, tik pirmyn!

Kartą naktį pakeičiau prie telefono aparato telefonistą. Tuometinis ryšys buvo dar primityvus, pokalbiai girdimi visuose taškuose. Ir išgirdau, kaip kalba mūsų vadas I. Fediuninskis su divizijos vadais: „Jūsų motiną!.. Pirmyn!!! Neprasiverši – sušaudysiu! Krušau!.. Atakuoti! Jūsų motiną!..“ Vos prieš dvejus metus nusenęs, gerutis senukas Ivanas Ivanovičius apie karą spaliukams per televiziją pasakojo jau visai kitais žodžiais ir intonacijomis...

Kalbant alegorija, įvyko štai kas: name užsiveisė blakių, ir šeimininkas įsakė gyventojams sudeginti namą ir patiems gyviems sudegti drauge su jomis. Kas nors vis tiek išliks ir viską atstatys...

Kažkur skaičiau, kad anglų žvalgyba savo agentus rengia dešimtmečiais. Juos moko geriausiuose koledžuose, taip sukuria puikius atletus, intelektualus, vienu žodžiu, rengia geriausius, viską gebančius savo darbo žinovus. Vėliau tokie agentai atlieka milžiniškus darbus. Azijos šalyse uždavinys nurodomas tūkstančiui ar dviem tūkstančiams paskubomis po ranka pakliuvusių žmonių tikintis, kad jeigu ir visi pralaimės ar bus sunaikinti, vienas vienintelis juk turėtų savo misiją atlikti. Nei laiko, nei priemonių pasirengti, nei patyrusių mokytojų čia nėra. Viskas daroma paskubomis – anksčiau nespėjome, nepagalvojome, bet vis tiek labai daug dirbome. Deja, viską darėme atvirkščiai. Viskas vyksta savaime, naudojantis vien intuicija, masėmis, kiekiu. Remdamiesi šiuo antruoju būdu ir kariavome. 1942 metais alternatyvos nebuvo. Išmintingasis Kremliaus šeimininkas viską puikiai suprato ir, slėgdamas visus savo geležine valia, žinojo tik vieną būdą – įsakyti: „Pirmyn!“ O mes atakavome, atakavome, atakavome. Ir kalnai lavonų prie Pogostės, Nevos sklypelių, bevardžių kalvų augo, augo, augo. Taip buvo rengiamasi būsimajai pergalei.

Net jeigu vokiečiai į mūsų štabus būtų „prikišę“ šnipų, kariuomenę – diversantų, net jeigu būtų buvusi masinė išdavystė, o priešai būtų sukūrę detalų mūsų kariuomenės griovimo planą, vis tiek visa tai būtų buvę absoliučiai neefektyvu. Daug efektyviau veikė vadovybės idiotizmas, bukagalviškumas, neatsakingumas ir nesulaukiančių jokios pagalbos kareivių nuolankumas. Tai aš mačiau Pogostėje, o, pasirodo, taip buvo visur.

„Smeršas" turėjo visus įgaliojimus sušaudyti savus, Raudonosios armijos, karius vien įtarus „priešiškais veiksmais". Net patekę į nelaisvę sužeisti kariai buvo laikomi išdavikais.

Kare ypač atsiskleidė bolševikų santvarkos niekšingumas. Taikos metu buvo suimami žmonės – patys darbščiausi, sąžiningiausi, inteligentiškiausi, aktyviausi ir protingiausi sulaukdavo bausmių. Absoliučiai tas pats, tik dar atviresnėmis ir bjauresnėmis formomis vyko ir fronte. Štai vienas pavyzdėlis. Iš aukščiausiųjų sferų gaunamas įsakymas: užimti kalvą. Pulkas šturmuoja ją savaitė po savaitės, kiekvieną dieną prarasdamas daugybę žmonių. Pastiprinimai atvyksta vienas po kito, žmonių netrūksta. Tarp jų ištinę distrofikai iš Leningrado, kuriems gydytojai įsakė ne mažiau kaip tris savaites gulėti lovoje ir valgyti pagerintą maistą, iš jų 1926 metų gimimo kūdikiai, t.y. keturiolikmečiai, kurie neturėtų būti šaukiami į jokias kariuomenes... „Pirmyn!!!", ir viskas. Galų gale koks nors kareivis ar leitenantas, būrio ar kuopos vadas, nors tai pasitaikydavo daug rečiau, kapitonas, matydamas tą piktinančią netvarką, sušunka: „Negalima juk veltui žudyti žmonių! Ten kalvoje betoninis ugnies taškas! O mes turime vos 76 mm patrankėlę. Ji jo nepramuš!.." Iš karto pasirodo politrukas, „Smeršas"[3] ir tribunolas. Vienas iš skundikų, kurių pilna kiekviename padalinyje, iš karto raportuoja: „Taip, kareiviams girdint „šitas" suabejojo mūsų pergale". Tuojau užpildomas iš anksto parengtas lapas, į kurį tereikia įrašyti pavardę, ir viskas aišku: „Sušaudyti prieš rikiuotę! arba „Išsiųsti į bausmės kuopą!", nors tai reiškia tą patį. Taip žuvo patys sąžiningiausi, atsakingiausi visuomenės žmonės. O likusieji – „Pirmyn, į ataką!" „Nėra tokių tvirtovių, kurių negalėtų paimti bolševikai!" O vokiečiai įsirausė į žemę, iškasė visą labirintą apkasų bei priedangų. Nueik ir paimk! Vyko kvailas, beprasmis mūsų kareivių žudymas. Galbūt taip buvo vykdoma rusų liaudies selekcija? Ši uždelsto veikimo mina sprogs tikriausiai kitoje kartoje, XXI ar XXII amžiuje, tada, kai bolševikų išauginta išpuoselėta rinktinė padugnių masė pagimdys panašius į save.

Lengva rašyti po daugelio metų, kai užaugo duobės Pogostėje, kai visi pamiršo šią mažą stotelę. Kai atbuko jausmai – liūdesys ir neviltis, kuriuos teko išgyventi tada.

3 „Smeršas" – NKVD tarnyba „Mirtis šnipams!" („Смерть шпионам!"). Ji vykdė baudžiamąsias funkcijas.

Šią neviltį sunku įsivaizduoti, tai suprasti gali tik tas, kuriam teko tiesiog keltis ir eiti į mirtį. Niekas kitas, o būtent tu, ne kada nors, o būtent dabar, šią minutę, tu turi eiti į ugnį ir galbūt geriausiu atveju tave lengvai sužeis, o blogiausiu – nuplėš žandikaulį, išplėš vidurius arba išmuš akis, arba nudauš galvą. Būtent tau, nors tu taip nori gyventi! Tau, kuris turėjo tiek svajonių. Tau, nors tu dar negyvenai, dar daug ko nematei. Tau, kuriam dar viskas ateityje, juk tau tik septyniolika! Tu privalai būti pasirengęs numirti ir ne tik dabar, bet kasdien. Šiandien tau pavyko, mirtis prasliūkino šalia, o ryt vėl privalėsi pulti. Vėl reikės mirti ne didvyrio mirtimi, be orkestro ir šlovinamųjų kalbų, purve ir dvoke, o tavo mirties niekas nepastebės: atgulsi į didelę lavonų rietuvę prie geležinkelio ir supūsi lipnioje Pogostės pelkių pliurėje.

Vargšai, vargšai rusų mužikai! Jie pateko tarp istorijos malūno girnų, tarp dviejų genocidų. Juos naikino Stalinas kulkomis vydamas į socializmą, o dabar, 1941–1945 metais, Hitleris žudė aibę niekuo nekaltų žmonių. Taip buvo kalama pergalė, taip buvo naikinama rusų tauta, jos siela. Ar sugebės gyventi likusiųjų palikuoniai? Ir apskritai, kas nutiks Rusijai?

Kodėl ėjo mirti suprasdami, kad neišliks? Kodėl ėjo, nors nenorėjo? Ėjo ne tai, kad bijodami mirties, o apimti siaubo. Ir vis tiek ėjo! Svarstyti ir pagrįsti savo poelgių tada nebuvo laiko, užteko ir kitų problemų. Tiesiog kėlėsi ir ėjo, todėl, kad REIKĖJO! Mandagiai išklausydavo mažaraščių politrukų perpasakotus bukus ir tuščius laikraščių vedamųjų straipsnių linkėjimus prieš „kelionę“ – ir ėjo... Įkvėpti visai ne kokių nors idėjų ar lozungų, o todėl, kad REIKĖJO. Tikriausiai taip pat mirti ėjo ir mūsų protėviai Kulikovo lauke arba Borodino mūšyje. Vargu ar jie mąstė apie istorines perspektyvas ir mūsų tautos didybę...

Смерть немецким оккупантам!

ФРОНТОВАЯ ПРАВДА

ЕЖЕДНЕВНАЯ КРАСНОАРМЕЙСКАЯ ГАЗЕТА ВОЛХОВСКОГО ФРОНТА

№ 122 (550) Четверг, 20 мая 1943 года № 122 (550)

ИСКУСНО ВЛАДЕТЬ СВОИМ ОРУЖИЕМ!

СНАЙПЕР АБДЫКАЛЫКОВ ЗА ОДИН ВЫХОД ИСТРЕБИЛ 6 ФАШИСТОВ

РАЗВЕДКА С ПРЕОДОЛЕНИЕМ ВОДНОГО РУБЕЖА

ВОЕННАЯ ХИТРОСТЬ

ГЕРОИ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

Leningrado fronto laikraštis „Frontovaja pravda“ 1943 m. gegužės 20 d.

Pasiekę neutralų ruožą, kaip rašoma tik romanuose, niekas nerėkė „Už Tėvynę! Už Staliną!“ Virš priešakinių linijų, kol kulkos ir skeveldros dar neužkimšo rėkiančių burnų, sklido duslus kauksmas ir riebūs daugiaaukščiai keiksmažodžiai. Ko vertas Stalinas, kai šalia mirtis? Iš kur dabar septintajame dešimtmetyje atsirado mitas,

kad laimėjome tik Stalino dėka, Stalino vadovaujami? Tie, kurie laimėjo, atgulė amžinai mūšio lauke arba nusigėrė prislėgti pokario vargų. Aš tuo net neabejoju. Ne tik karas, bet ir šalies atkūrimas vyko jų rankomis, jų sąskaita. Tie, kurie dar gyvi, tyli palaužti. Prie valdžios lovio liko ir jėgas išsaugojo kiti – tie, kurie varė žmones į lagerius, tie, kurie karo metu varė kitus į beprasmes kruvinas atakas. Jie veikė Stalino vardu, jie ir šiandien apie tai šaukia. Niekas nešaukė priešakinėse „Už Staliną!“ Komisarai stengėsi įkimšti tai į mūsų galvas, bet atakose komisarų nebuvo. Visa tai vien putos ir nuoviros...

Lagerio kaliniai ir jų viršininkai Belomoro kanalo statyboje. Vėliavoje užrašas: „Darbas SSRS – garbė, šlovė, šaunumas, didvyriškumas... Ketvirtasis dešimtmetis. SSRS.

Dar 1918 m. liepos 23 d. Petrogrado VKP(b) komitetas priėmė sprendimą „įkurti darbo (koncentracijos) stovyklas. Vedami civiliai gyventojai – pagrindinė šlovingųjų SSRS statybų darbo jėga. Kemės lageris. Ketvirtasis dešimtmetis. Iš kino kronikos.

Savaime suprantama, į ataką ėjo ne visi, nors ir dauguma. Vieni slėpėsi įsispaudę į duobutes žemėje. Čia atsirasdavo politrukas, jo pagrindinis vaidmuo buvo baksnoti naganu į marmūzę, vyti baikštuolius į priekį. Buvo ir dezertyrų, juos gaudė ir tuojau pat šaudė prieš rikiuotę, kad kiti žinotų, kas laukia... Tai irgi pačios geriausios mūsų tradicijos – mūsų baudžiamosios institucijos dirbo puikiai. Pradedant Maliuta Skuratovu ir baigiant Berija, jų gretose visada buvo profesionalai

Raudonojoje armijoje suformuoti užtveriamieji būriai ginė raudonarmiečius pirmyn į kovą su vokiečių kariais.

ir visada buvo daugybė norinčių pasiaukoti šiam kilniam ir visoms valstybėms reikalingam darbui. Taikos metu ši profesija lengvesnė ir įdomesnė nei arti žemę arba dirbti prie staklių. Ir nauda daug didesnė, ir valdžią kitiems turi absoliučią. O kare nereikia kišti savo galvos po kulkomis, tik žiūrėk, kad kiti to nemėgintų išvengti.

Kariuomenė ėjo į puolimą vejama baimės. Kulkosvaidžiai ir tankai, ugnies mėsmalė krintant bomboms ir artilerijos apšaudymas – susitikti su vokiečiais baisu. Nė kiek ne mažesnę baimė kėlė nenumaldoma sušaudymo grėsmė. Norėdami išlaikyti klusnią įvairialytę prastai išmokytų kareivių masę, dažniausiai sušaudydavo prieš mūšį. Sugriebdavo kokį paliegusį klipatą arba tuos, kurie ką nors prasiplepėdavo, arba tiesiog atsitiktinius dezertyrus, kurių visada pakako. Diviziją išrikiuodavo „П“ pavidalu (rusiška „P“) ir be kalbų nelaiminguosius iškart pribaigdavo. Šio profilaktinio darbo padarinys buvo NKVD ir komisarų baimė, didesnė už vokiečių baimę. O puolime, jeigu pasuksi atgal, gausi kulką nuo užtveriamojo būrio. Baimė vertė kareivius eiti į mirtį. To ir tikėjosi mūsų išmintingoji partija, mūsų pergalių vadas ir organizatorius. Beje, sušaudydavo ir po nenusisekusio mūšio. O būdavo ir taip, kad užtveriamieji būriai iš kulkosvaidžių šienavo be įsakymo atsitraukiančius pulkus. Štai kur slypėjo mūsų šlovingosios kariuomenės kovingumas!

Daugelis pasiduodavo į nelaisvę, bet, kaip žinome, ir vokiečiai nemaitino saldžiais pyragais. Buvo ir tokių, kurie susižeisdavo patys mėgindami išvengti mūšio ir galimos mirties. Šaudavo per duonos kepalą, kad, šovus iš nedidelio atstumo, parako žymės neišduotų žalojimosi. Norėdami suklaidinti gydytojus, šaudavo per negyvėlį. Susitarę šaudavo vieni kitiems į rankas, kojas. Susižalojusių ypač daug buvo tarp kazachų, uzbekų ir kitų azijiečių. Visai nenorėjo jie kovoti. Daugeliu atvejų susižalojusius išaiškindavo ir sušaudydavo. Kartą Pogostės miške sutikau visą būrį – gal dvidešimt penkis žmones sužeistomis ir aptvarstytomis kruvinomis rankomis. Su atkištais šautuvais juos kažkur vedė „Smeršo“ konvojus. Kitą kartą atvežęs į sanitarinį dalinį eilinį sužeistąjį, pamačiau operacinėje žmogų nutraukta ties riešu ranka. Šalia stovėjo sargybinis. Sanitarai man papasakojo tokią istoriją. Toks Šebesas,

maisto prekių sandėlio raštininkas, buvo perkeltas į žvalgybą. Štai čia jis ir sužinojo, kad priešakinėse šaudo, galima žūti. Tada Šebesas įlindo į dotą (ilgalaikį ugnies tašką), iškišo iš ambrazūros ranką su granatos sprogdikliu ir susprogdino jį. Kareiviai, nieko neįtardami, išsiuntė sužeistąjį į medicinos batalioną. Ir būtų išvažiavęs jis namo, jeigu ne mūsų kontržvalgybininkas vyresnysis leitenantas Tolstojus. Tai buvo apsigimęs savo darbo meistras, aukščiausios klasės profesionalas. Vien tik jo išvaizda versdavo drebėti. Didžiulės šaltos akys, ilgi kreivi pirštai... Tolstojus nuėjo į priešakines, rado tą dotą, nutrauktus pirštus, suplėšytą pirštinę... ir spėjo pasivyti Šebesą medicinos batalione. Pamatęs jį Šebesas puolė į isteriją ir dėl visko prisipažino. Vėliau jį sušaudė.

Kad išvengtų mūšio, vikruoliai stengėsi įsitaisyti šiltose vietose, prie virtuvės, užnugario – kuris raštininku, sandėlininku, kuris viršininko ordonansu ir t.t., ir panašiai. Daugeliui pavykdavo. Tačiau, kuopose likus nedaug karių – vienetams, užnugarį iššukuodavo geležinėmis šukomis – visus „prisisiurbusius atplėšdavo" ir išsiųsdavo į frontą. Savo vietose išlikdavo tik patys didžiausi landūnai. Čia taip pat vyko natūralioji atranka. Sąžiningą maisto produktų sandėlio vedėją dažniausiai pasiųsdavo į priešakines, o vagį palikdavo. Sąžiningas juk visada atiduos viską kareiviams, nieko nepasilikdamas nei sau, nei vadovybei. Bet viršininkai mėgsta paėsti riebiau. Vagis, neužmiršdamas savęs, visada pamalonins vyresnybę. Tokį kadrą vadovybė privalo išsaugoti! O ką pasiųsti į priešakines? Savaime suprantama, sąžiningą! Klostėsi savotiškas laidavimas, savi palaikydavo savus, o jeigu koks idiotas mėgindavo sužinoti tiesą, jį skandino visi drauge. Kitais žodžiais sakant, atvirai vyko tai, kas taikos metu buvo mažiau pastebima ir stengiamasi užtušuoti.

Štai tikroji buvusios, esamos ir būsimosios Rusijos žemės esybė...

Karas – pati didžiausia kiaulystė, kurią tik įstengė išrasti žmonija. Kare sąmonę žlugdo viskas, ne vien mirties neišvengiamybė. Slegia net pati mažiausia neteisybė, artimojo niekšybė, ydų siautėjimas ir šiurkščios jėgos kultas... Ištinęs nuo bado tu srebi skystą putrą – vandenyje virtą vandenį, o šalimais karininkas kemša sviestą. Jam ir taip priklauso specialusis davinys, o kaptenarmusas papildomai jam dar vagia produktus nuo kareiviško katilo. Trisdešimt laipsnių šaltyje tu statai šiltą žeminę vadovybei, o pats šąli sniege. Po kulkomis turi lįsti pirmas... ir t.t., ir panašiai. Prie visko greitai pripranti, tai labai baisiai atrodo tik išlepus civiliniame gyvenime. O specialusis davinys vadovybei – tai istoriškai susiklosčiusi būtinybė. Reikia palaikyti kariuomenės stuburą – karininkų korpusą. Aplinkui jį kare viskas sukasi. Mūšyje paprastai nelieka kareivių, o aplinkui naują karininkų branduolį vėl formuojasi naujas dalinys... Mielas Keša Potapovas iš Jakutsko man pasakojo, kad karo metu Šeimininkas į Jakutiją išsiuntė milžinišką valstybinį grūdų pristatymo planą. Vietinis viršininkas, kuris pagrindė, dėl ko negali jo įvykdyti, buvo pašalintas ir su-

Vokiečiai, rūpindamiesi kariais, pastatė perspėjantį skydą: „Atsargiai, vietovę stebi priešas!" 1942 m.

Vokiečių kulkosvaidžio tarnyba Volchovo pelkės miškelyje. 1942 m.

imtas kaip liaudies priešas. Iš centro atvyko kitas. Šis pasirūpino, kad iki galo būtų iššluotos visos grūdų atsargos. Jis gavo ordiną. O žiemą prasidėjo visuotinis badas ir, ko gera, trečdalis žmonių išmirė, kiti šiaip taip išgyveno. Planas buvo įvykdytas, kariuomenė aprūpinta duona. O žmonės? Gimė kitų ir dabar jų daugiau nei anksčiau... Išmintingasis Šeimininkas žinojo, ką daro. Jis juk tik vykdė priverstinį būtiną istorinį aktą.... Todėl tylėk kaip skuduras, ko čia nepatenkintas esi, matai gi, iš jo pavogė pusę mėsos ir cukraus porcijos!

O jei kalbėsime apie drabužius, nors ir prastoki, šiurkštoki, tačiau fronte jų buvo. Šilti ir patogūs. Dėl to įsižeisti neverta. Apdairūs vokiečiai nieko panašiai neturėjo ir vis labai smarkiai šalo.

Ir vokiečiai, ir mes ginklų turėjome neblogų. Vokiečiai buvo geriau išmokyti ir po kulkomis be reikalo nelindo. Prisimenu, kaip vyko mūsų naujai suformuoto pėstininkų pulko mokymai. Bėgiojome mišku, rėkėme „ura" ir nė karto nešaudėme į taikinį. Taupėme šovinius. Vokiečiai viską darė atvirkščiai, kiekvienas kareivis puikiai šaudė. Sugebėdavo greitai apsikasti ir įvertinti situaciją.

Kartą nusprendžiau išbandyti išgirtąjį vokiečių kulkosvaidį MG *(Maschinen Gewehr)*. Sakė, kad jis gali iššauti aštuonis šimtus kulkų per minutę. Paėmiau jį iš negyvo vokiečio rankų, pasikabinau dvylika kilogramų geležies ant kaklo. Dar tris kilogramus šovinių, atsarginių vamzdžių ir t.t. Pasiėmiau granatų, maisto ir daug kito gero... Mes ėjome keturiasdešimt kilometrų ir sulig kiekvienu žingsniu šis prakeiktas „mašinengeveras" darėsi vis sunkesnis ir sunkesnis. Aš visiškai išsekau, bet

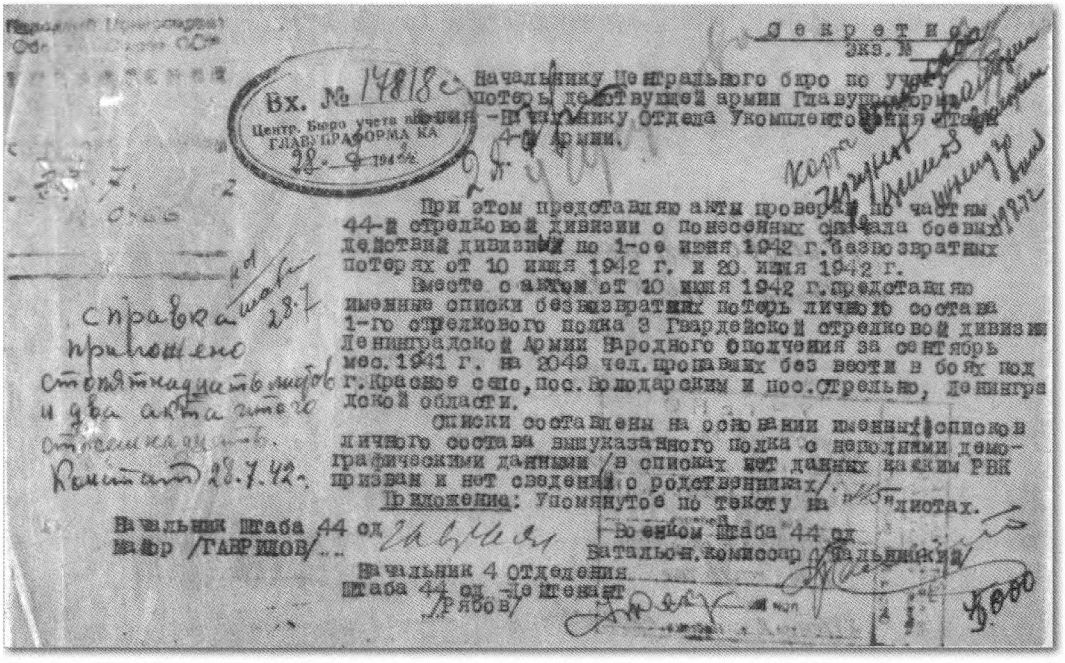

44-ojoje šaulių divizijoje mūšiuose per vieną mėnesį, be žinios dingo 2049 kariai.

s l a p t a i
egz. Nr.____

Veikiančiosios armijos centrinio apskaitos biuro viršininkui
4-osios armijos vyriausiosios valdybos personalo komplektacijos skyriaus viršininkui forma-kopija

Pateikiu 44-osios šaulių divizijos dalinių patikrinimo aktus apie patirtus nuo divizijos kovos pradžios 1942 m. liepos 1 d. negrįžtamus nuostolius nuo 1942 m. liepos 10 d. iki 1942 m. liepos 20 d.

Kartu su 1942 m. liepos 10 d. aktu pateikiu vardinį Leningrado armijos liaudies šauktinių Gvardijos 3-iosios šaulių divizijos 1-ojo šaulių pulko negrįžtamų nuostolių personalo sąrašą per 1941 m. rugsėjo mėn. Dėl dingusių be žinios mūšiuose 2049 žmonių prie Leningrado srities Krasnoje Selo, Volodarsko ir Strelno kaimų.

Sąrašai sudaryti remiantis aukščiau nurodyto pulko personalo vardiniais sąrašais su nepilnais demografiniais duomenimis /sąrašuose nepateikiami duomenys, kokio rajono karinis komisariatas RKK išdavė šaukimą, taip pat nėra duomenų apie giminaičius/.

Priedas: paminėti tekste [surašyti] „45“ puslapiuose.

44-osios šaulių divizijos štabo viršininkas karinis komisaras majoras / GAVRILOVAS?

44-osios šaulių divizijos karinis komisaras Bataliono komisaras /

44-osios šaulių divizijos štabo 4-ojo skyriaus viršininkas leitenantas /Riabovas/

Pastaba. Kairėje dokumento pusėje užrašyta: Pažyma. Priedas šimtas penkiolika puslapių ir du aktai. Iš viso šimtas septyniolika. 1942-07-28

guodžiausi, kad mūsų „maksimas" dar sunkesnis – daugiau nei dvidešimt penki kilogramai.

Kai priekyje pasirodė puolančių vokiečių grandinė, net apsidžiaugiau, kritau į duobę, nusitaikiau ir paspaudžiau gaiduką...

Donner Wetter! Tausend Teufel! Dreck mit Pfeffer! Deutsche Mutter!

Prakeikti niekšai! Šis „mašinengeveras" neveikė! Įpykęs numečiau jį į balą, pačiupau žuvusio kaimyno automatą ir pradėjau pleškinti į puolančius... Šią ataką mes atrėmėme...

Labai sunku vertinti ano meto įvykius. Jeigu taikiu metu jus partrenks automobilis ar sumuš chuliganas, arba jūs sunkiai susirgsite, tai atsiminsite visą gyvenimą. Ir kiek kalbų po to bus! Kare nuožmiausi atsitikimai tapdavo kasdienybe. Pavyzdžiui, kaip įvertinti geležinkelio bėgius, kuriuos reikėjo įveikti 1942 metų sausį ties Pogoste! Per šį ruožą šaudyta kiaurai, būtent dėl to jį ir pavadino „mirties slėniu". Iš tikro tokių slėnių buvo ir kitose vietovėse. Mūsų ten šliaužė dešimt, atgal – dviese ir reikia džiaugtis, kad nesužeisti. Bėgame nuo lavono prie lavono, slepiamės už lavonų, tarsi taip ir reikėtų daryti. O ryt ir vėl siunčia ten pat... Kai šalia į gabalus plėšo žmogų, aptaško tave jo krauju, apdrebia viduriais ir smegenimis, taikos metu – tikriausiai išprotėtum.

Kiekvieną dieną, kiekvieną valandą atsitikdavo kas nors nauja. Staiga vokiečių snaiperis paguldo mane į duobę ir neleidžia pajudėti iki pat nakties. Vos sujudėjai, kiekvieną kartą šauna. Trys valandos žiauriame šaltyje, nagai nusilupo nuo nušalusių pirštų. Tiesa, paskui ataugo, kreivi kaip velnio... Kartą vokietis į mano priedangą įmetė granatą. Dėkui Dievui, jau buvau ištobulinęs reakciją ir žaibiškai spėjau ją išmesti už brustvero. Ji tą pačią akimirką ir sprogo... Kitą kartą pietaujant mūsų žeminėje vokiečių sviedinys pramušė lubas, gerai, kad nesprogo, o tik šnypštė prie kojų. „Na, vaikinai, išneškite jį į lauką ir eime pietauti", – pasakė leitenantas. Tuo metu dėl tokių smulkmenų niekas į kelnes jau „nekrovė". Kartą sunkioji mina patai-

Vokiečių snaiperis Volchovo fronte. 1942 m.

kė į mūsų žeminę ir ištaškė rąstų perdangą. Laimė, jos nepramušė. Aš net neatsibudau nuo siaubingo trenksmo, grunto drebėjimo ir nuo byrančios iš viršaus žemės. Ryte apie viską papasakojo ryšininkas Polukarovas, kuris ten leido naktis stovėdamas keturiomis – „zenitinės patrankos poza". Jam užmigti neleido skrandžio opaligės priepuoliai.

Girdėjau istoriją, kai apšaudymo metu kareivis pajuto nepaaiškinamą maudulį ir poreikį nueiti pas kaimynus. Nuėjęs aptiko, kad kaimynų žeminę sudaužė, o visi žmonės palaidoti po nuolaužomis. Kol ėjo atgal, jo paties priedangą ištiko tas pats likimas. Panašiai atsitiko ir man. Tiesa, tai įvyko ne ties Pogoste, o jau vėliau, 1944 metais Stremutkos stotyje prie Pskovo... O kai ant tavęs rieda tankas ir šaudo iš patrankos? Kai tave puola ir reikia suspėt nušauti žmogų, kol jis tavęs nenušovė! Bet apie tai jau tiek kartų rašyta, tiek kartų pasakojo išlikę gyvi, kad net neima noras tai kartoti, nes pradeda pykinti. Keista, kaip žmogus tiek galėjo ištverti! Ant kiekvieno išlikusio karas uždėjo antspaudą. Vieni pradėjo gerti, kad būtų galima apkvaišti bei užsimiršti. Persigėręs viršila Zatanaičenka visu ūgiu puolė vokiečius: „Ūūū, niekšai!" Mes palaidojom jį šalia leitenanto Pachomovo – ramaus ir gero žmogelio, kuris numirė iš sielvarto išgėręs du katiliukus degtinės. Ant jo kapo užrašėme: „Žuvo nuo vokiškųjų fašistų grobikų rankų". Tą patį pranešėme ir namo. Iš tikro tai buvo pati teisingiausia vargšo leitenanto žūties priežastis. Jų kapai dingo 1943 metais... Daugelis sužvėrėjo ir susitepė reputaciją nežmonišku elgesiu karo pabaigoje Vokietijoje.

Daugelis kare įsitikino, kad žmogaus gyvenimas nieko vertas, ir pradėjo elgtis vadovaudamiesi principu „gaudyk akimirką". Čiupk riebų kąsnį, nesvarbu, kiek tam reikės jėgų, prievartauk savo artimą, svarbu vien tai, kad bet kokiomis priemonėmis atsiplėši kuo didesnį gabalą nuo bendro pyrago. Kitais žodžiais tariant, karas žmoguje slopino bet kokį gėrio pradą, moralę, teisingumą. Pogostė tapo mano gyvenimo persilaužimo tašku. Ten aš buvau nužudytas ir sutraiškytas. Buvau visiškai įsitikinęs, kad neišvengsiu mirties. Ten pat atgimiau, tapau visai kitu žmogumi. Anksčiau

Mūšio lauke žuvusių karių kūnų karo pradžioje niekas nelaidojo...

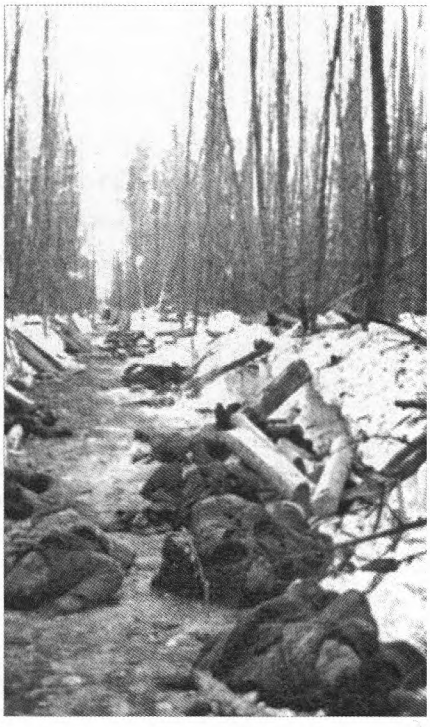

Žuvę kariai miško take. Volchovo pelkė. 1941 m.

gyvenau kliedesyje, nieko nesuvokdamas, negalvodamas apie tai, kas vyksta. Protas tarsi sumenko ir vos ruseno mano alkaname, iškankintame kūne. Kultūrinis gyvenimas beveik nevyko. Laisvą valandėlę užsimerkdavau tamsioje žeminėje ir mėginau prisiminti namus, saulėtą vasarą, gėles, Ermitažą, knygas, pažįstamas melodijas. Tai buvo tarsi mažytė, vos rusenanti liepsnelė tarp niauraus ledo pasaulio, tarp žiaurumo, bado ir mirties, nors trumpam atgaivinanti viltį. Užsimiršdavau nežinodamas, kur dabartis, kur kliedesiai, kur liūdesys... Viskas susimaišydavo. Ko gera, šis persikūnijimas, perėjimas iš gyvenimo į svajonę ir išgelbėjo mane. Pogostėje „vidinė cenzūra“ tarsi tapo mano vidine būtimi, vėliau, kai sustiprėjau ir pripratau, ši dovana niekur nedingo ir man labai padėjo. Matyt, kare šis faktas atrodė gana maištingai, ne veltui kartą mane apkasuose sustabdė budrus politrukas: „Kad tavo motiną kur, ko čia vaikštai be ginklų, su gėlele rankose lyg Eugenijus Oneginas! Marš prie patrankos, kad tavo motiną!..“

Būtent po Pogostės atsirado poreikis dešimtis kartų per dieną plauti rankas, dažnai keisti baltinius. Po Pogostės instinktyviai įgijau gebėjimą atsiriboti nuo niekšybių, šlykštybių, abejotinos veiklos, blogų žmonių. Svarbiausia – atsiribojau nuo aktyvaus dalyvavimo gyvenime, nuo vadovaujančių postų, nuo būtinybės priimti gyvenimiškus sprendimus ir ypač spręsti už kitus. Keista, bet būtent po Pogostės supratau, kokia gerumo, teisingumo, aukštos moralės kaina, ir keisčiausia, kad apie tai anksčiau niekada nemąsčiau. Pogostė sulaužė ir sutrypė stipriuosius. Mane, sil-

pną, menką, apgailėtiną žmogiūkštį ji padarė stipresnį. Nuo to meto visada gyvenau svajone, nuolat tikėdamasis, kad geriausias laikas dar ateis. Nuo to karto daugiau niekada „negaudžiau akimirkos“ ir nesivėliau į rietenas dėl pyrago kąsnio. Plaukiau per bangas, – tiesa, likimas man buvo palankus... Pogostės puolimas vyko toliau. Aplinkinis miškas atrodė lyg senos šukos: nelygiai, tarsi aštrūs dantys kyšojo sviedinių suskaldyti medžių kamienai. Ką tik iškritusį sniegą sprogimai per dieną vėl paversdavo juodu. O mes vis puolėme ir puolėme, nors niekas nepasikeitė. Užnugario kariai apsivilko naujais baltais puskailiniais, nuvilktais nuo apšaudymo metu kritusio sibiriečių pastiprinimo, kuris net nepasiekė priešakinio ruožo. Senių trofėjininkų komandos, renkančios ginklus, nepailsdamos naktimis šliaužiojo ten, kur vyko mūšiai. Juos kaip pakliuvo pavalydavo, taisydavo ir vėl duodavo atvykusiems. Viskas slinko lyg konvejeriu.

Rinkti žuvusiuosius pradėjo vėliau, kai ištirpo sniegas. Tempė juos į duobes ir šiek tiek užberdavo žemėmis. Tai buvo ne laidotuvės, o „vietovės valymas nuo lavonų“. Žuvusius vokiečius įsakyta krauti į rietuves ir deginti.

Mačiau daug visko: žuvusių raudonarmiečių kūnus vokiečiai įkišdavo į pusnis aukštyn kojomis kryžkelėse vietoj kelio rodyklių.

Visą sausį ir vasarį divizijos stumdėsi prie geležinkelio Pogostės–Šalos rajone. Mažų mažiausiai trys divizijos skelbė, kad būtent jos užėmė Pogostę ir kirto geležinkelio ruožą. Viskas taip ir buvo, tačiau jos buvo vėl nublokštos ir vėl iš naujo ėjo į ataką. Tiesa, jos išsaugojo tik numerius ir vadus, o kareiviai jau kiti, nauji, iš pastiprinimo. Jie į ataką ėjo savo pirmtakų kūnais.

Armijos štabas buvo už penkiolikos kilometrų užnugaryje. Ten gyventa linksmai... Ten komjaunuolės, savanoriškai atvykusios į frontą „kovoti su fašistų išgamomis“, prarasdavo iliuzijas, gėrė konjaką, skaniai valgė... Raudonosios armijos kareiviams buvo skirtas vienas davinys, karininkai papildomai gaudavo sviesto, konservų, džiūvėsių. Į armijos štabus generolams atveždavo delikatesų: vyno, eršketų nugarinės, dešros ir t.t. Vokiečių karių, pradedant kareiviais ir baigiant generolais, meniu visiems buvo vienodas ir labai geras. Kiekvienoje divizijoje buvo dešrininkų kuopa, gaminusi įvairius mėsos gaminius. Produktus ir vyną vežė iš visos Europos. Tiesa, kai fronte buvo blogai, pavyzdžiui, ties Pogoste, ir vokiečiai, ir mes ėdėme padvėsusius arklius.

Štabe pagal žemėlapį armijai vadovaujantis generolas Fediuninskis divizijoms nurodydavo apytiksles puolimo kryptis. Ryšys dažnai trūkinėjo, žvalgyba veikė prastai. Tankiame miške pulkai pasiklysdavo, išeidavo ne ten kur reikia. Šautuvai ir automatai labai dažnai nešaudė dėl šalčio, o artilerija šaudė į tuščią vietą, kartais – į savuosius. Sviedinių trūko...

Maisto buvo... kariniuose sandėliuose.

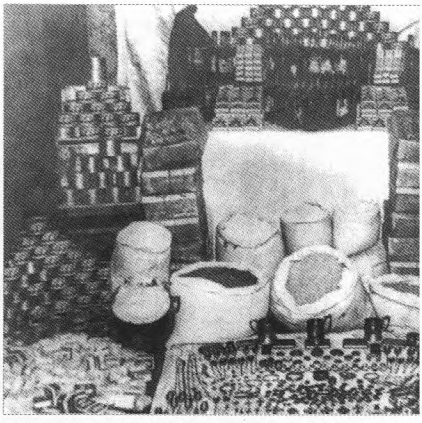

NKVD nuotraukoje – maisto atsargos, rastos pas blokuoto Leningrado gyventoją.

Vokiečiai viską žinojo apie mūsų kariuomenės judėjimą, jos sudėtį, skaičių. Jie turėjo puikią aviacijos žvalgybą, priešo radijo pokalbių klausymosi priemonių ir dar daug ko kita.

Ir vis dėlto Pogostę užėmėm. Iš pradžių stotį, o vėliau kaimą, tiksliau – vietovę, kur visa tai kadaise buvo. Atvyko Viatkos vyrukai, žemaūgiai, kreivakojai, išsišovusiomis gyslomis, plačiais skruostikauliais. „Ech, kad tavo motiną kur!.. Buvo nebuvo!“: puolė jie vokiečių dotus, išrūkė fricus, viską susprogdino ir prasiveržė kokius penkis šimtus metrų į priekį. Būtent to ir reikėjo. Per jų kūnus į proveržio vietą metė šaulių korpusą ir ... pajudėjo, viskas pajudėjo. Vasario pabaigoje į proveržio vietą pasiuntė mūsų divizioną – šešias didžiules, traukiamas traktoriais gremėzdiškas patrankas. Daugiau pabijojo, nes, jeigu būtų apsupę, šią sunkią techniką būtų tekę palikti.

Geležinkelio pylimą vis dar apšaudė, tiesa, ne kulkosvaidžiai, o iš tolo, artilerija. Pervažą teko įveikti paskubomis, bėgte. Tik dabar įvertinome visą derlių, kurį šioje vietoje susirinko mirtis. Anksčiau viską vertinome iš „varlės perspektyvos“ – prašliauždamas šalia, nosim žemę ardamas, tu matai tik artimiausią numirėlį. Dabar atsistoję, kaip ir priklauso gamtos karaliui, pasibaisėjome šiame žemės lopinėlyje įvykusia piktadarybe! Prieš tai ir vėliau mačiau daugybę žuvusiųjų, tačiau 1942 metų žiemos vaizdas ties Pogoste buvo išskirtinis! Visa tai reikėjo nufilmuoti istorijai ir pakabinti panoramines nuotraukas atminčiai visų pasaulio galingųjų kabinetuose. Suprantama, niekas to nepadarė. Apie viską begėdiškai nutylėjo, tarsi net nieko ir nebuvo.

Tankai KV-1 Leningrado fronte. 1941 m. rugpjūtis.

Lavonais buvo užversta ne tik pervaža, jie buvo išdrabstyti aplinkui. Kūnų kalnai ir atskiros sielą draskančios scenos. Granatos metimo akimirką nukautas jūrų pėstininkas sušalo ir atrodė tarsi paminklas: iškilęs virš užsnigto mūšio lauko jis stovėjo užsimojęs sviesti granatą. Varinės juodos jūreiviškos striukės sagos blizgėjo saulėje. Sužeistas pėstininkas tvarstė koją ir sustingo amžiams, nukautas kitos kulkos. Tvarstis jo rankoje visą žiemą plazdėjo vėjyje.

Miškelyje aptikome dviejų žvalgų grupių kūnus. Tikriausiai paieškos metu vokiečiai ir mūsiškiai netikėtai susidūrė ir susirėmė kautynėse vienas prieš vieną. Keletas kūnų taip ir gulėjo, kaip buvo susikabinę kovoje. Kita pora buvo tvirtai susikibę kojomis ir rankomis. Mūsų kareivis, nusitvėręs vokiečio pirštą, mirtinai jį sukando ir taip amžiams sustingo. Dar vieni buvo sudraskyti granatos sprogimo, kiti nušauti iš pistoleto.

Šiuo metu lavonų rietuvės prie geležinkelio atrodė tarsi apsnigtos kalvos, matyti tik pačiame viršuje gulintys kūnai. Vėliau, pavasarį, kai nutirpo sniegas, atsivėrė viskas, kas buvo apačioje. Žemiausiai gulėjo žuvusieji vasarinėmis uniformomis, palaidinėmis ir batais. Tai buvo 1941 metų rudens kovų aukos. Virš jų gulėjo jūrų pėstininkai su jūreiviškomis striukėmis ir juodomis „kliošinėmis“ kelnėmis. Dar aukščiau – sibiriečiai su puskailiniais ir veltiniais bei skudurinėmis kepurėmis. Tokias duodavo blokadiniame Leningrade. Ant jų gulėjo kūnai, apvilkti milinėmis,

Klojinių kelias per pelkę. 1942 m.

maskuojamaisiais chalatais, su šalmais ant galvų ir be jų. Šioje vietoje susimaišė įvairiausių divizijų kareivių, atakavusių geležinkelį pirmaisiais 1942 metų mėnesiais, lavonai. Baisi mūsų „pergalių" diorama! Visa tai pasirodė tik pavasarį, o dabar žvalgytis po mūšio lauką nebuvo kada. Mes skubėjome toliau. Ir vis dėlto akimirksnį matytas baisus vaizdas į atmintį įstrigo amžiams, o pasąmonėje net dar tvirčiau, – būtent čia pasikartojančio mano sapno apie gulinčius kalnus lavonų prie geležinkelio pylimo pradžia.

Praėjus keletą pamuštų tankų KV, kelias nusileido žemyn į užšalusias pelkes ir ilgai vingiavo tarp apsnigtų kemsynų. Paskui vėl prasidėjo miškas. Pati tikriausia snaudžianti taiga, net neįsivaizdavau, kad ties Leningradu gali tokia būti. Į milžinišką aukštį stiebėsi didingos eglės, drebulės, kurių kamieną vargu ar būtų apglėbę du žmonės. Neapsakomas grožis! Prie vienos eglės traktorius atitempė virtuvę. Vos virėjas pasirengė pradėti dalyti karštą srėbalą, iš viršaus pradėjo kristi sniego gabalai ir nuo šakų nudribo milžinas vokietis žalia miline ir pilote, užtempta ant ausų. Vadovaujama virėjo mūsų drąsioji kariauna leidosi bėgti. Vokietis buvo visas sušalęs, negalėjo net pajudinti rankų ir norėjo tik pasiduoti į nelaisvę. Prieš dvi dienas jį pasodino į medį ir liepė šaudyti ivanus. Deja, frontas praėjo pro šalį. Nesulaukęs savųjų hansas nusprendė eiti pasiduoti.

Vakar naktį mane nustebino virėjas Serioginas. Stovėdamas sargyboje, vaikščiojau keliu ir staiga išgirdau duslius smūgius: virėjas atsidėjęs, sunkiai šnopuodamas kirviu kapojo guminį batą ant sušalusio vokiečio kojos. Vienas jau buvo nudrengtas. „Šlapios malkos nedega, o su guma lengvai galima įkurti ugnį po katilu", – paaiškino man Serioginas. Tai buvo kareiviško sumanumo išraiška.

Paskui važiavome ir vėl ėjome tolyn. Sustodavome tik pašaudyti ir pernakvoti. Miegojome prie laužo tiesiog ant sniego. Laužas šildo tą pusę, kuria esi atsisukęs į jį. Spjaudosi žarijomis, pradegina kepures, milines, apdegina veidus, o tuo metu nugara stingsta nuo neapsakomo šalčio. Suprantama, laužas geriau nei nieko. Pernakvoję važiuojam toliau. Nuolat girdėti reti šūviai. Šalia apsikrovę nešuliais lyg kupranugariai velkasi pėstininkai. Šalikele, lauku greitai nušliuožia slidininkai baltais maskuojamaisiais chalatais. Visus stumdydami į šalis rieda tankai keldami sniego pūgą ir skleisdami benzino tvaiką. Žuvusiųjų matyti nedaug, vos vienas kitas. Vienoje laukymėje guli trisdešimt keturiasdešimt žmonių. Matyt, aviacijos antskrydžio au-

kos. Vieno, vyresniojo seržanto, krūtinėje žioji milžiniška skylė, o ant palaidinės skurlių šviečia sulankstytas ordinas.

Klampoja sužeistieji. Kelio pakraštyje guli labai keistas kareivis purpuriniu veidu. Jis karštligiškai kliedi. Kas jam? Gal serga? Karštinė? Visi eina pro šalį, niekas neturi laiko. Praeiname pro sudegintus kaimus. Štai Zeninas: kaminai, pelenų krūvos, o juose – sudegę arkliai. Praėjus dviem mėnesiams, šią apkepusią, apipuvusią skerdieną suvalgys iki paskutinio kąsnelio drąsieji kariai – kazachai, kurių pastiprinimas atvyko į mūsų išretėjusius pulkus. Priartėjame prie Kondujės, Smerdynės. Pasklinda gandas, kad žvalgyba jau pasiekė Liubanę ir susijungė su kariuomene, puolusia iš priešakio. Tačiau reikalai stringa. Frontas palengva stabilizuojasi. Keletas padalinių išsiveržė į priekį – slidininkų batalionai žūsta. Beje, kovo pabaigoje prasideda atšilimas, sniegas ima tirpti, vėl iš po jo išlenda numirėliai – eilėmis, žiemos atakų vietose, pavieniui, pusnyse prie kelio. Dažniausiai tai sužeistieji, mirę pakeliui į ligoninę. Nemažai jų susikaupė per visą žiemą: aptvarstytos galvos, rankos ar kojos faneriniuose įtvaruose, fiksuojančiuose sutraiškytus kaulus...

Raudonosios armijos ir vokiečių kariai kovojo itin sunkiomis sąlygomis.

Prasideda stichinė nelaimė: keliai pažliugo, pelkių neįmanoma pereiti. Nėra kaip atvežti maisto ir ginklų... Klimpsta net traktoriai. Šlepsėdamos per purvą, grimzdamos iki kelių, o kartais ir iki juosmens slenka kareivių voros. Vieni neša po du sviedinius, kiti po džiūvėsių maišą ar šovinių dėžę. O atgal per makalynę tempia kraujo ir purvo luobu apskretusius sužeistuosius. Ėst visai nėra. Duonos nėra. Srėbalas – be druskos. Ar teko jums kada nors tokio paragauti? Kariuomenė ties paralyžiaus riba. Susigriebusi vadovybė imasi skubiausių priemonių tvarkyti kelius. Tūkstančiai

Įstrigo purve. Volchovo pelkėse taip nutikdavo dažnai. 1942 m.

kareivių, aplipę kelią lyg skruzdėlės, su kirviais ir pjūklais kerta mišką, kloja klojinius. Po dviejų savaičių kelias nutiestas – ant storų gulstinių skersai sukrauti ploni rąstai. Kelionė tokiu keliu nesunkiai gali iškratyti net sielą. Geriausiu atveju vėl pradeda kraujuoti sužeistųjų žaizdos, kiti, neišlaikę vibracijos, miršta. Suprantama, svarbiausia yra kelias – pagrindinė karo arterija, ir frontas atgyja. Jį apšaudo priešas. Po penkis šešis kartus per dieną vienas po kito, įjungę specialias sirenas, baisiausiai kaukdami virš sankryžų sminga „vyžočiai“, taip dėl neįtraukiamos važiuoklės vadinti vokiečių pikiruojamieji bombonešiai Ju-87. Bombos taško rąstus, purvą, mašinas, žmones, bet, vos praėjus pusvalandžiui, judėjimas vėl atsinaujina.

Žemines apsėmė vanduo. Vietoj jų padarėme klojinį, apsuptą dviguba pyne iš šakų, kurią užpildėme žemėmis. Iš viršaus užklojome rąstus ir vėl užpylėme žeme. Ne taip patikima, tačiau vis tiek galima šiltai miegoti, be to, saugo nuo skeveldrų. Patys esam šlapi, apaugę purvu. Veltinius pakeitėme batais ir autais – absoliučiai idiotiška priemone, kuri nuolat atsivynioja ir kabaldžiuoja ant kojų. Deja, pervilko ne visus. Kartą ėjau permestu tarp miško upelio krantų rąstu ir sutikau kareivį, brendantį iki kelių per vandenį ir apsivilkusį puskailiniais bei apsiavusį veltiniais.

„Kur tu, drauge?“ – paklausiau. „Mes iš slidininkų bataliono“, – atsakė jis.

Kartą atsiguliau kur sausiau, miegoti po krūmu, o po savim pasikišau kastuvą – simbolinę apsaugą nuo drėgmės. Atsibudau vandenyje, vatinukas permirko kiaurai. Paskui drabužiai išdžiūvo tiesiog ant kūno ir jokio peršalimo! Įprastų ligų tą baisų metą nebuvo. Suprantama, kas nors kuo nors visada sirgo. Seržantą Saryčevą

Volchovo pelkė. Tolumoje matyti sunaikintas tankas.1942 m.

Vokiečių kariai brenda per Volchovo pelkę. 1942 m.

Vokiečių patrulis pelkės pakraštyje Volchovo miškuose. 1942 m.

Volchovo pelkėje nuvirtęs lokomotyvas. 1942 m.

Vokiečių pėstininkai medžiais išklotoje Volchovo miško proskynoje. 1942 m.

Vokiečių kariai, išsirikiavę grandine, perduoda amuniciją per klampias balas. 1942 m.

Volchovo miško pelkėje įklimpę purve arkliai. 1942 m.

visą pamėlusį, sudžiūvusį lyg skeletą kankino opa. Drąsus žvalgas Lioška Judinas kentėjo nuo kirminų. Virėjas Serioginas gyrėsi įsisenėjusiu triperiu. Bet tai buvo tik gyvenimo smulkmenos.

Puolimas įstrigo, jį mėgino tęsti siųsdami vis naujus pulkus pirmyn. Dabar niekas jau nekalbėjo apie Leningrado blokados pralaužimą. Dabar reikėjo pagelbėti 2-ajai smogiamajai armijai, patekusiai į apsuptį prie Liubanės. Artėjo pastiprinimas iš Totorijos, Kazachstano, iš Leningrado. Tačiau vokiečiai gynėsi labai sumaniai ir frontas iš vietos nejudėjo. Kai atėjo vasara, perėjome į gynybą. Šaudė jau rečiau, ištuštėjo keliai. Kariuomenės kasėsi į žemę.

Darbai vyko be galo, be krašto. Iškasėme kilometrus apkasų, statėme šimtus priedangų, įkasėme patrankas. Po žeme paslėpėme mašinas, virtuves, sandėlius. Iškasėme stacionarius tualetus, nes prieš tai kariai apdergė visus pakelės miškus. Aš tapau tikru žemkasiu, išmokau nurantyti medžius, kirviu išskaptuoti bet kokią reikalingą detalę, iš skardos padaryti krosnelę, kaminą ir panašiai. Kartą teko daryti net karstą. Paprastai kareivius laidojo pridengę miline arba brezento gabalu. Arba tiesiog tokius, kokie buvo. Tačiau žuvo vyresnysis leitenantas Silkinas. Viršininkai nusprendė, kad jam priklauso karstas, o ir laiko laidotuvėms pasirengti buvo užtektinai. Lentų nebuvo, todėl teko nukirsti milžinišką drebulę. Ją pleištais suskaldėme į storas lentas. Karstas buvo velniškai sunkus, gremėzdiškas, išlinkęs ir kreivais šonais, panašesnis į didelę skrynią. Tempė jį, ko gera, dvidešimt žmonių.

Tuo metu aplinkui gamta pradėjo atgimti. Išdžiūvo dirva, prasikalė pirmoji žolė, išbrinko pumpurai. Pirmą kartą aš, miesto gyventojas, pajutau glaudų ryšį su žeme maitintoja. Uodžiau man neįprastus kvapus ir palengva atgimiau kartu su mane supančiu pasauliu. Praėjo distrofija, nuo intensyvaus, net pernelyg intensyvaus darbo išsipūtė raumenys, kūnas augo ir stiprėjo. Juk man devyniolika. Jeigu ne karas, tai šis pavasaris galėjo tapti vienu iš pačių nuostabiausių mano gyvenime. Čiulbėjo

Vokiečių kareiviai pozicijose Volchovo fronte. 1942 m.

paukščiai, skleidėsi pumpurai. Kartą ryte mūsų viršila išsliaužė iš žeminės, paleido stiprią srovę, giliai atsiduso, apsižvalgė ir padarė išvadą: „Taip. Pavasaris. Skiedra ant skiedros lipa!“

Kariuomenei gynyba – poilsis. Beveik niekas nežuvo nei buvo sužeistas. Didelėse žeminėse net ėmė rodyti kino filmus. Prasidėjo mokslai. Vienas iš tokių užsiėmimų buvo skirtas pistoletui nagrinėti. Jį ardant, vienas leitenantas netikėtai iššovė į pilvą kitam. Kulka įstrigo viduriuose. Mes tuojau paguldėme sužeistąjį į sunkvežimį ir nuvežėme į ligoninę. Kad kelyje jo smarkiai nekratytų, neštuvus laikėme rankose. Bet valanda kelio per rąstų klojinį iš vargšo leitenanto iškratė paskutinius gyvybės likučius. Ant jo kapo, kaip ir priklausė, užrašėme: „Žuvo nuo fašistinių grobikų rankų“. Jo pavardė buvo Oleinikas.

Visur pristatė pirčių ir galų gale išnaikino uteles. Suprantama, ne visas, o tuos miriadus, kurie buvo apnikę mus žiemą. Dabar teliko vos po dvi tris žmogui, o tai jau buvo galima pakęsti. Kiekvieną rytą, išsirikiavę pievelėje, jas gaudėme bendrai. Štabo dokumentuose tai buvo įvardijama kaip „0 grupės patikrinimas“. Visa tai labai slėpta nuo priešo, juk tai buvo didelė karinė paslaptis.

Naktys trumpėjo ir sutemus keliuose buvo galima sutikti keistas procesijas, primenančias garsųjį Piterio Breigelio vyresniojo paveikslą. Vienas kareivis paskui save vedė virtinę kitų. Didžiuliu pagaliu jis tikrindavo kelią, o kiti, tarsi žąsiukai sekė paskui jį stipriai laikydamiesi vienas už kito. Jie nieko nematė. Tai buvo vištakumo aukos. Dėl didelio vitaminų trūkumo žmogus prarasdavo gebėjimą matyti tamsoje. Man tai taip pat teko patirti, laimė, liga pasiekė tik pradinę stadiją. Tuo metu mano akiplotis sumažėjo ir aš priešais save mačiau tik du nedidelius vietovės ruoželius. Aplink juos tvyrojo tamsa. Vištakumo buvo galima nesunkiai atsikratyti vitaminizuotu sviestu, deja, jį išvogdavo, kaip išvogdavo ir paprastą sviestą. Liga atkakliai klaidžiojo tarp kareivių.

Raudonarmietis perbėgėlis...
Toliau priešakinėse pozicijose matyti vokiečių kariai. 1942 m.

Į vokiečių nelaisvę pasidavęs raudonarmietis kazachas rodo, koks maisto davinys buvo sovietų kariuomenėje. 1942 m.

Kareiviškas davinys buvo labai geras, dienai priklausė: žiemą – devyni šimtai, o vasarą – aštuoni šimtai gramų duonos, šimtas aštuoniasdešimt gramų kruopų, mėsos, trisdešimt penki gramai cukraus. Mūšių metu – šimtas gramų degtinės. Jeigu šie produktai pasiekdavo kareivį, jis labai greitai atsigaudavo, tapdavo patenkintas ir pamalonintas. Bet kaip visada, pas mus daugybė gerų idėjų, sumanymų, pradinės veiklos praktikoje visada virsta absoliučia priešingybe. Dažnai maisto nebuvo. Jį vogė kas tik sugebėjo be jokios sąžinės ir gėdos. Kareivis turėjo kentėti ir tylėti. Toks jau jo likimas. Beje, vištakumas – vis dėlto ne leningradietiška distrofija, nuo jo nepadvėsi.

Galų gale vasara įsitvirtino, daug saulės, visur žaluma, uogienojai. Gamta pamalonino varganus kareivius. Frontas galutinai įstrigo. Mus vėl nuvežė atgal į Pogostę, kur vokiečiai ne kartą mėgino įvaryti iš sparno pleištą į mūsų pozicijas.

Mūšyje žuvęs sovietų karys. 1942 m.

Vasarą nepažinome jau matytų vietų. Žemines apsėmė vanduo. Tarsi ir niekada jų nebuvo, ištirpo ir susilygino palaidotųjų kalvelės. Viską įsirengę pradėjome gyventi palyginti ramiai.

Siniavino operacijoje, vadinamajame 2-osios armijos rugpjūčio puolime, mes nedalyvavome. Girdėjome tik tolimą gausmą ir triukšmą. Matėme virš mūsų sunkiai skrendančias vokiečių lėktuvų armadas. Jos traukė į mūsų draugų, žūstančių apsuptyje, užnugarį. Daug iškentėjusi 2-oji smogiamoji armija vėl pateko į apsuptį. Vėliau mus pasiekė gandai apie sutriuškinimą prie Siniavino.

Vieną saulėtą rugpjūčio dieną mus išrikiavo ir mirtinoje tyloje paskelbė garsųjį įsakymą Nr. 227, nes frontuose susidarė kritinė situacija, o prie Stalingrado vėl teko trauktis. Kaip visada Šeimininko pasirašytas įsakymas buvo lakoniškas, sausas, aiškus ir, svarbiausia, pataikė labai tiksliai. Jame buvo skelbiama: „Nė žingsnio atgal! Toliau trauktis nėra kur! Mokysimės iš priešo ir sukursime užtveriamuosius būrius, kurie privalės šaudyti besitraukiančius. Vadai ir komisarai turės teisę bailius ir panikos skleidėjus šaudyti be teismo...“ Taip buvo kalama būsimoji pergalė! Tarsi skruzdėlytės pradėjo bėgioti kūnu. Mes dar kartą supratome, kad dalyvaujame labai rimtoje veikloje.

Paskui prasidėjo žiema, vėl šalčiai. Dabar juos kentėti tapo gerokai lengviau – buvome jau patyrę, bet kančių kaip ir anksčiau užteko. 1942 metų pabaigoje mus perkėlė iš jau įprastų vietų ir perdislokavo į naujas pozicijas už penkiasdešimt kilometrų prie Apraksino posto stoties. Išsidėstėme Nazijos upelio krante. Mūsų patrankos turėjo apšaudyti Siniavino, Gaitolovo, Tortolovo, Voronovo kaimelius, Apskritąją girią ir kitas žinomas Volchovo fronto vietas. Visos jos man įstrigo į atmintį ne mažiau nei Pogostė. Čia praėjo mano laiminga jaunystė. Medžiai, augantys Nazijos pakrantėje, buvo išdarkyti, žemėje – duobės, likusios po sprogimų. Pro ploną, nupustytą aršių Ladogos vėjų sniego sluoksnį matyti daugybė skeveldrų. Ties keliu – dešimtys kapų. Visa tai buvo rugpjūčio operacijos pėdsakai, juk ji prasidėjo ir baigėsi būtent šioje vietoje. Į vokiečių pozicijų gilumą ėjo proskyna su aukštosios įtampos elektros linija. Šia proskyna ir vyko puolimas. Dabar mums reikėjo jį pakartoti, tačiau šiek

tiek šiauriau ir pralaužti Leningrado blokadą. Kol kas vyko pasirengimas bei žvalgyba.

Raudonosios armijos karių ataka.

Labai nemalonu, pučiant vėjui, sėdėti virš žemės trisdešimt metrų aukštyje metaliniame aukštosios įtampos stulpe. Vėjas košia kiaurai, stulpas siūbuoja, aukštis baisus – sukasi galva. O vokiečiai, nors ir retokai, bet šaudo. Žino niekšai, kur mes sulipome. Prisidengę nuo vėjo faneros lapu ar brezentu, sėdim, stebim, žymime vokiečių baterijas. Aplinkui telkiasi kariuomenė. Joje – ir slidininkų batalionas, atlikęs ilgą daugelio kilometrų žygį nuo geležinkelio stoties. Išskirstė po du žmones. Nakvynei išdėstė kalvoje be jokios augalijos. Šaltis, beveik dvidešimt penki laipsniai ir kiaurai košiantis žvarbus vėjas! Norėdami nors truputėlį sušilti slidininkai iš savo slidžių ir lazdų užkūrė laužą.

Naujuosius, 1943-iuosius pasitikau poste. Stovėjau sargyboje šaltyje prie žeminių. Buvau laimingas. Ką tik gavau iš Stalinabado siuntinį. Pasirodo, šiame mieste atsidūrė per stebuklą išgyvenusi mano šeima. Tarp daugelio kitų skanių daiktų siuntinyje buvo ir kaip akmuo sušalęs obuolys. Jis skleidė neįsivaizduojamą, pasakišką aromatą ir aš taip juo apsvaigau, kad beveik pamiršau vokiečius. Dvyliktą valandą aplinkui viskas pradėjo dundėti, stūgauti. Tai buvo įprastas Naujųjų metų sutikimas. Aplinkui šaudė kur pakliuvo, leido raketas, aidėjo girtų šūksniai.

Paskui buvo įnirtingiausi mūšiai vaduojantis iš blokados, krauju užlieta Apskritoji giria, Gaitolovas. Čia atgulė brigados ir pulkai. Pralaužus blokadą, neaišku kodėl mane pasiuntė prie Leningrado tiesti naujojo geležinkelio. Naktį, sėdėdamas sunkvežimyje, mačiau, kaip tai vyko. Tūkstančiai žmonių tempė bėgius, pabėgius, rausė žemę, kalė bėgvinius. Virš jų kilo šaltas garas.

Galvos atrodė tarsi beformės, veidų nematyti – ausinės kepurės buvo surištos po smakru. Atrodė, dirba ne gyvi padarai, o kažkokie vabzdžiai, trūkčiodami, paskubomis tarsi termitai atstatinėjantys savo sugriautus namus.

Vasarį vėl atsidūrėme Pogostės maiše. Dalyvaujame bandyme prasiveržti Smerdynės–Šapkų link. Ten turėtume susijungti su leningradiečiais, užėmusiais

Krasnyj Borą. Vėl atakos, divizijos žūtis, pasistūmėjimas 200–300–500 metrų ir vėl įstrigom. Baigėsi žmonės. Viename iš 1943 metų mūšių patekau į ligoninę ir aš. Beje, tai jau kita istorija.

Atrodytų, jau būtų galima užbaigti pasakojimą apie mūšį ties Pogoste. Deja, XX a. paskutinį dešimtmetį sulaukė tęsinio. Buvęs vokiečių kariuomenės kareivis Hendrichas Vijersas kankinamas, kaip ir aš prisiminimų apie karą, atvažiavo pas mus, norėdamas aplankyti mūšio vietas. Jis apsistojo Kirišuose pas vokiečių kalbos mokytoją, kuri išvertė jam nedidelį mano straipsnį laikraštyje apie Pogostę. Vėliau jis sužinojo mano telefoną ir paskambino man iš Vokietijos. Pasirodo, jis kovojo kaip tik Pogostėje prieš mane. Mus skyrė ne didesnė kaip penkiasdešimt metrų erdvė, mes galėjome nušauti vienas kitą, bet, laimė, likome gyvi. Vijersui atvykus į Rusiją, susipažinome. Mes prakalbėjome tris dienas ir tai buvo mano pirmasis visiškai draugiškas kontaktas su buvusiu priešininku. Pasirodė, Vijersas – normalus, viską puikiai suprantantis žmogus. Belgų tautybės, į vokiečių kariuomenę pateko ir visus karo baisumus patyrė prie Leningrado. To neužteko, po atostogų jūra grįžtantį namo jų laivą atakavo mūsų povandeninis laivas. Laivas nuskendo, o Vijersas vargiai, bet išsigelbėjo. Tuo pačiu metu Emdene jo gimtąjį ir žmonos namą sugriovė anglų aviacija. Po vokiečių kariuomenės kapituliacijos Vijersas ketverius metus praleido SSRS nelaisvėje.

Mes, to prakeikto karo aukos, greitai vienas kitą supratome ir jis papasakojo šią savo dalyvavimo mūšyje ties Pogoste istoriją.

„Aš buvau vermachto 225-osios divizijos 333-iojo pulko 1-osios kuopos kareivis. Karo su Rusija pradžioje buvau Prancūzijoje. Kadangi vokiečių kariuomenės padėtis tapo kritinė, 1941 metų gruodį diviziją skubiai permetė prie Leningrado. Mes iš Vinjakuro Prancūzijoje, kur buvo 16 laipsnių šilumos, per Dancigą, Libavą, Rygą ir iki Narvos plaukėme laivu, važiavome geležinkeliu, o paskui žygiavome Kondujos link ir tolyn prie geležinkelio ruožo ties Pogoste. Užėmėme pozicijas už 400 metrų nuo stoties Žaroko pervažos pusėn. Nuo 1942 metų sausio 16-osios tūnojome ge-

Vokiečių kariai radistai sviedinio išmuštoje duobėje. 1942 m.

Sovietų karys N. Nikulinas ir Vokietijos karys Hendrichas Vijersas. 1941 ir 1990 metai.

ležinkelio pylime. Neturėjome šiltų drabužių, o tik lengvas milines. Spaudžiant 40–50 laipsnių šalčiui, mediniuose bunkeriuose esančios geležinės krosnelės mažai gelbėjo. Be viso to, dar teko po dvi valandas stovėti poste, o sušilti buvo skirta tik valanda. Dienos buvo trumpos, naktys labai ilgos, nuolat snigo. Vos praaušus minia raudonarmiečių pradėdavo ataką. Kartais puldavo net po aštuonis kartus per dieną. Pirmoji banga buvo ginkluota, antroji dažnai beginklė, bet mažai kuris pasiekdavo pylimą. Didžiausios atakos įvyko sausio 27-ąją ir 29-ąją. Sausio 27-ąją raudonarmiečiai mūsų pozicijas atakavo net keturiolika kartų, bet jų taip ir nepasiekė. Vakare daugelis mūsiškių žuvo, daugelis buvo sužeisti. Šaudmenys baigėsi. Tamsoje girdėjome sanitarus šaukiančių sužeistų raudonarmiečių desperatiškus balsus. Šūksmai aidėjo iki ryto, tol, kol jie mirdavo. Tą naktį pas mus atvyko bataliono štabo darbuotojai ir rogėmis atvežė kulkosvaidį bei šovinių. Net bataliono vadas nesigėdijo mums padėti ir ėjo nuo posto prie posto keldamas mūsų kovinę dvasią.

Tą dieną, sausio 27-ąją, krito ir buvo sužeisti daugelis mano draugų. Nuostolių sąrašas kasdien ilgėjo. Iki vasario 10-osios praradome šešis kuopų vadus ir daugelį kitų vadų. Prisimenu vieną epizodą. Po mano gimimo dienos, sausio 29-ąją, rusų pionieriai susprogdino geležinkelio pylimą, pramušė jame didžiulę skylę. Pas mus atėjo nepažįstamas karininkas, surinko keletą kareivių, tarp jų ir mane ir įsakė šturmuoti tą skylę. Kitoje jo pusėje buvo du rusų kulkosvaidžiai. Mes turėjome sušokti į duobę. Karininkas mums kalbėjo kažką apie būtinybę įvykdyti įsakymą, apie karo teismą... Tačiau vos tik pakėlė ranką ir pasislinko skylės krašto link, jį iš karto sužeidė. Sanitarai išvežė karininką į užnugarį, o mes išvengėme tos atakos.

Kadangi rusų kariuomenė įveikė geležinkelio pylimą ir patraukė iš Pogostės Serdcės laukymės kryptimi, mes turėjome išeiti iš Pogostės kaimo gatvės ir pasitraukti į mišką. Čia buvo sukurta nauja gynybos linija su atramos punktais. Šioje vietoje patyrėme labai didelių nuostolių. Už šimto metrų nuo Pogostės gatvės buvo pirmasis mūsų gynybos postas. Vasario 8-ąją čia mane sužeidė į galvą ir išsiuntė į Tosne esančią karo lauko ligoninę. Paaiškėjo, kad žaizda nedidelė. Praėjus keturiolikai dienų, vėl buvau fronte Šalos rajone. Kasnakt mes iš Pogostės rogėmis vežėme savo sužeistuosius. Šalos rajone pionieriai sprogdino žemę ir atsivėrusiose duobėse laidojo žuvusiuosius. Tuo metu miškas abiejose Serdcės laukymės pusėse ir geležinkelis

jau buvo priešo rankose. Tarp kelio ir pylimo įrengėme naują poziciją. Joje teko atremti rusų tankų ir sibiriečių, puikiai parengtų žiemos sąlygoms, atakas. Kadangi čia visiškai neturėjome prieštankinių priemonių, buvome priversti kaudamiesi atsitraukti Kondujos kaimo kryptimi. Tuo metu iš mūsų kuopos beveik nieko neliko. Buvome atkirsti nuo bataliono ir teko kovoti už savo išlikimą. Šaudmenų ir maisto produktų liko nedaug. Teko ieškotis maisto žuvusių raudonarmiečių daiktamaišiuose, rasdavome sušalusios duonos ir šiek tiek žuvies.

Vokiečių karių kapinės netoli Leningrado. 1941 m.

Vokiečių 506-ojo pulko vadas pulkininkas Guranas (Gurran) prie štabo bunkerio kalbasi su savo adjutantu Tevagu. 1942 m.

Mūsų padėtis buvo labai bloga. Turėjome 88 mm patranką su sviediniais ir tai šiek tiek sulaikydavo rusų tankus. Praradome laiko pojūtį. Baisiame šaltyje mūsų rankiniai laikrodžiai nustojo eiti. Galų gale, dideliam džiaugsmui, mus aptiko vokiečių lėktuvas, o naktį atvyko pagalba – tankas. Jis padarė praėjimą ir išlaisvino mus, apie 30 žmonių, iš apsupties. Kovo pradžioje atsitraukėme Serdcės laukymės link ir išsidėstėme mažame miškelyje pakeliui iš Pogostės. Pasirodė rusų tankas. Jis šaudė iš patrankos ir kulkosvaidžių bei vaikėsi pavienius kareivius, o mes gulėjom nejudėdami ant žemės ir stebėjome šį žaidimą tol, kol baigėsi tanko šau-

dmenys ir jis apsisukęs pajudėjo Pogostės link.

Gerai atsimenu, kad vieną kartą nedideliame miške prie Pogostės pamatėme tiek daug žuvusių rusų, kad teko juos apeiti pasukus į šalį. Vėliau, pakeliui iš Serdcės laukymės, už dviejų kilometrų nuo Kondujos vėl aptikome daugybę kritusių priešo kareivių. Serdcės laukymėje buvo mūsų pulko štabas. Kartą nuo Kondujos pusės atėjo pastiprinimas. Šis žygio batalionas buvo apšaudytas iš nedidelio miškelio ir pasiųstas atakuoti priešą. Beveik visi šturmo dalyviai žuvo... 1942 metų gegužę persidislokavome iš šio ruožo susitvarkyti bei gauti pastiprinimo į daug ramesnį prie Oranienbaumo maišo fronto ruožą".

Atvykęs pastiprinimas pateko į apšaudymą. 1942 m.

Vokiečių tankas Volchovo fronte. 1942 m.

Prie Vijerso pasakojimo galima pridurti, kad beveik visi kartu su juo atvykę iš Prancūzijos kareiviai ir karininkai žuvo, buvo sužeisti arba apšalo.

Hendrikas Vijersas mirė 2006 metų birželį.

311-OJI ŠAULIŲ DIVIZIJA

Išskyrus kruviną pirtį,
nieko kita šioje vietoje mes nepamatysime...
Maršalas Govorovas apie Nevos Dubrovką

1943 metų vasara prie Leningrado buvo labai karšta. Pelkėse ties Pogoste išaugo žolės, vešli miškų žaluma paslėpė kareivių kapus. Buvo galima maitintis uogomis ir grybais, kurių kartais pavykdavo prisirinkti.

Miške, netoli priešakinių linijų tvarkėsi 311-oji šaulių divizija. Po vasario bandymų pralaužti gynybą Pogostės maiše divizijoje beveik nieko neliko. Ją stiprino kuo tik galėjo. Aš į diviziją patekau kaip ir kiti pasveikę ligoninėje sužeistieji. Man nepavyko grįžti į savo artilerijos pulką. Dabar teko išgerti pėstininko lemties taurę, tai yra pirmuosiuose mūšiuose sulaukti mirties arba būti sužeistam. Aš puikiai tai įsivaizdavau, nes 311-oji jau dvejus metus mirgėjo man prieš akis. Ją nuolat palaikydavome savo patrankų ugnimi, ko gera, ir kitos divizijos niekuo nesiskyrė nuo 311-osios, tačiau būtent ji atrodė lyg pati baisiausia mėsmalė. Pro mūsų dislokacijos vietą į užnugarį vežė tūkstančius sužeistųjų. Veržiamiesi į priekį, rasdavo-

311-oji šaulių divizija prie Pogostės rengiasi šturmuoti geležinkelio stotį. Leningrado sritis.

Volchovo miške paliktas blindažas.

311-osios šaulių divizijos kariai traukia 37 mm trofėjinę patranką.

me būtent šios divizijos dideles krūvas kareivių lavonų. Man pavyko susipažinti su 311-osios vadu. Kartą sunkių 1942 metų žiemos mūšių metu ties Pogoste mūsų majorą pasiuntė į 311-ąją. Čia jis turėjo suderinti pėstininkų palaikymo artilerija planus, išklausyti divizijos vado samprotavimus bei pageidavimus organizuojant mūšį. Aš su šautuvu lydėjau majorą. Miško proskynoje radome keleto sluoksnių perdanga uždengtą saugomą žeminę. Tokios joks sviedinys nepramuš! Lauke buvo šalta ir, majorui nusileidus į vidų, iš žeminės išgriuvo garų kamuoliai ir tuojau pasigirdo keiksmus beriantis vado bosas. Vietoj durų kabojo apšarmojęs apsiaustas palapinė. Aš pažvelgiau pro plyšį ir spingsulės šviesoje išvydau girtą, įkaitusį, atsagstytais marškiniais generolą. Ant stalo stovėjo didelis butelis degtinės ir visokiausių skanumynų: lašinių, dešrų, konservų, duonos. Šalimais gulėjo didžiulės kaugės meduolių, riestainių, stiklainiai su medumi – iš Totorijos vakar gautos dovanos „didvyriškai kovojantiems fronte šauniesiems sovietų kariams“. Prie stalo sėdėjo pusnuogė ir taip pat girta moteriškė.

– Dink, kad tavo motiną kur... ir uždaryk duris!!! – rėkė generolas mūsų majorui.

O tuo metu 311-osios kareiviai vienas po kito krito mūšiuose prie geležinkelio ruožo ties Pogoste. Kas buvo šis generolas, aš nežinau. Tuo metu dėl pralaimėtų mūšių generolus dažnai pašalindavo iš pareigų, bet vėliau ir vėl paskirdavo į kitą diviziją. Pasitaikydavo, kad generolas gaudavo aukštesnes pareigas. O divizijos krito ir krito...

Dabar buvo 1943 metų šilta vasara. Leidau puikias dieneles miške priešais saulutę. Nepatyriau ir ypatingo muštro. Tiesa, tris savaites teko praleisti snaiperių kursuose. Mokiausi snaiperio taktikos, studijavau optinį taikiklį, šaudžiau į taikinį. Ypač didelį įspūdį padarė patyrusio instruktoriaus pamokos. Jis, pasinaudodamas kaliause, treniravo mus, kaip nužudyti žmogų durtuvu. Ant kaliausės buvo pažymė-

311-oji šaulių divizija Volchovo miške. Karys valo pabūklą. 1941 m.

tos labiausiai pažeidžiamos žmogaus vietos ir mes, tobulindami savo veiksmus, šliaužiodami ir šokinėdami aplinkui, ją badėme, pjovėme ir daužėme. Instruktorius mus apipildavo didžiuliu keiksmažodžių srautu, o per pertraukėles pasakodavo apie savo žygius su moteriškėmis Vologdoje.

Beje, tapęs snaiperiu, buvau paskirtas automatininkų skyriaus vadu, nes trūko jaunesniųjų vadų. Tuo metu patyriau tiek, kad viską paaiškina ši frazė: po keleto mūšių mūsų skyrius nustojo egzistuoti.

Tarnybą pėstininku keitė tarnyba artilerijoje. Mums davė trofėjinę 37 mm patranką ir aš, kaip buvęs artileristas (!?), tapau taikytoju. Kai šią patranką sudaužė, atvežė tėvyninės gamybos „keturiasdešimt penktąją". Na, su ja aš ir „žlugau". Štai tokia ta mano šaunios tarnybos 311-ojoje šaulių divizijoje 1943 metų Mgos operacijos meto istorija.

Prieš mūšius mums įteikdavo divizijos vėliavą. Prieš tai miško laukymėje vyko įvairiausi paradai ir pasirengimas rikiuotei. Eidamas prieš rikiuotę, pulkininkas ieškojo dviejų asistentų, kurie galėtų lydėti pulko vėliavą. Deja, divizijoje dauguma buvo susikūprinę „peraugę" dėdės arba ką tik po sužeidimo pasveikę pusiau invalidai. Ir vieni, ir kiti neatrodė esantys šaunuoliai, o ir jų kariška laikysena nepavydėtina. Netikėtai, tikriausiai dėl daugybės medalių ir gvardijos ženklelio tinkamiausias pasirodžiau esąs aš... Viena, kas mano išvaizdoje netiko pulkininkui, buvo seni autai. Pilkai melsvi, nuzulinti ir nubrizgę, išvolioti purve, ištepti praėjusių mūšių sudžiūvusiu krauju, kurių buvo neįmanoma nuplauti. „Pakeisti!" – įsakė pulkininkas. Išėjau į ūkio dalinį iš kurio grįžau it musę kandęs. Man pasakė: „Geri ir senieji!".

Kitą dieną pulkininkas baisiausiai mane išbarė ir vėl liepė pasikeisti autus. Nuėjau pas tiekimo skyriaus viršininką, kapitoną. Iš tvirtos žeminės išėjo rausvais žandais žmogus glaudžiai aptemptais naujais marškinėliais, paryškinančiais visus jo apvalumus. Ko gera, jis ką tik sočiai papietavo ir dabar degtuku rakinėjo dantis. Aš sėdėjau prie jo kojų, tiesiai priešais spindinčius chromuotus batus ir pervyniojau

Vyresnysis seržantas padeda kariui susitvarkyti autus. Nevykusiai užvyniojus juos, auliniai batai dažnai iki kraujo nutrindavo kojas.

Raudonosios armijos kariai prieš apdovanojant išrikiuoti miško aikštelėje. 1942 m.

gautus naujus autus. Jis geraširdiškai žvelgė kiaurai mane ir neskubėdamas tarė: „Na, ir kam tau nauji autai? Vis tiek juk užmuš. Geri ir senieji. Kodėl reikalauji?“ Na, aš nuolankiai ir atsakiau: man, tai vis tiek, bet štai pulkininkas liepia.

Apžiūra praėjo puikiai. Atvažiavo, ko gera, armijos politinio skyriaus viršininkas ar panašiai, iki žemės graibstymo girtas generolas. Užkimusiu, pragertu balsu jis kažką kalbėjo, grojo orkestras, mes žygiavome aukštai keldami kojas ir smarkiai trepsėdami dulkina žeme. Ir mus net nufilmavo pakeliui važiavęs kino operatorius. Ko gera, kur nors archyve yra kadrai, įamžinę mano personą prie vėliavos naujais autais. Dabar jau buvo galima eiti į mūšį.

Mūšiai prasidėjo liepos 22-ąją. Ryte išgirdome kanonadą. Prasidėjo artilerijos parengimas ties Siniavinu. Puolimo uždavinys – perkirsti vokiečių pozicijas prie Siniavino, užimti Mgą ir užtikrinti pusiau blokuoto Leningrado susisiekimą su

Raudonarmiečiai neša sužeistąjį. 1941 m.

Sovietų kariai Siniavino rajone. 1942 m.

šalimi. Kariuomenė buvo aprūpinta neblogai. Turėjome daugybę tankų, lėktuvų, katiušų, automatinių ginklų. Milžiniškais kiekiais vežė šaudmenis. Kartais būdavo, kad per dieną į vokiečius paleisdavome sviedinius, kuriuos atveždavo du ar trys ešelonai! Tai buvo pragariškas apšaudymas. Žemė drebėjo, dūmai užtemdė dangų. Deja, vos tik pėstininkai pajudėdavo į mūšį, vokiečių pozicijos iškart atgydavo ir divizija po divizijos atguldavo prie Siniavino kalvų papėdės. Nuklojus sviedinių išraustą plotą lavonais, pavykdavo pajudėti tik šimtą ar du šimtus metrų. Nė vieno krūmelio, nė vienos žolelės, viskas buvo „išarta". Vien apdeginta žemė, lavonai ir susiraizgęs metalas. Suvestinėse tai buvo vadinama „vietinės reikšmės mūšiais", o karo istorijos veikaluose šie veiksmai buvo apibūdinami kaip „priešo išsekinimas ir jo pajėgų atitraukimas nuo Leningrado". Taip ir buvo, bet nei Siniavino, nei Mgos mes neužėmėm, o artimiausiose pelkėse paguldėme keletą korpusų. Prie Pogostės visko matėme ir pripratome, bet čia buvo dar baisiau. Mūšių ir ugnies tankio mastai buvo sunkiai įsivaizduojami. Iš Stalingrado atvykusio pastiprinimo kareiviai tikino, kad net ten buvo daug lengviau. Tačiau Leningrado apgulties istorijoje šie mūšiai tik užmirštas epizodas.

Liepos 22-ąją mūšius ties Siniavinu pradėjo kiti, o mūsų divizija kol kas dar buvo prie Pogostės. Tik vienas jos batalionas surengė išpuolį. Jo kareiviai ryte perėjo Duboko upelį ir netikėtai pelkėje atakavo vokiečių užtvarą, supiltą iš žemių.[1] Jie susprogdino dalį užtvaros, prasiveržė į vokiečių gynybos gilumą, nukovė keletą priešo kareivių, o karininką, kuris iš pistoleto spėjo pakloti keletą mūsiškių, užkapojo

1 Įvykiai rutuliojosi pelkėse, todėl vokiečiai vietoj apkasų pynė tvoras, tarp kurių pribėrė žemių. Susidarydavo iki dviejų metrų aukščio ir tokio paties pločio siena. Pro ambrazūras šaudė, o griovys, iš kurio kasė žemes, buvo papildoma kliūtis puolantiesiems.

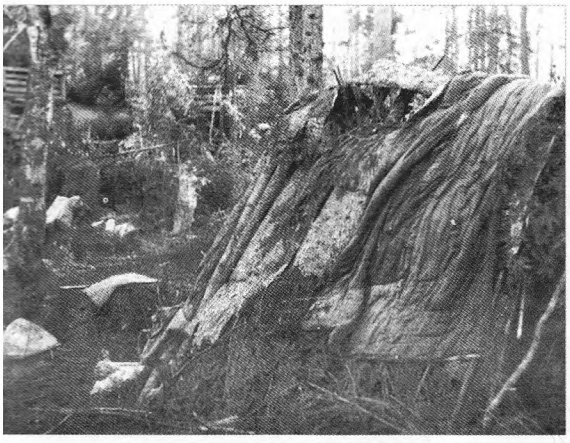

Eglišakiais ir apdegusiais čiužiniais dengtos pašiūrės Volchovo miške.

...Ir tame pačiame miške – vokiečių palapinės. 1942 m.

pionieriaus kastuvėliu. Nuėjusius pusšimtį metrų puolančiuosius sustabdė ugnis ir jie turėjo sugulti. Vos po trijų valandų batalionas buvo atkirstas atakomis iš sparnų. Iki vakaro viskas baigėsi. Tik sužeistųjų aimanos aidėjo iš kitos pusės upelio. Tuo metu visa divizija demonstratyviai, matant vokiečiams, artėjo prie priešakinės linijos, aiškiai parodydama, kad rytoj ataka bus atnaujinta. Prisimenu sutemas, pikta lemiantį saulėlydį ir mus, bėgančius, griausmingai kaukšinčius per apskritų rąstų paklotą. Aplinkui sproginėja minos, švilpia sviediniai ir kulkos, kyla dūmai... Taip mes savo ruože bandėme dezorientuoti priešą dėl puolimo vietos. Demonstravome, arba, kaip su kareiviškų kandumu dėl mūsų patirtų didžiulių nuostolių, perfrazavo vienas štabo viršininkas, „menstruavome".

Paskui divizija vėl ilsėjosi miške. Praleidome nuostabią savaitę ant eglišakių ir pasidarę priedangą iš apsiausto palapinės. Visą savaitę, dieną ir naktį miegojom. Keldavomės tik pavalgyti ar netoli sprogus bombai.

Po mėnesio, rugpjūčio 15-ąją, jau nesėkmingos Siniavino operacijos pabaigoje, pulkai naktį nužygiavo į šiaurę ir stojo į mūšį ties Apraksino stoties postu ir Tortolovo bei Gaitolovo[2] kaimais. Pradinis apkasas prasidėjo prie geležinkelio tiltelio per Naziją. Šis tiltelis tarp Apraksino ir Nazijos stoties išliko ir šiandien. 63-iasis kilometras. Labai ilgai ant pylimo šalia bėgių prie tilto buvo kapai, kuriuose palaidoti keli šimtai žuvusiųjų, tų, kuriuos spėjo ištraukti iš priešakinių. Laikui bėgant kapinės užaugo, stulpeliai su vardais dingo ir dabar niekas nebežino apie šiuos broliškus kapus... Tuo metu divizija pasistūmėjo apie du šimtus metrų, o po savaitės nukraujavusi buvo išvesta iš mūšio. Operacija baigėsi. Aš vėl patekau į ligoninę.

2 Neseniai sužinojau, kad tikėdamasi pergalės mūsų vadovybė šiuos mūšius pavadino „Operacija Brusilovas". Operacija nepavyko ir šis pavadinimas buvo pamirštas.

Negaliu pamiršti aušros prieš mūšį. Buvo penkta ryto. Atvira vietove artėjome prie priešakinių. Vos aušo. Frontas budo. Pradėjo trankytis patrankos, tolumoje horizonte kilo dūmų kamuoliai, sproginėjo sviediniai. Ugnies zigzagus braižė reaktyviniai katiušų sviediniai. Garsiai žagsėjo vokiečių „karvė“. Prasidėjo pragariškas koncertas: dundėjo, gergždėjo, kaukė, bumbsėjo ir aidėjo. Keliu pilkšvoje priešaušrio migloje į priešakines brenda pėstininkai. Eilėmis, pulkas paskui pulką. Beveidės, kuprotos, apkabinėtos šautuvais, apsidengusios apsiaustais palapinėmis figūros. Palengva, bet neišvengiamai jos žygiavo į priekį pasitikti savo mirties. Karta, žengianti į amžinybę. Šiame paveiksle buvo galima įžvelgti visuotinį įprasminimą ir kartu apokalipsinį siaubą. Mes ypač aiškiai pajutome būties trapumą ir negailestingą istorijos tėkmę. Pasijutome esą niekingi drugeliai, kuriems lemtis įsakė be pėdsakų sudegti pragariškoje karo liepsnoje.

Apie vieną iš paskutinių mūšių išsaugojau užrašų fragmentą. Tai užrašiau 1943 metais gulėdamas ligoninėje ir slegiamas nesenų įvykių įspūdžio. Štai jie.

Rugpjūčio 15-oji

„[Pasi]gėrėtinas žodis „kovotojas“ prasme labai panašus į žodį „lenktyninis žirgas“ arba į žodį „vilkogaudis“, arba dar vienas variantas – „lokys plėšrūnas“ – vis tiek ta pati gyvuliška padermė. Artėjame prie priešakinės. Divizija išsiskleidė apkasuose. Kaip visada painiava. Tai bėgam, tai neaišku ko laukiam. Palyginti ramu. Tik kartą ant kelio trinktelėjo sviedinys. Pasislėpėme bombos padarytoje duobėje. Uzbekui sudaužė automato buožę. „Gaila, nepataikė į koją, važiuočiau pas žmoną!“ – bamba jis tyliai. Duobės dugne – šalmas. Paspyriau koja, sunkus: jame pusė kaukolės, tikriausiai nuo praėjusių metų. Einame toliau. Apkasai susieina po geležinkelio tilteliu. Iš ten, vienas kelias – į pragarą. Apkasuose grūstis. Priešais šliaužia kraujuoti ir purvini sužeistieji. Gelsvai pilkšvi veidai, sukepusios lūpos ir karštligiškai blizgančios akys. Kriokimas, dejonės, patys bjauriausi keiksmažodžiai. Apkasas siauras ir norint prasilenkti neštuvus tenka tempti tarp kojų einantiems į priekį... Kiek dar mums liko gyventi? Kalba, kad į mūšį eisime iškart, ankstesnės divizijos pakako dviem valandoms... „Daužo, daužo šunsnukis!“ – atsa-

Žuvę Raudonosios armijos kariai užimtuose priešo apkasuose. 1942 m.

ko klausiami sužeistieji... Mes prie pat tiltelio, nuo šios vietos patrankos tempti arkliais negalima, pernelyg pavojinga, gali ir užmušti. Išlendame iš apkasų ir įsikinkome patys. Žemė – vienos duobės. Sunku... Ausys gaudo kiekvieną šnaresį. Štai... Skrenda! Kūlverščiais lekiam į apkasus, gilyn, į duobę, rankos sulenda į kažką labai lipnų... Nugriaudėja sprogimas, krinta žemė. Praslinko. Atsistojam. Pasirodo, duobėje – išvietė.

Rugpjūčio 16-oji

Naktį netoli vokiečių įsikasam į žemę. Sėdim duobėse. Išlįsti ar atsistoti neįmanoma – užmuš. Atrodo, kad ir vėjas – vien skeveldros. Norėdami, kad greičiau slinktų laikas ir nors kiek užsimirštume, žaidžiame čia pat sugalvotą žaidimą: iš duobės iškišame automato buožę, kieno greičiau sudaužys, tas ir išlošė... Šie automatai liko po praėjusių atakų. Sudaužyti, sugraužti rūdžių, jau niekam tikę, jie išmėtyti ant žemės. Savo ginklus saugojom lyg savo akį. Norėdami apsaugoti nuo dulkių, krintančių šaudant artilerijai, šautuvo spyną apvyniodavome autu. Susitikus su priešu, ginklas – vienintelė mūsų gyvybės garantija. Sudaužė patranką. Vamzdis sulenktas į kabliuką.

Vidudienį su paketu einame į užnugarį. Trise. Iš pradžių šliaužiame kaip gyvatės iki apkasų, o paskui, tolyn bėgte. Šimtas, du šimtai, trys šimtai metrų. Vos velkame kojas, kvėpuojame kriokdami ir švilpdami. Sustoti negalima. Tie, kurie bandė pailsėti, dabar guli abiejose apkasų pusėse, o kraujas siauromis juodomis srovelėmis teka molio sienelėmis dugne virsdamas lipniais klaneliais... Prasideda apšaudymas. Ko gera, vokiečiai mus pamatė. Keista, bet iš lengvųjų minosvaidžių jie šaudo labai tiksliai. Sprogimai vis artėja. Nuo griausmo plyšta ausų būgneliai. Krintu ir įsispraudžiu į nišą apkaso sienoje. Sprogimai jau visai šalia, atrodo, kad sproginėja virš galvos... Staiga mina pataiko į brustverą ir, apvertusi mane žemės gabalais, šlepteli šalia. Nuožulniu paviršiumi šiek tiek parieda ir sustoja vos per penkiasdešimt centimetrų nuo mano nosies. Plaukai atsistoja piestu, per nugarą bėgioja skruzdėlytės. Kaip užkerėtas žiūriu į šį gražų žaisliuką, išdažytą ryškiai raudona ir geltona spalvomis bei skaidria, blizgančia plastikine nosyte! Tuoj sprogs! Sekundė, antra... Minutė... Nesprogo! Retai taip pasiseka! Kiek galėdamas kuo iš toliau ją aplenkiu ir vejuosi draugus.

Bėgam toliau. Sankryža apkasuose. Iš duobės nuaidi išsigandęs balsas: „Bėkite, greičiau bėkite! Šaudo kiaurai!“ Bėgam. Jėgų nelieka, sulėtinam žingsnį. Apkase lavonas be kojų, su raudonais strampais vietoje kelių. Ilgi plaukai, pažįstamas veidas. „Juk tai snaiperė iš kaimyninės kuopos. Ta, kuri dainavo meno saviveikloje! Op!“ – sušuko bėgdamas pirmasis ir peršoka per kūną. Nėra ko laukti, šoku ir aš.

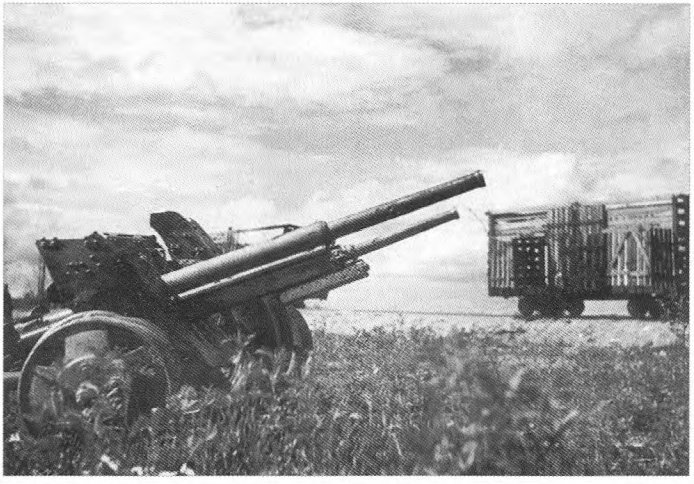

Sudaužyti Raudonosios armijos pabūklai Volchovo fronte. 1942 m.

Koja slysta moliu, krintu ant lavono. Šnypšdamas pro lūpas išsiveržia oras, o iš šnervių išsipučia kruvini burbulai... Einame atgal. Turėsime naują patranką. Vakarėja. Tylu. Retkarčiais rikošetu atšokę nuo žemės praskrieja prieštankiniai sviediniai. Tikriausiai priešakiniame ruože veikia tankai. Tačiau jie dar gana toli ir galima eiti normaliai atsistojus. Mūsų trejetas. Viduryje pagyvenęs kareivis, o šonuose – aš ir jaunas, ką tik atvykęs iš užnugario vyriokas. Jis dar nepriprato ir negali nuslėpti baimės... Staiga netikėtai sušnypščia ir neaišku kas negarsiai suspragsi. Kažkas šiltas ir šlapias aptaško veidą ir krūtinę. Instinktyviai krintu. Visur ramu. Prasitrinu akis – rankos ir marškinėliai permirkę krauju. Ant žemės guli mūsų seniokas. Jo kaukolę nurėžė sviedinys. Aplinkui ištaškytos smegenys ir kraujas. Jaunasis stovi ir bukai spokso žemyn, automatiškai nuo rankovės braukia pilkšvai gelsvą masę. Paskui pradeda žagsėti... Paimu žuvusiojo dokumentus ir už parankės vedu vyrioką tolyn. Tikriausiai jam priepuolis... Perduodu felčeriui... Prie sankryžos apkasuose – dešimt lavonų. Atsisėdo pailsėti, nežinodami, kad į juos nutaikyta vokiečių patranka. Vienu šūviu visus sudarkė ir sudraskė į skutus.

Rugpjūčio 18-oji

Nuo 14-osios nemiegojau. Sėdim tose pačiose duobėse. Naują patranką įkasėme giliau nei senąją ir kol kas ji dar sveika. Vakar iš užnugario atskriejo mūsų pačių sviedinys ir sprogo vos už penketo žingsnių. Gerai, kad buvome duobėje. Atsipirkome mėlynėmis: sprogimas pamėtėjo šaudmenų dėžę, kuri pračiuožė per kai kieno nugaras... Sviedinys iš žemės išrausė ką tik palaidotą numirėlį. Šiandien jis vėl šildosi saulutėje ir dvokia. Šioje vietoje po žeme ištisi jų sluoksniai. Pusantro dviejų metrų gylyje galima rasti šovinių, ginklų, drabužių, senus veltinius. Viskas sumaišyta... Priekyje, neutraliajame ruože, ko gera, apie keturiasdešimt tankų. Vieni parudavę – sudegė. Kiti dar sveiki, bet nejudantys. Juos vokiečiai pliekia iš sunkiųjų mortyrų.

Per toli, per arti, vėl per toli. Bumpt! Daugybę tonų sveriantis tankas išlaksto į šipulius. Ir nebėr tankisto! Juk jis neturi teisės palikti pamušto tanko. Šia tema tankų daliniuose net buvo sukurta dainelė, pavadinta „tankisto himnu“:

Как-то вызывает меня особотдел:
– Что-же ты, мерзавец, с танком не сгорел?
А я им говорю,
– В следующий раз уж обязательно сгорю...

Mane ypatingasis skyrius kviečia:
– Kaip drįsai nesudegti tanke, niekše?
O aš jiems tariu:
– Kitą kartą būtinai sudegt turiu...

Vokiečių 10,5 cm pabūklas Volchovo mūšiuose. 1942 m.

Vienas tankas stovi netoliese, atsisukęs į mūsų apkasus. Jis riedėjo po atakos atgal ir buvo pamuštas. Aplink bokštelį apsivyniojusios žmogaus žarnos – tiek liko iš desanto, važiuojančio ant jo į ataką. Vokiečių skirti šiam tankui sviediniai lekia į mus. Kuo giliau prisispaudžiame prie žemės... Nurimo.

Leitenantas nušliaužia į šalį, o po minutėlės grįžta visas išbalęs ir vilkdamas koją. Sužeidė. Perrėžiu batą. Žemiau kelio – šešios nedidelės skylutės. Perrišu. Jis išeina į užnugarį. Iki pasimatymo! Lengvai išsisuko!.. Tačiau mano sieloje kirba abejonės: tokių žaizdų sprogus sviediniui nebūna. Šliaužiu į tą bombos išmuštą duobę, į kurią slinko leitenantas. Ir ką randu!? Ant dugno guli granatos žiedas su vielute... Pats susižalojo. Imu įkalčius ir išmetu į kitoje duobėje telkšantį vandenį. Juk leitenantas – puikus vaikinas, be to, dar ir didvyris. Jis 1941 metų liepą už tankų atakos atrėmimą pasienyje gavo ordiną. Stovėjo, kai visi kiti išsilakstė! Tikriausiai tai ką nors reiškia. O dabartinė jo nesėkmė neatsitiktinė. Vakar vakare apkasuose jis susitiko su girtu majoru, kuris įsakė jam šliaužti prie vokiečių doto ir apmėtyti jį granatomis. Atėjęs nepažįstamas seržantas mėgino šiam paprieštarauti ir pasakė, kad vykdo kitą užduotį. Įsisiautėjęs majoras, nesukdamas sau galvos, ėmė ir jį nušovė. Leitenantas nušliaužė iki doto, numetė granatas. Suprantama, betoninėms doto sienoms jos nepadarė jokios žalos. O leitenantas per stebuklą sugebėjo paršliaužti atgal. Grįžo smarkiai mirksėdamas, o palaidinė buvo balta baltutėlė nuo išsiskyrusios su prakaitu druskos. Betikslė rizika išvedė leitenantą iš pusiausvyros ir jis neišlaikęs susižalojo...

Iš mūsų divizijos seniai liko vien numeris, virėjai, viršilos ir mes prie patrankos. Netrukus ateis ir mūsų eilė... Košė vėl su skeveldromis: nešančiam valgį kareiviui šliaužiant ir šįkart pramušė termosą ant nugaros... Noriu gerti ir skauda pilvą: naktį du kartus ėjau vandens prie netoliese bombos išraustos duobės. Su pasitenkinimu gėriau tirštą, parudavusį, kaip kava, kvepiantį tolu ir dar kažkuo vandenį. Kai ryte vėl norėjau atsigerti, pamačiau iš tos duobės kyšančią juodą, susisukusią ranką.

Volchovo pelkėje žuvę kariai.

Palaidinės ir kelnės sustiro nuo kraujo ir purvo, pasidarė storos lyg iš kartono. Nuo šliaužiojimo keliai ir alkūnės prasitrynė, pro skyles šviečia nuogas kūnas. Išmečiau šalmą, čia juos nešioja retas, o aplinkui primėtyta daugybė. Šis kariško tualeto aksesuaras naudojamas visai ne pagal paskirtį. Į šalmą paprastai kakojam ir paskui jį išmetam už apkaso brustvero. Sprogimo banga dažnai visą tą mėšlą vėl atmeta atgal, ant mūsų galvų... Numirėliai nepakenčiamai dvokia. Aplinkui jų pilna, ir senų, ir naujų. Vieni išdžiūvę ir pajuodę, galvos tarsi mumifikuotos, tik šviečia blizgantys dantys... Kiti išbrinkę, atrodo, tuoj sprogs. Guli įvairiausiomis pozomis. Kai kurie nepatyrę kariai savo įtvirtinimus iškasė apkasų sienose. Arti sprogęs sviedinys juos užvertė žeme. Susirietę į kamuoliuką, tarsi miegotų, jie dabar guli po storu smėlio sluoksniu. Vaizdas iš šalies panašus į kapo skerspjūvį. Vienur ir kitur apkase guli ėjusiųjų per juos įspausti į molį kūnų gabalai. Vienur nugara, kitur suplotas veidas, rankos plaštaka – parudę, tapę žemės spalvos. Vaikščiojame per juos.

Rugpjūčio 20-oji

Beveik visą savaitę nesumerkėm akių, beje, miego nenoriu. Pastarosios dienos – šaudymas iš patrankos į atvirus plotus arba į kiekvieną liepsnelę, tiksliau pasakius, Dievui į langus, šaudymas šliaužiojant iš vienos vietos į kitą, iki priešakinių ir atgal. Ir kraujas, kraujas, kraujas. Žmonių liko visai nedaug. Vakare įsakymas: patranką nustumti į puolimo smaigalį. Palaikysime pėstininkus. Einu į rekognoskuotę (vietovės žvalgybą). Priešakiniai pėstininkų būriai sėdi duobėse aplink nedidelę kalvą plokščia viršūne. Į šią apie penkiasdešimt metrų aikštelę mums ir reikia atitempti patranką. Danguje kybo didžiulis geltonas mėnulis. Ant rusvo smėlio krinta ilgi, išsigimėliški sudaužytų tankų šešėliai. Keistai ramu. Nusigaunu į aikštelę. Vos kiek pakėlus galvą, iš trijų pusių iškart pradeda pliekti kulkosvaidžiai. Trasuojamosios kulkos įvairiaspalviais žaibais pralekia virš galvos. Ne tik patranką atitempti, bet žmogui nėra ko čia nosį kišti. Grįžtu, raportuoju...

Ryte įsakymas: vienaip ar kitaip, bet patranka privalo būti nurodytoje vietoje. Štai taip! Atėjo mūsų laikas! Įsakymą privaloma vykdyti! Cha! Ten, kur net naktį pavojinga vaikščioti susilenkus, susigrūdame stati visu ūgiu. Mūsų dvidešimt vienas. Daug, patranką tenka nešti ant rankų, nes žemė išrausta ir kauburiuota... Iki vokiečių mažiau nei šimtas metrų ir aš galvoju, kad jie puikiai mato mūsų žvaigždutes ant piločių. Bet kodėl tyli? Vos prieš dešimt minučių šioje pačioje vietoje snaiperis nušovė iš apkasų galvą iškišusį pėstininką. Jis vis dar guli čia su akyje žiojėjančia kraujuota skyle. Snaiperis garantuotai turėtų mus matyti. Ko jis laukia? Nė vieno šūvio, tarsi vokiečiai būtų nustebinti mūsų beprotiško kvailumo ir susidomėję laukia, kas bus toliau. Palengva slenkame pirmyn. Štai ji, mirtis! Žaidžia tarsi katė su pele! Greičiau

Vokiečių kariai netoli Leningrado. Volchovo frontas. 1941 m. spalio 16 d.

viskas pasibaigtų!.. Rytas vėsus, saulė šviečia tarsi viliodama, labai skaisčiai. Žydrame danguje nė vieno debesėlio... Praeiname buvusį niekieno ruožą į proveržio vietą. Žemė tarsi sukasta, jokios sveikos vietos... Liko visai nedaug. Tylu. Netikėtai kažkas trinkteli už nugaros. Smūgis į nugarą mane bloškia į orą! Skrendu ir per sekundės dalelę spėju pagalvoti: „Galas!"... Atsibudau didelėje duobėje. Aplinkui nei patrankos, nei žmonių, tik ore sklando popierėliai ir kyla dūmų stulpai... Neaiški jėga pastato ant kojų ir gena iki apkaso, o juo – tolyn. Dar kiek pabėgėjęs krintu be jėgų. Pabundu nuo griaudėjimo ir žemės grumstų, daužančių man į nugarą. Atrodo, tarsi būtų prasidėjęs ugnikalnio išsiveržimas. Dešimtys sviedinių sproginėja toje vietoje, kur visai neseniai buvo mūsų patranka. Šliaužiu tolyn į užnugarį. Kairioji ranka kraujuoja... Apkasuose kraujas, numesta koja, apauta auliniu batu, o iš jo kyšo kelnių draiskalai. Toliau guli beformis milinės, kaulų ir mėsos gabalas, nuo kurio šaltame ore kyla lengvutis garas ir sklinda neperteikiamas šilto kraujo kvapas. Iš milinės atpažįstu – mūsų kareivis, tempęs patranką... Vėl prarandu sąmonę.

Rugpjūčio 22-oji

Atsibudau kitoje duobėje prie mūsų baterijos patrankos. Mane čia atvilko dar vakar... Pasirodo, užvažiavome ant prieštankinio fugasinio sviedinio ir sprogome. Iš dvidešimt vieno kareivio liko tik du – aš ir dar vienas lengvai sužeistas. Septyniolikos žmonių nerado. Tik atsitiktinai buvo rasta koja su dalimi pilvo. Ji nukrito ant mūsų pėstininkų bataliono vado žeminės... Jaučiuosi baisiai, galva plyšta. Kontūzijo. Duobėje po mumis vanduo: nuo vakar vakaro lyja. Atsikelti nėra jėgų, vartausi lyg ruonis nuo šono ant šono keldamas purslus. Krečia šaltukas. Sužeista ranka tinsta ir tai visai nekeista, juk aplinkui tiek nešvarumų...

...Kas dabar? Išeiti? Pabėgti? Juk nėra kur!.. Jeigu iš baimės pabėgsi, – mirtis už dezertyravimą. Kvaila. Liksi, taip pat mirtis, kito kelio nėra. Bet galvoti nėra apie ką... Prie patrankos – dviese. Aš karščiuoju ir kliedžiu... Būdamas toks, šaudau į priešo dotą tiesioginiu taikymu. Paleidžiu keturiasdešimt sviedinių... Lekia atplaišos, du vokiečiai iššoka ir pabėga. Mus pastebėjo, vos spėjame pasislėpti. Minos čaižo žemę prie patrankos...

...Iš priešakinių apkasų ateina du sužeisti pėstininkai. Vienas šlubuoja remdamasis šautuvu lyg ramentu, kito ranka parišta ant purvino ir kruvino auto. Abu siaubingai keikiasi ir nekreipia jokio dėmesio į apšaudymą. „Na vaikinai, priešais jus nieko nebėra. Mes buvome septyniese, bet artilerija pribaigė. Dabar jūs priešakinio ruožo kariuomenė!“... Maloni staigmena! Kaip tame anekdote: du rusai – frontas...

Netoliese duobėje dejuoja neaišku iš kur atšliaužęs sužeistasis į pilvą: „Išneškite, kraujuoju!“ Ką daryti? Pats vos judu, kairioji ranka sutriuškinta ir ištinusi. Pasiklausiu, ar sutvarstytas. Aptvarstytas. Šaukiu: „Kaip nors šliaužk pats!“ Kaimynui sakau: „Padėk jam“. Tyli. Neraginu... Tai jo sąžinės reikalas, nes jeigu padėdamas, išvengęs skeveldrų ir kulkų, nušliaužtų iki užnugario, jį gali palaikyti dezertyru. Tam ir yra sanitarai, kad pagelbėtų sužeistiesiems. Tik kur jie? Sužeistasis suriko ir, atrodo, mirė...

Mes dviese... Noriu gerti... Laukiam... Atšliaužia kažkoks kapitonas su naganu rankoje. Girtas, keikiasi. Klausia, ar yra sviedinių, perspėja, kad tikimasi vokiečių žvalgybos. Iš kur jis žino? Vėl keikiasi. Įsako jokiu būdu nesitraukti, gąsdina sušaudymu. Vargšelis, jam taip pat nesaldu...Vėl vienas... Reikėtų traukti į užnugarį: skauda ranką, galva plyšta, tačiau bijau, kad neužteks jėgų nueiti ar pribaigs pakeliui...

Eina vokiečiai – pasirodo, kapitonas buvo teisus. Beveik keturiasdešimt žmonių. Idiotai! Eina atsistoję ir garsiai kalbasi! O tyliai prišliaužtų – būtų gyvus paėmę. Tikriausiai girti. Jie taip pat didvyriai!.. Bėgti? Kur? Niekur nepabėgsi. Sėdėti vietoj? Žūsi! Čia neegzistuoja žmogiški jausmai... Šaudyti! Prisitaikau per patrankos vamzdį į artėjančius juosmens lygyje. Kitas užtaiso karteče. Šaunu. Iki vokiečių netoli. Matau, kaip plienas pjauna ir drasko žmonių kūnus... Ką jaučiu? Nieko. Ką galvoju? Nieko. Galva tuščia lyg puodynė.

Nejaučiu net baimės. Automatas, o ne gyvas padaras. Pabūklo atatranka vos ne iki kaulo sutrėškė anksčiau sužeistos rankos pirštą, nejaučiu jokio skausmo! Ant lūpų sukepusi kraujo puta, marškinėliai šlapi nuo prakaito. Nežmoniška jėga, pirštų nagai lūžta, iš gerklės sklinda švokštimas... Į patrankos apsauginį skydą takši automatų kulkos. Iššaunam dar ir dar kartą. Vokiečiai sugula. Kaimynas šūktelėjo ir ėmė smukti. Sprogstamoji kulka įskriejo jam pro vieną šoną, o išskriedama pro kitą išplėšė visą šono gabalą drauge su palaidine. Labai ramiai pagalvoju: „Na, dabar jau viskas!“ Jėgų daugiau neturiu, krintu šalia patrankos. Saulė leidžiasi... Už nuga-

Volchovo frontas... 1942 m.

ros pasigirsta šauksmai. Girdžiu mano gimtąja kalba keikiantis daugiaaukščiais keiksmažodžiais. Baisingai išverstomis akimis, pleškindami į visas puses, bėga mūsiškiai... Kontrataka...

Tokių epizodų karo metu buvo daugybė, net dabar neima noras jų prisiminti, juolab rašyti. 1943 metais viskas buvo kitaip. Savi išgyvenimai atrodė labai svarbūs, aktualūs, norėjau apie tai papasakoti savo artimui. Tačiau mano artimas žinojo virtinę ne ką mažiau panašių pasakojimų. Labai greitai visi tai suprato ir nutilo. Ir jeigu kas nors pradėdavo pasakoti savo atsiminimus apie frontą, jam būdavo sakoma: „Verčiau pakalbam apie bobas!“

Po mūšio ties Apraksinu mane naktį išvežė vežimu. Paskui perkėlė į fanerinį sunkvežimio kėbulą. Jame buvo įrengti dvigubi lentiniai gultai sužeistiesiems vežti. Ant jų paklota šiaudų ir skudurų. Dažniausiai mašiną smarkiai perkraudavo – sužeistųjų buvo labai daug. Aš patekau ant gultų apačioje ir, važiuojant trinktelėjus ratams į duobę, atgaudavau sąmonę, jutau keistą lietų iš viršaus. Iškeldami mane ligoninėje, sanitarai aiktelėjo: visas kruvinas! Pasirodo, tas kraujas ne mano, o kaimyno iš viršutinio gulto. Jam buvo nutraukta ranka, o žaizdą prastai užveržė.

Ligoninėje greitai pasveikau. Rankos įbrėžimai užgijo, praėjo ir dizenterija, kurią, matyt, pasigavau išgėręs vandens iš duobės. Pabuvau ir kontūzytųjų palatoje, kurioje gulėjo apkurtusieji, paralyžiuotieji ir nebyliai. Grįžus kalbos dovanai, pirmieji ištarti žodžiai buvo apie motiną, tačiau dažniausiai minėta toji – skambanti daugiaaukščiame keiksmažodyje! Rugsėjo viduryje paaiškėjo, kad artėja mano išrašymo iš ligoninės laikas. Ką daryti? Vėl pateksiu į pėstininkus! Pasitaręs su maloniu leningradiečiu gydytoju, nusprendžiau išvykti „nelegaliai“, tai yra pabėgti ir pabandyti rasti savo artilerijos pulką. Užmačia pavyko. Niekam nesakęs iš slaugės išsiprašiau uniformą ir išvykau į Pogostės mišką. Per dvi dienas pasiekiau savuosius ir ten

buvau draugiškai sutiktas. Deja, vyresnybė mano likimą pakreipė kitaip: man buvo įteikti dokumentai ir nurodyta vykti į Kotovo stotį netoli Balogojės stoties. Šioje vietovėje turėjo būti rezervinis artilerijos pulkas. Pulke į įvairius dalinius buvo nukreipiamas pastiprinimas. Pasisekė dar geriau! Nuvažiuosiu į užnugarį geležinkeliu, pasilepinsiu tikruose namuose, pažiūrėsiu, kaip gyvena civiliai žmonės.

Deja, rezervo pulke neteko pasimėgauti gyvenimu. Viskas prasidėjo nuo strateginės reikšmės nurodymo. Vyresnybė įsakė: „Paimk tris kareivius ir marš įrengti išvietės karininkų valgyklai!" Kareiviai buvo uzbekai ir nė velnio nesuprato rusiškai. Jiems vadovauti buvo tikra bausmė. Beje, svarbiausia – jie visiškai nesuprato mūsų statybos tikslo. Kaip ten būtų, per tris valandas architektūros stebuklas buvo baigtas. Iškasėme duobę, paklojome paklotą su trimis skylėmis ir, izoliuodami apmąstymų kambarį, jį juosiančią statinių tvorą apipynėme eglišakiais. Baigus darbus, uzbekams galėjau vaizdžiai parodyti, ką jie statė. Dėkingas už tarnybą valgyklos viršininkas mums pakišo didelį kubilą su išėdomis, likusiomis nuo karininkų pusryčių stalo. Pasigardžiuodami sušveitėme jas, net nekreipdami jokio dėmesio į perlinėje košėje pasitaikančias nuorūkas.

Rezerviniame pulke kareiviams nuobodžiauti neleido. Reikalingas ir nereikalingas, tikslingas ir betikslis darbas visą dieną. Vos padarysi vieną darbą, užkraus kitą. Kartą man teko mokyti jaunimą. Kantriai aiškinau patrankos sandarą, bet naujokai pasitaikė tamsūs kaip miškas, buki. Ir kur tokių rado? Vaikinai buvo geraširdžiai ir iš visų jėgų stengėsi mane suprasti, jie jautėsi labai nepatogiai, nes matė, kad išgyvenu negalėdamas jiems visko išaiškinti. Baigiantis trečiai valandai, praradau savitvardą ir perėjau prie mūsų gimtosios, universalios kalbos, paminėjau jų motinas. Mano globotiniai pagyvėjo, akys sublizgo, veidai nušvito laimingomis šypsenomis. Per penkias minutes išaiškinau viską, ko taip ilgai negalėjau įkalti į galvas. Pasirodo, turėjau tikrą, deja, paslėptą pedagogo talentą.

Rezervinio pulko kareivius kamavo nesibaigiančios rikiuotės, paradai, žygiavimo pratybos. Kartą labai karštą dieną mus išrikiavo keturiomis gretomis ir išlaikė saulėkaitoje beveik tris valandas. Stovėdamas paskutinėje eilėje, linksminausi gaudydamas nematyto, beveik kamanės dydžio sparvas, rišau joms prie kojų siūlus ir paleisdavau. Kareiviai susidomėję stebėjo mano žaidimą. Viena didžiulė sparva su pusmetrio ilgio siūlu ant uodegos sunkiai, tarsi bombonešis zvimbdama nuskrido tiesiai į veidą pulkininkui, priimančiam paradą. Tas, nesupratęs, kas atsitiko, visų iškankintų kareivių džiaugsmui, išsigandęs smarkiai susvyravo.

Tuo metu įvedė naują karinio sveikinimosi tvarką. Anksčiau buvo daug paprasčiau, viršininkas sakydavo: „Sveiki draugai!!!" Visi atsakydami rėkdavo: „Sveikiiii!!!" Dabar reikėjo sutartinai atsakyti: „Sveikatos linkim, drauge gvardijos vyresnysis leitenante!" Aš supaprastinau šios ceremonijos sudėtingą formulę ir kartu su kitais su-

rikau: „Auu! Auu! Auu! Auu! Auu!“ Išėjo puikiai, tačiau gvardijos vyresnysis leitenantas išgirdo ir man įkrėtė du kartus eiti tarnybą be eilės. Tai sukėlė ištisą virtinę įvykių, nutraukusių mano neilgą tarnavimą rezerviniame pulke.

Tarnybą be eilės turėjau atlikti arklidėje. Liepta iššukuoti arklį. Tai man buvo naujas, neįprastas darbas. Ilgai iš kibiro laisčiau kvailą kumelę, tryniau šepečiu. O ta nedėkingoji numynė man koją! Leitenantas nepriėmė darbo, liepė viską pakartoti iš naujo, paskui dar ir dar kartą. Įsisiautėjęs pasiunčiau jį pas visiems gerai žinomą motiną ir patekau į karcerį – griežtąją areštinę. Kitą dieną iš rezervinio pulko į frontą turėjo išvykti žygio kuopa. Kadangi mane visi laikė priešgyna, buvau paskirtas į ją ir vėl atsidūriau Volchovo fronte. Patekau beveik į tas pačias vietas, prie Porečės kaimo, kadaise buvusio prie Nazijos upės, o paskui dingusio karo ugnyje. Pulkas, kuriame turėjau tarnauti, visiškai atitiko mano pageidavimus. Sunkiosios haubicos. Viskas jame buvo lygiai taip pat, kaip mano senajame pulke. Vėl teks dirbti nešiojamąja radijo stotimi. Viskas pažįstama! Man vėl pasisekė!

Fronte buvo ramu. Gyvenome štolnėse, kurias vokiečiai iškirto Nazijos klinties krantuose. Čia buvo ramu, pavojus mums negrėsė, viena blogybė – vėjas pūtė pro visus plyšius. Buvo mėnesienos naktys ir mėnulis nušvietė keistai atrodantį fantastinį peizažą: klinčių luistai, nuo kurių sprogimai nuplėšė augaliją ir žemę, bombų išraustos duobės, sudaužytos mašinos ir pabūklai. Tarp viso šio chaoso tyliai čiurleno upelis ir pašnabždomis tarpusavyje keikėsi pėstininkai. Jie tvirtino gynybines pozicijas ir kartu plėšė sudaužytas vokiečių žemines. Ten ant lavonų rankų buvo galima rasti laikrodžių, būtent juos ir medžiojo kareiviai. Spalio pabaigoje pulkas gavo įsakymą persikelti į Naugardą.

KARO ŠIOKIADIENIAI

I NOVELĖ
Kaip tampama didvyriais

1941 metų gruodį Volchovo fronto N dalinyje nebuvo prastesnio kareivio nei aš. Utėlėtas, ištinęs, purvinas distrofikas. Negalėjau tinkamai dirbti, buvau absoliučiai vangus, neturėjau būtinos kariškos laikysenos. Mano apgailėtina figūra atrodė graudi ir beviltiška. Ginklo draugai tylomis rodė nepasitenkinimą nusišnerkšdami ir nusisukdami nuo manęs, o kartais savo jausmus reikšdavo pačiais stipriausiais keiksmažodžiais: „Priskreto nelaikšis kaip vantos lapas prie subinės!“ Be viso to, vyriausioji vadovybė mane užtiko dirbantį nuostabų darbą. Sniege atkasiau padvėsusį iškastruotą eržilą ir iš jo sušalusios šlaunies prikirtau bifšteksų. Viens, užsimoju sunkiu kirviu, smūgis – taukšt! Paskui minutės pertraukėlė. Dūstu. Burna praverta, akys išsprogusios. Šaltis buvo nedidelis, iš burnos ir šnervių – garai... O paskui vėl – ak! taukšt! ak! taukšt! Pakeliu akis, o į mane smerkiamai žiūri mūsų komisaras – sotus, raudonskruostis, apsivilkęs baltais puskailiniais. Jis mane tiesiog ignoravo, net nesikalbėjo, nesikeikė, nerėkė, o tiesiog nuėjo į štabą ir telefonu išdėjo mano tiesioginį viršininką į šuns dienas už pakrikimą, už netinkamą moralinę bei politinę dvasią padalinyje ir t.t., ir panašiai.

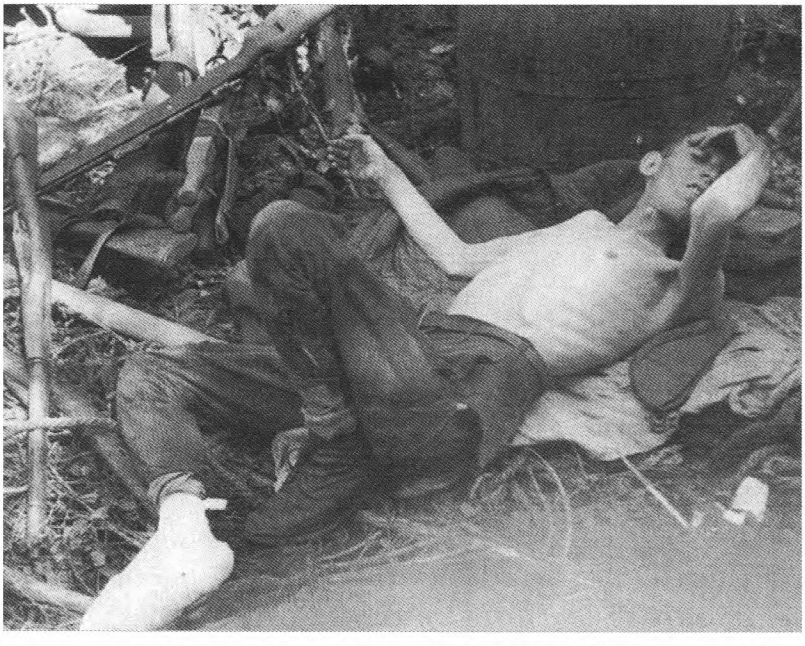

Sužeistas visiškai išsekęs Raudonosios armijos karys Volchovo fronte. 1942 m.

Mano tiesioginis viršininkas tuo metu sėdėjo dote netoli vokiečių pozicijų už dviejų trijų kilometrų nuo kaimo. Jis turėjo savus valdinių auklėjimo metodus. Nusižengusius kviesdavosi, bet visada tik naktį, kad šie geriau suprastų savo kaltę. Į jo vadavietę tekdavo bėgti šaltyje, dažnai apšaudymo metu.

Maisto tiekimo padalinys susitiko miško take su sužeistu raudonarmiečiu. 1942 m.

Mane prikėlė apie trečią valandą ryto ir įsakė vykti atsiimti „avies“, taip vadino tą „smegenų plovimą“, t.y. tokius „vertingus nurodymus“.

– O kur eiti? – dar ne visai prabudęs iš miegų paklausiau.

Trys šimtai metrų pirmyn, ten auga dvikamienis beržas nulaužta viršūne, paskui bus didelė bombos išmušta duobė, pasuksi į kairę, paskui tiesiai ir po pusvalandžio pamatysi kalvą. Ten ir yra mūsų dotas. Bet geriau eik palei telefono laidą. Nepaklysi. Ir saugokis, kad nesusidurtum su vokiečiais!

Aš ir išėjau.

Pasirodo, beržas buvo daug toliau ir jo kamienas viršūnėje ne dvigubas, o trigubas. Visur aplinkui daugybė bombų išraustų duobių, o telefono laidas neaišku kur dingo. Tiesą pasakius, tiesiog pasiklydau ir praradau visus orientyrus. Vis tiek nusprendžiau eiti į priekį tikėdamasis rasti mūsų dotą. Naktis nebuvo labai tamsi, iš už debesų retkarčiais pasirodydavo mėnulis. Kartais blausia šviesa apylinkes nušviesdavo vokiečių šviečiamosios raketos. Ėjau pro dirvonuose augančius retus krūmokšnius. Retkarčiais įklimpdavau į sniegą iki juosmens, o kartais ėjau atviromis laukymėmis, perpučiamomis išilgai ir skersai vėjo, kuris plakė iš pusnių kyšančius sudžiūvusios žolės stiebus. Eidamas palikau ryškius pėdsakus. Periodiškai šaudė vokiečių kulkosvaidis ir įvairiaspalvės trasuojamosios kulkos lakiojo viena paskui kitą tarsi paukščių būriai. Pasitaikydavo, kad jos pralėkdavo visai šalia, nukirsdavo žolės stiebą ir triukšmingai sprogdavo sužibdamos tarsi šaltosios ugnelės. Atrodė labai gražu, deja, iš didžiulės baimės smarkiai daužėsi širdis. Aš ėjau jau ilgiau nei valandą ir visai nesuvokiau, kur esu. Vokiečių raketos ir šūviai liko toli už nugaros. Kur aš?

Tuo metu ištisinės fronto linijos nebuvo, vyko puolimas, vokiečiai sėdėjo atsparos punktuose, o tarp jų teritorijos niekas visai nesaugojo arba patruliuodami kontroliavo judrieji būriai. Nusprendžiau: „Nueisiu dar šimtą metrų!“ – ir grįšiu atgal, tegul geriau nubaus, nei pateksiu į nelaisvę!“... Mano kelyje prasidėjo tankūs krūmynai, brautis tapo dar sunkiau, kad nesikabintų už šakų nuo peties teko nusiimti šautuvą. Laikydamas atkištą šautuvo durtuvą į priekį aš galų gale išlindau į kalvą. Joje radau išmintą takelį.

Atrodžiau baisiai: pradeginta milinė, purvina ausinė kepurė stipriai surišta pasmakrėje. Skirtingo dydžio, siūti persiūti veltiniai... Buvau panašus į užpustytą ka-

liausę. Ir staiga, pakilus raketai, priešais save ant takelio pamačiau kitą, dar baisesnę kaliausę. Tai buvo vokietis, šalmą apsirišęs moterišku vilnoniu šaliku. Ant jo pečių kabėjo termosas, o rankose – maišas ir keletas gertuvių. Jo automatas kabojo ant kaklo ir jį nusiimti reikėjo laiko. Prasidėjo nebyli scena. Mes abu sustingome iš siaubo, abu išplėtėme akis ir abu atšokome į šalis. Nieko kita nenorėjau, galvojau, kaip pabėgti ar pasislėpti. Instinktyviai atkišau į priekį šautuvą, net pamiršęs, kad rankose laikau ginklą. Ir staiga vokietis, metęs gertuves ant žemės, pakėlė rankas į viršų. Jo lūpos sujudėjo, jis pradėjo šniurkšti ir garai konvulsiškai pradėjo veržtis pro jo apšalusias šnerves ir kabančius suledėjusius snarglius. Paskui viskas buvo lyg sapne. Aš prispaudžiau pirštą prie lūpų ir parodžiau vokiečiui savo pėdsakus krūmų link: „Na, eik tenai, pirmyn!“ Vokietis pakėlė savo maišą ir gertuves ir šniurkščiodamas nosim pajudėjo per pusnis. Sumišęs net neatėmiau iš jo automato.

311-osios šaulių divizijos karys ir paimtas į nelaisvę vokietis, apsivilkęs vasarine uniforma.

Sunkiai alsuodami, klupdami mes beveik pusantros valandos bridome mano pėdsakais atgal. Ačiū Dievui, kad jų neužpustė, ir jau auštant atėjome į kaimą, kur nakvojo mūsų dalinys. Tai nustebo mano pulko kolegos, jie jau buvo gavę įsakymą manęs ieškoti. Vokietį nuginklavo, nuėmė termosą, o aš tuo metu bandžiau sąžiningai papasakoti viršilai, kas įvyko: „Pasiklydau!..“ „Palikt!“ – tarė viršila, nužvelgęs mane viską suprantančiu, aštriu žvilgsniu. „Ilsėkitės, pietaukite!“ Mes išpilstėme į katiliukus pačią skaniausią vokišką žirnių sriubą su lašinukais, karštą ir kvepiančią, pasidalijome galetus ir puolėme valgyti. Kokia palaima! O viršila tuo metu telefonu raportavo viršininkui: „Draugas pulkininke! Mūsų padalinys kontaktavo su priešu. Po susišaudymo vokiečiai atsitraukė. Mūsų radistas paėmė belaisvį... Tikrai taip, belaisvį!“ Pulkininkas liepė fricą nedelsiant pristatyti į štabą.

Aš vis tiek pareikalavau, kad mano vargšui draugui, apgailėtinam ir utėlėtam, duotų pilną katiliuką karštos sriubos. Tikriausiai tai pats maloniausias epizodas, išlikęs mano atmintyje iš šio tragikomiško atsitikimo. Tikiuosi, kad ir fricas, jeigu iš-

gyveno nelaisvėje, turėtų jausti pačius geriausius jausmus man: juk karas jam tada baigėsi.

Pasirodo, pasiklydęs pataikiau į taką, kuriuo į didelį vokiečių dotą nešioti šaudmenys ir maistas. Tačiau kodėl vokietis ėjo vienas? Kodėl nebuvo patrulio?.. Nežinomi likimo keliai! Paskui dar paaiškėjo, kad jau kelios dienos mūsų vadovybė niekaip negalėjo sugauti belaisvio – „liežuvio". Profesionalūs žvalgai priešo užnugaryje vykdė didvyriškas operacijas, žuvo specialūs būriai, pasiųsti sugauti „liežuvio". Ir vis nesisekė paimti vokiečio į nelaisvę. Pats armijos vadas Ivanas Fediuninskis savo valdinius keikė taip, kad sproginėjo telefonų aparatai. Viršininkai nežinojo, ką daryti. Ir staiga nelauktai netikėtai aš išsprendžiau šias didžiules problemas...

Štai taip, pasirodo, tampama didvyriais! Apie mano nusižengimą visi pamiršo. Buvau paskatintas.

II NOVELĖ
Svarbiausias seržanto Kukuškino gyvenimo epizodas

1943 metų rugpjūčio viduryje sėdėjome žeminėje prie Apraksino posto stoties. Buvau 45 mm patrankos, vadinamos „Sudie, Tėvyne", taikytoju. Praradęs visus savo bičiulius ir vieną paskui kitą dvi patrankas, gulėjau kontūzytas tarp pulko draugų toje žeminėje... Ką tik po galingo artilerijos parengimo pėstininkų likučiai, virėjai, sanitarai, sandėlininkai ir kiti panašūs pašlemėkai patraukė į beviltišką ataką ir liko gulėti neutraliajame ruože.

Jeigu taip galima pasakyti, įsivyravo ramybė. Artilerija pradėjo sunkiai pakenčiamai apšaudyti mūsų pozicijas. Drebėjo žemė. Pro lubų rąstų tarpus ant mūsų byrėjo smėlis. Ypač bjaurios buvo dvi vokiečių 210 mm kalibro mortyros. Iš pradžių pasigirsdavo tolimas šūvis, o

Sovietų karys ir 45 mm 1937 m. pavyzdžio patranka 53-K, kareivių vadinta „Sudie, Tėvyne"...

po minutės siaubingai kaukdamas sviedinys kildavo aukštyn ir krisdavo ant mūsų. Daugiau nei šimto kilogramų svorio „lagaminas“! Po jo likdavo didžiulis ir platus „piltuvas“! Ten galėjo tilpti visas namas! Po sprogimo žemė svyravo lyg švytuoklė. Ir taip valanda po valandos. Klausėme savo likimą: kada ateis mūsų paskutinioji?

Didžiulė baimė, po šimts velnių, visiems siaubingai atsibodo ir buvo nuspręsta, kad kaip nors ją pamirštume, iš eilės pasakoti kokias nors istorijas, pageidautina, reikšmingiausius epizodus iš pasakotojo gyvenimo. Pradžioje pasakojo drąsus jakutas, šešis kartus sužeistas seržantas Chaldurovas, ką tik apdovanotas ordinu. Jis papasakojo apie savo klajones vokiečių užnugaryje 1942 metų rugpjūtį–rugsėjį, visai netoli nuo čia, prie Gaitolovo kaimo, kai žuvo 2-oji smogiamoji armija. Baisūs pasakojimai! Aš prisiminiau velnišką vokiečių ataką prie Pogostės. Atėjo eilė pasakoti rūškanam, stambiam, apie trisdešimt metų amžiaus seržantui Kukuškinui.

Jis tylėdamas prasegė kelnes, išsitraukė didelę vyriškąją kūno dalį ir paklausė: „Matėte?“ Pauzė. Paskui kažkuris pasakė, kad ne šitoje draugijoje reikėjo demonstruoti savo turtą... „Na jau ne, žiūrėkite, nagi pažiūrėkite!“ – atkakliai reikalavo Kukuškinas. Įsižiūrėję pamatėme baltą randą, kertantį vyriškąjį šauniojo seržanto pasididžiavimą. Neskubėdamas Kukuškinas užsisegė kelnes ir štai ką papasakojo.

Vokiečių artileristas rengiasi šauti iš 210 mm mortyros Mrs 18. Mortyra šaudė 113 kg sviediniais 18 km atstumu.

„1942 metų žiemą atakuojant Siniavino ruože, mane sužeidė į ranką ir raktikaulį. Kojos buvo sveikos ir aš patraukiau į medicinos sanitarijos batalioną. Nuėjęs toliau nuo apšaudymo lauko, jau beveik pasiekiau palapines su raudonu kryžiumi, bet privertė sustoti reikalas. Štai čia ir paaiškėjo, kad pačią svarbiausią vyro kūno dalį minos skeveldra perskėlė per pusę! Kraujas netekėjo, matyt, užspaudė spazmai. Tačiau vos apie tai pagalvojau, srove pradėjo švirkšti kraujas. Suspaudus žaizdą kumštyje, pavyko nubėgti iki sanitarinio dalinio. Man pasisekė – iš karto patekau ant operacinio stalo. „Reikalai prasti, pasakė chirurgas – teks amputuoti!“ „Jokiu būdu! Be jo verčiau mirsiu!“... Pareikalavau, kad operuotų be narkozės, nes dar užmigdys ir nupjaus! Skaudėjo, net žali ratilai akyse plaukiojo! Paskui mane lėktuvu išsiuntė į užnugario ligoninę Jaroslavlyje. Visą kelią jaunutė seselė ranka spaudė ne iki galo sutvarkytą žaizdą.

Jaroslavlyje pagyvenusi dama – patyrusi chirurgė, medicinos tarnybos pulkininkė, padarė dar vieną operaciją. Ji pavyko. Paskui gydė, gerai maitino – reikėjo atkurti prarastą kraują. Galų gale viskas sugijo. Kartą pasikvietė chirurgė ir pasakė: „Seržante, jūs sveikas ir galite vykti į dalinį. Bet jūsų atvejis labai retas ir mes moksliniais tikslais norime padaryti eksperimentą. Suteikiu jums savaitę atostogų ir dvigubą maisto davinį. Pamėginkite mieste susipažinti su moterimi ir pasitikrinti“. „Klausau!“ – atsakiau aš.

Tą vakarą šokiuose „pakabinau“ mielą storuliukę ir reikalai pajudėjo. Tegyvuoja raudonoji artilerija! Po savaitės susitikau su chirurge. „Žinote, aš labai drovus žmogus – atrodo, susipažinau, bet gėdinuosi... Gal dar savaitėlę atostogų?“... „Puiku, duosime“. Tačiau praėjo vos penkios dienos, storuliukė susipešė su rudaplauke. Ši iš pavydo pažadėjo varžovę papjauti ar apipilti rūgštimi. Kilo skandalas ir mano šlovingi nuotykiai pasiekė chirurgės ausis. Po savaitės vėl buvau Volchovo fronte...“

Praėjus vos dviem dienoms, seržantą Kukuškiną sudraskė į gabalus, kai mes užlipome ant prieštankinės minos. Kas Kukuškino pasakojime tiesa, o ką jis išsigalvojo, spręsti negaliu, tačiau randą mačiau savo akimis.

III NOVELĖ
Meilė stepėje prie Stalingrado

Su šviesaus atminimo Liova Sizerskovu man kariauti neteko. Jis šią istoriją papasakojo praėjus daugeliui metų po karo. Joje tiek daug nekaltumo, paprastumo, švento naivumo, kad būtinai reikėjo užrašyti. Ta istorija kiek primena Bokačo noveles.

„1942 metų rudenį mes važiavome, buvome netoli Stalingrado. Ešelonas palengva riedėjo stepe vis sustodamas. Galų gale visiškai įstrigo prie sugriautos stoties. Iš jos buvo likę tik krūva akmenų, semaforas, na, ir gabalas medinės tvoros. Dulkės,

Stalingradas. „Tegyvuoja didysis Stalingrado didvyriškos gynybos organizatorius draugas Stalinas!" (užrašas su kalbos klaidomis).

Sovietų kariai linksminasi Stalingrade.

šutra, aplinkui nė dvasios, tik plika stepė iki horizonto. Ir staiga neaišku iš kur ateina merginos, apsivilkusios kariškomis palaidinėmis. Pasirodo, tai zenitininkės. Jos gynė stotį nuo lėktuvų. Ir labai nuobodžiauja. Chi, chi, cha, cha! Viena iš jų, juodukė labai simpatiška. Susiėmę už rankų skubiai, juk karo metas – negalima laukti net akimirkos! Lekiame prie tvoros liekanų – ir nedelsdami imamės reikalo...Tačiau staiga pasigirsta pratisas traukinio švilpukas ir traukinys pajuda. „Liovka-a-a! Greičiau!!!" – šaukia draugai. Ak, kaip gaila! Tenka išsiskirti! Kario pareiga svarbiau už viską! Bėgu prie paskutinio vagono prilaikydamas nusmauktą galife ranka. Vaikinai padeda įsiropšti į vis greitėjantį vagoną. „Kur tu, kareivėli mielas!!! – šaukia juodukė... Net nespėjome paklausti vienas kito vardo..."

IV NOVELĖ
Mano karinės karjeros žlugimas

Karo pradžioje buvau eilinis, paskui antsiuve atsirado trikampis, vėliau antpečiuose trys juostelės, o dar vėliau – net viena plati. Priešais mane vėrėsi nuostabios perspektyvos! Taip buvo galima išsitarnauti ir iki maršalo. Tačiau mūsų gyvenime dažnai lemia paprastas atsitiktinumas, o kariškio – ypač. Tapti maršalu man sutrukdė likimas.

Šaltą 1943 metų žiemos dieną mūsų pulkininkas išsikvietė mane ir pasakė: „Numatoma kariuomenės dislokacija kitoje vietovėje. Privalome važiuoti keturiasdešimt kilometrų piečiau. Kariuomenės ten bus nemažai, o pats supranti, kasti že-

Nikolajus Nikulinas – vyresnysis seržantas. 1943 m.

mines įšalusiame grunte – kančia. Imk du kareivius, produktų savaitei ir keliaukit. Iš anksto užimsite gerą žeminę štabui. Jeigu per savaitę neatvyksim, grįžk atgal". Naują dislokacijos vietą man parodė žemėlapyje.

Tiksliai įvykdžiau įsakymą. Tarp daugybės tuščių slėptuvių ir priedangų išrinkau pačią puikiausią, sausą žeminę, sutvirtintą keliais sluoksniais rąstų. Joje įrengėme krosnį ir pradėjome laukti. Savaitė baigėsi. Atvyko daugybė kariuomenės ir žeminės tapo aukso vertės. Mus pamėgino išvaryti jėga ir įkalbėti gražiuoju, grasino, siuntė pas mus įvairiausių laipsnių karininkus. Tvirtai gynėme savo pozicijas. Galų gale vienas intendantas už žeminę pasiūlė dvi rinkes rūkytos dešros, litrą degtinės ir kepalą duonos. Labai gundantis siūlymas! Tačiau pareiga aukščiau už viską ir įsakymas turi būti įvykdytas. Nepasidavėme gundymams. Vis dėlto pasakiau intendantui: „Šiandien baigiasi savaitė, jeigu rytoj mūsiškiai neatvyks, – žeminė jūsų". Mūsiškiai neatvyko ir vakare susėdome prie laužo, išgėrėme degtinę užkąsdami dešra, ir išvykome pas savuosius.

Staiga jau temstant kelyje pasirodė lengvasis automobilis su pulkininku ir mūsų štabo karininkais.

Kur žeminė!?

...

Ką!.. Girti?!! Kad jūsų motiną!!! Įsakymas neįvykdytas!!!

Na, ir įrodyk, kad tu ne kupranugaris!..

Pulkininkas pašėlo. Jam naktį teko šalti palapinėje. O man buvo paskelbtas įsakymas: „Už įsakymo neįvykdymą atimti laipsnį ir eiliniu išsiųsti į priešakines". Paskutinis žodis buvo nereikalingas, nes aš ir taip nuolat buvau priešakinėse linijose. Beje, mano karinė karjera tuo nesibaigė. Atlėgęs pulkininkas vėl suteikė seržanto laipsnį. Bet kas praėjo, to niekada nesugrąžinsi. Po daugybės mėnesių kiekvieną kartą mane susitikęs pulkininkas nusikvatojęs sakydavo: „Na, tai kaip, pragėrei žeminę?"

V NOVELĖ
Aš ir VKP(b)

Mūsų buvo šešiasdešimt septyni. Kuopa. Ryte šturmavome tą kalvą. Ji buvo visai nedidelė, bet, ko gera, strategiškai labai reikšminga, nes daugelį mėnesių mūsų ir vokiečių vadovybė stengėsi ją užimti. Nenutrūkstantys apšaudymai ir bombardavimai kalvos viršūnėje iškniso visą augaliją. Ir, ko gera, suarė žemę iki pusantro dviejų metrų gylio. Pokariu šioje vietoje ilgai niekas neaugo. O net praėjus keleriems metams, lavonų tvaikas niekaip neišsisklaidė. Žemė buvo sumaišyta su sudaužytų ginklų metalo skeveldromis, tūtomis, suplėšytų drabužių gabalais, žmonių kaulais...

Kaip mums tai pavyko, net neįsivaizduoju, tačiau vidudienį patekome į kalvos viršūnę. Visos duobės viršuje buvo prikimštos lavonų... Vakare atėjo pamaina ir kuopą išsiuntė į užnugarį. Dabar mūsų buvo dvidešimt šeši. Po vakarienės vos nekrisdami iš nuovargio, klausėmės pulkininko, specialiai atvykusio iš armijos politinės valdybos. Skleisdamas tauraus konjako aromatą, jis kreipėsi į mus: „Didvyriai! Galų gale užėmėte šią kalvą!! Už tai mes jus be kandidatinio stažo – į VKP(b)!!! Didvyriai! Uraaa!!!“ Paskui mus pradėjo užrašinėti į VKP(b).

– O aš nenoriu... – nedrąsiai ištariau.

– Kaip nenori? Mes juk tave be kandidatinio stažo į VKP(b).

– Aš nesugebėsiu...

– Kaip nesugebėsi? Mes juk tave be kandidatinio stažo į VKP(b).

Sovietų propagandinės nuotraukos: „Pasinaudodami mūšio pertrauka komunistai susirinko pasislėpę nuo priešo apšaudymo ramioje vietoje. Jiems teks apsvarstyti pasižymėjusių kovoje karių prašymus priimti į partiją...“

„Pasinaudodami mūšio pertrauka komunistai trumpam susirinko apsvarstyti kareivio pareiškimo. Pasižymėjusio mūšiuose kario prašymas patenkintas: jis vienbalsiai priimtas kandidatu į partijos narius...“

Kariui įteikiamas partijos nario bilietas...

– Aš nesugebėsiu...

– Kaip nesugebėsi? Mes juk tave be kandidatinio...

Politruko veide atsispindėjo nuoširdus nustebimas, bet manęs suprasti jis neįstengė. Už tai viską suprato visur esantis „Smeršo“ leitenantas:

– Kas čia nenori?!! Pavardė?!! Vardas?! Gimimo metai?!! – jis išsitraukė iš krepšio didelį bloknotą ir jame įrašė pastabą. Jo veidas buvo tarsi geležinis, akyse spindėjo ryžtas:

– Ryt ryte išsiaiškinsime! – pareiškė.

Greitai visi sumigo. Mane kankinanti nemiga ir net nuovargis neleido sudėti bluosto: „Ne man ryt patekės saulė! Tapsiu japonų šnipu arba gestapo agentu! Sudie, gyvenimėli, jaunasis!“... Tačiau žmogus mąsto, o Dievas sprendžia: ryte vokiečiai atsiėmė kalvą, o dieną vėl šliaužėme jos šlaitu. Tiesa, nusigavome tik iki šlaito vidurio... Kitą naktį kuopą atitraukė, o mūsų liko vos šešetas. Kiti atgulė ant kalvos, drauge su jais – „Smeršo“ leitenantas su didžiuliu bloknotu. Ir dabar jis tenai, o aš, nors ir niekam tikęs, beviltiškas, vis dar gyvas. Ir nepartinis. Dievas gailestingas.

VI NOVELĖ
Polianos stoties apylinkės

1942 metų rugpjūtį prasidėjo Siniavino operacija. Tarp kitų į mūšį ėjo N šaulių divizija. Mūšiai buvo aršūs ir greitai beveik visi kareiviai buvo sužeisti arba žuvo. Medikai, dažniausiai jaunos merginos, kiekvieną akimirką rizikuodamos gyvybe, tempė sužeistuosius iš apšaudymo zonos, nešė ant savo kupros, norėdamos juos nugabenti į medsanbatą (medicinos sanitarijos batalioną). Šis batalionas buvo dislokuotas prie Polianos stoties. Iki priešakinių linijų visai netoli, vos keletas kilometrų. Priimti sužeistuosius batalionas buvo nepasirengęs, net palapinės, kurios paprastai naudojamos karo metu, nepastatytos. Viena medicinos seselė papasakojo, ką išvydo šioje vietovėje: „Ilgai šliaužiojusi priešakinėse, griūdama iš nuovargio, išnešiau eilinį sužeistąjį iš mūšio lauko. Vos nutempiau jį iki medsanbato. Atviroje laukymė-

Raudonarmiečiai eina į mūšį.

311-osios šaulių divizijos gydytojas.

je neštuvuose ar tiesiog ant žemės eilėmis suguldyti gulėjo sužeistieji. Sanitarai juos uždengė baltomis paklodėmis. Gydytojų niekur nematyti. Nieko panašu, kad šioje vietoje vyktų kokia nors veikla, kad jie operuotų ar tvarstytų sužeistuosius. Staiga iš už debesų tarsi nukrito vokiečių naikintuvas, žemai, skutamuoju skridimu pralėkė virš laukymės, o pilotas, išlindęs iš kabinos, metodiškai iš automato šaudė į žemėje gulinčius, paliktus be pagalbos žmones. Mačiau, kad jo rankose sovietinis automatas – su disku! Sukrėsta nubėgau prie mažo namelio laukymės pakraštyje ir čia visiškai girtutėlius sutikau medsanbato viršininką bei komisarą. Priešais juos stovėjo kibiras su portveinu, skirtu sužeistiesiems. Pasipiktinusi apverčiau kibirą ir piktai kreipiausi į bataliono vadą. Šis girtas gyvulys nesugebėjo nieko suprasti. Vakare prasidėjo stiprus lietus, laukymėje atsirado didžiulės balos, kuriose skendo sužeistieji... Vos po mėnesio medsanbato vadas, komisarui pasiūlius, buvo apdovanotas ordinu „Už puikų darbą ir rūpinimąsi sužeistaisiais".

Užrašyta per karinę istorinę konferenciją, skirtą Siniavino operacijai, vykusią Mgoje 1982 metų spalio 1-ąją.

VII NOVELĖ
Žvilgsnis nuo aukštumos

Nė vienas pralaimėjimas negali būti juodesnis už šią pergalę.
Velingtonas apie Vaterlo mūšį

Pro naujame Leningrado rajone septintajame aukšte esančio savo buto langą žiūriu į plačiai atsiveriančią gyvenamųjų namų statybą. Dykvietėje kyla ištisas miestas! Balose riogso sudužusios plytos, sulaužyti vamzdžiai ir betono sekcijos. Išdaužyto kelio purve įklimpo sunkvežimis. Dega iš naujų, dar nenaudotų lentų sukrautas laužas. Darbininkai dažnai rūko, o vieni jų patraukė prie alaus kiosko, kur stovi didžiulė eilė. Visiškai prastai organizuotas darbas... Jeigu netikusiai organizuotas, tai gal iš viso nereikalingas ir geriau nutraukti statybas? Savaime suprantama, nė vienam iš mūsų nekyla tokia mintis. O tada, prie Pogostės, prastai kariaudami ir prarasdami devynis iš dešimties draugų, ar mąstėme apie pralaimėjimą? Beje, tada apie nieką negalvojom... Suakmenėję iš baimės mintijome tik apie tai, kaip išgyventi. Štai dabar mąstome ir kenčiame... Nejaugi nebuvo galima išvengti siaubingų 1941–1942 metų aukų? Beprasmių, iš anksto pasmerktų Pogostės, Siniavino, Nevos Dubrovkos ir kitų panašių vietų atakų?

Kaip gražiai visa tai aprašyta knygose, laikraščiuose! Apipinta romantika ir rausvu rūku. Matytas vaizdas! Taip jau buvo. Užtenka prisiminti Suvorovo žygių aprašymus. Viskas taip gražu! Bet didysis karvedys laimėdamas prarado keletą kartų daugiau žmonių nei jo priešai. O didysis 1812 metų žygis? Tai buvo siaubinga pergalė! Iš pradžių pakrikimas, pralaimėjimas po pralaimėjimo. Teko atiduoti pusę Rusijos ir Maskvą, kad galų gale suprastų padėties rimtumą, susitelktų ir sumuštų priešą. Tačiau kokia viso to kaina! Tai užmiršta ir tiesa paskandinta svaigiame patriotizme. Pasirodo, istorija nieko neišmoko. Kiekviena karta pradeda nuo pradžių, kartoja protėvių

Surinkti žuvusių karių kūnai.
Volchovo frontas netoli Leningrado.

klaidas. Nacionalinės tradicijos tvirtesnės nei protas, tvirtesnės nei valia ir atskirų šviesiausiųjų protų geriausi norai.

1945 metų pergalė! Kiek ji kainavo Rusijai? Oficialiais duomenimis, – 20 milijonų žuvusiųjų, nedraugiškųjų duomenimis, – 40 ir net daugiau. To neįmanoma įsivaizduoti! Jeigu suguldysite visus petis prie peties, tai jie gulėtų nuo Maskvos iki Vladivostoko! Milijonai ir dešimtys milijonų skamba labai abstrakčiai, o kai matai šimtą ar tūkstantį lavonų, suplėšytų, įtryptų į purvą, tai daro įspūdį. Dabar spaudoje ir radijuje linksniuojam dvidešimt milijonų skaičių, kartais net atrodo juo koketuojame ir giriamės kaltindami Vakarų sąjungininkus, kad jie prarado mažiau. O pradėjus kalbėti apie konkrečius įvykius, apie Pogostę, Siniaviną ir tūkstančius kitų vietų kituose frontuose, nutylam. Konkretūs faktai apstulbina, pasakojant apie juos, reikia minėti konkrečius įvykius, kaltininkus, o jie kol kas gyvi. Taip ir tylim, o karas laikraščiuose ir memuaruose atrodo net labai gražiai.

Apie globalią statistiką negaliu spręsti. 20 ar 40 milijonų, gal daugiau? Žinau tik tai, ką mačiau. Pasak paskutiniojo rikiuotės dalies viršininko Neretino, mano „brangioji" 311-oji šaulių divizija per savo gretas karo metu praleido apie 200 tūkstančių žmonių. Tai 60 tūkstančių žuvusiųjų! O tokių divizijų buvo daugiau nei 400. Aritmetika paprasta... Didelė dalis sužeistųjų pasveiko ir vėl pateko į frontą. Jiems viskas prasidėjo iš naujo. Galų gale du tris kartus pereidavę per mėsmalę jie žūdavo. Taip iš gyvenimo išbraukta keletas kartų pačių sveikiausių, pačių aktyviausių pirmiausia rusų – vyrų. O pralaimėjusieji? Iš viso vokiečiai prarado 7 milijonus, beje, pačių didžiausių nuostolių patyrė Rytų fronte. Žuvusiųjų santykis 1 su 10 ar net daugiau. Pralaimėjusiųjų naudai. Nuostabi pergalė! Šis santykis visą gyvenimą persekioja mane tarsi košmaras. Kalnai lavonų prie Pogostės, Siniavino, visur, kur teko kariauti, iškyla prieš mane. Oficialiais duomenimis, kai kuriuose Nevos Dubrovkos ruožuose vienam kvadratiniam metrui tenka 17 žuvusiųjų. Lavonai, lavonai...

Kodėl taip? Ar negalėjo būti kitaip? Juk tiek jėgų ir priemonių prieš karą buvo skiriama kariuomenei! Dabar jau neslepiama, jog karo pradžioje pajėgų turėjome pakankamai. Tankų turėjom net daugiau nei vokiečiai. Tiesa, ne visi nauji, tačiau gynybai – daugiau nei reikia. Ir lėktuvų nemažai, tačiau įstengėme pirmąją karo dieną prarasti 2 tūkstančius mašinų aerodromuose, žemėje![1]

Vienu žodžiu, kaip visada, buvo netvarka, kvailystė, netinkama organizacija. Dabar, praėjus daugeliui metų po karo, manau, kad kitaip ir negalėjo būti, nes šis karas nuo ankstesniųjų mūsų karų skyrėsi ne kokybe, ne kariavimo maniera, o tiesiog mastu. Tai lėmė mūsų nacionalinis bruožas: daryti viską kiek įmanoma blogiau ir tam panaudoti visas priemones ir jėgas. Kartais generolų memuaruose aptinkame žodžius: „Jeigu būtų padarę taip, o ne taip, jeigu būtų paklausę manęs, viskas būtų

1 Rusų istoriko M. Solonino duomenimis, kurie pateikiami knygoje „Katastrofos chronologija", tai netiesa.

buvę kitaip...“ Lauk nelaukęs, vis tiek būtum nesulaukęs!.. Kartais kaltina Staliną ar kitus asmenis. Žinoma, – Stalinas didžiausias blogis. Tačiau jis atsirado ne tuščioje vietoje. Jo figūra puikiai atrodo Rusijos istorijoje tarp didžiulės daugybės reformatorių: Ivano IV, Petro I, Nikalojaus I, Aleksandro su Arakčejevu ir kitų.

Raudonosios armijos karininkai valgykloje Vyborge.

Visus mes vejamės, viską tobuliname, patys plėšomės lyg patrakę. Savo artimui mielai išplėštume šnerves. O tarp šių sunkių darbų – ramiai snaudžiam sau ant krosnies.

Bet tvarkos kaip nebuvo, taip ir nėra... Koks turėtų būti baisus kitas karas, jeigu norint laimėti pastarąjį, reikėjo pakloti vos ne pusę rusų vyrijos. Štai tokias mintis man kelia vaizdas pro savo buto langą.

Prisiminiau kitą matytą iš septintojo aukšto vaizdą. Kartą, 1943 metų vasarą, sėdėjome aukštoje eglėje tarp tankių šakų. Beveik pačioje eglės viršūnėje buvo sukalta medinė pakyla. Prie medžio prikaltos kartelės, kurios mums lipant į viršų atstojo kopėčias. Čia buvo įrengtas artilerijos pulko stebėjimo postas. Iš jo atsivėrė plati apylinkių panorama, o iki priešakinių linijų buvo vos apie pusantro kilometro. Mėlynas dangus plaukė virš mūsų... Švietė saulė. Pušis palengva suposi, jos šakos girgždėjo ir skleidė sakų kvapą.

Prie stereovamzdžio stovėjo mūsų vadas, stotingas, gražus jaunas pulkininkas. Ką tik nusiskutęs, raudonskruostis, kvepiantis odekolonu ir išlyginta palaidine. Juk jis miegojo ne urve kaip mes, o dengtame patogiame automobilyje su krosnele. Jo plaukai buvo nežemėti ir utėlės jo neėdė. Pusryčiams jis gaudavo ne srėbalo, o skaniai pakepintų bulvyčių su amerikietiškais mėsos konservais. Šis artileristas buvo pavyzdys visiems. Baigęs akademiją, puikiai mokėjo savo darbą. 1943 metais tokių buvo tikrai nedaug, nes daugumą sušaudė 1939–1940 metais. Kiti žuvo 1941-aisiais, o į vadovaujančius postus pateko atsitiktinai iškilę žmonės.

Pulkininkas atidžiai žiūrėjo pro stereovamzdį, glostė švariu delnu kietą įdegusį sprandą ir be pertraukos, tarsi užhipnotizuotas garsiai keikėsi. „Ką daro niekšai! Ak! Ak, ką daro šunsnukiai!“ Ką jie darė, nesunkiai matyti ir be stereovamzdžio. Už dviejų kilometrų priešais mus, už upelio iškilusi didelė kalva, ant jos kadaise sto-

Pirmosiomis karo dienomis sunaikinti lėktuvai Bobruisko aerodrome. 1941 m.

Vokiečių kariai pozuoja prie raudonarmiečių paliktų tankų T-26. 1941 m.

Raudonosios armijos keliuose palikti traktoriai, vilkikai ir pabūklai. 1941 m.

Sovietų kariai, pirmosiomis karo dienomis patekę į vokiečių nelaisvę. 1941 m.

Liaudies pašauktiniai – sutrikę, demoralizuoti, visiškai neparengti bei neišmokyti žmonės buvo metami tiesiai mirčiai į nagus...

Raudonarmietis, žuvęs per ataką.

vėjo kaimas. Vokiečiai ją pavertė įtvirtinimų mazgu – namus įkasė į žemę, pastatė betoninius gaubtus, iškasė visą apkasų labirintą ir visa tai apraizgė spygliuotąja viela. Jau trečią dieną pėstininkai šturmavo šį kaimą. Iš pradžių ėjo viena divizija – tūkstančiai žmonių. Po dviejų valandų jų liko vos du tūkstančiai. Kitą dieną likusieji gyvi ir nauja divizija vėl lygiai taip pat „sėkmingai" pakartojo ataką. Šiandien į mūšį metė trečiąją diviziją ir vėl pėstininkai atgulė amžino poilsio. Tirštas lavonų „sąnašynas" puikiai matyti kalvos šlaite. „Ką daro b...! – vis kartojo pulkininkas.

Kalvos viršūnėje siautė ugnis. Didžiuliai liepsnos liežuviai, dūmų kamuoliai, daugybė sprogimų uždengė vokiečių pozicijas. Šaudė mūsų artilerija, katiušos, minosvaidžiai, bet vokiečių kulkosvaidžiai liko sveiki ir šienavo puolančius pulkus. „Ką daro niekšai! Reikia apeiti iš sparnų! Kam veltui naikinti žmones siunčiant juos į mirtį tiesiai prieš kulkosvaidžius!" – vis aimanavo pulkininkas. Deja, „niekšai" buvo gavę įsakymą ir jį tvirtai vykdė. Ne vieną ar du kartus matytas vaizdas! Ar ne lygiai taip pat vadovauja iš kabinetų, nurodydami, kur sėti kukurūzus, o kur avižas!? O tokio vadovavi-

mo rezultatas – ne tik nėra avižų ir kukurūzų, bet, svarbiausia, ir apskritai neliko ko ėsti... Ir niekas nesėja, niekas nepjauna, neveisia karvių. Gamyklose tokia pati netvarka. Svarbiausia, išnaikino tikrus, sąžiningus šeimininkus, patyrusius vadovaujančius darbuotojus. Sugriauti tai, kas buvo kuriama šimtmečiais, labai lengva. Pamėgink dabar sukurti bei sutvarkyti ūkį iš naujo! O niekšai, patekę į viršininkų postus, juk priešinsis. Pajutę pavojų jungsis ir kaip vienas su didžia jėga gins savąjį pyrago gabalą.

Kare už tokią pačią „veiklą" buvo mokama kareivių gyvybėmis. Šeimininkas iš Maskvos bedė pirštu į žemėlapį ir liepė pulti. Generolai varo pulkus, divizijas, o viršininkai vietose neturi teisės rodyti iniciatyvos. Įsakymas vienas: „Pirmyn!" ir ėjo kareiviai, neturintys teisės atsisakyti, mirti. Tiesiai į kulkosvaidžius. Apeiti iš sparnų? Nėra tokio įsakymo! Darykite, kas liepta. Beje, kam galvoti ir svarstyti? Viską pamiršo. Rūpi tik vienas dalykas, kaip įsiteikti viršininkui, kad kuo ilgiau išsilaikytum šiltoje vietoje. Nuostoliai neturi jokios reikšmės. Praradai vienus – atvarys kitų. Kartais kareiviai žuvo net nesusipažinę prieš mūšį. Žmonių užteks. Čiumpa užnugaryje, laukuose, gamyklose, aprengia miline, šautuvą į „dantis" ir „pirmyn!" Sutrikę, išsigandę, demoralizuoti – krinta kaip musės. Tais pačiais 1943 metais mačiau prie Voronovo pėstininką, kokių keturiasdešimt metų, kuris šliaužė nepakeldamas galvos palei priešakinę liniją. Netekęs orientacijos, nežinodamas, kuria kryptimi šliaužia. Sušukau jam: „Kur tu, kareivi?!", o jis man, aštuoniolikamečiui berniūkščiui: „Dėdule, kur antrojo bataliono virtuvė?" Į viską jam buvo nusispjaut. Kareivis buvo alkanas, sutrikęs ir išsigandęs. Apie kokį mūšį tokioje situacijoje galime kalbėti! Pripratome mes prie to: kareiviai – mirti, viršininkai – juos pražudyti.

Jau 1941–1942 metais pėstininkų divizijose susidarė tam tikras tiekėjų, medikų, kontržvalgų, štabo darbuotojų ir panašių žmonių sluoksnis, sukūręs pastiprinimų priėmimo bei siuntimo į mūšį, į mirtį, mechanizmą. Savotiškas mirties malūnas. Šis sluoksnis visada išliko, priprato prie savo baisių funkcijų. Savaime suprantama, ir žmonės tokiam darbui buvo parenkami atitinkami, tie, kurie galėjo susitvarkyti su tuo darbu. Tokiai vadovybei buvo parenkami visiškai nemąstantys, bukagalviai, arba vien padugnės, kurios išsiskirdavo ypatingu žiaurumu. „Pirmyn!" – ir viskas. Kaip pasakoja mano „brangiosios" 311-osios divizijos pėstininkų pulko vadas, į šias pareigas pateko iš pirties-skalbyklos būrio vado pareigų. Pasirodo, buvo pats tinkamiausias iš visų, nes visai nesvarstydamas varė savo pulką pirmyn. Pulko žmones jis prarado ne vieną kartą, o tarp šios „veiklos" gėrė degtinę ir šoko „čigoniukę".

O vokiečių pulko, esančio priešpriešoje mums prie Voronovo, vadas dar 1914–1918 metais vadovavęs batalionui, buvo tikras profesionalas, žinojo visas karinės veiklos subtilybes ir, savaime suprantama, mokėjo saugoti žmones bei triuškinti mūsų puolančias ordas...

Raudonosios armijos kariai prie žuvusiųjų. Juk kaip sakė vienas Leningrado fronto korpuso vadas, žmonės, – tik dulkės.

Ar pavyks užkopti ant kalvos?..

Didysis Stalinas, neslegiamas sąžinės, moralės, religinių įsitikinimų, sukūrė tokią pačią didžiąją partiją, kuri demoralizavo visą šalį ir nuslopino kitamin̆čius. Štai čia ir slepiasi mūsų požiūris į žmones. Kartą atsitiktinai išgirdau komisaro ir šaulių bataliono vado pokalbį mūšio metu. Šiame pokalbyje atsiskleidė viso veiksmo esmė: „Dar porą dienelių pakariausim, pribaigsim likusius ir važiuosime į užnugarį performuoti pulko. Štai tada ir galėsime pasilinksminti!“

Beje, karas visada buvo niekšybė o kariuomenė – žudymo įrankis, blogio įkūnytoja. Nebuvo ir nebus teisingų karų, kad ir kaip juos teisintų, tai prieš žmones nukreiptas aktas. Kareiviai visada buvo mėšlas. Ypač mūsų didžiojoje valstybėje ir ypač socializmo sąlygomis.

Prisimenu dar vieną karo epizodą. Vienam generolui, Leningrado fronte vadovavusiam korpusui, buvo pasakyta: „Generole, negalima atakuoti šios kalvos, mes tik prarasime daugybę žmonių, o sėkmės nėra ko tikėtis“. Jis atsakė: „Pamanyk tik, žmonės! Žmonės tik dulkės – *„pirmyn*!“ Šis žmogus nugyveno ilgą gyvenimą ir mirė savo patale. Prisimenu kito karininko, pulkininko, kariavusio greta jo, likimą. Pulkininkas vadovavo tankų brigadai ir buvo pagarsėjęs tuo, kad visada priekyje visų eidavo į ataką. Kartą mūšyje ties Volosovo stotimi ryšys su juo nutrūko. Jo tan-

ko ilgai, daug valandų ieškota ir galų gale rasta. Buvo sudegęs, parudavęs. Atidarius sunkų viršutinį tanko dangtį, į nosį mušė tirštas, bjaurus sudegusios mėsos kvapas.

Man atrodo, kad šių dviejų pulkininkų likimas labai simboliškas! Jis atskleidžia amžiną blogio ir gėrio, sąžinės ir nesąžiningumo, savo artimo meilės ir neapykantos kovą! Galų gale gėris nugalėjo, karas baigėsi. Deja, kuo buvo sumokėta? Laikas sulygino šiuos du pulkininkus: Sankt Peterburge yra generolo, o šalia – pulkininko tankisto gatvė.

„Ką daro niekšai! Ak, ką daro šunsnukiai!!" – vis kartojo mūsų pulkininkas. Sėdėjome šalia ir iš viršaus stebėjome priešais vykdomą piktadarybę. Staiga ryšininkas pakvietė pulkininką. Išklausęs tai, ką jam sakė telefonu, pulkininkas atsisuko į mus: „Kaimo prieigose žvalgus ir radistus užmušė sunkus sviedinys. Renkitės, eisite į jų vietą!" Jis pirštu parodė ten, tą kalvą – mažytį ugnies ir dūmų pragarą. Mes atsakėme: „Klausom!"

VIII NOVELĖ

L. Markovo jūrų pėstininkų 4-osios brigados jūreivio atsiminimai, arba tipinė mūsų kariuomenės II pasaulinio karo puikiai sumanyta ir šauniai atlikta operacija

Konstantinas Simonovas – vienas iš sovietinių rašytojų propagandistų.

Memuarai, memuarai... Kas juos rašo? Kokie memuarai gali būti tų, kurie iš tikro kariavo? Lakūnų, tankistų ir visų pirmiausia – pėstininkų? Sužeidimas – mirtis, sužeidimas – mirtis, sužeidimas – mirtis ir viskas! Buvo tik taip. Memuarus rašo tie, kurie buvo šalia karo. Antrajame ešelone, štabe[2]. Arba parsidavėliai rašeivos, išreiškiantys oficialų požiūrį, pagal kurį nuolat šventėme pergales, o pikti fašistai tūkstančiais krito nukauti mūsų taiklios ugnies.

Simonovas, – šis „sąžiningasis rašytojas", ką iš tikro matė? Jį „pavėžėjo" povandeniniu laivu, kartą dalyvavo puolime drauge su pėstininkais, kartą su – žvalgais. Kartą iš šalies pažiūrėjo į artilerijos apšaudymą –

2 Pasirodo, racionalieji vokiečiai ir čia viską numatė. Jų veteranai pagal dalyvavimo mastą kovose labai aiškiai skirstomi į kategorijas. Dokumentuose nurodomos kategorijos: I – pirmasis apkasas ir neutralusis ruožas. Juos ypač gerbia. Be to, karo metu buvo įsteigti pasižymėjimo ženklai už atakas bei kovas vienas prieš kitą, už pamuštą tanką ir t.t. II kategorija – artilerijos pozicijos, kuopų, štabų batalionai. III kategorija – visi likusieji užnugario padaliniai. Šie kariai kitų buvo gerbiami mažiau.

Sovietų išgarsintas „socialistinio realizmo" rašytojas M. Šolochovas.

ir štai jis jau „viską matė" ir „viską patyrė"! Tiesa, kiti ir tiek nematė. Rašė jis su aplombu, bet, visa tai – pagražintas melas.

Šolochovo „Jie kovėsi už Tėvynę" – niekas daugiau kaip agitacinis lapelis! O apie mažesnius lojikus net neverta kalbėti.

Memuarai, memuarai... Geriausius girdėjau 1944 metų žiemą ligoninėje prie Varšuvos. Iš operacinės į palatą atnešė sužeistą Vytką Vasiljevą, garsų skandalistą, girtuoklį, ištvirkėlį, kuris dažniausiai kovojo netoli vyresnybės ir iš esmės vertėsi plėšimais, abejotinomis machinacijomis tarp taikių gyventojų. Už savo „meną" Vytka Vasiljevas pateko į bausmės kuopą, dalyvavo tikrame mūšyje ir „krauju išpirko savo kaltę". Štai jo memuarų stenograma: „Atvarė mus į priešakines, iškišau makaulę iš apkaso – štai čia mane ir pystelėjo". Memuarus nutraukdavo nešvankios dainuškos ir įmantrūs girtuoklio keiksmažodžiai, skirti sesutei, kuri Vytkai leido vakciną nuo stabligės.

O štai šiuos memuarus pasiskolinau iš oficialaus rinkinio:

„1941 metų lapkričio 14-ąją buvo rami, be vėjelio, tačiau šalta diena... Sunkus spartusis žygis ir mes jau priešakinėse linijose ties ledu padengta Neva.

Žygio metu susidraugavau su vaikinuku Nikolajumi iš Odesos. Prie Peterhofo jis buvo sužeistas ir iškart iš ligoninės pateko pas mus. Naktį iš lapkričio 18-osios į 19-ąją su Nikolajumi praleidome oloje. Gulėjome prisispaudę vienas prie kito ir mėginome užmigti. Sušalome iki pat kaulų ir vartėmės bijodami nušalti šonus.

Anksti ryte mus pakėlė aliarmas. Buvo dar visai tamsu. Virš upės tarsi ryškūs šviestuvai kybojo dvi nedidelės vokiečių šviečiamosios raketos. Patyrę jūreiviai atsikratė visko, ką manė esant nereikalinga: į kaugę sudėjo katiliukus, nusiėmė dujokaukes ir daiktamaišius. Iš maišų išsiėmė tik besnapes kepures ir rankšluosčius. Vietoje ausinių užsidėjo besnapes, rankšluosčius pasiėmė, jeigu sužeistų. Mes su Kolia taip pat pasekėme patyrusiųjų pavyzdžiu.

Jūreiviai slidininkai Leningrado gynyboje.

Sulaukę akimirkos, kai užgeso vokiečių šviečiamosios raketos, puolėme ant ledo. Judėjome perbėgimais. Nepastebėtiems pavyko nubėgti vos du šimtus metrų. Nuo priešo kranto pakilo raudonos raketos, o paskui jas – dešimtys šviečiamųjų raketų. Pasidarė šviesu kaip dieną. Ir iš karto sukaleno vokiečių kulkosvaidžiai. Mes su Kolia bėgome beveik vienas šalia kito. Staiga jis suklupo ir krito veidu žemyn. Apverčiau jį. Akys buvo atmerktos, o iš tarpuakio sroveno kraujo upeliukas. Jis mirė akimirksniu. Paguldęs draugą tarp stovinčių ledo lyčių, pabučiavau ir uždengiau veidą besnape kepure. O paskui puoliau į priekį. Bėgau taip, kad iš antrojo būrio atsidūriau pirmajame. Aplinkui, nukauti kulkų lietaus, krito jūreiviai. Pasigirdo dejonės ir šauksmai. Kulkos atšokdavo rikošetu nuo ledo. Mūsų liko apie trisdešimt žmonių ir tada vokiečiai pradėjo šaudyti iš minosvaidžių. Viena jų mina mane apkurtino ir pargriovė. Kaip paaiškėjo vėliau, man plyšo ausies būgnelis.

Gulėjome už ledų sangrūdos. Man trenkė į koją. Perrišau ją žemiau kelio rankšluosčiu, perplėšiau klešnę ir aprišau žaizdą tvarsčiu. Iš mūsų šimto aštuoniasdešimt dviejų liko tik aštuoni. Ketvertas iš likusių gyvų sužeisti. Iki kranto dar buvo labai toli. Mes nuėjome kiek daugiau nei pusę kelio..."[3]

Iš esmės toks pasakojimas kaip ir Vytkos Vasiljevo, na, gal kiek detalesnis. Kuris iš šių tekstų jums labiau patinka?

Kai baigėsi Antrasis pasaulinis karas, likusieji gyvi jo dalyviai iš karto pateko į naujas, neįprastas jiems sąlygas: reikėjo atkurti sugriautą šalį, susitvarkyti buitį, susirasti duonos gabalą ir auginti vaikus. Karo prisiminti neėmė noras, pernelyg nemalonios mintys liko apie jį. Degtinė ir katorgiškas darbas padėjo užmiršti sunkius karo išgyvenimus. Praėjo dešimtmečiai, vaikai užaugo, veteranai tapo pensininkais,

3 Citata iš A. Belogolovcevo knygos „Nevskij „piatačok". Leningradas. 1970, p. 59–6.1

atsirado laisvo laiko. Per daugelį metų išblėso nemalonūs išgyvenimai ir prasidėjo atsiminimų rašymas. Pulko draugai ėmė ieškoti vieni kitų, susikūrė įvairiausių dalinių veteranų tarybos. Daugelis buvusiųjų frontininkų suskato rašyti memuarus. Tai prasidėjo septintąjį dešimtmetį.

Ir aš neišvengiau šios lemties. Kartą 1975 metų vėlų rudenį vienas atostogavau Pabaltijo kurortiniame miestelyje jūros pakrantėje. Kaukė vėjas, į stogą barbeno lietus, jūra buvo nerami. Šlapios medžių šakos daužėsi į langą. Mane baisia jėga užplūdo karo meto tokie nepakenčiamai sunkūs išgyvenimai, kad neištvėriau ir ėmiausi plunksnos. Taip per savaitę atsirado šie atsiminimai: spontaniškas, iki beprotybės mane persekiojantis chaotiškas pasakojimas.

IX NOVELĖ
Naugardas

Vokiečiai Leningrado puolimą nutraukė 1941 metų rugsėjį. Tiesa, lapkritį buvo dar vienas nesėkmingas mėginimas susijungus su suomiais uždaryti blokados žiedą. Tačiau gerokai pataršyta ties Tichvinu vokiečių kariuomenė atsitraukė į pradines pozicijas ir nuo to laiko vien gynėsi. Mes, tikėdamiesi išvaduoti Leningradą, be pertrūkio puolėme. Tai vienoje, tai kitoje vietoje vyko kruvinos atakos, bet rezultato nebuvo. Lemiamas puolimas buvo numatytas 1944 metų sausį. Jis buvo suplanuotas pradėti dviejuose – Leningrado bei Naugardo ruožuose tikintis susijungti ir sunaikinti vokiečių armijas. Deja, gerokai pataršius vokiečius pavyko nustumti iki Narvos ir Pskovo.

Vokiečių kariai apžiūri Raudonosios armijos sudaužytas aeroroges mėginant užimti Naugardą. Ilmenio ežeras. 1943 m.

Sutriuškinti nepasisekė.

Naugardą puolėme iš pradinių pozicijų ties Miasnoj Boru, kur 1942 metais žuvo 2-oji smogiamoji armija. Viskas vyko puikiai, nors nuostolių patirta didelių. Prisimenu didelę mirusiųjų kūnų kaugę maskuojamaisiais baltais chalatais prie pralaužtų ir sunaikintų vokiečių įtvirtinimų. Šioje vietoje ką tik pravažiavo tankai. Jie tar-

Senasis Naugardo pylimas ir vokiečių karių apkasai. 1943 m.

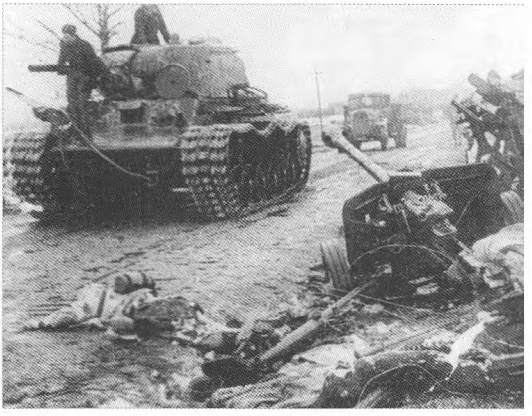

Kelias prie Naugardo. Sudaužyta vokiečių patranka ir žuvusi jos tarnyba.

si blynus suplojo, sulygino su žeme keletą numirėlių. Seniai iš laidojimo komandos laužtuvėliais plėšė nuo žemės prišalusias galvas, atrodančias lyg plokšti apskriti apie metro skersmens diskai. Vokiečiai nespėjo išvežti sunkiosios artilerijos. Dalis jų pajėgų liko apsuptos pasipriešinimo mazguose. Viena iš grupuočių bandė prasiveržti ir susijungti su savaisiais. Tai buvo prie Nekochovo kaimo. Naktį sėdę į automobilius, erdvę priešais save laistydami įvairiaspalviu trasuojančių kulkų lietumi, vokiečiai puolė į priekį. Gražus vaizdas! Mes jų jau laukėme. Miške, pasaloje stovėjo tankai. Pėstininkai parengė kulkosvaidžius, o mes per raciją perdavėme įsakymą pradėti šaudyti iš patrankų. Visiškas sutriuškinimas.

Kelią užkimšo sunkvežimiai ir vilkikai. Visur gulėjo lavonai – šį kartą – vokiečių. Tačiau ne vien vokiečių. Pasirodo, būryje buvo belgų, olandų ir kitų įvairaus plauko fašistų savanorių, atvykusių į Rytų frontą. Keletą valandų mūsų kareiviai griozdė jų turtą. Ir ko tik čia nebuvo! Nuostabą keliantys sendaikčių kolekcionieriai buvo šie vokiečiai! Įvairūs skudurai, moteriški drabužiai, indai, kilimai, net fajansinis unitazas. O kišenėse – nuotraukos, laiškai, prezervatyvai, ištisos pornografinių atvirukų kolekcijos. Dauguma kareivių turėjo ordinus, ant uniformų – skydas, ženklas, kuris buvo teikiamas už dalyvavimą užimant Krymą. Dabar man labai keistai atrodo to meto mano požiūris, tačiau prisimenu puikiai: nusėtas vokiečių lavonais laukymės vaizdas kėlė didelį pasitenkinimą.

Sunkūs mūšiai vyko dėl Podberiozjės stoties ir kitų vokiečių įtvirtintųjų rajonų. Kituose rajonuose viskas vyko daug greičiau. Ties pačiu Naugardu mus sulaikė įnirtingai besiginanti vokiečių užtvara. Prasiveržti priekin nebuvo jokios galimybės. Vos pamėgindavai išlįsti, iš karto į tave pradėdavo šaudyti kulkosvaidis arba pabūklas. Vokiečiai į darbą paleido net greitašaudes zenitines patrankas. Jie kaip žirniais

Naugardo bokštai. 1944 m.

Prie Naugardo per Volchovo upę sovietų keliasi 59-oji armija. Vokiečiai pasitraukė... 1944 m. sausis.

Naugardo pilies sienos fone – sudegusių namų kaminai.1944 m.

apibėrė mus savo smulkiais sviediniais. Nusprendėme pamėginti atakuoti ryte, ir, kur kas sugebėjo, susirangėme miegoti. O ketvirtą valandą ryto pasigirdo šūksnis: „Ei, jūs, slavai! Pramiegosite dangaus karalystę! Kelkitės! Vokiečiai išėjo!“ Pasirodo, kilus triukšmui, vokiečiai sėdo į automobilius ir pabėgo... Priešais mus, už trijų ketturių kilometrų buvo Naugardas.

Visai neseniai viename istoriniame kūrinyje perskaičiau Naugardo šturmo aprašymą ir jaudinančias eilutes, kad toks ir toks seržantas (nurodyta pavardė) iškėlė pergalės vėliavą ant senojo miesto Naugardo sienos. Nieko panašu nebuvo! Įnirtingi mūšiai vyko, tačiau tik miesto prieigose. Į miestą įžengėme nė karto neiššovę. Mes, dešimt žmonių iš divizijos žvalgybos, trys artileristai ir du radistai pirmieji įžengėme į miestą iš pietryčių pusės. Diena buvo skaisti, saulėta. Tuščias plentas tįso priešais mus. Šonuose juodavo betoninių dotų ambrazūros ir vis laukėme kulkosvaidžių papliūpų, kurios mus sunaikins. Bet vokiečiai išėjo. Ačiū Dievui, plentas nebuvo užminuotas, nors kitose vietovėse minų buvo labai daug. Tiesa, tarp įvairaus ant kelio gulinčio šlamšto pasitaikydavo „staigmenų“. Mano dėmesį patraukė ryški metalinė dėžutė, na, labai panaši į tą, kurioje laikoma kava. Po jos dangteliu – saga su virvele. Patrauksi už sagos – gaudyklė sprogs. Taip kai kurie kareiviai neteko akių ar buvo sunkiai sužeisti. Numečiau pavojingą žaislą kuo toliau į šalį, o paskui peršoviau iš automato.

Viename iš priemiesčio namų žvalgai rado penkis miegančius vokiečius. Jie taip pat pramiegojo viską pasaulyje ir nepa-

Kas ir kada iškėlė šią vėliavą Naugarde?..

stebėjo besitraukiančios savo kariuomenės. Du tuojau nudėjo, o kitus išsiuntė į štabą. Artėjome prie Naugardo. Mes kirtome geležinkelį, kur ant bėgių stovėjo platformos su paliktais sviediniais ir sunkiaisiais pabūklais. Didžiuliai „paršai", sukrauti rietuvėmis, gulėjo ant pylimo. Visai netoli miesto sutikome kareivį rusą. Jis ėjo priešais mus, be ginklo bei diržo, girtas ir linksmas. „Vokiečių mieste nėra!" – tarė jis. Iš kur jis atsirado? Gal buvo nelaisvėje? Bet mums nusispjaut, tegul tuo užsiima „Smeršas".

Saulėtą žiemos dieną Naugardą išvydau tarsi kitomis akimis. Dauguma naujųjų laikų pastatų buvo sugriauti. Galima sakyti, išliko tik senosios cerkvės, sienos – vienu žodžiu, viduramžių miesto dominantės. Vienintelis toks vaizdas. Dabar vėl viskas užstatyta, atstatyta ir senasis miestas paskendo tarp beveidžių valdiškų naujų pastatų... Šventosios Sofijos soboro kupolai buvo aplaupyti vokiečių, languose nė vieno sveiko stiklo. Visur aplinkui griuvėsiai, viskas apleista, purvas vos apdengtas baltu sniegeliu. Nuėjome iki aikštės, kurioje stovėjo juodas granitinis Lenino paminklo postamentas. Šalimais – sudaužytas vokiškas automobilis furgonas su maisto produktais. Skubėdami vokiečiai viską paliko, ir mes, savaime suprantama, pradėjome kimšti į maišus žirnių koncentratą ir kitus skanumynus. Kai baigėme šį darbą, pamatėme, kad aikštėje atsirado kariuomenės, atriedėjo tankas, katiuša. Iš kažkur atsirado politinis darbuotojas. Jis palypėjo kiek aukščiau ir pradėjo rėžti kalbą. Kareiviai ėmė pleškinti iš automatų, o katiuša paleido minų salvę nežinia kur. Taip buvo pažymėtas Naugardo užėmimas. Jokio vėliavos iškėlimo nemačiau. Miestas buvo tuščias ir tylus. Nė vieno gyventojo neliko tarp jo šaltų sienų. Šiek tiek apšilti mums pavyko tik šiauriniame miesto pakraštyje mokykloje, kurioje dar vos prieš kelias valandas buvo vokiečiai. Užkūriau krosnį – apverstą benzino statinę ir pradėjau kepti bulves su žuvų taukais, kurių radome spintoje. Tačiau pavalgyti kaip reikiant nespėjome. Gavome nurodymus važiuoti toliau persekioti vokiečių.

Miesto apylinkėse pamatėme milžiniškas, keleto tūkstančių kapų, vokiečių kapines. Viduryje – didžiulis juodas kryžius, o aplinkui tiksliai matematiškai išrikiuoti mažyčiai kryželiai ant kapų. Labai tvarkingai ir kultūringai! Vėliau man pasakojo,

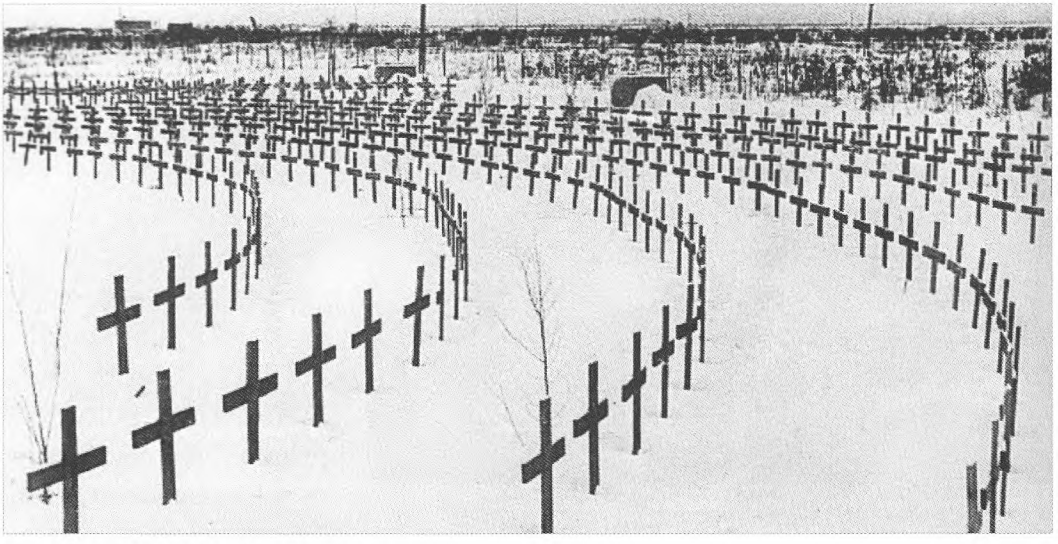

Vokiečių karių kapinės ties Naugardu.

kad vokiečiai savo žuvusiuosius būtinai laidojo karstuose, o jeigu jų trūko, tam naudojo specialius popierinius maišus, kuriuos numirėliui užmaudavo ant kojų ir galvos. Keleto šimtų palaidoti nespėjo, juos radome ant kelio už miesto. Tai buvo patekusi į apsuptį Naugardo miesto įgula.

Kitomis dienomis vis važiavome. Mums buvo skiriami patys sunkiausi ruožai, turėjome padėti prasiveržusiesiems. Prisimenu milžiniškomis tuopomis apsodintą Lugos plentą. Kai kurios jų buvo nuverstos ant kelio, kad sutrukdytų mūsų judėjimą. Kitos tik parengtos sprogdinti. Kamiene buvo padaryta įranta ir padėtas dviejų šimtų gramų geltonas tolo kubelis, primenantis tualetinį muilą. Parengė, bet nespėjo susprogdinti, pabėgo. Mes

Raudonosios armijos kariai Leningrado fronte atakuoja vokiečių pozicijas.

Raudonarmiečiai šaudo į priešo lėktuvą. 1943 metai.

Į taikinį sminga vokiečių lėktuvai Ju-87, dėl neįtraukiamos važiuoklės raudonarmiečių vadinti „vyžočiais".

tolą naudojom šildymui. Padegtas jis lėtai liepsnoja skleisdamas bjaurius, dvokiančius dūmus.

Naktį šturmuojant vieną kaimą, šaudant kulkosvaidžiui, kritau į balą ir persišaldžiau. Vakare pakilo didelis karštis, bet sirgti nebuvo laiko. Gulėjome atviroje miško laukymėje. Pūga, pūtė vėjas. Nenorėdamas dar labiau peršalti tarp pusnių šokau džigą. Ryte karštis nukrito, liga praėjo. Tikriausiai organizmas sutelkė visas jėgas ir susidorojo su peršalimu.

Vasarį atakavome didelį kaimą keistu pavadinimu – Medvedis (liet. – Lokys), deja, vokiečiai laikėsi mirtinai. Jie privalėjo apsaugoti savo kariuomenės pagrindines pajėgas, besitraukiančias nuo Leningrado ir Lugos. Šioje vietoje ties Medvedžio kaimu buvo pralieta labai daug kraujo... Čia aš pirmą kartą numušiau lėktuvą. Suprantama, ne vienas, drauge su kitais. „Vyžočiai" smigo tiesiai į mus. Sukritome į griovį. Gulėdami ant nugaros šaudėme iš įvairiausių ginklų – šautuvų, kulkosvaidžių ir net automatų. Vienam lėktuvui, išeinančiam iš smigimo, į geltoną pilvą įsegėme gerą porciją metalo. Pasirodė dūmai, lėktuvas tėškėsi į artimiausią lauką ir sprogo. Lakūnas spėjo iššokti ir nusileisti parašiutu. Praėjus baimei, nepaisydami stipraus apšaudymo, puolėme jį gaudyti. Tai buvo patyręs kareiva, apdovanotas ordinais už kovas Prancūzijoje, Anglijoje, Olandijoje. Davėme jam užsirūkyti, tačiau apdegusiomis drebančiomis rankomis jis sunkiai nulaikė suktinę. Atbėgo zenitininkai, paprašė numuštą vokietį atiduoti: už tai jie gautų ordinus ir laipsnius, bet mes neatida-

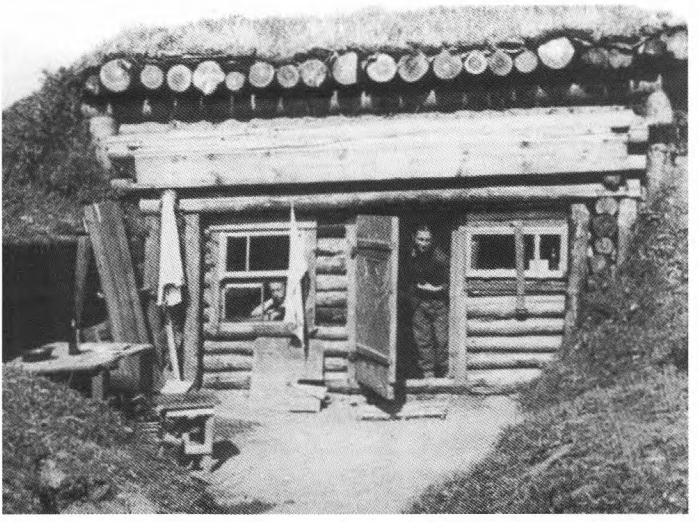

Puikiai įrengtos, įtvirtintos vokiečių žeminės Leningrado fronte. 1943 m.

vėme. Pėstininkai išvedė belaisvį į užnugarį. Mūsų vadovybė instancijoms pranešė apie numuštą lėktuvą. Tikriausiai tą patį padarė pėstininkai ir, kas jau tikra, tai zenitininkai. Paskui armijos vadovybė dvigubai padidino numuštų lėktuvų skaičių, o generalinį štabą šis skaičius pasiekė dar labiau padidėjęs. Paprastai tokia buvo Didžiojo tėvynės karo praktika... Po penkiasdešimt ar šimto metų istorikai ras ir išspausdins archyvinius dokumentus ir jų pagrindu parašys įdomių knygų apie priešo nuostolius ir mūsų pergales...

Vasario pradžioje, atrodo, ketvirtąją dieną, minos skeveldra sužeidė mane į nugarą. Tai atsitiko Mežniko kaime, pakraštiniame name Medvedžio kaimo pusėje. Beje, būtent šioje vietoje iš šieno kupetos, kurioje buvome įsirengę vadavietę, mačiau, kaip tanke degė žinomas poetas Sergejus Orlovas. Mūšio beveik nebuvo, vos tankai išlindo – iš karto juos padegė. Sunkiai sužeistą Orlovą pavyko išgelbėti.

Gavęs skeveldrą į nugarą, išgėriau degtinės, pavalgiau su draugais ir genamas apšaudymo išvykau į sanitarinį dalinį, kuris buvo kaimyniniame kaime, tiksliau miškelyje prie jo. Ten susiriejau su daktariūkšte, kuri skaudžiai krapštė mano žaizdą zondu, bet taip ir nerado skeveldros. Tik šeštajame dešimtmetyje ją atsitiktinai aptiko rentgenologas kairiojo peties minkštime ir chirurgas ją sėkmingai išpjovė.

Palatoje tarp lengvai sužeistųjų buvo nemažai pažįstamų, kurie svetingai priešais mane pastatė kibirą virtų bulvių. Čia tai bent gyvenimas! Šilta, sausa ir yra valgyti! Ir galų gale išsimiegojau iki soties. Mėnuo ligoninėje pralėkė greitai. Nors žaizda dar neužgijo, tačiau mane iš ligoninės išrašė. Medvedis galų gale buvo užimtas, kariuomenė pajudėjo toliau. Ligoninė taip pat persikėlė į kitą vietą. Nemalonu buvo tiesiog iš ligoninės eiti į mūšį. Mūsiškiai kaip tik šturmavo Ivankovo kaimą. Užėmėme jį per didelius šalčius, matyt, vejami speigo ir tikėdamiesi kaime sušilti. Savaime suprantama, namų ten jau seniai nebuvo, tačiau vokiečių žeminės puikiai įrengtos. Virš kai kurių ugnies taškų net buvo įtaisyti plieno gaubtai. Naktį mus, suglebusius

ir atsipalaidavusius, kontratakavo vokiečiai ir išstūmė iš kaimo. Prisimenu, bėgome kartu su pėstininkais intensyviai apšaudant, vos spėjom kojas išnešti! Ryte pėstininkų pulke įvykdyta egzekucija. Prieš rikiuotę sušaudė keletą žmonių, apkaltintų dėl pralaimėjimo. Atrodo, kad šis Ivankovas buvo vokiečių gynybos „Pantera" linijoje ir vokiečiai, ir mūsiškiai jam skyrė daug dėmesio. Pralaužti šios linijos mums nepavyko. Mūšiai tęsėsi.

Kovo pabaigoje dalyvavome kitoje nesėkmingoje operacijoje bandydami prasiveržti pro „Panteros" liniją, tai vyko prie Stremutkos stoties, keletą kilometrų piečiau Pskovo. Ta Stremutka labai brangiai mums kainavo.

X NOVELĖ
Stremutka

Lapių olose nėra tikinčiųjų.
Generolas Eizenhaueris

Kartais mano pasąmonėje, perskrosdami atsiminimų chaosą, iškyla atskiri ryškūs įvykių vaizdai, tarsi atmintis sustabdytų beprotiškai sukamą kino juostą viename kadre. Atrodytų, viskas apmirė ir fotografijos tikslumu išryškėja kiekviena detalė. Matau niūrų, apšviestą besileidžiančios saulės vaizdą. Plokščia apsnigta lyguma užšalusios upės vingyje. Aplinkui bombų išmuštos duobės ir apkasai, nesurinkti lavonai. O viduryje – pamuštas didžiulis vokiečių savaeigis pabūklas „Pantera"[4]. Baisingas apdegęs žvėris, padengtas suodžiais ir dėmėmis, išmargintas maskuojamąja spalva. Jis įrėmė savo ilgą straublį – patranką į žemę ir sustingo. Iš atvirų liukų nukabę ir beveik siekdami žemę rankomis, styro du apdegę lavonai.

Vokiečių tankas „Pantera" Rytų fronte, prie Leningrado.

4 Vokiečiai mėgo egzotiškus pavadinimus: „Panteros linija", tankai „Pantera", „Tigras" ir panašius.

Vienas juodu apanglėjusiu veidu ir šviesiais besiplaikstančiais vėjyje plaukais, antrasis visas sukapotas skeveldrų...

Buvo 1944 metų kovas. Artėjome prie Pskovo, o vokiečiai smarkiai „kandžiodamiesi" traukėsi. Vakar jie vėl surengė kontrpuolimą prieš mūsiškius, bet buvo sustabdyti. Prasiveržė vien „Pantera". Peršliaužė upę ir tik čia ją „nusmeigė". Šalia geležinės machinos buvo nedidelis apsnigtas kalnelis. Jame ir užkasė ivaną, sunaikinusį „Panterą" prieštankinių granatų ryšuliu...

Dabar, prisimindamas šį vaizdą, suvirpu, o tada, keturiasdešimt ketvirtaisiais, viskas atrodė labai kasdieniška, mes mąstėme ne apie karo baisumus, o kaip šilčiau įsikurti ar rasti vietą, kur ne taip pavojinga. Prie „Panteros" nukasėme sniegą, taip norėdami nors iš vienos pusės prisidengti jos plieniniu šonu nuo galimo apšaudymo. Žemę kasti neišėjo, nes pieva buvo pelkėta. Priedanga išėjo neaukšta, sniego sienos ir brezentinis apsiaustas palapinė vietoj stogo. Ji gelbėjo tik nuo vėjo. Po šonais pasikišom sviedinių dėžių medinius dangčius. Paskui visi vienas prie kito sugulėme ant vieno šono. Taip ir miegojome, pagal komandą visi apsiversdami ant kito šono. Viduryje pukšėjo įkaitusi iki raudonumo iš kibiro padaryta krosnelė, ne tiek šildantis, kiek moraliai palaikantis mūsų džiaugsmas. Tiesa, prie jos buvo galima prispausti kojas šlapiais veltiniais ir tada virš palapinės pradėdavo smarkiai dvokti degančia dvėsena. Vargu ar buvo galima ką nors sugalvoti jaukiau! Suglebę ir apšilę saldžiai miegojo kareiviai, retkarčiais kuris nors pastumdavo ką tik užmigusį kaimyną ir tam, dar gerokai įmigusiam, sakydavo: „Petia, nueik pasisiok!" Tai buvo piktas kareiviškas juokelis, po kurio ilgai negalėdavai užmigti ir dar ilgai buvo girdėti įnirtingas nukentėjusiojo keikimasis.

Raudonosios armijos telefoninkai mūšio lauke.

Šią naktį man nerūpėjo miegas. Vakar sužeidė du mūsų telefoninininkus ir teko užimti jų vietą prie aparato. Broliai žvalgai greitai nurimo, aplinkui buvo ramu, šaudymas beveik baigėsi. Girdėjau tik vaikštančio aplinkui mūsų „namą" sargybinio žingsnius. Telefonu į štabą perdavinėjo visokiausias nuobodžias suvestines, o iš ten buvo siunčiami visokiau-

si nurodymai. Apie trečią valandą pokalbiai liovėsi, vadovybė užmigo, štai tada ir prasidėjo ilgai lauktas kas naktį Monios Gleizerio koncertas. Monia buvo diviziono štabo telefonininkas. Nedidukas, vikrus, linksmas, didele erelio nosimi ir rudomis išsprogusiomis akimis. Jis turėjo muzikinių gebėjimų, o balsas skambėjo garsiai, melodingai ir kartu skardžiai. Buvo puikus parodijuotojas – mokėjo bliauti asilu, lojo kaip šuo, kudakavo, giedojo kaip gaidys, imitavo vadovybės balsus. Monia buvo kilęs iš Odesos, ten dirbo pučiamųjų orkestre, kurio specializacija – laidotuvių muzika. „Kasdien grojome dviem trims numirėliams, uždirbdavome kaip reikia. Visada turėjome už ką išgerti, užkąsti ir nueiti pas merginas", – pasakojo Monia.

Judriam ir nenustygstančiam Moniai sunku buvo išsėdėti po keturias penkias valandas prie aparato. Norėdamas nors kiek išlieti širdį, visų džiaugsmui, pradėjo dainuoti į telefono ragelį. Koncertas buvo plačiai transliuojamas visomis ryšių linijomis, o Monios repertuaras buvo labai platus: nuo klasikinių operų iki Odesos vagių kupletų. Kartais Monia dviem pirštais užspausdavo savo ilgą nosį ir vaidindavo saksofoną: „Gerk, gerk, gerk! Pavargusi saulė švelniai atsisveikino su jūra!.." Vadovybė į Monios meną žvelgė gana atlaidžiai, nes jo koncertai neleisdavo užmigti pačiomis sunkiausiomis priešaušrio valandomis.

Šią naktį Monia pradėjo Violetos arija iš „Traviatos". „Leiskite amžiams apie laimę svajoti! – saldžiai traukė jis, o paskui griausmingai visu balsu – „Įpilki mums taurelę, Roza, nuo šalčio! Gerk, gerk, gerrrrk! Bumbumbum! Iš Odesos kičmeno pabėgo du vagišiai! Miau! Miau!" „Monia, liaukis!" – pasigirdo diviziono vado bosas, prasidėjo nurodymų dėl tolesnio mūsų puolimo perdavimas. Būtent šiuo metu ir išgirdau pirmąjį kartą keistą pavadinimą – Stremutka, taip vadinta geležinkelio stotelė tarp Ostravo ir esanti visai netoli Pskovo. Mums buvo nurodyta pulti ją, kirsti geležinkelį ir sutraukyti vokiečių gynybos liniją.

Pasirengimas puolimui vyko labai kruopščiai ir buvo gerai apgalvotas. Vadovybė suderino kariuomenės rūšių sąveiką: tankistai susitarė su pėstininkais, pėstininkai su aviacija. Atvežė didelę kaugę sviedinių ir kito turto. Viskas buvo kaip reikia, pagal taisykles. Priemonių buvo užtektinai. Iš pradžių vyko žvalgyba mūšiu – bausmės batalionas žvalgė šiauriau Stremutkos vokiečių pozicijas, o mes sėdėjome neutraliajame ruože ir žymėjomės taikinius. Paskui mūsų sunkiosios patrankos daužė dotus. Deja, nesėkmingai. Betoniniai arba plieniniai įtvirtinimai išlaikydavo dviejų pūdų svorio sviedinių smūgius.

Kitą dieną kiek dešiniau prasidėjo pagrindinis puolimas. Pėstininkams įsakyta sėsti ant tankų. Tiems, kurie netilpo, buvo liepta nusivilkti milines ar puskailinius ir bėgte neatsilikti nuo plieninių mašinų. Mes taip pat privalėjome bėgti su priešakiniais būriais. Nusivilkti savo puikių puskailinių nenorėjau, prisiminiau, kaip 1943 metų vasarą Pogostėje mes prieš ataką palikome savo daiktus, o kai grįžome, vie-

toje savo naujos milinės radau suplėšytą skudurą. Kažkoks niekšas spėjo ją pakeisti. Kokia niekšinga ir pasalūniška žmogaus esybė! Mirtis žvelgia į akis, o vis tiek nors šiek tiek, bet būtina ką nors pavogti iš savo artimo! Vasarą be milinės galima išsiversti, o žiemą, per šalčius prarasti šiltus puskailinius kvaila. Susiradau didelį skardos, ko gera, tai buvo dalis stogo dangos, gabalą, pririšau storą virvę ir užkabinau ją už tanko. Improvizuotos rogės buvo parengtos. Sutilpome ant jų su visu savo turtu, ginklais ir sunkiomis radijo stotimis. Svarbiausia, nepalikome puskailinių.

Velketu gabenami sovietų pėstininkai.

Artilerijos parengimas buvo labai stiprus ir palaužė priešakinių vokiečių būrių pasipriešinimą. Tankai ir pėstininkai įveikė nedidelę Mnogos upę, įsiveržė į vokiečių pozicijas, o paskui greitai šoktelėjo keletą kilometrų iki Stremutkos ir įsiveržė į ją. Paskui tanką lėkėme savo rogėmis tarsi arklių trejetu, o ausyse švilpė vėjas. Stoties kaimelio centre buvo dviejų aukštų akmeninis mokyklos pastatas. Čia buvo įsikūręs vokiečių pulko štabas. Mes ten atsidūrėme tuo metu, kai pulkininkas ėjo pro duris maudamasis pirštines ir jau rengėsi sėsti į mašiną – norėjo pabėgti į užnugarį. Jis tikėjosi, kad viskas vyks kaip visada. Priešakiniai būriai sutriuškins rusus, ilgam juos sulaikys ir trauktis reikės daug vėliau. Deja, šįkart viskas vyko kitaip. Mes atsiradome čia staiga. Pėstininkai nudėjo pulkininką, o mūsų vadovybė pasiėmė automobilį, kiek pamenu „Opel admirolą“. Pergalė buvo netikėta ir greita. Stremutkoje mačiau tikslia mūsų artilerijos ugnimi sudaužytus įtvirtinimus – dotų griuvėsius. Kareivių kūnai ir rąstai sprogimų buvo sumaišyti su žeme. Viskas vyko puikiai.

Mes atsikabinome nuo tanko ir nuėjome paskui puolančiuosius. Temo. Apaugusi krūmais laukymė plytėjo priešais geležinkelį. Retkarčiais šaudė patrankos ir minosvaidžiai, tačiau pylime, atrodo, įtvirtinimų nebuvo. Ko gera, tik mūsų ruože. Keista. Vokiečiai galėjo čia įsitvirtinti ilgam, ne prasčiau nei Pogostėje. Mes ėjome tankų vikšrų pėdsakais, ryškiai matomais sniege. Retkarčiais pasitaikydavo iš tankų

bokštelių išmestų patrankų sviedinių gilzių. Duobėje gulėjo mūsų kareivio lavonas, jo pilvas buvo perrėžtas, tarsi skrynia su atvertu dangčiu. Matyti visi viduriai kaip anatomijos muliaže: žarnynas, kepenys, skrandis. Netoli pylimo sutikome apdegusį tankistą, su kuriuo visai neseniai išsiskyrėme. Jo tanką neseniai sudegino ir visa įgula žuvo. Drebančia ranka jis paėmė pasiūlytą cigaretę, nervingai užtraukė dūmą, pamojavo ranka ir patraukė tolyn į užnugarį.

Prie geležinkelio buvo ramu, o bėgiai visiškai sveiki, nei mūsiškių, nei vokiečių nematyti. Ties bėgiais stovėjo pastatas ir mes patraukėme į jį sušilti ir įrengti pastogėje stebėjimo postą. Deja, vos pamatę iš kamino kylančius dūmus, vokiečiai iš karto užvertė sviediniais mūsų prieglaudą ir ją padegė. Teko iš ten nešdintis į lauką.

Pavargę ir šlapi įkūrėme laužą. Nusimoviau veltinius ir pradėjau džiovinti autus ant ugnies. Laužą apsupo einantys priekin pastiprinimo kariai, su jauduliu balse jie klausinėjo mus, kaip ten fronte ir ar visi žūsta. Nuo patyrusių kareivių naujokus visada nesunku atskirti. Jie, laukdami susitikimo su frontu, niekaip negali nusėdėti vienoje vietoje. Patyrę kareiviai, vos atsiradus laisvai minutėlei, atsisėsdavo suspaudę kojomis automatus tarp kelių ir tarsi atsipalaiduodavo visomis kūno ląstelėmis. Galėjo per sekundės dalį pasirengti, įvertinti situaciją ir, jeigu reikia, nedelsdami stotį į mūšį. Jie galėjo savaitėmis nemiegoti, o jeigu buvo galimybė, miegojo savaites, tiesą pasakius, atsargai. Lėtai veikiantis žmogus kare išgyvendavo retai. Buvusieji fronte įgijo apsauginę reakciją, kuri padėdavo jiems išgyventi. Prisimenu, kaip aš žvalgyboje prie Leningrado, niekada neturėjęs geros uoslės, vokiečių tabako kvapą užuosdavau už penkiasdešimt septyniasdešimt metrų...

Staiga visai netoliese sprogo vokiečių sviedinys, sušvilpė skeveldros, viena jų, didelė ir sunki, urgzdama pralėkė pro mane, išplėšė visą puskailinių nugarą ir šnypšdama nukrito į sniegą. Pavargęs ir atbukęs viskam, aš, ko gera, net su nepakitusia veido išraiška toliau ramiai džiovinau autus. Paskui supratęs, kad dabar teks šalti, pačiupinėjau pusiaują, ilgu „linkėjimu" paminėjau vokietį ir jo motiną. Naujokai buvo apstulbę ir išsigandę. Jiems šis įvykis atrodė kraupus...

Tuo metu kovos veiksmuose įsivyravo laikina pertrauka. Vokiečiai įjungė radijo garsiakalbius ir nakties tamsoje garsiai nuskambėjo stingdanti prieškario madingo fokstroto „Rio Ritos" melodija. Mes snaudėme kur pakliuvo. Šaltis didėjo. Aš įlindau į duobę, tačiau vėjas atbloškė mano suplėšytų puskailinių palą ir apnuogino nugarą. Buvo siaubingai šalta.

Rytojaus dieną puolimas buvo sėkmingai tęsiamas. Kirtome Pskovo–Ostravo plentą ir, nepaisydami nuostolių, pajudėjome tolyn. Matyti, kad vokiečiai palengva atsigauna nuo netikėtumo ir pamažu permeta naujas pajėgas. Apšaudymas iš jų pusės stiprėjo... Vakarėjant pajutau, kad pradedu sirgti. Vis dėlto supūtė per puskailinių skylę! Kalendamas dantimis karštligiškai drebėjau. Tai pamačiusi vadovy-

Raudonosios armijos artilerija prie Leningrado. Sunkvežimis tempia haubicą M-30 su kariais.

bė įsakė man eiti į užnugarį ir pagulėti pašiūrėje prie patrankų. Eiti reikėjo aštuonis ar dešimt kilometrų. Kelią įsivaizdavau tik apytikriai: ėjau tankų ir mašinų išvažinėtu keliu... Greitai visai sutemo. Kažkur toli buvo girdėti šaudant. Šviečiamųjų raketų pašvaistės šmėžavo prie pat horizonto.

Aš buvau vienui vienutėlis po žvaigždėtu dangumi. Aplinkui driekėsi buvęs vokiečių gynybinis ruožas. Juodomis kalvomis stūksojo dotai, kyšojo patrankų vamzdžiai, pamuštos mašinos, tankai. Apvyta spygliuota viela stovėjo statinių tvora. Fantastinėmis spiralėmis viela gulėjo iki pat kelio. Vietomis ant jos kabojo skudurų draiskalai, lavonai. Tamsa tarsi specialiai vogčia uždengė atskiras detales ir nuo to darėsi dar baisiau. Baimingai įsiklausiau į tylą ir, nuleidęs automato saugiklį, pasirengiau bet kokiems netikėtumams.

Patekėjęs mėnulis apšvietė apsnigtą mirties karalystę, o mane apėmusi karštinė aplinkai suteikė nelemtai klaikų vaizdą. Visą naktį vilkausi nugalėdamas silpnumą, kliūdamas už numirėlių, smukdamas į duobes, griūdamas ir vėl keldamasis. Kartkartėmis atrodė, kad tamsoje ir tyloje virš iškankintos žemės skrajoja blausios ūkanos, įgyjančios žmogaus ar keisčiausių gyvūnų figūrų kontūrus. Šias haliucinacijas sukėlė karštis – ko gera, temperatūra siekė keturiasdešimt laipsnių, gal ir daugiau. Sukosi galva. Dažnai savęs visai nekontroliavau ir nesuvokiau, kur esu. Gerai, kad išsaugojau supratimą, jog privalau eiti toliau ir jokiu būdu nesustoti. Pradėjus aušti priešais kelyje pasirodė riedantys traktoriai su patrankomis. Laimingas sutapimas! Į priekį važiavo mūsų baterija. Jeigu būčiau prasilenkęs su ja kelyje, tai nieko nebūčiau radęs, pasiklydęs ir vienas Dievas težino, kuo visa tai būtų pasibaigę! Mane įsodino į priekabą, apklojo brezentu, o atvykus į naują vietą, paguldė pašiūrėje prie krosnies. Patrankos šaudė, o aš vijau lauk savo negalavimą beveik visu kūnu užsigulęs ant įkaitusios krosnelės. Kitą dieną peršalimas praėjo.

Ko gera pats garsiausias vokiečių tankas „Tigras-I" (Pkzf VI „Tiger I") Rytų fronte, Leningrado rajone. 1944 m.

Atsigaudamas išlindau ryte į saulytę ir, vos spėjęs apsidairyti, kritau ant žemės. Instinktas pasakė: pavojus. Siaubingai urgzdamas didžiulis sviedinys atšoko nuo žemės ir sprogo. Du baterijos kariai, neturintys greitos reakcijos, kuri susiformuoja priešakinėse, žuvo. Taip prasidėjo 1944 metų balandžio 7-oji – man sukako 21 metai.

Rytojaus dieną vėl buvau Stremutkoje. Sėdėjome dideliame, pusiau sudaužytame vokiečių dzote (medžio ir grunto ugnies taške). Iš po sudaužytos perdangos rąstų kyšojo ranka ir du aulinių batų galai. Ištraukti vargšą hansą nebuvo jokios galimybės, buvo labai smarkiai suspaustas. Taip ir gyvenome „malonioje" kaimynystėje. Prie dzoto, griovyje, gulėjo dar šeši „draugai" žaliomis milinėmis. Apšaudymo metu dzoto likučiai sugriuvo ir prispaudė du mėnesius sirgusį, ir paskui susisukusį vaikščiojantį Mišką Bespalovą.

Puolimas tęsėsi. Kariuomenė pasistūmėjo pleištu į priekį ir beveik pasiekė Velikajos upę, bet vokiečiai ėmė smarkiau priešintis. Mes išlindome į pleišto viršūnę, į ką tik užimtą Olenino kaimą. Čia prasidėjo pragaras. Vokiečių pabūklai pliekė iš trijų pusių – iš sparnų ir fronto. Nenutrūkstamu srautu virš mūsų skriejo pikiruojamieji bombonešiai. Sugriautų namų pamatų duobėse sproginėjo padegti mūsų sviediniai ir šoviniai. Kraupiai kaukdami lėkė tankų sviediniai. Į mus šaudė naujausias vokiečių tankas „Tigras". Jo septynių metrų ilgio patranka išsviesdavo sviedinius baisia jėga. Aplinkui viskas sproginėjo, virė, griuvo, griaudėjo. Sprogo

sunkvežimis, vienas Dievas težino, ko jis buvo atvažiavęs į Oleniną. Aplinkui žmonės žuvo ir žuvo. Mes sėdėjome duobėse, graužte išgraužtose akmenų pilname kelyje, kuris tarsi kupra kirto visą kaimą. Išlįsti buvo beveik neįmanoma. Vos iškišus stereovamzdį, skeveldros numušė abu jo „ragus". Aplinkui degėsiai, dulkės, į orą kilo kamuoliai smėlio. Automatai ir šautuvai užsikimšo ir užstrigo. Jie buvo niekam netinkami. Vokiečių atakas teko atremti vien granatomis, gerai, kad jų buvo pakankamai. Kovojome pionierių kastuvėliais, peiliais, laužtuvais, dantimis. Laimė, racija buvo sveika, iškvietėme artileriją, kuri mums labai pagelbėjo. Visus telefono laidus sutraukė į skutus. Šis pragaras buvo panašus į mūsų kovas 1943 metais prie Siniavino, Gaitolovo, Tortolovo ir Voronovo, beje, ten viskas vyko daug ilgiau, o ties Stremutka mūšiai labai greitai nuslopo. Matyt, vadovybė suprato, kad jėgos susilygino ir toliau lieti kraują beviltiška, bet svarbiausia, – prasidėjo polaidis. Atėjo pavasaris, sniegas nutirpo, žemė virto makalyne, keliai ištižo, tiekimas nutrūko. Vokiečiai greta turėjo geležinkelį, ir jiems apsčiai buvo atvežama sviedinių. Mes viską nešėme rankomis, nes mašinos įklimpo purve. Net dvidešimt kilometrų, panašiai kaip 1942 metų pavasarį Pogostėje, klimpdamos iki kelių, ėjo apkrautų žmonių voros. Vienas tempia dvi minas, surištas diržu, persimetęs per petį, kitas – maišą su džiūvėsiais. Trečias brenda per balas su sviediniu arba granatų dėže... Naktį „kukurūzininkai" numetė parašiutais karinio turto. Bet juk taip ilgai nekariausi! Sužeistųjų buvo beveik neįmanoma ištempti ir daugybė jų žuvo purve. Tokiomis sąlygomis tęsti puolimą buvo beprotybė, ir operaciją prie Stremutkos nutraukė.

Vieno iš paskutinių mūšių metu bėgome per didelį suartą lauką. Ištižusi žemė lipo prie batų ir ant kiekvieno susidarė po keletą kilogramų svorio gumulai. Bandyti juos nugrandyti nevertėjo, nes žemė dar stipriau prilipdavo. Stengėmės bėgti kuo greičiau, nes vieta buvo atvira, kiaurai apšaudoma vokiečių. Deja, vietoj bėgimo išėjo šliaužimas vėžlio greičiu. Šitoks judėjimas išsunkdavo paskutines jėgas. Dusdami, krenkšdami, išsprogusiomis nuo įtampos akimis stengiamės kuo greičiau įveikti pavojingą vietą. Staiga aplinkui pradėjo sproginėti sunkiosios minos. Teko kristi į šaltą skystą purvą. Jo prilindo už apykaklės, už marškinių skvernų, į šnerves, ausis. Nuostabus jausmas! Vis dėlto peršliaužėme šį lauką ir tik mūsų geras draugas Aglula Chikmatulinas visam laikui liko ten.

Galulaukėje iš purvyno kyšojo išvakarėse vokiečių numušto mūsų atakos lėktuvo „Ilo" nuolaužos. Visur aplinkui gulėjo išdrabstyti violetinės mėsos gabalai, mūsų drąsiojo lakūno, „Stalino sakalo", kaip tuo metu vadinta, liekanos... Šturmo lėktuvų atakos, žvelgiant iš žemės, užgniaužDavo kvapą. Paprastai „Ilai" skrisdavo devintukais. Vokiečių priešakinės pradėdavo drebėti nuo šūvių. Visų kalibrų kulkosvaidžiai, zenitiniai pabūklai, šautuvai spjaudė jūrą ugnies. Padangę kirto įvairiaspalvės – raudonos, mėlynos, žalios trasos. Baltos švietė tarsi pro rūką. Atakos lėktuvus ap-

Vokiečių numuštas lėktuvas Il-2.

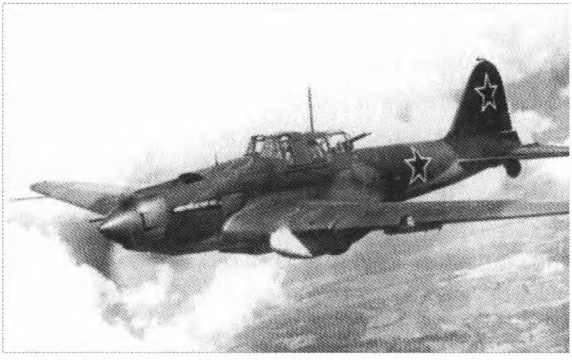

Šturmo lėktuvą Il-2M (modernizuotas) dėl būdingos fiuzeliažo formos raudonarmiečiai vadino „kupriumi". Lėktuvas pradėtas gaminti 1939 m.

gaubė debesis sprogimų, bet jie atkakliai, tarsi niekindami mirtį, skrido į tikslą. Virš mūsų galvų jie išmesdavo bombas, kurios iš pradžių vartaliojosi, o paskui, įgydamos pagreitį, iš inercijos lėkė į vokiečius. Paskui atakos lėktuvai paleisdavo raketas, kurios iš apačios atrodė panašios į pieštukus. Šnypšdamos, palikdamos ugnies uodegas, lėkė jos į taikinį. Paprastai tokie antskrydžiai baigdavosi dviejų trijų mašinų žūtimi. Jos arba subyrėdavo sprogusios ore, arba krisdavo į žemę, palikdamos ilgą dūmų pėdsaką. Lakūnai labai dažnai išsigelbėdavo su parašiutais, nors vokiečiai turėjo niekšingą įprotį paprastai juos nušauti ore dar nenusileidusius. Kiek aš žinau, mūsiškiai taip niekingai nesielgdavo su priešu...[5] Fronte žūdavo visokių, o dažniausiai pėstininkų bei tankistų, tačiau jų mirtis niekada nebuvo tokia vaizdinga kaip lakūnų žūtis, kurią stebėdavo dešimtys tūkstančių akių.

Daugelį draugų praradau Stremutkoje. Daugeliui perrišau žaizdas ir išsiunčiau į užnugarį sveikti. Pamažu kovos nuslopo. Mes įsikūrėme ant upelio, kuriame plaukiojo lavonai, kranto. Aplinkui visi statė įtvirtinimus. Kasė apkasus, į žemę įkasinėjo didžiulius rezervuarus su degiuoju skysčiu – stacionarius ugniasvaidžius tuose ruožuose, kur buvo tikimasi tankų puolimo. Žemė pradėjo džiūti, sužaliavo žolė. Leitenantas Pšeničnikovas pradėjo vedžiotis moteriškes, o mes galėjome ramiai sau du kartus per dieną virti košę ir kepti iš ruginių miltų, mūsų priglobtų sugriautame Olenine, paplotėlius. Šiuos miltus maišėme su vandeniu ir druska, paskui prilipdydavome prie įkaitusios krosnelės šono, tešla degė, paplotėlis badė liežuvį, prastai sumalti grūdai draskė gomurį ir gerklę, bet buvome laimingi.

Apšaudymas retėjo ir daugiausia persikėlė į netoliese esantį geležinkelio ruožą. Kiekvienas pataikymas į ruožą sunaikindavo taikinį, nes sausame pylime viena prie kitos buvo įrengta daugybė žeminių ir priedangų. Mes matėme, kaip po

5 Iš tiesų greičiau būdavo atvirkščiai (red. pastaba).

Miško laukymėje suversta sudaužyta karinė technika.

sprogimo į orą lekia rąstai, lentos, kokie nors skudurai ir tikriausiai žmonės. Naktį vokiečiai, mėgdžiodami mūsų mokomųjų U-2 veiksmų praktiką, atskrisdavo mažais lėktuvėliais. Toks lėktuvas išjungdavo variklį ir tyliai sklendė ieškodamas žemėje laužų, švytinčių cigarečių ar kibirkščių, lekiančių iš krosnių kaminų. Į šiuos taikinius krito bombos. Mūsų žeminė buvo netoli takelio, vedančio priešakinės linijos link. Kartą naktį išgirdau, kaip du pėstininkai sustojo netoliese parūkyti. Jie neskubėdami įskėlė kibirkštį skiltuvu, po porą kartų užsitraukė dūmą. Staiga debesyse sukaukė, o paskui aplinkui pradėjo griaudėti sprogimai. Vokietis numetė kasetę, pripildytą mažų granatų. Šį įrenginį kareiviai vadino „fur-fur“. Kasetė atsiverdavo ore ir dešimtys granatų kaip žirniai pabirdavo į aplinką. Nuaidėjo sprogimai, nukrito žemės grumstai ir tada padangėje pasigirdo lėktuvo variklio garsas.

Išgirdau balsą:

– Vaska, tu gyvas?

– Gyvas, kad tave ir tavo motiną...

– Na, tada einam toliau.

Sušlumšėjo tolstantys žingsniai ir viskas nurimo.

Mes palengva atsigavome. Nusiprausėme iš vokiečių atkariautoje pirties žeminėje prie ežero, gavome vasarinius mundurus. Stremutkos operacija baigėsi.

Po keleto dienų savo akimis galėjau pamatyti, koks buvo čia vykusių mūšių mastas. Man teko eiti iš priešakinių linijų į užnugarį. Traukdamas penketą kilometrų nuo fronto, patekau į miško laukymę, pilną sudaužytos technikos. Į šią aikštelę iš priešakinių linijų specialiais vilkikais atitempdavo sudaužytus tankus, patrankas, šarvuočius. Tarp jų buvo ir vokiškų mašinų. Visa tai buvo daroma tarsi dėl remonto, o gal metalas bus perlydomas, juk karo metu metalas – visada deficitas.

Vaizdas buvo įspūdingas. Storas tanko šarvo metalas buvo kiaurai pramuštas prieštankinių sviedinių. Sluoksniai buvo suplėšyti, susukti spirale arba tarsi surišti ir atrodė kaip nematytų gėlių žiedlapiai. Kai kurie tankai parudavę – tikriausiai sudegė. Ant kitų buvo matyti sudžiūvęs rudas žmonių kraujas, o dar ant kitų gulėjo

sumaitoti tankistų kūnai... Visa ši siaubinga „paroda“ niekaip nesiderino su žaliuojančio miško tyla. Švietė saulutė, oras kvepėjo, o aš su virpuliu mąsčiau, kad kiekviename tanke, prie kiekvienos patrankos žuvo žmonės. Ir žinojau, kad šis paminklas mirčiai greitai dings, vėl bus perlydytas į kitus tankus ir patrankas. Ateis naujų žmonių ir vėl jie bus pasiųsti į siaubingą, be pertraukos veikiantį ir reikalaujantį vis naujų ir naujų aukų mirties konvejerį.

XI NOVELĖ
Pogostiščės kaimas. Saška Palaškinas, Ivanas Ivanovičius Varenikovas, Serioža Orlovas ir kiti

Gera vasarą Pskovo žemėje! Žaliuoja laukai, tarp sodų slepiasi išlikę kaimeliai, vietomis į padangę kyla pusiau sugriautų cerkvių varpinės. Apstu saulės, oro. Beveik laisvė. O dangus visai žydras! Sielai gera, karo tarsi ir nėra. Taip viskas atrodė ties Švanibachovo stotimi. Sumušti iš Stremutkos čia atvykome liepą.

Tamsią naktį įkopėme į žolėmis apaugusį kauburį netoli priešakinės, iškasėme duobę ir per trumpą laiką iki aušros spėjome įrengti tvirtą blindažą, iš viršaus apdengtą žalia velėna. Kai pakilo saulė, kalva atrodė kaip paprastai, tik į vokiečių pusę žvelgė vos matoma ambrazūra. Pradėjo veikti naujasis stebėjimo punktas, iš kurio per stereovamzdį stebėjome vokiečius. Priešakyje buvo eilė mūsų apkasų, griova ir nedidelis pelkėtais krantais upelis, o už jo kalvose, kaime – vokiečių pozicijos. Iš tiesų kaimo nebuvo. Kai kur išlikę pamatai, o namų rąstai buvo panaudoti įrengti blindažams ir priedangoms. Čia buvo vokiečių gynybinio ruožo „Pantera“ galingas mazgas. Mums buvo skirta užimti šį mazgą, prasiveržti pro vokiečių pozicijas ir atverti kelią naujam puolimui. O galbūt ketinta atlikti tiesiog žvalgybą mūšiu. Nežinojau.

Parengta šaudyti tiesiuoju taikymu raudonarmiečių 45 mm patranka.

Kaimas už upelio vadintas... Pogostiščе! Sekasi mums! Dar nespėjome pamiršti Pogostės, o dabar Pogostiščė... Ar tik ne likimo pasiųstas suta-

pimas? Ar nebus priešakyje mums rengiamos laidotuvės (rus. pogost – kaimo kapinės)? Visko gali būti! O kol kas – tylu. Pašaudydavome mes, pašaudydavo vokiečiai. Per stereovamzdį jų figūrėlės atrodė tokios mažytės, tarsi žaislinės. Kažin ką kasa, kažin kur skuba, tampo visokiausius sunkumus. Kitoje vietoje – nusivilkę iki pusės ieško utėlių ir maudosi didžiulėje bombos išmuštoje duobėje. Štai atvažiavo motociklininkas, o štai – automobilis. Ir pokšt! Šalimais sprogsta mūsų sviedinys. Nejuokaukite! Dabar ne keturiasdešimt pirmieji! Dabar sviedinių kiek nori, o ir šaudyti išmokom... Mes džiaugėmės visiška ramybe ir sočiu maistu, nes maisto sausu daviniu gauname tiek, kiek priklauso. Pietus verdamės patys. Viskas, kas priklauso, mums ir lieka.

Naktimis atvyksta naujos kariuomenės. Miškelyje įsikūrė tankai. Pro mus nutempė patrankas, parengtas šaudyti tiesiu taikymu. Slėnyje išdėstė eilę dėžių su „Ivanais“. Tai milžiniškos galvakojės raketos, lekiančios tiesiog iš dėžės ir sprogimais apimančios didelius plotus. Jų didžiulės, sveriančios šimtą kilogramų, galvos sprogimas išmuša apie dešimties metrų skersmens duobę.

Kartą prie stereovamzdžio budėjo Saška Palaškinas. Atrodė jis tarsi keturiolikos penkiolikos metų, bet jau spėjo pereiti ugnį ir vandenį. Jis laikytas vienu iš labiausiai patyrusių žvalgų. Ant jo palaidinės skambėjo trys medaliai. Puikus vaikinas. Linksmas, išradingas, sumanus. Ketvirtą ryto auštant laukiniu balsu jis prikėlė mūsų saldžiai snaudžiančią kompaniją. Nusprendėme, kad prie mūsų žeminės tyliai prišliaužė vokiečiai, ir griebėme automatus. Tačiau Saška susižavėjęs juokėsi ir kvietė visus pažiūrėti per stereovamzdį. Pasirodo, vakare prie mūsų kalvos atvyko sanitarinis dalinys. Dabar ryte merginos sanitarės, nieko neįtardamos, ėjo į krūmus, o Saška per stereovamzdį, padidinęs vaizdą dvylika kartų, rodė jas.

Pagal visus požymius puolimas turėjo prasidėti visai netrukus. Pogostiščės šturmui buvo skirtas bausmės batalionas, sutrumpintai kareivių pajuokiamai vadintas BM arba „bajanistų mokykla“ (rus. ŠB – štrafnoj batalion). Šį kartą batalione buvo ne profesionalūs nusikaltėliai, dezertyrai arba patys susižaloję, norėdami išvengti tarnybos, kariai, o su atimtais laipsniais, apsivogę tiekėjai, ūkio dalies kareiviai ir kiti užnugario niekšai. Jie gavo po dešimt penkiolika metų kalėjimo, kurį dabar jiems pakeitė bausmės batalionu. Ir kaip reikėjo be jokios sąžinės vogti, kad pakliuvo! Tai buvo trisdešimtmečiai, keturiasdešimtmečiai ar net ir vyresni dėdulės. Išpurtusiais, riebiais snukiais, dvigubais pagurkliais ir storapilviai. Jie puikavosi madingomis pagal užsakymą siūtomis milinėmis, gražiomis uniforminėmis kepurėmis. Tik vietoje aulinių avėjo šiurkščiais kareiviškais batais ir apsivynioję autais. Vertas pamatyti vaizdas!

Ir štai įsakymas. Ryte – ataka. Mūsų leitenantui su žvalgais – būti prie bataliono vado radijo stoties, lydėti jį ir koreguoti patrankų ugnį. Vos išaušo, buvome prie „bajanistų“. Juos pavalgydino, davė degtinės ir paskelbė: jeigu užims tris pirmuosius

vokiečių apkasus, bus atleisti nuo bausmės. Po tokio pažado „bajanistai“ į mūšį veržėsi ne blogiau už skalikus prie žvėries.

Prasidėjo artilerijos parengimas. Puikus, galingas, iš daugelio pabūklų į iš anksto puikiai iššvalgytus taikinius. Sviedinių buvo daug, šaudė labai ilgai. Virš vokiečių pozicijų pakilo ugnies, dulkių, dūmų kamuoliai. Štai jeigu tokį artilerijos parengimą būtume turėję 1941 metais ties Pogoste! Dar nesiliovė griaudėti patrankos, o „bajanistai“, jau iššokę iš priedangų, per kelias minutes įveikė dviejų šimtų metrų pločio neutralųjį ruožą. Įveikė upelį, ir štai jie jau pirmame apkase. Vokiečių gynyba buvo įveikta. Šaudė tik paskiri kulkosvaidžiai. Matyt, vokiečiai nesitikėjo atakos ir ne tiek jau daug jų kariuomenės buvo priešakinėse linijose. Paskui pirmąsias puolančiųjų grandines pakilome ir mes. Klaidžiojančios kulkos kol kas nieko nekliudė, artilerija tylėjo. Upelis, pasirodo, buvo negilus, tačiau klampus. Kitame jo krante gulėjo žiemos numirėliai – nesėkmingo vasario puolimo aukos. Juodi lavonai su suirusiais puskailiniais, išsišėręs kailis tarp šonkaulių pilnas kirminų. Baisus dvokas. Toliau visiškai į šipulius sudaužytas mūsų tankas. Matyt, užvažiavo ant fugasinio sviedinio ir sprogo. Tačiau laukti nėra ko, bėgame toliau pionierių pažymėtu takeliu. Čia minų nėra, o vos žengsi žingsnį į šalį ir amen tau! Štai ir

Bausmės batalionas pasirengęs savo nepavydėtinai misijai...

Prasidėjo artilerijos parengimas.

pirmieji apkasai. Sudaužyti dzotai, žuvę vokiečiai. Mūsiškių nematyti, jie jau granatomis atakuoja antrąjį apkasą. Einam toliau, tik staiga pasigirsta baisus kauksmas, kažkas girgžda, švilpia. Krintu į duobę ir sustingstu. Žemė dreba, nuo dundėjimo ausis tarsi vata užkimšo. Aukščiau kelio į koją kažkas smarkiai ir sunkiai trenkia. Nutraukė! – nusprendžiu. Apsidairau, koja sveika, tačiau didžiulis žemės gabalas guli šalia. Kas tai buvo? Pasirodo, išgėrę po ketvirtį litro degtinės „bajanistai" paskubėjo ir atsiplėšė priekin ne pagal grafiką, be didelio vargo užėmė dvi apkasų linijas, o štai čia juos pasivijo baigiamasis mūsų artilerijos parengimo akordas – reaktyvinių minosvaidžių „Ivanas" salvė. Išėjo „mažytis nesklandumas", kuris taip dažnai pakiša koją geriems mūsų ketinimams. Atsipirkome lengvu išgąsčiu, o „bajanistams" teko rimčiau. Iš esmės batalionas buvo demoralizuotas ir trečio apkaso nepasiekė. Vokiečiai tuo metu atsitokėjo ir ėmė kontratakuoti. Prasidėjo mūšis.

Pazylioję po priešakines, radome priedangą. Tai buvo puiki, giliai iškasta, penkiomis rąstų eilėmis uždengta vokiečių žeminė. Tokios ir sunkusis sviedinys nepramuš! Čia buvo patogūs gultai keturiems žmonėms, krosnelė. Sienos padarytos iš lentų. Ant stalo gulėjo pamirštas žemėlapis su detalia ir tikslia mūsų kariuomenės dislokacija. Vis dėlto fricai mokėjo kariauti! Įsitaisėme mes komfortiškai. Bet reikėjo gi! Staiga į žeminę įsiveržė tvirtas baltaplaukis kareivis, išvaizda primenantis jauną Nikitą Sergejevičių (Chruščiovą – vert.). Platūs pečiai, plokščias viršugalvis. Rankose automatas

„Na, slavai, nešdinkitės iš čia! – ryžtingai pareiškė jis. – Čia bus pulkininko Orlovo vadavietė, jūsų motiną!.." Bet mes taip pat buvome mėtyti ir vėtyti, greitai čiupome automatus ir kaip reikiant pasikalbėjom. Atvyko pats pulkininkas Orlovas. Budiono ūsais, su ordinais. Jis buvo pasirengęs išvyti mus į apkasus, bet radome puikų argumentą: „Draugas pulkininke, bet juk ten raciją sudaužys!" Tai jį įtikino ir buvo rastas kompromisinis sprendimas. Aš ir mano porininkas Ivanas Ivanovičius Varenikovas įsikūrėme po gultais. Gultuose įsitaisė pulkininkas Orlovas ir jo kolega – kito pulko vadas. Mūsų leitenantas, žvalgai ir pulkininko pakalikai įsikūrė ant likusių gultų.

Aš gulėjau kaip pelytė po šluota ir žvelgiau į mano nosį vos nesiremiančius, nuodais dvokiančius pulkininko batus. Retkarčiais pulkininkas smarkiai atsikrenkštęs cigaretę gesindavo į bato kulną ir mesdavo man ant galvos. Tačiau tai buvo visai nedidelis užmokestis už saugumą ir šilumą...

Pulkininkų šnekos nebuvo smagios. Vienas iš jų nespėjo pertempti savo patrankų per upelį. Prasidėjo lietus. Upelis ištvino ir net jo viduryje specialiai paskandintas traktorius, norint padaryti improvizuotą tiltą, nieko negelbėjo. Užduotis nebuvo įvykdyta. Pulkininkas laukė pažeminimo laipsniu bei pareigomis, o gal dar didesnės bausmės. Gynybos nepralaužė ir dabar ieškos kaltų, norėdami nubausti kaip pavyzdį kitiems! Pulkininkai gėrė degtinę, skaniai valgė. Orlovas guodė kole-

gą. Baltapūkis vaikinas, pulkininko pakalikas ir jo anūkas Serioga Orlovas, supratęs, kad mes daugiau jam netrukdome, tapo labai draugiškas. Mums po gultais buvo paduoti žuvies konservų likučiai, „nukrito“ duonos kriaukšlė ir gabalas lašinių. Čia tai bent! Visą amžių gulėčiau po pulkininko subine! Nors stipriai šaudė ir tiesiogiai į mūsų blindažą pataikydavo nedidelės minos, saldžiai miegojome. Lauke būtų buvę kitaip. Ten likę pulkininko Orlovo artileristai nespėjo laidoti savo draugų.

Paryčiui, po didelio apšaudymo, vokiečiai, lydimi penkių tankų, puolė Pogostiščę. Naujo pastiprinimo pėstininkai, pakeitę „bajanistus“, buvo dar neuostę parako ir leidosi bėgti. Ir kol Serioža Orlovas keiksmais ir automato buože bandė pėstininkams įpūsti kovos dvasią, mes sėdome prie trofėjinio kulkosvaidžio ir baidėme puolančius vokiečius. Vieną tanką pamušė šaudanti iš užnugario sunkioji artilerija. Antrąjį sudegino pulkininko Orlovo „patrankininkai“. Trečią sustabdė Saška Palaškinas, iš lapės olos taikliai numetęs prieštankinę granatą. Likusieji pasuko atgal. Panaši karuselė sukosi ir kitą, ir trečią dieną. Praėjus savaitei, vokiečiai suprato, kad Pogostiščės neatkovos, o mūsiškiai daugiau nepuolė. Mūšiai nurimo. Kaip sakoma, incidentas baigėsi. Deja, mes praradome Sašką Palaškiną. Kartą bėgome iš apkaso į apkasą atvira vietove. Pakyla vienas, dideliais šuoliais perlekiame pavojingą zoną ir akmeniu krintam į priedangą. Antras, trečias... Pašoko Saška. Ir tuo metu po juo sprogo sviedinys. Skeveldrų ryšulėlis nukovė vaikinuką, galima sakyti, skrendantį tarsi šratų užtaisas paukštį. Palaidojom jį Pogostiščėje.

Labai greitai mus permetė prie Ostravo. Čia prasidėjo pagrindinis puolimas. Prisimenu ką tik užimtą tarp žalių medžių skendintį Ostravą, susprogdinto tilto ažūrines konstrukcijas, pusiau nugrimzdusias upėje. Gatve veda grupę belaisvių, kai kurie iš jų, didžiam mūsų kareivių džiaugsmui, be kelnių... Prisimenu didelį kaimą su stūksančiu aukštu siloso bokštu, visiškai nesugriautą, bet be civilių gyventojų. Jis pavadintas Gribuliais. Žvalgas Banka Bozinas, buvęs nusikaltėlis, perėjūnas ir įžūlumo įsikūnijimas, skubiai pervardijo jį „Griebk ką gali“, nes rūsiuose ir sandėliuose radome pakankamai daug ėdesio... Prisimenu

Raudonarmiečių paimti į nelaisvę vokiečių kariai varomi Leningrado gatve.

Puškino kalnus visu gražumu, tačiau be žmonių, be namų, be rodyklių – viskas sudeginta. Miškai, ežerai ir laukai žadino vaizduotę labiau nei dabartiniai saldžiai nugludinti muziejiniai pastatai. Vokiečius spėjome išvyti taip greitai, kad cerkvė su Puškino kapu liko sveika. Ji buvo nuo apačios iki viršaus užminuota, keista, kam reikėjo vokiečiams ją sprogdinti? Nesuprantu.

Paskui mus permetė Pečioros link ir pareiškė, kad pulkas, pirmasis pradėjęs apšaudyti Izborską, bus vadovybės apdovanotas ir pagerbtas. „Greičiau, greičiau!" – skubina vadovybė. Sėdame į greitą visureigį ir lekiame pirmyn. Jau matyti senos miesto sienos, o vokiečių nei girdėt, nei regėt. Šokame, bėgame, automatai parengti – vokiečių nė padujų! Viduje tuščia. Gyventojai slėpėsi akmeniniuose bokštuose. Ir staiga mūsų užnugaryje pasigirsta pabūklų šūviai. Vienas, antras, trečias, ketvirtas. Šaudo visas divizionas. Pliekia kur pakliuvo. Kaukdami sviediniai artėja ir pradeda sproginėti plento griovyje. Vienas idiotas nusprendė užsitarnauti ordiną, bet, ačiū Dievui, darbą dirba atmestinai, tai yra kaip visada, nepasirengęs ir nesitaikęs. Tai išgelbsti mus ir visus esančius Izborske. Karštligiškai ir piktai baramės su nevėkšlomis per raciją. Rėkiame, kad mes mieste ir vokiečių čia nėra. Apšaudymas liaujasi, bet prasideda naujas, šį kartą – vokiečių. Kol kas retas, bet gąsdinantis. Mums tai netrukdo. Galima apsižvalgyti. Užbėgu į tuščius namus. Visi daiktai savo vietose. Lentynoje guli dėžutė su makaronais. Aha! Čia tai jau mano trofėjus! Kraunu grobį į maišą ir einu toliau... Praėjus beveik dešimčiai metų po karo, atvažiavau į Izborską pažiūrėti pažįstamų vietų. Namas niekur nedingęs. Jo šeimininkė – inteligentiška popo žmona. Su ja maloniai pabendravau, prisiminėme karą ir kitus įvykius. Vyrą supūdė Sibiro lageriuose ir ji nusprendė likusį amželį užbaigti Izborske. Sako, kad dabar šio namo nėra. Nėra ir jo šeimininkės.

Sovietų reguliuotoja karo kelyje.

Perėję per miestą, priėjome Truvorovo piliakalnį, pažvelgėme nuo Nikolsko cerkvės kalvos ir vos nesušukome! Visas pasaulis gulėjo po mūsų kojom. Po Pogostės perpuvusių pelkių, po trejų metų nuolatinio šliaužimo po apkasų purvą čia atsivėrė tokios platumos, tokie vaizdai, kad net kvapą užgniaužė. Iki šiol negaliu užmiršti pirmojo susitikimo su Izborsku...

Nusileidę nuo kalvos, perėjome per Malų kaimą. Toliau kelias vedė į pačią gražiausią Estijos dalį. Mūsų kelyje buvo vienas už kitą vaizdingesni – Elvos, Anslo, Viru miesteliai... Keliai keleliai... Šalikelėje sudaužyti tankai ir patrankos. Merginos reguliuotojos, mojuojančios vėliavėlėmis. Tirštos dulkės, lendančios į ausis, šnerves, akis, tvyrojo ore. Veidai papilkėję ir kareiviai

primena kontūzytuosius, ką tik iškastus iš po žemių sprogus sviediniui. Dieną ir naktį važiuojam ir važiuojam. Sustojame tik labai retais atvejais. Užvažiavome ant minos. Mašiną praradome, laimė, atsipirkome tik išgąsčiu. Vairuotojas užmigo prie vairo ir išvertė mus į griovį. Greitai lekiant keliu, priekaboje su sviediniais sėdėdamas žvalgas norėjo užsirūkyti ir kartu su tabakine ištraukė buvusios toje pat kišenėje granatos žiedą. Išgirdome būdingą dagčio pokštelėjimą ir puolėme į šalis. Ir tuoj nuaidėjo sprogimas. Sužeidė penkis, taip pat ir patį įvykio kaltininką. Jam visiškai išdraskė klubą. Dar laimė, kad nesprogo sviediniai, o tai būtų buvęs didžiulis fejerverkas!

Artilerija Leningrado fronte. Labai dažnai artileristams tekdavo ne tik patiems pabūklą traukti, bet ir nešti...

Raudonosios armijos tankų kolona su pėstininkais ant šarvų.

Keliai, keleliai... Neaišku, kur kas eina, iš vieno galo į kitą dulkių kamuoliuose zuja automobiliai ir vežimai, žlega traktorių ir tankų vikšrai... Kelkraštyje karia vokiečių seniūną – plikagalvį ir pataršytą vyruką su suplėšyta sermėga... Jis ramiai laukia savo likimo. Šalia kapitonas iš prokuratūros, apsijuosęs diržais, su popieriumi rankose, du trys „Smeršo“ atlikėjai ir du trys žiūrovai. Kiti abejingai eina pro šalį. Mirtis visai atsibodo. Pasirodo, ir baudė kaip pakliuvo: virvė supuvusi, nutrūko, seniūnas nukrito. Dabar viską rengiasi pra-

dėti iš naujo. Surado naują virvę, permetė per šaką, užmetė kilpą ir tempia: „Vienas, du, traukiam!“... Primityviai, kasdieniškai, nuobodžiai... O vos už dešimties metrų daug įdomiau: kareiviai gnaibo ką tik poste pasikeitusias reguliuotojas. Juokas, susižavėjimo šūksniai, riksmai.

Vieną kartą judriame, užkimštame automobilių, vežimų, patrankų ir pėsčiųjų trijų kelių susikirtime mūsų dėmesį prikaustė visuotinas džiaugsmingas kvatojimas: sankryžos centre ant pilvo gulėjo milžiniško vokiečio lavonas. Jo kelnės buvo nusmauktos, o iš užpakalio kyšojo raudona vėliavėlė, kurios audeklas linksmai plaikstėsi vėjyje.

Mūšiai, bombardavimai, naktį degantys pastatai. Dabar jau viskas susilieja į vientisą įvykių kaleidoskopą. Prisimenu Tartu plentą, vinguriuojantį tarp gražių kalvų ir miškų, nuostabiai sutvarkytų estų kaimų ir vilų. Šiame plente mus sužeidė ketvirtą kartą... Prisimenu sotų gyvenimą, kuris pirmą kartą per visą karą prasidėjo būtent čia, Estijoje. Atsirado kur „pasiganyti“ – vištos, kiaulės, karvės pienas, daržovės, uogos.

Prisimenu du klaikius mūšius, kurie tarp kitų prasidėjo būtent čia. Prie Emajėgio upės ties Tartu vokiečiai netikėtai užpuolė ir privertė mus bėgti tiesiogine prasme be kelnių. Palikę pabūklus, perplaukėme į kitą upės pusę. Mums grėsė tribunolas ir bausmės batalionas. Negaišdami surengėme įnirtingą kontrataką ir šiaip taip atkovojome savo kiek apgadintas patrankas. Padėjo pulko draugai, iš sunkiųjų pabūklų tiesiu taikymu sušaudę mums įkrėtusį vokiečių būrį. Viskas išėjo gerai.

Kitą kartą, ko gera, štabo brigados viršininkas, būdamas girtas ar iš kvailumo, štabo autobusu įvažiavo tiesiai į vokiečių dislokacijos ruožą. Teko griebti automatus,

Traktoriaus velkamas užmaskuotas artilerijos pabūklas. Netoli Rygos. 1944 m. rugsėjis

Sovietų tankai artėja prie Rygos. 1944 m. rugsėjis.

Raudonarmiečiai Rygos gatvėse. 1944 m. spalis.

granatas ir eiti jo vaduoti. Mes susitvarkėme per dešimt penkiolika minučių, tačiau, savaime suprantama, ištraukėme tik lavoną, kurį palaidojome su visa pagarba.

Prisimenu gražų miestą Tartu, kuris gana ilgai buvo padalytas tarp mūsų ir vokiečių ir negailestingai abiejų pusių naikinamas. Kurį laiką mieste buvo ko paėsti ir išgerti, bet paskui atsargos baigėsi. Auksarankiai pradėjo ieškoti spirito ir rado jo universiteto spirituotose žiurkėse, gyvatėse, soliteriuose ir kituose preparatuose.

Rugsėjį prasidėjo žygis į Rygą. Į ją įžengėme vieni pirmųjų. Prie stoties esančiame turguje kabojo didžiulis užrašas „Hermann Goering Werke" (Hermano Geringo įmonė). Vietiniai gyventojai mus pasitiko gana šiltai, drauge su jais triuškinome vyno prekystalius. Nuo Rygos kelias vedė į Lietuvą kur, galų gale atsimušėme į vokiečių Kuršo grupuotę, besiginančią Libavos rajone. Čia buvo „Šiaurės" armijų grupės pagrindinės pajėgos, nužygiavusios iki Leningrado ir laikiusios jį blokadoje, o dabar nublokštos nuo miesto. Grupuotė šioje vietoje kovėsi iki pat karo pabaigos, iki kapituliacijos, ir niekas jos pozicijų neįveikė.

O 1944 metų gruodį mus permetė prie Varšuvos. Šis persikėlimas buvo visiškas jovalas. Armija važiavo dešimtimis ešelonų. Tankistai, pėstininkai, artileristai. Pakeliui kareiviai keitė sendaikčius į samanę, o girti ešelonai su dainomis, vemdami, kartais šaudydami, per Lenkijos teritoriją riedėjo į Vakarus. Vienoje stotyje vadovybė pabandė uždrausti pardavinėti samanę. Atvažiavę tankistai iš patrankos prieštankine „bolvanke" trinktelėjo tarp aukštų į komendanto namą. Pasakota, kad viršininkas pabėgo visiškai nuogas. Po to vėl viskas buvo kaip anksčiau.

Naujuosius metus pasitikome prekiniame vagone Lydos stotyje. Vyresnysis leitenantas Kosinovas kumščiu įnirtingai daužė savo laikrodį, o likusieji šoko aplinkui įkaitusią krosnelę ir apkvaitę traukė girtų dainas.

Šio persikraustymo metu dar kartą sutikau Seriožką Orlovą. Jis važiavo sanitariniame vagone, kuriame, pasak vyruko, senelis gydėsi senas žaizdas. Seselės kaip paslaptį man papasakojo, kad seneliui atsinaujino jau seniai įgytas triperis, pasigautas dar šlovingais pilietinio karo metais. Serioža buvo girtas, puikios odos bal-

Raudonarmiečiai permetami į frontą geležinkeliu.

Sovietų kariai kovoja Tartu miesto pietinėje dalyje. 1944 m.

tomis pirštinėmis. Širdingai mus vaišino degtine, lašiniais, dešra. Iš kur gėrybės? Pasirodo, ešelonui važiuojant į jų aikšteles, įlipdavo keleivių su kroviniu. Juk reikia kaip nors važiuoti! Serioža nusižiūrėjo turtingesnį dėdulę su dideliais lagaminais, spyrė jam į užpakalį ir išstūmė iš vagono, o šlamštą pardavė artimiausioje stotyje. Gudrus gi Seriožka?!

Trečią ir paskutinį kartą susitikome šeštajame dešimtmetyje sausakimšame metro vagone Maskvoje. Pamačiau pažįstamą, panašią į jauno Nikitos Sergejevičiaus figūrą. Dabar vyriškis buvo be kariškos uniformos, gražiu paltuku ir juoda pilka kepure.

– Serioža?

– Taip. O tu kas toks?

Aš paaiškinau.

– Nežinau, neprisimenu. Daug jūsų buvo... O kur tu dirbi? Prekyboje? Taip? Gal kur nors „prasisuksim“?

Mes „neprasisukome“ ir išsiskyrėme visam laikui. Gaila, nepaklausiau apie senelį...

Visą laiką, pradedant nuo Stremutkos iki Tartu, mano nepakeičiamu palydovu tapo Ivanas Ivanovičius Varenikovas. Aš buvau radijo stoties viršininkas, jis – mano padėjėjas. Aš tampiau vieną dėžę, jis – kitą. Mano to meto supratimu, Ivanas Ivanovičius atrodė senis. Jam buvo per trisdešimt metų. Aukštas, siaurų pečių, bet su atsikišusia į priekį tarsi gaidžio krūtine, plačiais klubais. Jis nešiojo 46-ojo dydžio batus, o vaikščiojo mėtydamas kojas į šalis. Jo galva į viršų smailėjo, o tanki juodų

plaukų kupeta dengė žemą plokščią kaktą. Lanku einantys antakiai, pitekantropo skruostikauliais ir milžiniška antino nosis. Iš plačių šnervių visada kyšojo plaukai. Plaukai dengė krūtinę ir nugarą.

Civiliame gyvenime jo profesija buvo nedidelės geležinkelio stotelės Užbaikalėje bufetininko padėjėjas. Iš pradžių kare jam teko pabūti raštininku užnugaryje, tačiau 1943 metais jį perkėlė į priešakines. Jis negalėjo pakęsti ginklų, nenorėjo mokytis dirbti radistu, nors perprasti tą darbą buvo paprasčiau nei paprasta. Vienu žodžiu, „vidinis pacifistas", beje, ne dėl kokių nors išskirtinių įsitikinimų. Jis tiesiog instinktyviai nepakentė visko, kas buvo kariška. Be to, išskirtinai šaltakraujiškas, niekada nesilenkė kulkų, nedrebėjo kaip mes visi apšaudymo metu.

Raudonarmiečiai tiesia kabelį. Tartu. 1944 m.

Kaip žinau, jam pavyko išgyventi karą tik su keletu įbrėžimų.

Ivaną Ivanovičių nuolat reikėjo gelbėti nuo vadovybės pykčio. Versdavau jį kasti priedangas, prižiūrėti ginklus, bet jam buvo nusispjaut į viską. Ramybės minutėmis jis kareiviams saldžiu balsu skaitė paskaitas apie meilės techniką ir technologijas. Man raudo ausys, nors įsigudrindavau atsijungti ir nieko negirdėti. Ivano Ivanovičiaus paskaitos buvo palydimos garsaus auditorijos žvengimo ir nustebimo šūksnių: „Na!", „Ką tu sakai?", „Na, ir tavo motiną!"... Ivanas Ivanovičius turėjo ir kitokių gebėjimų. Pasakojo, kad už puskepalį duonos galėjo iš toli užgesinti spingsulės liepsną smarkiai nusipersdamas. Toks renginys sutraukdavo didžiulį žiūrovų ir komentatorių būrį, tačiau man dalyvauti jame neteko.

Gyvenome gretimai, dalijomės duona ir druska, tačiau nei simpatijos, nei supratimo tarp mūsų neatsirado. Manau, Ivanas Ivanovičius buvo laimingas, kai mane sužeidė, nes ir man tapo daug lengviau atsikračius jo draugijos. Prieš išsiskiriant atsitiko įvykis, apsunkinęs paskutines mūsų bendravimo akimirkas. Ivanas Ivanovičius gavo davinį dviem visai savaitei: duonos, cukraus, konservų ir kita ko...

Susidarė rimtas nešulys, kurį Ivanas Ivanovičius pavydžiai saugojo, nes labai mėgo pavalgyti. Nešulys naktį jam tapdavo pagalve. Mes atsigulėme dviejose duobėse prie takelio, vedančio į priešakines linijas. Ryte nešulio po mano kolegos galva nebuvo. Naktį, pro šalį einantys pėstininkai ramiai ištraukė mūsų atsargas iš po karžygio miegu miegančio Ivano Ivanovičiaus guogės. Jis garsėjo kietu miegu ir knarkimu, primenančiu tolimą kanonadą. Vargšas Varenikovas buvo taip sukrėstas šio įvykio, kad, atrodė, jam būtų lengviau išgyventi mūsų pulko pralaimėjimą. Aš dėl to, kad

Sovietų karys priekabiauja prie vokietės.

Raudonosios armijos kariai sutiko pažįstamų Vokietijos mieste

dingo mūsų maistas, nepratariau nė žodžio, tačiau pajutau, jog Ivanui Ivanovičiui tapau dar nemalonesnis. Dar ilgai kareiviai pasišaipydavo iš šio atsitikimo...

Mums vadovavo leitenantas Pšeničnikovas, pakeitęs leitenantą Popovą, kuriam nutraukė galvą ties Stremutka. Pšeničnikovas buvo lieknas, grakštus, gražus lyg Apolonas, deja, pasalūnas, niekingas ir sugedęs iki kaulų smegenų. Jo didžiausia aistra buvo moteriškės. Jos sukosi jo mintyse, kalbose ir poelgiuose. Laisvomis akimirkomis pasakojo apie savo romanus taikos metu, į juos įpindavo pikantiškų smulkmenų. Rajono mokyklų inspektoriaus pareigos leido jam gąsdinti jaunas mokytojas ir siekti pergalių...

Jis nuolat kur nors rasdavo mylimųjų. Ties Didžiosios Gorkušos kaimu įnirtingo apšaudymo metu, kai šalia žeminės suplėšė keletą žmonių į gabalus, jis ramiai linksminosi su savo meilute. Ties Stremutka vėl buvo nežinia iš kur atsivedęs mielą seržantukę. Prie durų pastatė sargybą – mane ir flegmatiką seržantą Zaicevą, drąsų kareivą ir išdidų žmogų. Zaicevas įsižeidė ir iš automato pradėjo pliekti į orą, norėdamas Pšeničnikovui sugadinti malonumą. Deja, nieko neatsitiko. Leitenantas iš žeminės išlindo tik ryte ir paklausė: „Kam buvo skirtas saliutas?“

Jis lipte lipo prie kiekvienos civilės merginos, sutiktos savo kelyje. Mėgo, pritardamas sau gitara, saldžiu mekenančiu balsu traukti daineles iš Leščenkos repertuaro: „Kurgi tu, kur, mana Tatjana?“...

Vokietijoje aš netarnavau jam vadovaujant, tačiau kareiviai pasakojo apie naujus, dabar jau vyresniojo leitenanto žygdarbius. Kur nors, kur būdavo daug žmonių,

jis pradėdavo civilių dokumentų patikrinimą. Dailias vokietes paimdavo „papildomam patikrinimui“, kurį atlikdavo jaukioje vietelėje.

Paskutinį kartą mes su Pšeničnikovu susitikome ligoninėje. Praeidamas šalia venerinių ligų skyriaus, išgirdau brazdinant gitaros stygas ir man jau pažįstamą: „Kurgi tu, kur, mana Tatjana, mano meilė ir ankstesnės svajos...“

– O, mano radistas! – pažino mane Pšeničnikovas.

Vokiečių sviedinio skeveldra mirtinai kliudė jį prie Dancigo.

XII NOVELĖ
Sapnas[6]

Sapnavau, kad aš drugelis ir skraidau virš gėlių,
o kai pabudau, nesupratau, ar aš žmogus,
ar drugelis, kuriam sapnuojasi, kad jis žmogus...
Senas japonų filosofas

1944 metų liepą vokiečiai paliko savo gynybines pozicijas piečiau Pskovo ir patraukėme paskui juos. Keturios dienos ir trys naktys praėjo nesibaigiančiame puolime. Jame mūšius keitė žygiai, buvome nemiegoję ir be poilsio. Baigiantis ketvirtai dienai, paskelbtas poilsis bei nakvynė. Po ilgos įtampos, triukšmo ir beprotiško važiavimo iš karto įsivyravo ramybė ir tyla. Apsižvalgę supratome, kad patekome į nuostabią aplinką, kuri visada apgaubia žmones, praleidusius daugybę dienų priešakinėse pozicijose. Mes vėl atradome šį pasaulį, nustebino jo spalvos, kvapai ir net tai, kad jis tiesiog egzistuoja.

Pakilau į nedidelę kalvą, nuo kurios atsivėrė plati panorama. Čia buvo visko: namukų, medžių, žalių pievų ir tolimo horizonto, o svarbiausia nematyti bombų išraustų duobių, susukto metalo ir spygliuotosios vielos. Stovėti visu ūgiu atviroje vietoje buvo keista ir neįprasta. Tyla kėlė nerimą, šiek tiek baugino ir slėgė. Norėjai prisispausti prie žemės, susilieti su aplinka – pernelyg stiprūs buvo fronto įpročiai. Su tokiais pojūčiais pradėjau rengtis nakvynei. Ilgas gyvenimas karo sąlygomis išmokė mane bet kokiomis aplinkybėmis ieškoti geros priedangos, patikimos vietos miegoti, nes kitaip (o aš tai žinojau) miegas bus neramus ir nepailsėsiu.

Paprastai žemėje paskubomis išsikasdavome nedideles duobes, kuriose buvo galima atsigulti trilinkam susilenkus, ir miegodavome jose. Šį kartą nuostabi vieta miegui buvo visai šalia. Pačiame kalvos viršuje matyti nežinia kieno visai neseniai iškasta duobė. Apie pusantro metro gylio, plati ir ilga, kaip tik mano ūgiui.

6 Šį sapną iš tikro susapnavau 1944 metais. Jis padarė tokį įspūdį, kad jį užrašiau tuoj po karo, 1945 metais.

Raudonosios armijos kariai kasa apkasą pasislėpti nuo vokiečių apšaudymo.

Dažniausiai kasdavo nedideles duobes, kuriose buvo galima gulėti tik susirietus.

Joje buvo galima nesunkiai ištiesti kojas. Ko dar geriau tikėtis? Džiaugsmingai įšokau į duobę ir, susivyniojęs į apsiaustą palapinę, atsiguliau ant dugno. Buvo sausa, molžemis gardžiai kvepėjo ir pasijutau lyg namuose, jaukioje įprastoje aplinkoje. Užmigdamas prie veido pamačiau didelę rudą skruzdėlę, kuri į mane žiūrėjo šaltu metaliniu žvilgsniu.

Miegojau ilgai, visą vakarą ir naktį, atsibudau tik kitą rytą sunkia galva, prikimšta keistų sapnų atsiminimų. Šie sapnai man atrodė tokie tikri, tokie keisti, kad, dar neatmerkęs akių, pradėjau juos mintyse atkurti.

Sapnavau, kad duobėje, kurioje miegu, prie manęs atėjo nežinia kokie žmonės, padėjo šalia kažką sunkų, apibėrę žemės grumstais. Paskui viršuje kažkas sušuko: „Ei tu! Kur įlindai? Kelkis!“ Aš varčiausi, kažką murmėjau ir nenorėjau keltis. Nauji reikalavimai išlįsti iš duobės pradėjo skambėti valdingai ir tuo tonu, kuriuo buvo ištarti, išgirdau gaidas, sukėlusias baimę dėl kažkokio svarbaus, tragiško man nežinomo įvykio. Sapnavau toliau, dar snausdamas išlipau iš duobės ir žengiau į šalį.

– Kur velkiesi, gyvuly? – pasigirdo balsas.

– Ei, slavai, ir čia jie atsivilko! – atsakė kitas.

Priešais mane ant apsiausto palapinės gulėjo žuvusysis. Jo veidas apdegintas ir aprūkęs, nuplėšta ranka padėta šalia peties. Mirusiojo vaizdas man nesukėlė jokių emocijų. Viskas jau seniai įprasta ir kasdieniška. Pro miegus, dar buvau atbukęs, ir niekaip negalėjau iš to išsivaduoti. Mane sukrėtė visai kiti vaizdai. Vėliava, dengianti numirėlį, ir medinis stulpelis-obeliskas, gulintis šalia, rėžte rėžė akis veriančia raudona spalva, kokia būna tik košmariškame sapne, kliedint arba karščiuojant. Jų ryškios plokštumos, apšviestos besileidžiančios saulės, hipnotizavo ir gąsdino. Jose buvo kažkas negailestinga ir beprotiška, tarsi jos džiaugtųsi nežinia dėl ko ir ne-

aišku, kodėl tryško velnišku džiaugsmu. Apstulbęs keletą akimirkų stovėjau ir žiūrėjau, o susirinkusieji žiūrėjo į mane. Galų gale pamačiau, kad vienas yra su pulkininko antpečiais, ir mechaniškai pasisveikinau pridėjęs ranką prie pilotės... Gerai atrodžiau! Milinė be diržo ir sagties, visa išvoliota molyje, kairėje rankoje – purvinas katiliukas ir nešulys su džiūvėsiais. Fizionomija neskusta, išpurtusi ir raudonais ruožais bei dėmėmis nuo nakčiai pasikištos po galva pliauskos. Pulkininkas atsikrenkštė ir nusisuko.

– Eik iš čia, ei tu! – šaukė man.

Aš pasitraukiau į šoną, atsiguliau krūmuose ir užsidengęs galvą miline užsnūdau.

Mano sapnai vėl aplankė mane ir, kaip dažnai būna, pasijutau kartu veikiančiuoju asmeniu ir žiūrovu iš šalies. Sapnavau, kad guliu visai ne krūmuose, o ant duobės krašto pasiklojęs apsiaustą palapinę ir kad esu žuvęs. Nemalonus balsas aidėjo virš manęs, nežinia kodėl mane vadino Piotru Ignatjevičiumi Tarasovu, pasakojo, kad aš garbingai atlikau pareigą ir žuvau kaip tikras rusas. Paskui žmonės bučiavo mane į juodą kaktą, uždengė veidą skuduru ir nuleido į duobę. Tris kartus nuaidėjo salvė, kažkas tarsi plėšė didžiulį brezentą ir viskas baigėsi.

Gulėjau nieko nebijodamas ir nejausdamas jokio gailesčio sau. Jaučiausi greičiau su viskuo susitaikęs bei nusiraminęs. Ir staiga supratau, kad jau seniai pasirengęs tokiam galui, kad jau labai seniai gyvenu įsitikinęs, jog tai manęs neaplenks. Supratau, kad baimė, kuri mane vertė glaustis prie žemės, vertė draskyti ją nagais ir šnibždėti improvizuotas maldas, buvo gyvuliško prado, o savo žmogiškąja sielos dalimi, ko gera, visai nesąmoningai jau buvau kitoje pusėje. Supratau, kad mano mažytė ir silpna siela jau seniai numirė, likusi su tais, kurie niekada negrįš.

Supratau, net jeigu nežūsiu kare, man niekas nepasikeis. Tarp manęs ir įvykių tėkmės visada bus praraja, viskas, prislėgta sunkaus praeities svorio, praras prasmę. Galų gale įsitikinau, kad mano vieta čia, šioje duobėje, šalia kitų duobių, kuriose guli panašūs į mane. Tai supratęs nugrimzdau į ramią, niekieno netrikdomą nebūtį, kurią nutraukė tik prabudimas rytą... Taip vėl grįžęs į sapną, staiga pajutau, kad guliu krūmuose, o ne ten, kur atsiguliau iš vakaro. Nustebintas pašokau ant kojų ir netoliese pamačiau kalvą su nauju kapu. Jį vainikavo ryškiai raudonas obeliskas. Priėjęs arčiau ant obelisko pagrindo pamačiau geležėlę. Joje vinimi buvo išbadytos raidės: gvardijos leitenantas P. I. Tarasovas. 1923–1944.

Sovietų kario laidotuvės. 1943 m.

XIII NOVELĖ
Ligoninėje

Plentas buvo platus ir puikiai nutiestas. Jis kilo į kalvas ir vėl leidosi į slėnius, ėjo per vaizdingus kaimelius, nedideles giraites ir pro ežerus, nors dažniausiai vinguriavo per mišką. Kylančios saulės įstriži spinduliai nuauksino pušų kamienus, nakties ūkanos ištirpo šaltame ryto ore. Pradėjo giedoti paukščiai. Šioje taikioje tylos ir ramybės karalystėje netrukdomi jokių karo požymių, be jokio triukšmo traukėme plentu į priekį. Dešimtis pėstininkų dėmėtais kombinezonais divizijos žvalgų ir mūsų penketas – leitenantas, du artileristai ir du radistai. Vokiečiai atsitraukė ir reikėjo juos pavyti ir sužinoti, kur nauja priešo pozicija. Nemaloni užduotis: eini į nežinią, o į tave gali čiurkštelėti kulkosvaidžiai arba trinktelėti tankas, pasislėpęs pasaloje. Buvo ir kita galimybė: pakliūti į užminuotą kelio ruožą ir, sprogus minai, patekti pas velnią ar dar kur toliau.

Suprantama, ėjome žvalgydamiesi, įsiklausydami į kiekvieną šnaresį, laikydami parengtus automatus. Žvalgai priekyje – lyg žąsys, pėda į pėdą, o mes iš paskos. Ėjome grioviu, nes tai buvo vienintelė mūsų priedanga, o ir užlipti ant minos tikimybė mažesnė. Tačiau ne vieni mes buvome tokie gudrūs. Pasirodo, čia jau ėjo prieš mus. Mes tiesiog užlipome ant susivijusių kareivių lavonų, o priešaky gulėjo šeštasis su naganu rankoje – matyt, vadas jaunesnysis leitenantas, vedęs būrį į žvalgybą. Lavonai buvo atšalę, matyt, žuvo naktį. Už pusantro šimto metrų griovio dugne kraujo klane išbarstytos šovinių tūtos. Šioje vietoje buvo vokiečių pasala. Kulkosvaidininkas tiesiu taikymu nudėjo mūsiškius, bet pats buvo sužeistas ir jį nusinešė draugai.

Raudonarmiečių žvalgai varo paimtus į nelaisvę vokiečius.

Vokiečių karių minosvaidžio tarnyba.

Mes, padvigubinę dėmesį, ėjome tolyn. Prie plento atsirado dėžių rietuvės, apdengtos brezentu, gulėjo duonos kepalai, žirnių koncentrato briketai. Kai kas buvo apipilta benzinu, o kai kas visiškai sveika. Tai vokiečiai skubėdami paliko savo sandėlį. Kiek gėrybių! Norėčiau viską pasiimti, viskas praverstų! Bet ir taip už nugaros trisdešimt kilogramų svorio krovinys: racija, maistas, automatas, šoviniai, granatos ir daug visko. Įsikišu į kišenes dvi dėžutes sausos žirnių sriubos – puikus daiktas! Judame toliau. Saulė jau pakilo, apsistojame giraitėje. Žvalgai susėda ratuku, juokauja. Tarp jų viena labai graži mergina. Į ją kreipiasi tokiais žodžiais, iš kurių galima suprasti, kad gyvenimas šiame mažame padalinyje teka tarsi pirmykščio komunizmo laikais. Pas juos viskas bendra ir gražuolė Katka, ir užnugaryje likusi virėja Nataška – visų. Jos apdovanoja žvalgus savo meile... Postovis neilgas, einame toliau, vėl plentas pasuka į nuostabų pušyną. Sausa žemė padengta baltu traškančiu pūkeliu, grybauti čia, o ne kariauti!

Pirmoji mina smogė tolėliau, antroji ir trečioji arčiau, o ketvirtoji – visai šalia mūsų. Ir nors visi gulėjome tarsi pasliki ant žemės, trejetą kliudė. Vieną žvalgą pakirto iš karto, antrasis dar kriokė, o man tarsi milžinišku rimbu pliaukštelėjo per nugarą: „Pystelėjo... jap...oniškai! Vėl sužeidė!“ Jaučiu, nesmarkiai: dar gyvas ir sąmonės nepraradau. Dieve mano! O juk man sekasi! Kaulai sveiki, galva ir pilvas sveiki! Be to, viskas įvyko ne vokiečių užnugaryje, iš kur sunku grįžti, ne dideliame mūšyje, kur apšaudant ne visada iššliauši, ne tarp lavonų, purvinos žemės, dvoko, mėšlo, o beveik rojaus sode! Atsitraukiam penkiasdešimt metrų, slepiamės už nežinia kieno sukrautų malkų rietuvės. Nusivelku marškinius. Kareivis tylėdamas tvarsto. Iš veido suprantu, nugarą nemenkai išarė.

– Eit galėsi? – klausia būrininkas.

– Galiu.

– Na, eik į užnugarį!

Palieku visą turtą ir ginklus. Užsimetu tik apsiaustu palapine – nepakeičiamu kareivio atributu. Jis apsaugos ir per lietų, ir per pūgą, pridengs nuo saulės ir pasitarnaus kaip palapinė ar patalas ir tave palaidos jame, jeigu ateis mirties valanda...

Grįžtu plentu atgal, o būrininkas, šunsnukis, jau kala per raciją: „Patekome į minosvaidžių apšaudymą, radistas sužeistas. Apsistosime čia. Žvalgai pėstininkai eina toliau“. Juk žino niekšas, kad priekyje bus vokiečių kulkosvaidžiai, ir naudojasi pasitaikiusia akimirka nekišti savo galvos... O pėstininkai, palikę žuvusiuosius, jau eina į priekį.

Štai aš vienas plente, po šiltais saulės spinduliais. Viskas vyksta atvirkštine tvarka: miškai, kaimai, ežerai... O štai ir vokiečių sandėlis. Reikėtų ką nors pasiimti paėsti, juk nežinia, kas laukia priekyje. Na, bet ir nepasisekė! Prie sandėlio jau stovi sargybinis su šautuvu ir veja mane nuo atsargų. „Ak tu, niekše, kur buvai, kai mes šias atsargas atkovojome?! Na, nesišvaistyk šautuvu! Kareivį baidyti šautuvu – tai tas pats, kaip

Užnugaryje – kitas pasaulis. Galima ir šachmatais sužaisti...

mergiotę anuo organu!“ – prisimenu vieną iš populiarių mūsų viršilos posakių. Tačiau sargybinio nepermaldausi. Jį pastatė, jis tarnauja. Nesimušiu juk su juo... Einu toliau. Dabar aplinkui jau pilna mūsų kariuomenės. Kažkokios virtuvės, dirbtuvės, automobiliai. Laukymėje saulytėje du nusipenėję jaunikaičiai žaidžia tinklinį. Vikriai muša vienas kitam kamuolį. Švarūs, raudonskruosčiai, gerai nusiskutę. Ir palaidinės be jokios dėmelės. Lyg nebūtų karo.

Stulbinantis skirtumas tarp priešakinių, kur liejasi kraujas, kančia, mirtis, kur negalima pakelti galvos dėl kulkų ir skeveldrų lietaus, kur badas ir baimė, darbas, viršijantis visas įmanomas tavo jėgas. Karštis vasarą, šaltis žiemą, kur tiesiog neįmanoma ištverti, ir užnugario gyvenimas. Čia, užnugaryje, visai kitas pasaulis. Čia viršininkai, štabai. Riogso sunkieji pabūklai, dislokuoti sandėliai, medicinos batalionai. Retkarčiais ir čia atskrieja sviedinių arba lėktuvai numeta bombų. Žuvusieji ir sužeistieji čia retenybė. Ne karas, o kurortas! Tie, priešakinėse, jau ne šios žemės gyventojai. Jie pasmerkti. Vienintelis išsigelbėjimas – tik sužeidimas. Esantys užnugaryje liks gyvi, jeigu jų neperkels į priekį, kai išseks puolančiųjų jėgos. Jie liks gyvi, grįš namo ir taps veteranų organizacijų pagrindiniais veikėjais. Užsiaugins pilvus, nupliks, krūtines pasipuoš atminimo medaliais, ordinais ir pasakos, kaip didvyriškai kovojo, kaip sutriuškino Hitlerį. Ir patys tuo patikės! Būtent jie ir palaidos gražią atmintį tų, kurie žuvo ir kurie iš tikro kovojo! Jie pasakos apie karą, apie kurį patys mažai ką žino, apgaubs savo pasakojimus romantikos skraiste. Kaip viskas buvo nuostabu, kaip puiku! Pažiūrėkit, kokie mes didvyriai! O juk karas – siaubas, mirtis, badas, niekšybės. Beje, niekšybės liks antrajame plane. Tikrieji frontininkai, kurių liko vos pusantro žmogaus, o ir tie trenkti, pagedę, tylės, lyg burna būtų užrišta. O viršininkai, kurių taip pat daugybė liks gyvų, paskęs ginčuose: kas kariavo gerai, kas blogai... Geriau imtų ir paklausytų manęs!

Patį niekšingiausią vaidmenį atliks laikraštininkai. Karo metu jie savo kapitalą sukaupė iš lavonų, maitinosi maita... Sėdėjo užnugaryje, už nieką neatsakė, rašė savo straipsnius – pilstė rausvo atspalvio vandenėlį – įvairiausius lozungus. O po karo

leido knygas, kuriose viską iškraipė, teisinosi. Visiškai užmiršo niekšybes, šlykštybes ir bukaprotystę, iš esmės vyravusias fronto gyvenime. Užuot sąžiningai išsiaiškinę trūkumų priežastis, ko nors išmoktų, kad ateityje daugiau tai nebeatsitiktų. Bet ne, geriau viską užglaistyti ir pagražinti, nulakuoti. Pasirodo, karas nieko neišmokė, viskas buvo veltui. Jei prasidėtų naujas karas, juk viskas klostytųsi taip, kaip jau buvo?! Vėl visuotinis pakrikimas, sumaištis, paprastas rusiškas „bardakas". Ir vėl kalnai lavonų!

Raudonosios armijos korespondentai rengia laikraštį spaudai.

Užnugaryje ir pasižymėti daug paprasčiau. Teikimus dažniausiai rašo čia, o kariauja ir miršta ten, priešakinėse. Pavyzdžiui, iš kur mūsų štabo raštininkui Pifonovui ar Filinovui, tiksliai nebeprisimenu pavardės, atsirado Tėvynės karo ordinas? Juk mūšio metu net neišlįsdavo iš žeminės... Tiesa, vėliau vokiečių bomba užvertė jį keliantis į kitą vietą, tad jo teisėjas – Dievas. O brigados maisto produktų sandėlio vedėjas, pavardės nežinojau, kokius ten atliko žygdarbius, kad gavo net du Raudonosios žvaigždės ordinus? Juk visą karą prasėdėjo tarp duonos kepalų, lašinių ir konservų. O dabar, ko gera, vienas iš svarbiausių veteranų! O Vytka Vasiljevas – nevykėlis aktorius, po karo išvytas iš teatro už alkoholizmą ir tapęs žaliosios parduotuvės direktoriumi (juk reikia pinigų gėrimui!) gavo du ordinus už du vokiškus auksinius laikrodžius, kuriuos padovanojo brigados vadui. Dabar jis visose pakampėse pasakoja apie savo žygdarbius.

Korespondentai propagandininkai M. Šolochovas, J. Petrovas ir A. Fadejevas fronte.

Pavargęs ir nusilpęs galų gale prieinu mūsų brigados štabą. Čia netoliese kur nors turėtų būti gydytojas. Deja, kol kas matau tik brigados vadą. Jis su žmona sprendžia galvosūkį. Laksto aplinkui mašiną ir kvatojasi. Žmona ir duktė atvažiavo pas jį į frontą pasisvečiuoti. Kodėl gi ne? Juk šiuo metu brigados užnugaryje kurortinis gyvenimas. Ir duktė čia. Aprengta karine uniforma.

Ar jau išvirė?..

Raudonarmietis gavo košės davinį sau ir draugams.

Galų gale randu mūsų medikus. Nuvynioja tvarsčius, gydytojas palinguoja galva ir paskelbia:

– Žaizda rimta. Reikalinga operacija ir ligoninės gydymas. Galima būtų ir į mūsų sanitarinę kuopą, bet ji atsiliko ir dabar nežinia kur. Važiuosi į ligoninę!

Motina ... tu mano! Kaskart vis sunkiau! Važiuoti į ligoninę, o paskui vėl pateksiu į pėstininkus! Nenoriu dvėsti. Puolu prie brigados vado:

– Palikite mane savame dalinyje!

Jis patenkintas. Koks patriotizmas! Koks didvyris jo vadovaujamoje brigadoje! Tačiau gydytojas užsispyrė, sodina į sunkvežimį ir lekiame į užnugaryje, už penkiolikos kilometrų esančią ligoninę. Važiuoju drebėdamas dėl savo likimo ir mąstau, kaip mane priims. Apglostę švariomis rankomis nuves pas gydytoją, padarys operaciją, išmaudys, pamaitins. Ir užsnūsiu, ir miegosiu tris paras, o paskui matysim...

Ligoninė buvo miško pakraštyje keletas milžiniškų palapinių. Paėmė mano dokumentus, parodė, kur yra chirurgijos skyrius, ir tarė:

– Lauk čia. Iš pradžių sutvarkys sunkiuosius, o paskui kitus.

Sunkiai sužeistieji gulėjo čia pat ant neštuvų. Vieni tylėjo, kiti dejavo ar keikėsi. Jų buvo nemažai. Šalia įvairiomis pozomis sėdėjo lengvai sužeisti. Prie dūmijančio nedidelio laužo rūkė trise – vienas užrišta akimi, antrasis sužeistas į koją, trečias parišta ranka.

– Ei, slave! Eikš pas mus! Prie ugnelės! – pakvietė mane.

Prisėdau šalia.

– Na, ką, – pasakė vienakis, – tu manei, kad tuojau sulėks visas personalas ir puls tave gydyti ir šokinėti aplinkui? Šuns pimpis! Štai man dar vakar išmušė akį, laukiu, nesulaukiu! Ir ėst neduoda! Imk, užsirūkyk!

Po šimts pypkių! Kur aš pakliuvau! Na, nieko nepadarysi. Sėdžiu, laukiu. Ėst noriu. Prisimenu žirnių sriubos briketus, laimė, išsaugotus kišenėje. Susirandam tuščią konservų dėžutę, verdame košę ir skaniai valgom.

Raudonarmiečiai degina vokiečių kelio ženklą: „Peterburgas–29 km".

Iš karto tapo lengviau. Ir pradėjo prie laužo lietis neskubi kareiviška šneka. Kiekvienas pasakojo apie save, bet pamažu sugavau tris mūsų pokalbio leitmotyvus – pagrindines gyvenimo karo metu problemas: mirtis, ėdesys ir seksas.

Vienakis. Aš vaikinai, jau antrą kartą N ligoninėje. Ak, ir moteriškės čia! Ypač viena seselė, pavarde Zamokšina! Trisdešimt penkerių karalaitė! Ugnis! Vitaminas! Susipažinau su ja palatos kampe už užuolaidos. Žiūriu, sėdi, vynioja tvarsčius, keliai praskėsti, o ten – net glandos matyti! Taip mes ant vatos ryšulio ir užsukome meilę. Bet nesėkmingai. Pradėjo mano draugė garsiai dejuoti ir žvygauti. Žiūriu, ateina vyriausiasis gydytojas ir rėkia: „Vėl jūs, Zamokšina, chuliganiškai elgiatės, darkotės! Jums dešimt parų arešto! O tave, balandėli, (tai man) anksčiau išrašau iš ligoninės!"

Šlubasis. Na, buvo taip, nučiupome iš vištidės tris vištas ir kalakutą, išvirėme kibire ir suėdėme. Įsivaizduokit – dviese! O sultinys toks – kaip gintaras, tirštas, aromatingas – jau netelpa! Teko išlieti ant žemės! Per amžius neužmiršiu!

Vienakis. Bet į savo dalinį patraukiau ne iš karto, o susimerkėm su Zamokšina: einame į krūmelius! Įsitaisėm visai neblogai, tačiau vėl nesėkmė! Pačiu įdomiausiu metu sanitaras (yra čia toks vienas – užnugario žiurkė, tinginys, kad jo motiną kur, užsiaugino sprandą, oho, pasisukti bijo) juk galėjo paėjėti nors dešimt žingsnių iki duobės, o ėmė ir išpylė tiesiai į krūmus mums ant galvų atliekas iš operacinės – visokius žarnogalius, kruvinus tvarsčius, tamponus. Zamokšina akis išvertė, nieko neregi, urzgia, draskosi. O man tiesiog jėgos pradingo: po pačia nosimi styro ką tik nupjauta žmogaus koja ir kraujas iš jos teka... Taip ir išvažiavau iš ligoninės visas sudirgęs.

Šlubasis. Taigi atėjome į viensėdį, o šeimininko nėra. Visus namus aplandžiojome – nieko. Žiūrim, sandėliuko ąžuolinės durys užvertos. Mes už kūjo – pokš! Pokšt! Bet viskas labai tvirtai padaryta. O čia kaip tik viršininkas, išgirdęs triukš-

Sovietų karys po karo grįžo į gimtąjį kaimą...

Volchovo katile, netoli Leningrado, vokiečiai renka žieminius drabužius. 1942 m.

mą, iš štabo atbėgo: „Jūs ką, chuliganai, čia griaunate?! – „Leiskite pranešti, drauge pulkininke, norime patikrinti, ar nėra ten šnipų!" – „Na, jeigu taip, tai pirmyn!" Trinktelėjome dar porą kartų, durys nulėkė, o sandėliuke – kumpis, dešros, kiaušiniai, marinuoti grybukai! Ak, tu! Tai bent prisiėdėme! Per amžius nepamiršiu!

Berankis. Ties Voronovu pėstininkai, daugiausia smolenskiečiai, ėjo pasiduoti į nelaisvę. Mirti nenori – manė, vokiečiai juos namo paleis. O šie juos, šiuos nuoširdžius – vos ne tris šimtus žmonių – nugalabijo iš kulkosvaidžių, ko gera, kad nereikėtų su jais terliotis. Didžiulė duobė pilna numirėlių. O kitą kartą tai atsitiko mažame Olomnos kaimelyje prie Bolchovos, vokiečių okupuotame keturiasdešimt pirmaisiais. Iš miško išėjo mūsiškiai, taip pat apie tris šimtus žmonių. Ginkluoti, apsivilkę, apsiavę, sotūs. Ką tik iš užnugario – pastiprinimas. Vokiečiai į kelnes prikrovė – kaimo įgula vos trys dešimtys kareivių. Tačiau, pasirodo, rusų ivanai atėjo pasiduoti! Tada vyresnysis leitenantas, įgulos komendantas įsakė visiems sukrauti ginklus į kaugę, nusivilkti puskailinius ir veltinius. Paskui drąsiuosius kareivas nuvedė į miško pakraštį ir visus iššaudė. „Kam tokie reikalingi, – pasakė vyresnysis leitenantas, – savus išdavėte ir mus išduosite..."

Vienakis (svajingai). O ką?! Štai liktume gyvi, vyručiai, o tada tai bent pradėčiau gyventi! Kaime vyrų tik tiek liko, aš ir vienakojis armonikierius Kuzia! Štai po karo aš su Kuzia kartu visas moterėles ir aptarnautume! Ne gyvenimas būtų, o tikras rojus! Šiandien eini pas vieną, o ji tau pyragų, puslitriuką, o rytoj, savaime suprantama, pas kitą, o savo draugą Kuzią vežimėliu vežiočiau. Visa kita jis pats susitvarkytų. Išskyrus kojas, jam viskas sveika, o eržilas jis kaip reikia! Dirbtų ir armonika

dar plyšautų! Štai taip ir atkurtume vyriškąją pusę, prigamintume tėvynei naujų kareivių!

Šlubasis. Štai paklausykite, ką man iš namų rašo. Mano kaimyną, gražuolį vyruką, plačių – vos ne sieksnio, pečių Prošką į karą išvarė pačioje pradžioje. Ir pirmame mūšyje jį sužeidė taip, kad ligoninėje amputavo abi rankas iki pečių ir kojas iki šaknų. Atrodė lyg virdulys. Ir, ko gera, netrukus jį būtų supūdę kokiuose invalidų namuose, kaip ir kitus vargšelius, jeigu ne jauna našlė iš mūsų kaimo – Marja. Bobos protu ji suprato, kad karas truks ilgai, vyrų neliks ir teks jai kukuoti iki galudienio vienai. Suprato ir pasiėmė Prošką iš ligoninės. Parsivežė namo, įkalė kablį į sieną ir pakabino ten maišą su Proška. Kabo jis ten sotus, nupraustas, sušukuotas, net ir nuskustas. Marja jį išneša pasivaikščioti, o kaip tik ateina vakaras, išima iš maišo ir guldo į savo lovą. Ir viskas jiems puikiai klojasi. Jau vienas išpera lopšyje, o antrasis – suprojektuotas. Kolūkis Maškai padeda, visokių lengvatų suteikia: juk ne juokai toks invalidas namuose, nors ir su ordinu ant maišo... Marja spindi, patenkinta. Vyras visada šalia, pas kitą nenueis, neužgers. O švenčių dienomis ji jam pati butelį nuotaikai pagerinti pastato. Sako, ir atsigavo, Proška, kabo ant kablio, dainas dainuoja ir net švilpauja... Štai taip, brolyčiai.

Berankis. O labai dažnai jie belaisvius pjaustė durklais, mušė spygliuota viela, kalė vinimis, degino arba šaltyje vandeniu apipildavo... Ir civilius taip pat, motinas, vaikus... Ne kokie ten esesininkai, o patys paprasčiausi kareiviai. Visi jie tuo užsiėmė...

Šlubasis. Žiūrim, kažkoks dalinys atvažiavo, maišus ir dėžes krauna. Mes, savaime suprantama, du maišus nušvilpėme. Viename dešra, o kitame – seni batai. Pasirodo, dalinys – ypatingasis skyrius!

Suprantama, mes į kelnes iš baimės pridėjome, batus, žinoma, iš karto atgal nunešėme, į vietą padėjome. O dešrą jau buvome suriję. Ką bepadarysi!

Berankis. Einu aš keturiasdešimt antraisiais per blokadinį Leningradą, vos kojas velku. Staiga pro šalį lekia sunkvežimis. Matau, staiga pasuko, suburzgė posūkyje, o iš kėbulo kažkas pradėjo kristi. Žiūriu, ogi sustingę numirėliai. Jie ten kėbule į rietuvę sukrauti, o kampuose dar du pastatyti, kad daugiau tilptų. „Stok, niekše, – rėkiu! Surink!“ O jis atsako: „Pabučiuok į subinę, nėra laiko!“

Vienaakis. Paėmiau butelį baltojo, pusbutelį raudonojo ir patraukiau pas Fenką. Ateinu, o ji su drauge sėdi nuogut nuogutėlė, vynelio prisilupusios vos ne mirtinai. Aš ir nesnaudžiau...

Šlubasis. O ties Pogoste pusnyje sėdėjo vienas, rankas išskėtęs, o rankose plazda tvarstis. Matyt, norėjo žaizdą perrišti, o čia jį ir pribaigė. Taip ir sustingo šaltyje...

Berankis (visus perrėkdamas ir nė vieno nesiklausydamas). Kartą keturiasdešimt antrųjų sausį ties Miasnoj Boru iš Sibiro atvarė pastiprinimą – slidininkų batalioną. 17–18 metų penkis šimtus vaikinų. Gražiai nuaugę, stiprūs vyriokai, sportininkai, kraujas ir pienas. Visi naujais puskailiniais, veltiniais. Visi su automatais.

Po žiemos mūšių surenkami veltiniai.

Komjaunuoliai. Veržte veržiasi į mūšį. O čia kaip tik puolimo kelyje pasitaikė vokiečių pasipriešinimo mazgas. Kalvos viršūnėje kaimelis, tarp laukų pūpso tarsi pilvukas, o akmeniniuose namų pamatuose – dotai, daugybė dzotų, kulkosvaidžiai, minosvaidžiai. Du aukštai apkasų... Aplinkui kaimelį beveik septyni šimtai metrų atviro, pliko, apsnigto lauko. Kaip įveiksi šį atvirą lauką: visi prisitaikę. Ir puolimas čia įstrigo.

Ir štai, be žvalgybos, nieko nepatikrinęs girtas generolas slidininkams įsakė: „Pirmyn! Užimti kaimą!“ Batalionas strimgalviais nesustodamas su klyksmu „Urrraaaaa!!! iššoko į lauką priešais kaimą. Du šimtus metrų slidininkai tarsi iš inercijos šliuožė pirmyn, o po dešimties minučių ant sniego gulėjo vieni lavonai. Batalionas žuvo. Sužeistuosius, kurie dar judėjo, vokiečiai pribaigė iš savo priedangos. Pasislėpę gyvieji labai greit sustingo sušalę. Iššliaužti niekas negalėjo. Sanitarai nesiryžo išeiti į lauką, o tie, kurie pamėgino, žuvo...

Bet istorija dar nesibaigė. Paskui, po savaitėlės kaimą, apsupę iš užnugario, užėmė, o pirtyje rado kaugę nukirstų kojų. Niekas negalėjo nieko suprasti. Vietinė bobelė paaiškino, kad vokiečiai – labai taupi tauta ir negalėjo pakęsti tokios netvarkos: lauke gulėjo šitiek naujų veltinių ir puskailinių! Karininkas įsakė kareiviams surinkti šį brangų turtą, nes dėl žieminės uniformos vokiečiams buvo visai blogai. Deja, veltinių nuo šaltyje sustingusių lavonų nebuvo galima numauti, tada vienas iš sumanių vokiečių pasiūlė nukirsti žuvusiųjų ivanų kojas, nuvežti jas į pirtį ir atšildyti. Taip ir padarė. Važiu tarsi malkas vežė tą keistą krovinį...

Šlubasis. Et, vaikinai! Bent arklienos dabar išsivirtume!

Berankis. O prisimenate, keturiasdešimt pirmųjų rugpjūtį prie Glaževo stoties be įsakymo atsitraukė pulkas? Tai atvažiavo kažkokie sunkvežimiu, pastatė pulko vadą, štabo viršininką ir kitus viršininkus prie cerkvės, ji dar tuomet buvo, sienos, sušaudė visus ir nuriedėjo sau. Vienas, du ir baigta...

Staiga garsiai sudejavo į galvą sužeistas seržantas. Prieš tai jis tik gargaliavo ir leido burbulus. Gydytojai paliko jį mirti, nuėjo prie tų, kuriuos dar buvo galima

Vikšriniais, pusiau vikšriniais ir ratiniais šarvuotaisiais transporteriais, kaip ir įvairia kita technika Raudonąją armiją, aprūpino amerikiečiai, anglai ir kanadiečiai pagal lendlizo programą.

išgelbėti. Berankis, pasisukęs į neštuvus, tarė: „O juk aš jį pažįstu! Tai mūsų žvalgas – ne pėsčias buvo vaikinas! Ten, žvalgyboje, visi ryžtingi. Praėjusią savaitę jie takeliu ėjo į žvalgybą, o priešais iššoko ant eržilo kapitonas – MPPS[7] viršininkas.

Užsisėdėjo užnugaryje, kraujas verda, o ir spiritėlio maktelėjęs buvo nemenkai: „Marš iš kelio!“ Ir rimbu seržantui vos ne per snukį... Žvalgų reakcija buvo žaibiška. Kažkas sušvilpė, trumpa papliūpa, ir ant kelio lyg nieko nebūta. Vaikinai kaip miražas dingo krūmuose. Ieškok adatos šieno kupetoj. Buvo jie, ar nebuvo? O kapitonas, utėlė pašvinkus, taip ir liko sėdėti ant savo eržilo peršautu delnu“...

Tuo metu prie ligoninės palapinės atriedėjo vikšrinis visureigis su pilnu kėbulu sužeistųjų. Juk jie iš mūsų brigados! Ir visureigis mūsų. Kol krovė neštuvus, pribėgau prie pažįstamo vairuotojo ir sušnypščiau:

– Ei, paklausyk! Paimk mane iš čia! Prapulsiu!

O kas jam? Jis su džiaugsmu:

– Sėsk, – sako, – į kabiną.

Šis žaibiškas sprendimas, kaip dabar jau žinau, buvo vienintelis teisingas ir išgelbėjo mane. Po valandos vėl atsiradau mūsų brigados dislokacijoje. Gydytojas ilgai keikėsi ir pradėjo rengtis operacijai.

– Na, ką, pats prisiprašei! Kentėk. Novokaino aš neturiu.

Atsisėdau po egle, davė degtinėlės ir gydytojas žirklėmis be narkozės, vienas, du, trys, keturi – prakirpo man nugarą. Ko gera, taip gydė tik Julijaus Cezario legionuose... Ar galite tai įsivaizduoti? Ne, negalite! Ir neduok, Dieve, tai jums patirti... Na, po keleto minučių beveik praradau sąmonę iš skausmo. Tačiau žaizda buvo prapjauta, o iš po mentės ištraukta skeveldra, dydžio sulig trikapeike moneta, visa aplipusi gagų pūkais ir skurlių atplaišomis. Mat po palaidine, kad būtų šilčiau, nešiojau

7 MPPS – maisto produktų bei pašarų sandėlis.

trofėjinę pūkinę liemenę. Paskui gydytojas išvalė ir patepė žaizdą kažkokia bjaurastim, vėl labai skaudėjo.

– Mentės kaulas, – sako, – šiek tiek paliestas. Vos pusės centimetro trūko ir būtų pataikę į stuburą. Tada būtų buvę kaput! Su marškinėliais gimei!

Paskui žaizdą užklijavo, davė dar degtinėlės ir paleido į laisvę:

– Ilsėkis!

Virėjas man prikrėtė katiliuką barščių su mėsa, bet aš vos jį įveikiau, nes visai neturėjau apetito. Susisukau į apsiaustą palapinę ir atsiguliau į duobę. Išmiegojau penkiolika valandų lyg užmuštas. Kitą dieną savijauta buvo puiki. Tik viena mintis kirbėjo galvoje: kur gauti pavalgyti? Bet ši problema išsisprendė labai paprastai: vieni vaikinai tempė man duonos, kiti medaus, o kažkuris atnešė konservų. Iš kažkieno lauko atvilko net šviežių morkų. Manimi rūpintis pradėjo pulko paštininkas, kokių dvidešimt metų, tačiau lyg senio veidu atrodantis vyriokas. Visi jo dantys buvo išmušti (ko gera, muštynėse?) ir burna įkritusi lyg šimtamečio senio. Jis nuoširdžiai manim rūpinosi, nakčiai kasė duobes dviem, ir mes miegojome drauge, šildydami vienas kitą.

Raudonosios armijos karys džiaugiasi prisiplėštais laikrodžiais.

Petrovas, tokia buvo paštininko pavardė, pasirodė man toks malonus, bet karo pabaigoje atsiskleidė kaip nusikaltėlis, marodierius ir prievartautojas. Kaip iš senos draugystės jis man papasakojo, kiek auksinių laikrodžių ir apyrankių jam pavyko Vokietijoje priplėšti, kiek vokietaičių pagadino. Būtent iš jo pirmą kartą išgirdau be galo be krašto pasakojamų istorijų tema „mūsiškiai užsienyje"... Pirmą kartą šis siaubingas pasakojimas man pasirodė išgalvotas, papiktino, todėl visam laikui įsirėžė į atmintį: „Ateinu aš į bateriją, o ten seniai artileristai rengia puotą. Nuo patrankos jiems atsitraukti nevalia, draudžiama. Tai jie tiesiog ant lafeto daro koldūnus iš trofėjinių miltų, o kitoje lafeto pusėje iš eilės smaginasi su vokiete, kurią neaišku iš kur atsitempė. Viršila vaiko juos basliu:

– Liaukitės, seni kvailiai! Jūs ką, norite anūkams atvežti kokią nors bjaurastį!?

Jis išveda vokietę, o vos po dvidešimt minučių viskas prasideda iš naujo". Kitas Petrovo pasakojimas apie save:

– Einu aš pro vokiečių minią, žiūrinėju gražesnės moteriškės ir staiga matau: stovi frau su keturiolika-

Sovietų artileristai šaudo iš užmaskuotų pozicijų.

mete dukterimi. Gražutė, o ant krūtinės, regis, kabo plakatas, kuriame, atrodo, parašyta „Syphilis“, tai, matyt, mums, kad neliestume. Manau, ak, jūs niekšai, paimu mergaitę už rankos, mamunei automatu – per snukį ir į krūmus. Patikrinsim, koks ten tavo sifilis! Nebloga, pasirodo, buvo mergiščia...

Ypatingo nepatogumo dėl žaizdos nejutau. Naktį miegojau, dieną valkiojausi po apylinkes, ardžiau paliktus avilius, rinkau serbentus, roviau morkas, tinginiavau. Gyvenau šalia virtuvės... Štai taip ir kovočiau visą karą! Virtuvei vadovavo vyresnysis seržantas Dzioma, liesas vaikinas, gana smarkiai vogęs iš kareivių katilo. Jis ir gyveno maisto produktų mašinoje, miegojo ant maišų su kruopomis arba ant dėžių su konservais. Kartą ryte šildžiausi saulutėje, pasislėpęs nuo vėjo už maisto prekių furgono kėbulo. Staiga pasigirdo baisus trenksmas, pradėjo kristi medžių šakos. Pro skeveldrų pramuštas furgono duris išgriuvo negyvas Dzioma. Šalia kraujo klane raitėsi kitas kareivis. Didžiulė skeveldra jam pataikė į koją ties klubu, kraujas tekėjo upeliu ir matyti, kaip gyvybė palieka žmogų: veidas tapo pilkos pelenų spalvos, lūpos pamėlo, žvilgsnis apsiblausė. Iš kažin kur skubiai atbėgo sanitaras instruktorius ir pradėjo vikriai dėti ant kojos varžtį, norėdamas sustabdyti kraują. O kas įvyko? Sprogimas buvo kažkoks keistas! Apsižvalgęs aplinkui, vos už šimto metrų nuo mūsų pamačiau 76 mm patranką, o prie jos pluša tarnyba, rengiasi šauti. Viskas aišku! Kaip kulka lekiu ten, sugriebiu jauną, dabitą jaunesnįjį leitenantą (ko gera, ką tik iš mokyklos) už krūtinės ir rėkiu:

– Na, ką tu, niekše, darai!!! Kur šaudai?!!

Leitenantas nieko nesuprasdamas įsismarkauja:

– Kaip jūs su manimi kalbate?! Pateksite į tribunolą!!!

– Žiūrėk, kekšvaiki!!! – rėkiu aš, atidarau girgždantį patrankos užraktą ir badau pirštu į vamzdį. Pro vamzdį tarsi pro žiūronus matyti virš mūsų virtuvės kyšančios medžių šakos.

– Kur tave, nelaikši, mokė? Prieš pradedant šaudyti būtina išvalyti apšaudymo sektorių! Juk tai abėcėlė!!! O tu, niekše, dabar du žmones užmušei!

Leitenantas bąla, kareiviai stovi nuleidę galvas. Visi suprato, kad užkliuvęs už medžio šakos sviedinys sprogo nenulėkęs iki taikinio.

Nežinau, kuo visa tai baigėsi, tikriausiai bylą nutraukė, kad nebūtų skandalo. Dziomą palaidojom, o po penkių mėnesių virėja, baisiai negraži, raiba, su įlūžusia nosim mordovė, pagimdė dvynukus, kuriuos Dzioma spėjo prieš mirtį jai „padovanoti". Gimdymas įvyko tiesiog fronte, nes virėja įsigudrino savo padėtį nuslėpti iki pat paskutinės akimirkos. Keisti ir nežinomi žmonių likimai!

Prie virtuvės pragyvenau, ko gera, apie dešimt dienų. Mūšiai stiprėjo. Į užnugarį vis dažniau pradėjo lėkti sviediniai, o naktimis padažnėjo aviacijos, apiberiančios viską aplinkui smulkiomis bombomis, antskrydžiai. Ir eilinį kartą perrišdamas mane gydytojas pasakė:

– Užteks, balandėli, čia sukiotis, dar pribaigs. Gydytis tau ilgai, ko gera, du, o gal ir tris mėnesius. Eik į mūsų sanitarinę kuopą, ji ką tik vakar atvažiavo.

Ir aš nuėjau.

XIV NOVELĖ
Gvardijos jefreitorius Kukuškinas, arba kaip aš paskutinį kartą kovojau už Aukštos Moralės Idealus

Žmonės, kurie iš tikro kovojo kare, būtinai turėjo žūti arba patekti į ligoninę. Netikėkite tais, kurie sako, kad praėjo visą karą ir nė karto nebuvo sužeisti. Vadinasi, arba valkiojaisi užnugaryje, arba sėdėjai štabe. Mane nuo mirties išgelbėjo ne tik likimas, bet svarbiausia tai, kad buvau sužeistas. Kritiniu metu tai man padėjo išvengti ugnies. Sužeidimas ne į pilvą ar galvą, kas paprastai reiškė mirtį, tik, suprantama, nesunkus, tai – puiku! Eini į užnugarį, ten tave pervelka, paguldo ant švarių paklodžių, maitina, girdo. Gerosios seselės rūpinasi tavimi. Tu miegi, ilsiesi, pamiršti baisybes ir mirtį... Sužeidimas – didžiausia svajonė. Aišku, – lengvas. Tai panašiai kaip atostogos. Didžioji svajonė buvo ne pernelyg sunki žaizda, na, tokia, kad visai demobilizuotų. Štai taip, jeigu nutrauktų kairės rankos plaštaką (dešinioji reikalingesnė) arba pėdą! Tačiau taip pasisekdavo retam. Mano sužeidimai, laimė, buvo nesunkūs, tačiau dėl jų devynis mėnesius iš ketverių metų, pagal taiklų kareivišką pastebėjimą, voliojausi ligoninėje. Taigi viena penktoji karo dalis aplenkė mane. Kai kuriems kitiems šis laikotarpis buvo dar didesnis.

Ypač gerai mane pažymėjo vokiečių minos skeveldra. Prarėžė nugarą po mente, pralėkė virš stuburo ir įstrigo beveik nepalietusi kaulų po kita mente. „Pusė centi-

Labai dažnai vienas iš būdų likti gyvam Raudonojoje armijoje karo metais buvo sužeidimas.

Raudonarmiečiai neša sužeistą bendražygį.

metro iki mirties“, – pasakė gydytojas. Skeveldros padarytos žaizdos kraštus apipjovė. Susidarė nemaža skylė – tarsi nedidelis dubenėlis. O šalia kita, šiek tiek mažesnė. Medikų nuomone, visa tai turėjo užaugti mažiausiai po keturių mėnesių. Iš tikro organizmas susitvarkė daug greičiau – vos per du mėnesius. Viskas sugijo, pasak sužeistų draugų, „kaip šuniui“. Buvau sveikas vaikinas, valkiojausi po sanitarinį dalinį be darbo, padėjau gydytojams užplūdus daug sužeistųjų. Pildžiau korteles, perrišau lengvesnes žaizdas. Medikų personalas buvo patenkintas, nes visiems pakako darbo, o dirbo savaitėmis be miego. Mane paskyrė į vadinamąją SK – sveikstančiųjų komandą.

Tai buvo labai savotiškas padalinys. Nuo septyniasdešimt iki šimto beveik sveikų dykaduonių su gyjančiomis žaizdomis. Vienų paristos rankos, kiti su ramentais, treti apklijuotomis krūtinėmis, nugaromis arba užpakaliais. Čia pat sergantys sunkia furunkulioze ir t.t., ir panašiai. Buvo ir apdegusiųjų – galva juoda, nušašus, tik akys ir dantys balti. Šiame kontingente daugiausia buvo mėgėjų įkurti krosnis artilerijos paraku. Kruopelėmis jis dega palengva, tačiau tereikia neatsargiai uždegti daugiau – ir žybsnis, nuo kurio nepabėgsi.

Svarbiausia – tarp sužeistųjų daugiausia buvo jaunimo – žvalgai, ryšininkai, radistai, tie, kurie gyvena priešakinėse, pačiame pragare. Vaikinai patyrę, visko matę. Jie kilometrus pilvu nušliaužė nuo Pogostės iki Siniavino, puikiai žinojo, kas yra mirtis, ir niekino „užnugario žiurkes“, iš dalies ir ligoninės personalą. Sutarti su jais buvo labai sunku. Toks vienas gvardijos seržantas, suskambinęs medaliais ant krūtinės, pasiuntė pas gerai žinomą motiną labai gerą žmogų – medicinos kuopos vadą kapitoną Michailą Aizikovičių Goldfeldą. Ir atsisukęs į mus dar tarė: „Dėjau aš ant jo savo „prietaisą!“

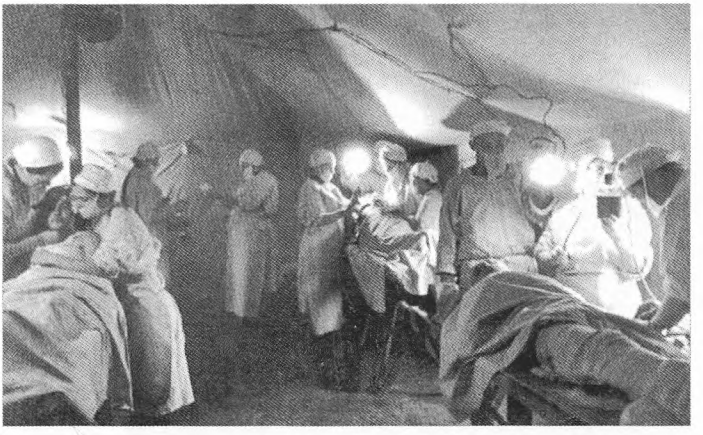

Karo lauko ligoninė.
Ne visiems pavykdavo sulaukti eilės į ją patekti... 1943 m.

O kapitonas tenorėjo seržantui pavesti kažkokį ūkio darbą, nes trūko darbo rankų...

Kitą kartą vietoj ordinaro pasiuntė jauną ir šaunų žvalgą, dviejų laipsnių Šlovės ordino kavalierių pas žavingą odontologę leitenantę Lidiją Nikolajevną. Kai Lidija Nikolajevna, meiliai šypsodamasi, jį paprašė nuvalyti jai batus, šis bosu atrėžė: „O chu-chu ne noro-ro?!!" Ir dar tėškė, kad tegul lekia pas savo divizijos vadą, kuris ją apdovanojo ordinu ir medaliu „Už buities paslaugas". „Tegul jis ir valo", – galiausiai pridūrė. Iš tikro, kalbant civiliokų šneka, Lidija Nikolajevna turėjo romaną su divizijos vadu. O, kalbant kariškių kalba, ji buvo divizijos vado KLŽ. Suprantama, naujojo ordinaro ir Lidijos Nikolajevnos kontaktai nutrūko, ir jis, dar nepasveikęs, išvyko į priešakines pas savo žvalgus. Tokių atvejų buvo daugybė. O ką daryti? Išmintingas gydytojas Goldfeldas rado išeitį. Iš sužeistųjų paskirdavo sveikstančiųjų komandos viršilą, o šis ir perduodavo visus įsakymus. Savojo vaikinai klausė, ir reikalai susitvarkė. Kai ankstesnysis viršila pasveiko ir išvyko kariauti, vyresnybė į atsilaisvinusią vietą rado naują kandidatūrą – mane, nes man gydytis dar reikėjo ilgai, o, vadovybės nuomone, buvau tarsi tvarkingas žmogus. Ir komandoje savas. Su daugeliu buvau pažįstamas dar nuo 1941 ar 1942 metų. Su dauguma susijęs kraujo ryšiu: praėjusiuose mūšiuose gelbėdavome vienas kitą, dalijomės paskutiniu džiūvėsiu. Suprantama, aš mūru stojau dėl jų interesų, o jie niekada neapvylė manęs. Stengiausi reikalus tvarkyti protingai. Pavyzdžiui, vadovybė įsako sudaryti šešis postus saugoti sanitarinės kuopos palapines naktį. Aš atsakau: „Klausau!", braižau gražų gynybos objektų apsaugos planą, išvardiju šešis postus, apšaudymo sektorius ir pateikiu kitų nurodymų. Planas pasirašytas, patvirtintas. Paskui einu pas vaikinus ir sakau:

Reikėtų naktį iš eilės pasnausti priešais palapines, maža kas, juk netikėtai fricai gali atslinkti...

Visi supranta, kad reikia. Vakare, kas nors pasikiša automatą po pažastimi ir išeina į lauką pasėdėti, parūkyti bent pusantros valandos. Viskas puiku. Viršininkai patenkinti, žmonės miega.

Įžūliausias sovietų karo propagandininkas I. Erenburgas Vilniuje tarp raudonųjų partizanų. 1944 m.

Paskui pas mane ateina mielas, geraširdis vaistinės viršininkas vyresnysis leitenantas Aronas Morduchajevičius, žiūri pro storus daugelio dioptrijų akinius ir drovėdamasis prašo padėti įrengti vaistinę.

– Aronai Morduchajevičiau, o kaip dėl degalų?

– Bus, tikrai bus! – džiaugsmingai sako jis.

Klausiu vaikinus, ar kas nors iš jų praėjusiame gyvenime nebuvo stalius? Pasirodo, tokių net trys. Prašau juos padėti vaistininkui, pažadėjusiam spiritėlio. Vaikinai daro meniškus baldus vaistinei. Visi patenkinti. Mano karinė diplomatinė veikla tęsiasi ir priskrentu prie medicinos kuopos ilgam. Pareigų beveik jokių. Kartą per dieną pateikiu raportą, kiek yra žmonių, kiek išsirašė ir kiek atvyko naujų, perduodu įsakymus dėl smulkių pavedimų ir viskas. Jau ir žaizda užgijo, o aš vis kvailioju užnugaryje. Beje, manęs vaikinai nesmerkia. Vieną kartą nuklausiau, ką mano apie mano sinekūrą. Visi vienbalsiai nusprendė: „Jam priklauso, savo jis atšliaužiojo!“ Taip ir gyvenam.

Tuo metu kariuomenė jau perėjo Vokietijos sieną. Dabar karas atskleidė dar vieną man netikėtą pusę. Atrodo, jau viskas žinoma: mirtis, badas, apšaudymai, sunkus darbas, šaltis. Kur tau! Buvo dar viena labai baisi, beveik mane gniuždanti karo dalis. Išvakarėse prieš persikeliant į Reicho teritoriją, į kariuomenę atvyko agitatoriai. Tarp jų labai aukšti viršininkai.

– Mirtis už mirtį!!! Kraujas už kraują!!! Nepamiršim!!! Neatleisim!!! Atkeršysim!!! ir taip toliau...

Iki tol iš pagrindų stengėsi Erenburgas. Jo piktus, rėksmingus straipsnius visi skaitė: „Tėti, užmušk vokietį!“ Ir išėjo tas pats nacizmas, tik atvirkščiai... Tiesa, tie darkėsi pagal planą: getų, lagerių tinklas. Priplėšto turto sąrašai ir apskaita. Bausmių sąvadas, planiniai sušaudymai ir t.t. Mums viskas vyko stichiškai, kaip slavams... Na, vaikinai, žudykit, deginkit, sprogdinkit! Tratinkit jų moteriškes! Kaip visada, nukentėjo nekaltieji. Šulai, kaip paprastai, pabėgo... Nesirinkdami nieko, degino namus, žudė atsitiktinai pasipainiojusias senes, be jokio tikslo šaudė ištisas karvių bandas. Labai populiarus buvo kažkieno sugalvotas juokelis: „Sėdi Ivanas prie degančio namo. „Ką tu darai?“ – klausia jį. „Na štai, reikėjo autus išdžiovinti, lauželį susikūriau“... Lavonai, lavonai, lavonai. Vokiečiai, suprantama, padugnės, bet kodėl

Sovietų kariai iš pagrobto pabėgėlių turto paliko tik tai, kas jiems buvo nereikalinga.

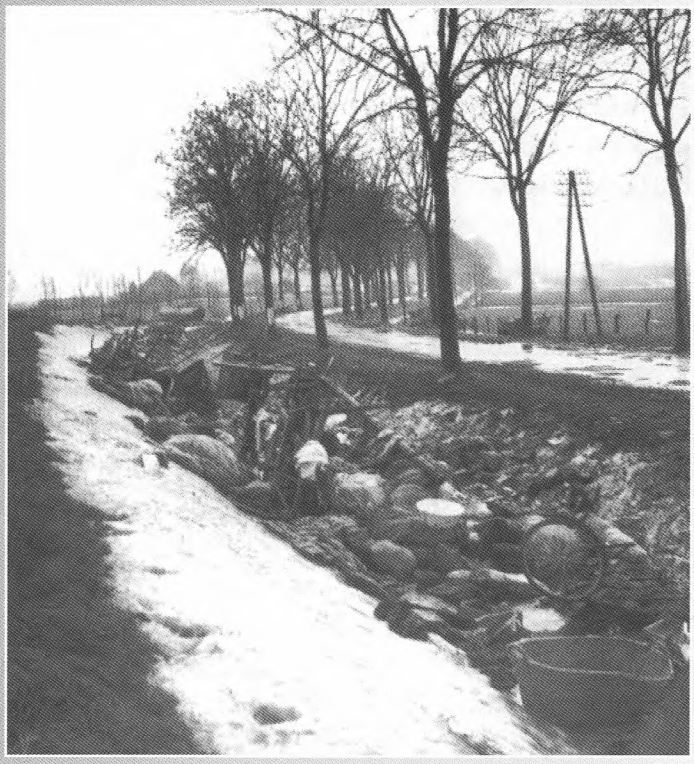

Raudonosios armijos sutraiškyta vokiečių pabėgėlių gurguolė Vokietijoje. 1944 m.

Raudonarmiečių išprievartautos moterys, nužudyti vokiečių civiliai gyventojai, vaikai Rytų Prūsijoje Geldapėje (Goldap). 1944 m.

Ir kitur vokiečių civilių gyventojų aukos žymėjo Raudonosios armijos kelią Rytų Prūsijoje. 1945 m.

Rytų Prūsijos miestas Pilau liko be gyventojų. 1945 m.

Taip buvo kurstoma nežabota neapykanta vokiečiams: „Raudonosios armijos kary, priešais tave fašistinio žvėries urvas!"

Raudonarmiečiai Vokietijos mieste jaučiasi kaip šeimininkai.

būti tokiems kaip jie? Kariuomenė paniekino save. Tauta paniekino save. Tai buvo baisiausia kare. Lavonai, lavonai... Į Alenšteino (dabar Olštynas) geležinkelio stotį, kurią šlovingoji generolo Oslikovskio kavalerija užėmė priešui netikėtai, atvyko keletas ešelonų su vokiečių pabėgėliais... Jie manė, kad važiuoja į savo užnugarį, o pakliuvo... Mačiau priėmimo, į kurį jie pateko, rezultatus. Visas stoties peronas buvo užverstas išplėštų lagaminų, ryšulių, kelioninių dėžių kalnais. Aplinkui rūbeliai, vaikiški daiktai, praplėštos pagalvės. Ir visa tai kraujo klanuose...

– Kiekvienas turi teisę kartą per mėnesį pasiųsti namo siuntinį iki dvylikos kilogramų, – oficialiai paskelbė vadovybė. Ir prasidėjo! Girtas ivanas įsiveržė į slėptuvę nuo bombų, trankė automatu į stalą ir siaubingai išplėtęs akis rėkė: „URRRRR! (Uhr – vok. laikrodis) Niekšai!"

Drebančios vokietės iš visų pusių nešė laikrodžius, o jis šlavė juos į „ryšulius" ir išsinešdavo. Vienas kareivėlis pagarsėjo tuo, kad versdavo vokietę laikyti žvakę, nes nebuvo elektros, kai kraustė jos skrynias. Plėšk! Griebk! Kaip epidemija ši bėda apėmė visus... Paskui jau susizgribo, bet buvo vėlu: velnias ištrūko iš butelio. Geri, švelnūs rusų vyrai virto pabaisomis. Jie buvo baisūs net po vieną, o gaujoje virto tokiais, kad net aprašyti neįmanoma!

Dabar jau praėjo nemažai laiko ir beveik viskas užmiršta, niekas nesužinos tiesos... Beje, kiekvienas karas priveda prie tokių pačių rezultatų – tokia jau jo prigimtis. Bet tai baisiau už pavojus, baisiau už mirtį.

Kai komanda įvažiavo į „fašistinio žvėries urvą", kaip teigė užrašas prie sienos su Vokietija, naujas bendras visiems dvelksmas apėmė ir mus. Prasidėjo žygiai ieškant šlamšto, žygiai pas vokietes. Įstengiančių jiems sutrukdyti jėgų nebuvo... Aš mė-

ginau įtikinti, maldavau, grasinau... Mane pasiųsdavo tolyn arba tiesiog nesuprato. Komandos tapo nekontroliuojamos...

Alenšteine mes įsikūrėme gyventojų paliktame name. Iš vieno kambario teko ištraukti senutės lavoną, gulintį kraujo klane. Visi baldai ir daiktai buvo savo vietoje. Stebino švara, įvairiausi prietaisai. Virtuvėje blizgėjo plytelės. Ant kiekvienos dėžutės – užrašas, kokiam produktui laikyti ji skirta. Specialios svarstyklės maistui dozuoti... Tvirtose kabineto spintose stovėjo storos, brangiai įrištos knygos, o už jų, slėptuvėje, laikomi būtini pornografiniai atvirukai. Kaip sužinojau, jų buvo visuose padoriuose namuose. Bute – keletas vonių. Kiekvienam asmeniui savas klozetas: tėtei, mamai. Vaikams – mažesni kambarėliai. Puodai uždengti balčiausiais, krakmolytais nertais uždangalais, o ant jų įmantriu gotišku raštu išsiuvinėti pamokomieji posakiai. Pavyzdžiui: „Atkaklumu ir darbu viską pasieksi“, „Pogulis – sveikata, šalin tingulį!“ ir panašiai. Baisu ir prisiliesti prie tokio sterilaus didingumo!

Sovietų kariai Alenšteine (Alenstein, dabar Olštynas, Lenkija).

Pamušas vokiečių savaeigis pabūklas.

Šalia virtuvės buvo nedidelis tamsus sandėliukas, kurio lentynose stovėjo indai. Ten aptikau nuostabų Sevro porceliano pietų servizą daugeliui asmenų ir kitų puikių daiktų. Krūvelėje gulėjo staltiesės ir servetėlės iš olandiško audinio.

Vokietija. Raudonarmiečiai įsiveržė į rūmus.

Įsitaisę puošniose šeimininkų lovose, kareiviai neskubėdami, pasiskonėdami pasvarstė, ką darė šeimininkas su šeimininke minkštuose pataluose, ir užmigo. Miegojau prastai, paskutiniųjų dienų įspūdžiai buvo ne iš tų, kurie padeda užmigti. Apie trečią valandą, pasiėmęs žvakę išėjau paklaidžioti po namus ir, praeidamas pro sandėliuką, išgirdau iš vidaus sklindančius keistus garsus. Atsidaręs duris, aptikau gvardijos jefreitorių Kukuškiną, prispyrus reikalui, darantį į Sevro dubenį. Šalia gulėjo apdergtos servetėlės...

– Ką tu darai, niekše! – surikau aš.

– O ką? – trumpai paklausė Kukuškinas.

Jis buvo nedidelio ūgio, apvalutis, visada besijuokiantis ir geraširdis. Su visais jo santykiai buvo puikūs. Visiems jis labai simpatiškas. Vadino jį paprastai ne Kukuškinu, o švelniai – Kukišu. Ir štai tau! Man tai buvo pasikėsinimas į Aukščiausias Vertybes. Man tai atrodė kaip Gėrio, Didingumo idėjos išniekinimas! Aš pasiutau, o Kukuškinas nieko nesuprato. Jis užsitempė galifė ir ramiai patraukė toliau miegoti. O aš visą likusią nakties dalį karštligiškai mąsčiau, ką būtų galima padaryti. Ir sugalvojau – deja, nieko idiotiškiau sumanyti neįstengiau.

Ryte, kai visi prabudo, liepiau komandai išsirikiuoti. Matyt, mano veide atspindėjo tai, kas visus labai nustebino. Paprastai niekada nerengdavau oficialių rikiuočių, patikrinimų ir panašių priemonių, kurias numatė kariuomenės statutas. Buvo karas, ir mes spjovėme į panašias nesąmones. O čia staiga: „Lygiuot! Ramiai!"... Visi paklūsta, nors rikiuotėje yra aukštesnio laipsnio karių nei aš. Įsakau Kukuškinui išeiti iš rikiuotės ir išrėžiu liepsningą kalbą. Atrodo, niekada gyvenime nebuvau toks gražbylys ir niekada nekalbėjau apimtas tokio įkvėpimo. Kviečiau elgtis sąžiningai, kalbėjau apie patį Grožį, apie žmogų, apie Aukščiausias Vertybes. Mano balsas aidėjo ir vibravo labai raiškiomis moduliacijomis. Ir ką?

Staiga pamačiau, kad visa rikiuotė išsišiepusi iki ausų ir švelniai žiūri į mane. Su panieka pasmerkiau gvardijos jefreitorių Kukuškiną, baigiau kalbą ir visus paleidau. Padariau viską, ką galėjau. Praėjus dviem valandoms, visas Sevro servizas ir kiti indai buvo apdirbti. Įsigudrino pridirbti net į knygų spintas. Nuo to karto daugiau nekovoju nei už Teisingumą, nei už Aukščiausias Vertybes.

XV NOVELĖ
Šlovingas lenkų miestas Čenstakava

Jūs, gerbiamasis skaitytojau, ko gera, buvote Lenkijoje, aplankėte Čenstakavos miestą, gėrėjotės jo nuostabiomis gatvėmis ir bažnyčiomis? Nusilenkėte „Švenčiausiajai Čenstakavos Motinai“ – krikščionių gelbėtojai ir stebukladarei? Aš taip pat buvau Čenstakavoje, bet nieko tokio nemačiau ir nenusilenkiau garsiajam paveikslui. Mano atmintyje išliko tik purvinas rūsys, žemos jo lubos, arkos ir du kareivių kapai namo kieme... Šiame name buvo įsikūrusi mūsų sanitarinė kuopa, ir čia aš gydžiausi žaizdą. Ten sėdėjome trise – du su ramentais ir aš, aprištas tvarsčiais nuo vieno peties iki kito. Suprantama, jeigu mano pokalbio bendrai būtų buvę judresni, mes būtinai, nepaisydami apšaudymo, būtume ėję į miestą pažiūrėti jo grožybių, paieškoti ko nors valgoma ir geriama. Bet su ramentais toli nenueisi! Tačiau ir rūsyje buvo linksma: išvakarėse draugai iš priešakinių mums atsiuntė didelę gertuvę vokiško šnapso, „kad palaikytų kelnes“, ir mes gėrėme jį kompanijoje drauge su gydytoju Šabalinu. Jam buvo maždaug keturiasdešimt penkeri. Stambus ir tvirtas, svėrė ne mažiau nei šimtą kilogramų. Kadaise jis buvo kaimo gydytojas, dabar tapo medicinos tarnybos majoru.

Vokiečiai netvarkingai apšaudė Čenstakavą. Kas penkios šešios minutės, tai visai netoli, tai toliau, o kai kada ir visai šalia sproginėjo galingi sviediniai. Smėlis byrėjo nuo lubų, mes jau seniai buvome prie to pripratę ir nieko nematėme, bet gydytojas Šabalinas nuolat krūpčiojo ir įtraukdavo galvą į pečius. Jo rankos drebėjo. Vaišinomės šnapsu ir kalbėjomės mokslinėmis temomis:

– Daktare, kas yra imunitetas?

Jis labai įtaigiai mums aiškino:

– Jeigu jūs penkiese turėjote vieną vokietę ir keturi iš jūsų užsikrėtė, o penktasis liko sveikas, tai ir yra imunitetas...

Mūsų pokalbį nutraukė sanitaras:

Sovietų kariai tariasi dėl tolesnių veiksmų Čenstakavoje. Už jų stovi sovietų savaeigis pabūklas ISU-152. 1945 m. sausis.

Knygos autoriaus N. Nikulino draugas Lioša...

– Daktare! Greičiau į tvarstymo kambarį! Ten atvežė du „pilvus“!

Medikai „pilvais“ vaizdingai vadino sužeistuosius į pilvo sritį. Paprastai sanitarinėje kuopoje gydė tik lengvai sužeistuosius, o sunkiai sužeistuosius ir „pilvus“ siųsdavo tolyn, į užnugario ligonines, kurios geriau pritaikytos operacijoms. Deja, dabar kelią į ligoninę blokavo vokiečiai, ir medicinos kuopos vadas gydytojas Goldfeldas įsakė operuoti Šabalinui.

Mačiau, kaip gydytojas sumišo. Tokių operacijų jam anksčiau atlikti neteko. Savo kaime jis priimdavo gimdymus, gydė nuo skrandžio sutrikimo, peršalimų, lūžių ir išnarinimų, o čia iš karto – laparotomija – pilvo srities atvėrimo operacija! Jo rankos pradėjo drebėti dar smarkiau nei anksčiau. Tvarstymo kambario sienas skubiai aptempė švariomis paklodėmis ir kaitino instrumentus, visas personalas buvo susijaudinęs.

Aš priėjau prie neštuvų. Vienas sužeistasis buvo be sąmonės ir švokšdamas sunkiai kvėpavo. Jo veidas papilkėjo, bruožai tapo aštresni. Pažvelgiau į kitus neštuvus ir sustingau... Priešais mane gulėjo labai mielas žmogus, vienintelis mano karo draugas, leitenantas Lioša. Susipažinome dar 1941 metais. Aš ką tik atvykau į frontą su pastiprinimu iš blokadinio Leningrado, buvau tikras didžiai nusiminęs distrofikas. Reikėjo kariauti ir dirbti, o aš vargiai kilojau kojas. Leitenantas Lioša priešingai nei kiti mane užjautė, kaip galėjo saugojo ir net atnešdavo duonos gabalėlių su sviestu iš savo papildomo davinio. Tuo metu karininkams buvo skirtas specialus davinys – sviesto, konservų, sausainių. Paprastai karininkai visa tai suėsdavo vieni, pasislėpę nuo kareivių. Visai kitoks buvo leitenantas Lioša. Pats distrofikas, taip pat neseniai iš blokadinio Leningrado, jis turėjo nuostabią dvasios jėgą ir noro padėti savo artimui.

Susidraugavom nepaisydami laipsnių skirtumo. Prieš karą Lioša spėjo užbaigti institutą Leningrade, buvo inžinierius. Jis dievino knygas, muziką, lankė universiteto filologijos fakulteto paskaitas. Abu turėjome apie ką pasikalbėti. Kai būdavo laisva minutė, sėdėdami tamsioje žeminėje, vienas kitam deklamavom eilėraščius, ilgai kalbėjomės, ir tai mums padėdavo atitrūkti nuo siaubingo karo, mirties, bado, šalčio ir žiaurumų...

Kare žmogus praranda viską, kuo gyvas buvo iki tol – tėvus, žmonas, vaikus, turtą, knygas, draugus, įprastinę draugiją ir aplinką. Jis tampa beveidis, jam išduodama suvienodinanti su kitais uniforma ir ginklas, kad galėtų daryti piktadarystes.

Paverčiamas beginkliu prieš viršininkus, beveik visada neteisingu ir girtu, o tai verčia jį nieko nemąstant daryti piktadarystes, niekšybes ir žudyti. Kitais žodžiais sakant, kare prarandamas žmogiškasis veidas ir tampama laukiniu gyvuliu: ėdama, miegama, dirbama ir žudoma. O Dievo suteikta žmogiškoji siela kaip įmanoma priešinasi šiam virsmui. Tačiau retam pavyksta laimėti šią baisią mažo žmogaus dvikovą su milžinišku ir negailestingu karu. Pats vos gyvas Lioša man labai padėjo išgyventi pirmosiomis fronto buities dienomis ir savaitėmis.

Paskui mūsų keliai išsiskyrė. Ir štai dabar Čenstakavos namo rūsyje vėl sutikau jį, spėjau tik pabučiuoti ir pasakyti keletą padrąsinančių žodžių. Lioša vos šyptelėjo, o jo šypsenoje atsispindėjo liūdesys ir neišvengiamybė... Keletą valandų jaudindamasis laukiau operacijos baigties, o paskui visą naktį sėdėjau šalia neštuvų, kuriuose buvo vos girdėti Liošos kvėpavimas, verkiau ir meldžiausi. Paryčiui Lioša tyliai numirė. Jį palaidojo čia pat, kieme, šalia kito sužeistojo, kuris sielą atidavė Dievui dar operuojamas.

Gal žaizdos buvo labai sunkios, o gal gydytojas Šabalinas pernelyg mažai patyręs, nes viskas baigėsi tragedija. Kare mačiau šimtus mirčių. Daugelis mirė man ant rankų, bet visą gyvenimą negaliu užmiršti šios netekties...

Praėjus keletui dienų po Leningrado išvadavimo, Liošos vardu atėjo laiškas, kuriame buvo rašoma, kad visa jo šeima, tėvai ir žmona su dukterimi, numirė iš bado... Nežinomi Viešpaties keliai!

Taigi aš buvau Čenstakavoje, deja, nemačiau grožybių, nenusilenkiau vietinei šventenybei – stebuklingam Dievo Motinos paveikslui. Mano atmintyje liko tik purvinas rūsys žemais skliautais ir du kapeliai namo kieme.

XVI NOVELĖ
Gvardijos kapitonas Cikalas, arba sovietų ir vokiečių meilė

Gvardijos kapitonas Cikalas jau nejaunas, maždaug keturiasdešimt devynerių metų. Turėjo nemažą gyvenimo patirtį: Ukrainoje ketvirtajame dešimtmetyje dalyvavo išbuožinime, ilgai pirmininkavo kolūkyje ir tiesiai iš ten 1942 metais pateko į mėsmalę prie Miasnoj Boro. Apsupta 2-oji smogiamoji armija žuvo. Žmonės krito po skeveldrų ir kulkų lietumi kaip musės, mirė iš bado. Numirėliais grindė pelkes, iš jų darė priedangas, ilsėjosi sėdėdami ant žuvusiųjų kūnų.

Kai pavykdavo prasiveržti pas savus iš apsupties, sužeistuosius išveždavo siauruku, o kad pabėgių trūko, dažnai vietoj jų pakišdavo sušalusius numirėlius. Guli ivanas, į pakaušį jam įkalta bėgvinė, viršuje bėgiai, o bėgiais šokinėdama rieda vagonetė, stumiama beveik išdvėsusių apsuptųjų... Vienu žodžiu, Cikalas, tada dar lei-

tenantas, karo ugnyje prisikentė iki soties! Jis buvo vienas iš nedaugelio prasiveržusių keturiasdešimt antraisiais gegužę ar birželį iš apsupties.

Vos judančius apsuptuosius išmaudė duše specialioje palatoje, sudegino jų utėlėtus skarmalus, per porą savaičių atšėrė sanitariniame batalione ir vėl išskirstė į dalinius. Cikalas pateko pas mus. Atrodė jis baisiai. Juodas, saulėje įdegęs, raibas dėl vaikystėje persirgtų raupų veidas, išsikišę mongoliški skruostikauliai. Didžiulės laukinės akys abipus kreivos nosies. Išpuvę dantys, kyšantys iš plačios burnos – siaubinga baidyklė, baisesnė už pačią mirtį. Tiesa, jis toks ir liko, net ir tada, kai „atsiganė" gaudamas užnugaryje tiršto maisto. Iš gailesčio ir atsižvelgę į amžių jo vėl nepasiuntė į priešakines, o paskyrė pulko sanitarinės dalies ūkvedžiu. Jo žinioje buvo visi produktai. Susipažinome ties Medvedžio kaimu. Ką tik užmigęs lengvai sužeistųjų palapinėje po sužeidimo buvau pažadintas aštraus girgždančio balso. Tai buvo Cikalas, vedantis politinį pašnekesį su kareiviais. Iš pradžių man pasirodė, kad susapnavau baisų sapną, toks atstumiantis atrodė gvardijos kapitono raibas snukis. Nauji balti puskailiniai tik dar labiau pabrėžė jo išsigimimą. Kapitonas, atsisukęs į tįsantį ant gultų jaunuolį, šniaukrojo:

– Na, ir apie ką tu suki galvą? Apie šeimą galvoji? Laiškų negauni?

– Negaunu, galvoju, – žiūrėdamas liūdnomis akimis į kapitoną, atsakė jaunuolis.

– Nu va, nuo to anos ir įsiveisia. Nuo minčių! – patenkintas atsakė Cikalas.

– Kas prasideda? – susidomėję paklausėme mes.

– Utėlės, – ir kapitonas perskaitė ilgą paskaitą apie priežastis, dėl kurių atsiranda utėlių, bei apie tai, kaip nereikia liūdėti ir pulti į neviltį sunkiomis akimirkomis.

Į mane Cikalas žvelgė nepasitikėdamas, aš jutau jo „klasinę neapykantą" ir to padarinys buvo mano pirmalaikis išvykimas į frontą su dar neužgijusia žaizda.

Po kito sužeidimo man teko ilgai tarnauti šalia gvardijos kapitono ir tarp mūsų nuolat vyko nedideli kivirčai arba tvyrojo atsargios ginkluotos paliaubos. Kartą, keturiasdešimt ketvirtųjų rugpjūtį, kai stovėjome gilaus užnugario miške ir mėgavomės ramybe, staiga visai netoliese pradėjo pleškinti sunkioji dviejų pabūklų vokiečių baterija. Pasirodo, po greito mūsų puolimo vokiečiai liko užnugaryje, o dabar staiga (na, ir idiotai!) nusprendė pradėti kariauti. Šaudė jie į kelią ir tiesiog kur pakliuvo.

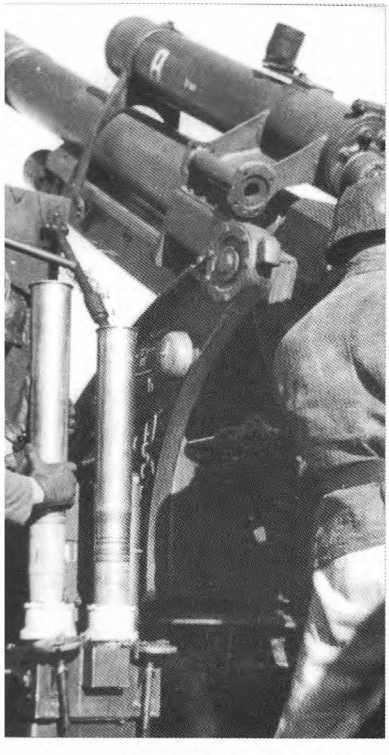

Vokiečių 8,8 cm zenitinio pabūklo tarnyba

Dvi dešimtys lengvai sužeistųjų ir mes su Cikalu pasiėmėm šautuvus bei automatus ir nulėkėm į vienkiemį, kur įstrigo vokiečiai. Jų patrankos stovėjo kieme tarp sandėliukų, karvidės ir namo su raudonomis čerpėmis. Įlindęs į duobę, Cikalas liepė mums atakuoti fricus, bet sužeistieji nebuvo naujokai ir kvailiai. Niekas nelindo po kulkomis. Nors ir kaip kapitonas karščiavosi, į jo žodžius niekas nereagavo. Iš pradžių reikėjo apsidairyti, kas čia vyksta.

Sovietų kariai žygiuoja pro apgriautą „Deutsches Bank" (Vokiečių bankas). 1945 m. Vokietija.

Išnaršėme mišką aplinkui vienkiemį ir duobėje radome nedidelę 45 mm patrankėlę „Sudie, Tėvyne!" Jai buvo nutrauktas ratas, bet šaudančioji dalis tvarkinga. Aplinkui riogsojo kelios dėžės su sviediniais. Štai ir klausimo sprendimas! Niekšus reikia išgąsdinti. Mes kaip galėjome įtvirtinome patranką, aš nusitaikiau į vienkiemį ir bac, babac! Gražumėlis! Vienkiemio stogas sprogo tarsi burbulas. Čerpės išsipūtė ir efektingai išsilakstė į visas puses. Atsivėrė perdanga. Dar keletas, ir virš vienkiemio iškilo baltas skuduras. Vokiečiai neparodė jokio didvyriškumo ir nepanoro žūti mūšyje, kaip liepė jiems statutas. Pasidavė dvylika žmonių, vadovaujamų stambaus, rudaplaukio, seniai nesiskutusio feldfebelio. Jis išrikiavo savo kariauną ir sukomandavo „Ramiai!", taukštelėjo kulnais ir šauniai kapitonui Cikalui vokiškai raportavo, koks padalinys pasiduoda, pasakė savo vardą ir laipsnį.

– Na, gerai, gerai, – pasakė Cikalas.

Belaisvius pavalgydino ir nusiuntė į užnugarį. O kapitonas mūsų neklusnumo ir priešinimosi nepamiršo...

Kitą kartą konfliktavome dėl vieno Rytų Prūsijos miesto banko seifo. Cikalas labai norėjo jį išlaužti, o aš tikinau, kad tai ne mūsų misija. Kol ginčijomės, artileristai susprogdino plienines seifo duris ir pagrobė ten esantį auksą. Paskui jau Vokietijoje Cikalas pas mane ieškojo degtinės, iškniausė visą kambarį, net suplėšė čiužinius, deja, nieko nerado. Degtinės iš tikro buvo, bet ją aš laikiau pianine. Cikalui anks-

čiau niekada neteko prisiliesti prie šio daikto ir jis nežinojo, kad galima atidaryti ne tik instrumento viršų, bet ir apačią. Vienu žodžiu, mes nelabai sutarėme ir nejutome vienas kitam malonių jausmų.

Tarp Cikalo valdinių buvo du mano seni pažįstami – Ziminas ir Zabijakinas. Pirmą kartą susitikome prie Stremutkos siaubingoje maišalynėje. Atvyko naujas pastiprinimas – pagyvenę žmonės iš stepių – ir tiesiai į pragarą. Beveik visi netrukus žuvo. Ziminas ir Zabijakinas, kuriems buvo apie penkiasdešimt metų, sugebėjo išgyventi. Man buvo gaila senių, ir stengiausi, kiek įmanoma, jiems padėti. Tomis sąlygomis paprastas geras žodis labai daug reiškė. Paskui Ziminą ir Zabijakiną perkėlė į užnugarį, ir jie saugojo maisto sandėlį sanitarinėje kuopoje, pasikeisdami, beje, iš eilės kiekvieną naktį iki pat karo pabaigos. O dieną patarnaudavo kapitonui Cikalui. Mano pasirodymą sanitarinėje kuopoje seniokai sutiko džiaugsmingai, vos neapsiašarojo. Maitino mane kuo tik galėjo, girdė mėlynu, siaubingai dvokiančiu denatūratu, kurio atsargų turėjo visą kanistrą. Ūkiški vyručiai buvo. Užnugaryje jie apsiprato, tapo žvalesni. Kartą, įeidamas į žeminę, pamačiau taikią sceną: Zabijakinas, sėdėdamas prie krosnies, degino gvardijos ženkliuką įkaitinta vinimi – ten buvo apsigyvenusios utėlės ir pritilusiems kareiviams įdomiai pasakojo ilgą detektyvą Šerloko Holmso motyvais ir jo rusiškojo kolegos seklio Putilino nuotykius. Kartais Zabijakino pasakojimuose skambėdavo klasikinių motyvų. Pavyzdžiui štai toks.

– Kartą viena gražuolė boba ištekėjo, suprantama, už generolo. Nors jis buvo nejaunas, o, be to, dar ir negras. Bet, pats supranti, padėtis, atlyginimas, šlovė... Pagyveno su generolu, o paskui sugulė su leitenantu, generolas sužinojo! Kažkokią ten skarelę rado... Negras buvo stambus, piktas, ėmė ir uždusino jauną žmoną, be to, dar peiliu subadė: milicija suskaičiavo trisdešimt dvi žaizdas! O jaunoji žmona, pasirodo, su leitenantu nė nesugulė: viską sugalvojo kapitonas, kuris norėjo padaryti karjerą. Generolas, sužinojęs tai, atrodo, išėjo iš proto, pradėjo šaukti, akys išsprogo, putos iš burnos pradėjo dribti. Pačiupo durklą – ir sau į pilvą: Vienas! Du! Trys! Vienas! Ir siela išlėkė lauk. Štai, brolyčiai, kokia istorija!

Dar įdomesni Zabijakino pasakojimai buvo apie pilietinį karą, kurio metu jis tarnavo Budiono kariuomenės gurguolėje. Nuo to meto išsaugojo ilgus ūsus ir meilę arkliams. Jis prisiminė, kaip tada gera buvo gyventi, kokios dešros, sūriai ir vynas atitekdavo jiems miestų, atimtų iš baltųjų, parduotuvėse. Jis papasakojo didžiausią to meto savo svajonę – paimti kunigaikštienę arba grafienę... Anksčiau ši svajonė buvo neįgyvendinama, bet, kaip man pasakojo Zabijakinas, savo svajonę rado Rytų Prūsijoje. Kartą šalia mūsų dalinio keliu ėjo pabėgėlė senutė. Kareiviai pranešė išgėrusiam Zabijakinui. „Žiūrėk greičiau! Štai eina vokiečių grafienė!“ Zabijakinas viską priėmė už gryną pinigą, pasivijo senutę, sutvarkė ją kelkraštyje, taip pasiekęs savo gyvenimo tikslą ir palikęs pėdsaką šiame pasaulyje.

Atakuoja vokiečių naikintuvas „Messerschmitt" BF-109.

Apskritai jis buvo neabejingas dailiajai lyčiai. Kartą užbėgęs į virtuvę, ten sutikau visiškai girtutėlį Zabijakiną, pietums skutantį bulves drauge su tam tikslui mobilizuota vokiete. Tai buvo apie keturiasdešimt penkerių metų, elegantiškai apsivilkusi, gražia šukuosena, sėdinti tiesiai tarsi viešame renginyje dama. Zabijakinas, paraudusia nuo denatūrato fizionomija, degančiomis akimis ir į šalis kyšančiais ūsais lindo prie jos pagal savo supratimą ir galimybes, na, kaip savo namų gyvulių garde: čiumpi už minkštos vietos, o ji susižavėjusi žviegia... Vokietės akyse atsispindėjo siaubas, o rankos drebėjo. Aš užblioviau ant Zabijakino ir vokietei liepiau eiti namo. Zabijakinas labai įsižeidė, nes laikė mane savo draugu. Man išėjus, tikriausiai jis vėl atsivedė tą padėjėją į virtuvę.

Ziminas turėjo kitų gebėjimų. Jis buvo labai ūkiškas žmogus. Būtent jis išmokė mane iš avilių kopinėti medų. Tam reikėjo ant veido užsidėti dujokaukę, kaklą apsivynioti autu, o ant rankų apsimauti pirštines. Mes net įlindome į vieną avilį, tačiau staiga atlėkė „meseršmitas", paleido papliūpą į šalimais besidriekiantį kelią. Kritome nosim į žemę, o bitės mus gerokai sugėlė. Kitą kartą medaus medžioklė pavyko geriau. Tai nutiko naktį, aviliai stovėjo slėniau, bitės miegojo ir mes prisirinkom po pilną katiliuką kvepiančio tiršto medaus. Išeidami iš slėnio, kitame jo pakraštyje pamatėme stovinčius žmones, tai buvo vokiečiai. Jie taip pat ėjo medaus ir mandagiai laukė, kol mes išeisim. Naktį viršininkai miegojo, ir kareiviai, kuriems velniškai nusibodo žudynės, sudarė improvizuotą taiką. Ryte vėl plėšėme vieni kitiems gerkles ir daužėme kaukoles. Štai kaip būna!

Dėl savo ūkiškumo Ziminas kartais patekdavo į sudėtingas situacijas. Vienoje stotyje mūsiškiai užėmė namą, kurio betonuotame rūsyje riogsojo cisterna spirito. Lipti ant jos viršaus iki liuko pasisemti visi tingėjo, todėl paleido papliūpą iš au-

Vokiečių moterims pasirinkimas buvo nedidelis...

tomato ir spiritas srovelėmis pradėjo tekėti ant grindų. Aš atėjau į rūsį tuo metu, kai ant betonuotų grindų jo buvo jau iki kelių. Spirito garų persotintas oras suko galvas. Vietomis skystyje plūduriavo vatinės kelnės ir ausinės kepurės. Mėgėjai išgerti tiesiog užspringo. Viduryje su katiliuku rankose braidė apkvaitęs Ziminas, daužydamasis į sienas ir niekaip nerasdamas durų. Nedaug trūko, kad ir jis būtų užspringęs, nukritęs į balą. Pats svaigdamas ir dusdamas vos spėjau ištraukti jį į lauką. Taigi padėtis buvo pavojinga. Juk užteko vienos kibirkštėlės, kad viskas būtų išlėkę velniop, o trokštančiųjų su katiliukais rinkosi vis daugiau ir daugiau. Tarsi koks belaidis telegrafas ar telepatijos impulsas pranešė visiems apie aptiktą spiritą. Slavai, tarsi musės prie mėsos, skrido iš visų pusių. Teko su automatais rankose ginti pavojingą vietą, kol viršininkai aplink lemtingą namą pastatė karių grandinę.

Cikalo valdiniai Zabijakinas ir Ziminas tapo vieno romano, vykusio vokiečių kaime, netikėtais dalyviais. Buvo paskutinis karo pavasaris. Džiugino saulė. Ore skraidė amūrai, deja, ne su lankais, o su kulkosvaidžiais, kaip ir tiko karo metui: miriadai jų strėlių žeidė kareivių širdis. Kareiviai meilinosi vokietėms, o jos į užkariautojų dėmesį atsakydavo daugiau negu palankiai: jų vyrų nebuvo jau kelerius metus. Tarp vokiečių išsiskyrė karališko storumo rudaplaukė gražuolė Elzė. Jos grožybės einant judėjo ir suposi tarsi želė. Duobutės skruostuose nedingdavo nuo veido dėl nuolatinės šypsenos. Mes, žvelgdami į ją išplėtę akis ir išsižioję, vos nenusisukome sprandų. Nuostaba ir šokas užvaldydavo mus ilgam.

Pasirodo, visa, kas žmogiška, buvo nesvetima gvardijos kapitonui Cikalui. Amūro strėlė pataikė ir jam. Jis smarkiai sulyso, išbalo ir pradėjo mąstyti. Ko jau ko, bet anksčiau jame niekada to nebuvome matę. Beje, Cikalas buvo dalykiškas, atkaklus ir visai nedrovus. Pasikonsultavęs su mokančiu vokiečių kalbą, jis atakavo Elzę:

– Ich, rodydamas pirštu į save, bitte tave, pirštu parodė į Elzę, duosiu dieser Tier – karvę (parodė į mūsų bandos karvutę, duodančią pieno mūsų sužeistiesiems). Tada lieben du zusammen.

– Cha, cha! – prunkštelėjo Elzė, padarė svaiginamą posūkį, galima pasakyti suvizgino užpakaliu, ir pabėgo.

Cikalas buvo didis psichologas. Jis puikiai suvokė vokiečių charakterį, vokiečių praktiškumą ir dalykiškumą. Jis suprato, kokį mygtuką reikia spausti. Elzei buvo daugiau kaip trisdešimt, ji puikiai suprato gyvenimo esmę ir padarė sveiko proto padiktuotą sprendimą: savaime suprantama, kapitono snukis raibas, tačiau ūkyje karvė – svarbus dalykas! Tokį sandorį įvertins net grįžęs Vilis. Taip nusprendusi Elzė savo pareigas atliko vokiškai sąžiningai. Cikalas pradėjo gyventi laimingą sutuoktinio gyvenimą. Jo kambarys spindėjo švara, rytais Elzė ant palangių sukraudavo pūkines pagalves, valė ir tvarkė kapitono milinę, lygino jo galifė, ruošė valgį. Cikalas visas švytėjo. Jis kvietėsi svečius, sodino juos prie stalo, padengto iškrakmolyta staltiese. Įeidavo Elzė su garuojančios sriubos dubeniu. Tai būdavo ukrainietiški barščiai, kuriuos savo draugę virti išmokė pats kapitonas. Elzė juokdamasi ir pasistiebdama, dėl ko jos visu kūnu, nuo pečių ir žemiau dar išraiškingiau nubėgdavo nepakartojami judesiai, deklamavo kapitono eilėraštukus: „Zup iz kriup, zup iz kriup mit zyben zaliup!“ Cikalo akys spindėjo laime, jis žvengė tarsi eržilas, net spintos stiklai virpėjo. Svečiai neapsakomai žavėjosi jo sąmojingumu. Gvardijos kapitono medaus mėnuo truko gal dešimt dienų, paskui gavome nurodymą vykti į kitą miestą. Sėsdamas į mašiną, Cikalas šiepdamasis nurodė, kad Ziminas ir Zabijakinas išvestų iš Elzės kiemo karvę ir atvarytų prie mūsų bandos... Taip pasibaigė sovietų ir vokiečių meilė. Beje, kaip sakoma, šiame pasaulyje teisingumas vis dėlto egzistuoja: labai greitai gvardijos kapitonas Cikalas pateko į mūsų ligoninės venerinių ligų skyrių.

XVII NOVELĖ
Kodėl šaudė majoras G.?

Karas visada labai purvinas darbas.
Tėvas Sergejus Bulgakovas

Šiuose užrašuose stengiausi kiek įmanoma tiksliau atgaminti veikiančiųjų asmenų pavardes ir pateikti kuo tikslesnius faktus. Tačiau tiksliai pasakyti majoro G. visą vardą negaliu: jis dar gyvas, laimingai gyvena, o dėl to, kas jam nutiko, man anaiptol ne viskas aišku.

Tai buvo Rytų Prūsijoje 1944 metų vasarį, Alenšteino mieste. Mes ką tik žaibišku žygiu perlėkėme visą Lenkiją nuo Varšuvos iki šiaurinių sienų. Armiją vežė sunkiais amerikiečių firmos „Studabeker“ sunkvežimiais. Tai buvo puikiai organizuotas automobilių konvejeris. Automobiliai dieną ir naktį zujo priekin ir atgal. Prisimenu,

Raudonosios armijos kariai ant pagal lendlizą iš JAV tiekiamo sunkvežimio „Studabecker US6.U3". Tuo metu tai buvo geriausia sovietų transporto priemonė.

sėdėjau ant didelių ryšulių su turtu, pūtė stiprus vėjas, snigo. Važiuojant per duobes, smarkiai kratė, tad kabinausi už dėžių ir stengiausi rankomis neprisiliesti prie neštuvų, kurie stora virve buvo stipriai pririšti virš mantos, o ant jų gulėjo savižudžio kūnas. Kareivis nusišovė prieš dvi dienas, vyko tyrimas ir kūnas saugotas skrodimui, kurio nespėta atlikti mūsų senojoje dislokacijos vietoje.

Lenkija buvo išgrobstyta, sugriauta ir prislėgta vokiečių okupacijos. Varšuva iš tikro atrodė tik krūva griuvėsių, kurių rūsiai buvo užversti žuvusių lenkų kūnais. Kapai visur – gatvėse, skveruose. Lenkijos kaimai atrodė baisiai.

– Nic nie ma! – kartojo išsigandę gyventojai.

– Nic nie ma! Sviestą, kiaušinius, mėsą – všystko german zabral! – kartojo jie...

– Kur čia pas jus tualetas? – paklausė vienas kareivis.

– Nic nie ma, všystko german zabral...

Rytų Prūsija stebino turtingumu, gyvenimu pertekliuje ir tvarka. Tvarkingi vienkiemiai su žemės ūkio mašinomis, viskas elektrifikuota, turtingi bauerių namai, kuriuose būtinai stovėjo pianinas ir puikūs baldai, o šalia – sandėliukai su narveliais ir gultais darbininkams iš Rytų. Kiaulidėse ir karvidėse pilna nupenėtų gyvulių. Taip, čia tai jau pagyventa ... Ir miestai turtingi, švarūs, pritatyta puikios kokybės namų. Alenšteine radome daugybę šlamšto ir maisto produktų, išvežtų iš SSRS ir padėtų į sandėlius atsargai. Kitame sandėlyje sukrauti konservai iš Olandijos, Belgijos ir Prancūzijos. Tiesa, jie šiek tiek apdegė per gaisrą, tačiau valgyti buvo galima. Kareiviai įsigudrino maukti spiritą užsigerdami sutirštinta grietinėle... Prisimenu, viename tuščiame name ant palangės gulėjo pusantros dešimties kaizerio kalyklos auksinių monetų. Ilgą laiką jų niekas neėmė; kareiviai nesitikėjo išgyventi iki karo pabaigos ir nenorėjo tampyti nereikalingo svorio.

Daugelyje namų rasdavome įvairiausių kariškų regalijų: ordinų, mundurų, esesininkų durklų su užrašu: „kraujas ir garbė", antpečių, akselbantų ir kitų niekučių.

Vokiečių pabėgėliai prie traukinio, kuriuo tikisi pasiekti Vokietiją. 1944 m.

Iš tikro Rytų Prūsija buvo militarizmo lizdas. Tačiau kariškiai, fašistų aktyvistai ir kiti viršininkai spėjo pabėgti. Iš esmės liko tik paprasti gyventojai – moterys, senukai, vaikai. Jiems teko srėbti pralaimėjimo padarinius. Labai greitai juos pradėjo rikiuoti į kolonas ir varyti į geležinkelio stotis, iš kurių, kaip kalbėta, turėjo vežti į Sibirą.

Mūsų name viršuje, mansardoje gyveno kokių trisdešimt penkerių metų moteris su dviem vaikais. Jos vyras žuvo fronte, pabėgti buvo pernelyg sunku – su dviem kūdikiais toli nenubėgsi, ir ji liko. Kareiviai sužinojo, kad tai puiki siuvėja, tad nešė medžiagos ir vertė ją siūti galifė. Daugelis norėjo atrodyti madingai, be to, ir kelnės per žiemą gana smarkiai apsitrynė. Nuo ryto iki vakaro vokietė darbavosi mašina. Už tai ji gaudavo pietus, duonos, kartais cukraus. Naktį daugelis kareivių lipo į mansardą pasimylėti. Vokietė bijojo atsakyti, dirbo iki paryčių nesudėdama bluosto... Kur dingsi? Prie mansardos durų visada stovėjo eilė, kurios išvaikyti nebuvo jokių galimybių.

Tuo metu mūsų sanitarinėje kuopoje jau užsigydžiau žaizdą. Kartą su nauja partija sužeistųjų čia atvyko majoras G. Aš pažinojau jį labai seniai ir laikiau vienu iš nedaugelio mūsų tragedijos, vadinamos „karu“, teigiamų herojų. Majoras buvo simpatiškas, puikiai išsilavinęs, bent jau savo srityje, labai išsimokslinęs artileristas. Pasižymėjo didele drąsa. Man pasakojo apie jo ryžtingus žygius į vokiečių užnugarį, kai 1942 metų rugpjūtį 2-oji smogiamoji armija pateko į apsuptį ties Siniavinu. Vienu žodžiu, pavyzdingas karininkas. Tarnavau drauge su juo keletą mėnesių ir pradėjau labai gerbti savo vadą. Dabar vėl susitikome. Vokiečių skeveldra majorui G. iš peties raumenų išplėšė nemažą gabalą mėsos. Žaizda buvo didžiulė, bet nepavojinga, visai nepakenkė mūsų majoro sveikatai. Jis kaip visada buvo stotingas, raudonskruostis, mylintis gyvenimą, žvalus ir nesivartė ligoninės lovoje, o dienas leido vaikščiodamas po miestą ir viskuo domėjosi.

Šis keistas ir baisus atsitikimas įvyko kartą vėlai vakare. Sėdėjau savo kambaryje ir staiga išgirdau viršuje, mansardoje, pistoleto šūvius. Įtaręs negera, užbėgau į viršų laiptais, atlapojau duris ir išvydau siaubingą sceną. Majoras G. stovėjo su rūkstančiu pistoletu rankose, o priešais jį sėdėjo vokietė, vienoje rankoje laikydama mirusį kūdikį, o kita užspaudusi žaizdą. Patalai, pagalvės, vaikiški vystyklai – viskas buvo kraujyje. Kulka perskrodė kūdikio galvą ir įstrigo motinos krūtinėje. Majoras G.

Rytų Prūsijos miestas Neidenburgas. 1936 m.

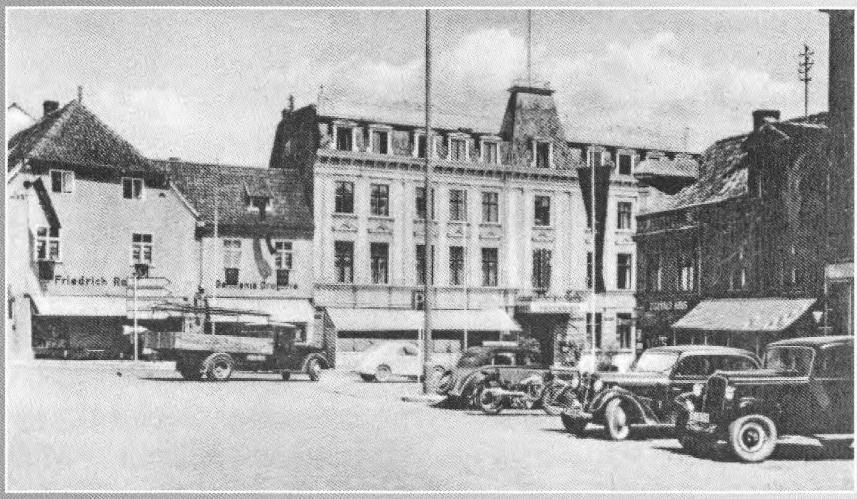

Rastenburgo miesto centrinė aikštė. Rytų Prūsija. 1940 m.

Pilkopėnai (Pillkoppen). Rytų Prūsija.

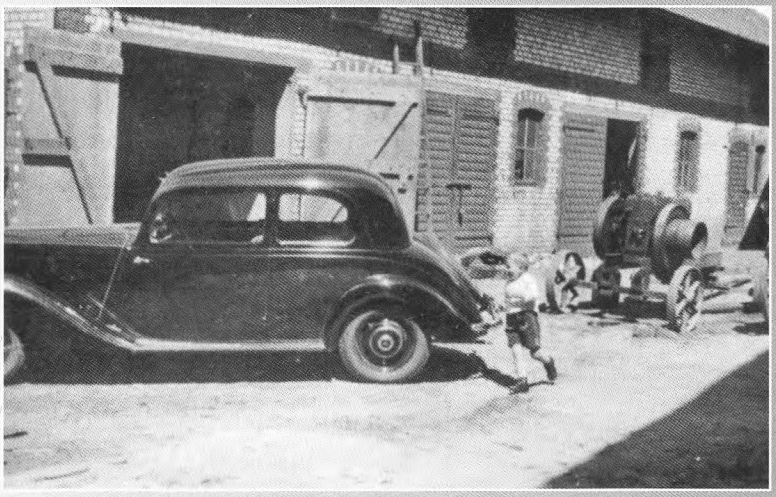

Kukernezė (kaukiemis, dabar Jasnojė), Rytų Prūsija. 1940-1944 m.

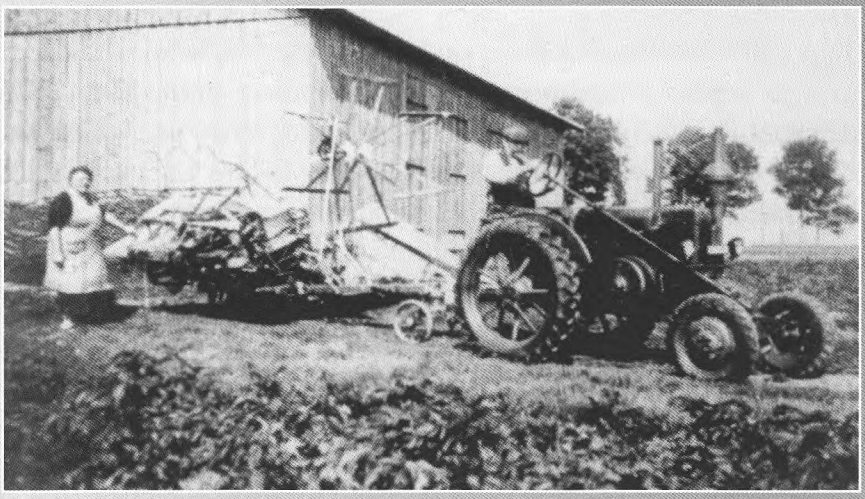

Rytų Prūsijos ūkininkas prie savo technikos. Govartenas (Gowarten). 1938 m.

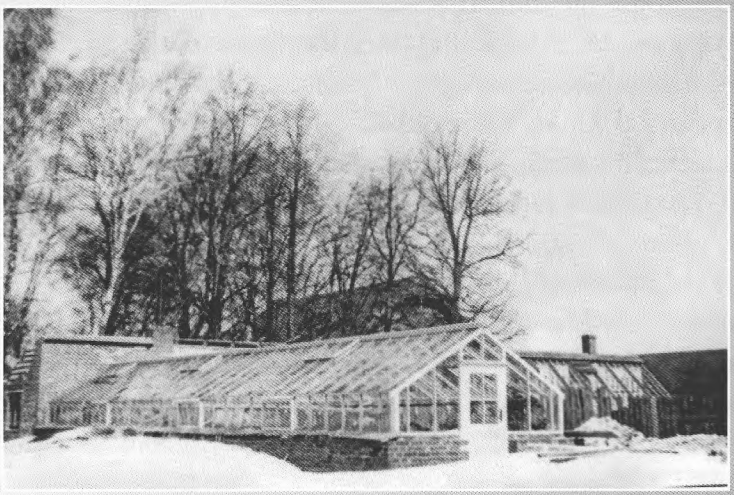

Geldapės (Goldap) apskritis. Sodyba ir šiltnamis. Rytų Prūsija. 1940 m.

buvo visiškai ramus, nejudrus ir absoliučiai blaivus. Užtat šalia stovintis leitenantas visas rangėsi ir šnypštė:

– Na, užmušk! Užmušk ją!

Tas leitenantas buvo visiškai girtas – papilkėjęs veidas, mėlynos lūpos, ašarojančios akys, išdribusios seilės. Taip girtėja paskutinės alkoholizmo stadijos alkoholikai. (Prieš keletą dienų tokį mačiau metro. Jis sėdėjo, mykė, o po juo buvo bala, plona srovele tekanti per visą vagoną, kokius penkiolika metrų... Priešais sėdėjo išsidažiusios mergaičiukės su džinsais ir svarstė: kiek žmogus gali turėti skysčių?). Leitenantas buvo visiškai girtas, tačiau, kaip supratau, vis tiek darė savo darbą: kiršino majorą. Kodėl? Aš nežinojau. Gal jis turėjo tikslą surengti provokaciją ir sukurpti bylą. Juk buvo iš „Smeršo"! O šios organizacijos keliai ir metodai visada neaiškūs... Kaip ten bebūtų, majoras G. vis dar laikė pistoletą rankoje. Nieko nesupratęs ir nieko nepagalvojęs, visai netikėtai sau trenkiau majorui per ausį. Tikriausiai man pasirodė, kad jis laikinai prarado protą ir mano smūgis turėjo jį grąžinti į tikrovę. Taip atsitikdavo priešakinėse, kai jauni kareiviai iš baimės paklaikdavo pirmajame mūšyje: stiprus smūgis per ausį jiems grąžindavo protą. Kartą trinktelėjau jaunam leitenantui, pridėjusiam į kelnes atakos metu, vėliau jis už tai buvo man dėkingas. Bet čia ne priešakinės ir viskas išėjo kitaip. Majoras G. ramiai įsidėjo pistoletą į dėklą, o leitenantas pradėjo rėkti: „A-a-a! Smogei karininkui!" – jis rėkė patenkintas ir džiaugsmingai, tarsi tik to ir būtų laukęs. Supratau, kad patekau į bjaurią istoriją. Smogti karininkui – neįtikėtinas atvejis. Niekam nerūpės, kad tai padariau iš geriausių paskatų.

1941–1942 metais mane be ceremonijų būtų pastatę prie sienos. Dabar blogiausiu atveju galėjau tikėtis bausmės kuopos. Reikia pasakyti, kad per Antrąjį pasaulinį karą mūsų kariuomenėje savižudžių nebuvo. Na, bent jau aš nieko panašu nemačiau ir negirdėjau. Kareivį galėjo sušaudyti už bailumą, už priešgyniavimą, tačiau smogti – ne, ne! Pamėgink smogti – per pirmą ataką gausi kulką į pakaušį! Tačiau, svarbiausia, būtinybė dalytis pavojais, drauge eiti į mirtį išugdydavo pagarbą vienas kitam ir niekada niekas nesimušė. Be to, savaime suprantama, nebuvo atvejo, kai kareivis pakeldavo ranką prieš karininką. Kitas reikalas, aukštesnioji vadovybė: jie turėjo savo etiketą, tačiau tai mums nerūpėjo. Kartą mačiau, kaip girtas generolas, tankistų vadas, storu šakotu pagaliu tvatino savo pulkininkus ir majorus. Vėliau jie patys viską išsiaiškino...

Kitas dramos aktas įvyko laiptų aikštelėje aukštu žemiau. Scena buvo nebyli, bet savo didybe priminė Šekspyro tragediją: du sanitarai iš viršaus lėtai nešė vaiko lavonėlį pasišviesdami rūkstančiais deglais. Pro atvertas operacinės duris buvo matyti gydytojas baltu chalatu, besirengiantis išimti kulką iš motinos krūtinės, o pro priešingas duris du automatininkai išvedė mane – be diržo, be antpečių, kad išsiųstų į areštinę.

Mane uždarė drėgname rūsyje ir ten išlaikė naktį ir dieną. Vakare kažkur vedė. Tardyti, – nusprendžiau. Tik kad nedaužytų! Tačiau man vėl nusišypsojo laimė. Viršininkas iš „Smeršo“ ilgai žiūrėjo į mane, o paskui pasakė:

– Eik, bet kitą kartą tokių kvailysčių nekrėsk. Ir patylėk, patylėk!

Man atidavė diržą, antpečius ir viskas tuo baigėsi. Paskui, jau sugretinęs aplinkybes, supratau, kad vyresnybė buvo nepatenkinta įvykiais. Leitenantas, ko gera, ėmėsi saviveiklos ir persistengė. Brendo skandalas. Majoras G. buvo pavyzdingas karininkas, aš buvau divizijos veteranas, be to, ką tik gavęs ordiną. Bylą nusprendė užraukti, tarsi nieko ir neįvyko.

Neištvėręs karo baisybių nusišovęs sovietų kareivis. Volchovo frontas. 1942 m.

Bet kas iš tikro atsitiko? Kodėl majoras G. šaudė? Jeigu tai būtų buvęs leitenantas, nebūčiau nustebęs. Leitenantui tokie veiksmai priklauso pagal pareigas ir pagal jo charakterį, tačiau majoras...

Tada aš jį smerkiau, o dabar, po daugelio metų, nesuprantu ir nieko negaliu sumąstyti. Galbūt majoras G. prisižiūrėjo vokiečių žiaurybių? Kaip ir mes visi, jis matė milžiniškus brolišku kapus su nužudytais rusų belaisviais, kuriuos mes radome Voronove. Jis matė mūsų vaikų, nukankintų ir sudegintų, lavonus. Jis tikriausiai puikiai žinojo, kad 1941–1942 metų vokiečių pergales nulėmė žiaurumas: jie be jokių ceremonijų žudė visus iš eilės, kariškius ir civilius, senus ir jaunus. Galbūt visa tai majorą padarė žiaurų ir jis nusprendė keršyti. Be to, mažasis vokietės sūnus po dvidešimt metų būtų tapęs kareiviu ir vėl ėjęs kariauti prieš mus... Galbūt majoras G. žinojo, kad žiaurumas nuo pat Biblijos laikų iki mūsų dienų – nepakeičiamas istorijos palydovas ir kad dažniausiai kenčia ne kaltas, bet nekaltas. Galbūt jis suprato, kad didieji žmonių giminės vedliai, norintys pakeisti žmoniją – Ivanas Rūstusis, Hitleris, Stalinas ir daugelis kitų, išlikdavo valdžioje tik žiaurumu, naikindami ir savus, ir svetimus, priešus ir sekėjus, nes tik taip galėjo įtvirtinti savo idėjas ir galią. Vargu ar majoras G. mąstė šia tema. Jis tiesiog šaudė. Ir iki šiol laužau galvą: kodėl? Daugiau jo niekada nemačiau, bet neseniai sužinojau, kad majoras, dabar jau

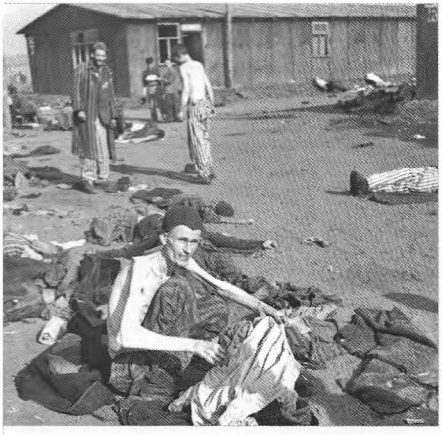

Trečiojo reicho koncentracijos stovyklos kaliniai prie gyvenamųjų barakų...

Už spygliuotosios vielos tvoros – vokiečių įkalinti žmonės.

pulkininkas, ilgą laiką dirbo įvairiuose štabuose, paskui skaitė paskaitas karo akademijoje, o dabar pensininkas. Nesiimu jo teisti, bet prisimenu su pasišlykštėjimu.

Nors ir labai baisi majoro G. istorija, greitai pasimetė mano atminties kertėse, nustumta daugybės naujų įvykių. Kare per vieną dieną būna tiek visokiausių įvykių, kokių taikos metu nesukaupsi ir per daugybę metų. Štai dar vienas tų dienų epizodas.

Kartą naktį mus prikėlė. Dar snausdami, raginami komandos, griebėme automatus ir granatas, susėdome ant tanko. Ir tik kai pradėjome veržliai lėkti priekin, galutinai atsibudome. Kaip paskui mums pasakojo, žvalgų būrys aptiko giliame vokiečių užnugaryje, apie keturiasdešimt kilometrų nuo mūsų, vokiečių koncentracijos stovyklą, kurioje buvo laikomi keletas šimtų gyvų žydų. Sprendžiant iš ten aidinčių šūvių, vyko suimtųjų žudynės. Žvalgai per radiją pranešė lagerio koordinates, ir vadovybė pasiuntė ten mus – du tankus su kareiviais ant šarvų gelbėti žūstančiųjų.

Kadangi vyko puolimas ir tvirtos vokiečių gynybos nebuvo, tankai veržliai šoko į priekį ir labai greitai, apdrėbti purvinu sniegu iš po vikšrų, atlėkėme į tikslą. Tankistai iš patrankų ir kulkosvaidžių sušaudė vokiečių ugnies taškus bokšteliuose, paskui vienas tankas nesustodamas pralaužė vartus ir mes įvažiavome į stovyklos teritoriją. Po trumpo, bet įnirtingo susišaudymo mes sargybinius esesininkus pasiuntėme į pragarą.

Kas vyko vėliau, prastai atsimenu, nes buvau apsvaigintas granatos, kurią į mane metė stambus fricas. Ji suplėšė mano puskailinius ir šiek tiek sužeidė. Vis dėlto atmintyje išliko aikštės priešais barakus, nuklotos sušaudytų žydų lavonais, vaizdas. Barakuose radome keletą šimtų išlikusiųjų. Ten sėdėjo vien oda aptempti skeletai. Jie žiūrėjo į mane didelėmis tamsiomis akimis, kuriose atspindėjo ne baimė, o siaubas, neišvengiamybė bei mirtis. Šių žvilgsnių aš nepajėgiau pamiršti visą gyvenimą.

XVIII NOVELĖ
Petka Šabašnikovas

Petka Šabašnikovas buvo niekšas!

Ir ne kokia nors smulki padugnė, o stambus niekdarys, kuris negalėjo gyventi, nedarydamas savo artimui niekšybių. Pasipiktinęs stebėjau jį iš šono, kol, likimui lėmus, mūsų keliai susitiko.

Kartą trumpam apsistojome turtingame vokiečių mieste ir Petka nieko nelaukdamas įlindo į šeimininko seifą. Išgirdęs vokietės šūksnius, išgražinau Petkai nosį ir išmečiau jį už pakarpos į gatvę. Visas virdamas iš pykčio ir šniaukrodamas pro kruvinus snarglius, jis prisiekė man žiauriai atkeršyti. Ir netrukus pradėjo tą savo planą vykdyti.

Kartą savo radijo stotyje visai atsitiktinai pastebėjau nedidelį gedimą, visišką smulkmeną, beveik nematomą. Toks gedimas kritiniu metu būtų smarkiai man pakenkęs, nes jo ieškoti tektų ne mažiau nei dvi valandas. Kaip tik tą vakarą vokiečiai pradėjo tankų ataką, artilerijos apšaudymo metu buvo nutrauktas telefono ryšys ir jeigu būtų neveikusi mano racija, reikalai būtų baigęsi labai bjauriai. O manęs būtų laukęs vienas kelias – prie sienos! Neabejojau, kad savo niekingus nagus prikišo Petka.

Jis buvo neblogas psichologas, žinojo, kaip mane skaudžiai nubausti, jo smūgiai buvo tikslūs, be to, tai darė pačiu netikėčiausiu būdu. Kartą budėjau diviziono štabe prie telefono, o Petka tą patį darė stebėjimo punkte, kuris buvo nedideliame valstiečio vienkiemyje tarp mūsų ir vokiečių apkasų. Buvo ramu, abi kariuomenės miegojo ir tik sargybiniai retkarčiais pašaudydavo iš šautuvų bei kulkosvaidžių ar paleisdavo šviečiamąsias raketas.

Mūsų žvalgai stebėjimo punkte, pasinaudoję ramybe, pradėjo linksmintis. Jie uždarė šeimininką ir šeimininkę į kamarą, o paskui pradėjo visu būriu, iš eilės „tvarkyti“ mažametes šeimininkų dukteris. Petka, žinodamas, kad neapkenčiu net pasakojimų apie tokius dalykus, man telefonu transliavo vargšių mergaičių dejones ir klyksmus, taip pat smulkiai komentavo, kas vyksta. Sodrus jo pasakojimas priminė futbolo reportažą. Jis žinojo, kad aš neturiu teisės numesti ragelio, žinojo, kad aš neisiu pas viršininkus, nes viršininkai miega, o, beje, jų nenustebinsi tokiais įvykiais – įprastas dalykas! Taigi jis, linksmindamas savo niekingą sieliūkštę, tyčiojosi iš manęs gana ilgai. Vėliau laukė, kol pulsiu keiktis ar muštis, tačiau aš tylėjau ir mano tylėjimas supykdė ir išvedė Petką iš kantrybės.

Praėjo dvi savaitės. Įkūrėme stebėjimo postą nedideliame dviejų aukštų plytiniame name, stovinčiame nuošaliau kažkurio vokiečių miesto pakraštyje. Už šimto metrų priešais buvo pirmasis mūsų apkasas, o dar toliau – vokiečių. Stebėti jį iš antrojo

namo aukšto lango buvo labai patogu... Vokiečių ataka prasidėjo netikėtai. Čia esantys mūsų pėstininkai, kurių buvo nedaug, pradėjo bėgti norėdami pasislėpti antrajame apkase už mūsų namo. Šaudėme pro langą, norėdami jiems padėti, tačiau veltui. Likti mūsų name tapo pavojinga. Viršila rado šešis degtukus ir liepė traukti. Suprantama, aš ištraukiau trumpąjį.

Sovietų kariai miesto mūšyje. 1943 m.

– Pridenk! O mes paskui tau padėsim! – pažadėjo drąsieji artileristai ir dingo.

Minutę, dvi, tris aš šaudžiau pro langą. Baigėsi šoviniai. Mečiau granatas. Baigėsi ir jos. Vokiečių kulkos lėkė pro šalį ir daužė sieną už manęs. Gerai, kad ne į galvą! Nuo langų rėmų lakstė skiedros. Vokiečiai jau buvo netoli. Vienas iš jų, ko gera, vos už keturiasdešimt metrų nuo mūsų namelio, tupėdamas krūmuose, pradėjo į mano langą taikytis faustpatronu. Keistas pojūtis, kai į tave taikosi! Prisimenu, visą gyvenimą sapnavau sapną: vokiečiai puola, aš spaudžiu gaiduką, o šautuvas tyli. Karštligiškai ieškau šovinio iššautų tūtų krūvoje ir matau: į mane taikosi faustpatronu. Po šio sapno paprastai atsibusdavau išpiltas šalto prakaito. O tada, 1944-aisiais, žaibiškai kritau ant grindų į kampą. Faustpatronas pataikė į lango perdangą penkiolika centimetrų aukščiau lango. Kambarys prisipildė plytų dulkių. Beveik apkurtęs išgirdau kalbant vokiečius: fricai jau buvo pirmame aukšte ir kilo pas mane laiptais. Ką daryti? Pasislėpiau sieninėje spintoje. Staiga mano keliai pradėjo taip tirtėti iš baimės, kad nenulaikiau jų rankomis. Laimė, vokiečiai pradėjo šaudyti ir nieko spintose neieškojo, nors taip paprastai daro visų pasaulio kariuomenių kareiviai. Po penkiolikos minučių juos išvijo ir mano pulko draugai grįžo. Aš atsipirkau virpančiais keliais...

Greitai būrį išvedė į antruosius apkasus poilsio. Šiltoje žeminėje giliai įmigęs negirdėjau apšaudymo, mane prikėlė viršila:

– Kelkis, ten užpylė žeminę ir sutraiškė Petką. Jį iškasė ir nunešė laidoti. Liko jo popieriai ir laiškai. Pažiūrėk, o paskui tuos, kurių reikės, išsiųsim paštu.

Pradėjau tvarkyti popierių kaugę ir staiga netikėtai tarp jų radau tai, kas tiesiogiai buvo parašyta apie mane. Tai buvo skundas! Petka aprašė vakar dienos mūšį ir į atitinkamas instancijas siuntė jo detales. Pasirodo, pagal jo žodžius, aš stebėji-

Vokiečių karys taikosi šauti iš prieštankinio granatsvaidžio „Panzerfaust 30", kareivių vadinto mažybiniu „Grėtutės" (Gretchen) vardu.

mo poste likau savo valia, pasidaviau vokiečiams ir ilgą laiką kontaktavau su jais, matyt, gavau užduotį. Kitaip būtų mane išsivedę arba nužudę! Še tau! Gražiai suveikė! Nieko nepasakysi ir nepasiteisinsi! Be to, ir organizacija, kurioje tarnavo Petka, jokių pasiteisinimų nereikalauja. Tiesiog įvykdys planą ir įgrūs tau devynis gramus į kaktą!

Bet viršila, koks viršila?! Iki šiol nežinau, perskaitė jis Petkos popierius, ar atidavė man atsitiktinai. Tikriausiai perskaitė – juk jis pažinojo Petką ir jo „meninius" gebėjimus žinojo geriau nei aš.

Atrodo, viskas baigėsi laimingai. Bet Petka vis tiek mane pribaigė. Jis buvo jėga, sistema, neįveikiama siena. Jis buvo mane supančios aplinkos dalis ir būtent jis mane privertė galutinai suprasti, kuo pagrįstas mūsų gyvenimas.

XIX NOVELĖ
Erika, arba mano pralaimėjimas Antrajame pasauliniame kare

Šiandien besijuokiančios gėlės ryt mirs...
Šelis

Ankstyvą 1945 metų pavasarį mūsų kariuomenė priartėjo prie Dancigo. Čia vokiečiai rengėsi gintis ilgai ir atkakliai. Jie pastatė galingus įtvirtinimus, prie miesto priplaukė šarvuočiai, kurie iš jūros savo stambaus kalibro pabūklų ugnimi padarė mums daug žalos. Į mūšį siuntė visus, kuriuos tik galėjo. Man papasakojo apie vokiečių jūreivių būrio ataką, kuriai vadovavo gražuolis kapitonas. Jie ėjo tvirta rikiuote tarsi parade, elegantiškais juodais mundurais. Kapitonas su cigarete dantyse. Tačiau dabar ne 1941 metai, ir ivanus išgąsdinti buvo sunku: būrį užgriuvo „katiušos" salvė ir šlovingieji jūreiviai virto kruvinais draiskalais.

Sovietų maršalas K. Rokosovskis.

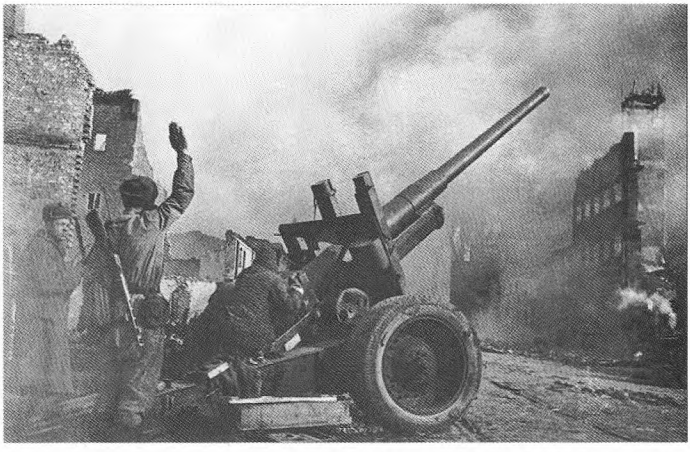

Raudonosios armijos artileristai mūšyje dėl Dancigo (Gdansko). 1945 m.

Ir vis dėlto vokiečių pasipriešinimas buvo toks stiprus, mūsų nuostoliai, kaip visada, buvo dideli ir miesto apsuptis užtruko. O vieną nuostabų rytą ant mūsų galvų ir, žinoma, ant Dancigo iš padangių pasipylė lapeliai. Juose, atrodo, buvo sakoma: „Aš, maršalas Rokosovskis, įsakau Dancigo miesto įgulai per dvidešimt keturias valandas sudėti ginklus. Priešingu atveju miestas bus šturmuojamas, o už taikių gyventojų aukas ir miesto sunaikinimą atsakinga taps vokiečių vadovybė...“ Lapelių tekstas buvo rusų ir vokiečių kalbomis. Jis aiškiai buvo skirtas abiem kariaujančiom pusėm. Rokosovskis veikė laikydamasis geriausių Suvorovo tradicijų:

– Štai, vaikinai, tvirtovė! Joje vynas ir moteriškės! Užimsite – tris dienas linksminsitės! O atsakys turkai!

Ir užėmė. Rokosovskis buvo romantikas. Žukovas – griežtas, žiaurus, dalykiškas žmogus, o šis – romantikas. Sako, labai simpatiškas, gali elgtis kaip su lygiu sau, mandagus žmogus, patinkantis damoms. Pažiūrėkite į portretą – labai malonus veidas.

Dancigą užėmė gana greitai, nors beveik visa armija atgulė prie jo sienų. Bet tai juk įprasta – viena orda mažiau, viena orda daugiau, koks skirtumas? Rusijoje žmonių daug, be to, juk ir naujų greit gims! Ir net tada gimė! Buvo viskas kaip priklauso: girtų tvaikas, pragariškas apšaudymas ir bombardavimas. Bjauriai keikdamiesi ėjo

Dancigas. 1945 m.

Iš Amerikos pagal lendlizą atgabenti priešlėktuviniai pabūklai Dancige.

priekin. Vienas iš dešimties nueidavo iki galo. Paskui prasidėjo linksmybės. Skraidė pūkai iš patalų, dainos, šokiai, sočiai maisto, galima landžioti po parduotuves ir butus. Dega namai, klykia bobos. Prisilinksminom iki soties! Tačiau mane ši taurė aplenkė. Aš vis dar gyvenau ramų gyvenimą sveikstančiųjų komandoje. Mes pervažiavome per degantį miestą ir sustojome nedideliame kurortiniame miestelyje, kuris dabar garsėja dainų festivaliais.

Tuo metu mano santykiai su vaikinais iš sveikstančiųjų komandos buvo puikūs ir nesijaučiau esąs balta varna tarp kitų. Išmokau ryti degtinę. Aš nebandžiau šio skystimo iki 1942 metų žiemos, kol privertė reikalas. Šaltą dieną įgriuvau į užšalusią duobę ir iki krūtinės panirau vandenyje. Persivilkti nebuvo kuo ir nebuvo kur. Išgelbėjo mane viršila. Jis išdavė man sausus apatinius, o palaidinę, milinę ir vatinuką šiaip taip išdžiovinau prie laužo. Paskui jis ištrynė mane degtine ir davė stiklinę išgerti, sakydamas: „Degtinė – ne prabanga, o higiena!“ Vėl man pasisekė! Tais pačiais 1942-aisiais kalnų šaulių brigada puolė Veniagolovo kaimą ties Pogoste. Atakuojantys batalionai turėjo įveikti Mgos upę.

– Pirmyn! – sukomandavo jiems.

Ir nuėjo kareivėliai iki juosmens, krūtinės, kaklo per vandenyje sudaužytą ledą. O vakare paspaudė šaltukas. Nebuvo laužų, nebuvo sausų baltinių, nebuvo ir viršilos su degtine. Brigada sušalo, o jos vadas pulkininkas Ugriumovas girtas ir sutrikęs vaikščiojo po Mgos krantą. Tiesa, ši „pergalė“ nesutrukdė jam tapti karo pabaigoje generolu...

Taigi nuo 1942 metų pripratau prie degtinės, keiksmažodžiai tapo neatskiriama leksikono dalimi. Net praėjus daugeliui mėnesių po karo, bijojau, kad šis taip puoselėjamas žodis netikėtai neišlėktų kalbant su padoriais žmonėmis kur nors universitete arba Ermitaže. Tad sveikstančiųjų komandoje gyvenom puikiai sutardami.

Sovietų artileristai linksminasi užimtame Vokietijos mieste.

Vienintelis, dalykas, kuriam nepritarė tarnybos draugai, tai mano nesidomėjimu dailiąja lytimi.

– Mulkis, – sakė jie man, – naudokis proga! Paskui bus vėlu! Paskui grauši alkūnes! Gailėsies, kad praleidai tokią progą! Rinkis bet kurią – juodą, baltą, rudaplaukę, su strazdanėlėmis, storą, ploną! Ko lauki!?

Mano elgesys buvo nesuvokiamas ir visus šokiravo. Paskui nusispjovė – nusibodo laidyti liežuvį veltui, nes vis tiek negirdėjau jų gerų patarimų. Ir gyvenom taikiai bei draugiškai.

Miestelis vadintas Sopotu. Buvo jis beveik nesugriautas, tačiau pusiau tuščias, šiek tiek turtingesni gyventojai, vokiečiai pasitraukė į Vakarus... Aš apsistojau nedidelio namo mansardoje, kur anksčiau, ko gera, gyveno studentė. Ten buvo daugybė knygų, monografijų apie dailininkus, stovėjo pianinas, gulėjo natos. Buvo grotuvas ir plokštelės. Rojaus kampelis! Galėjau įsiropšti į jį, nuo visko pabėgti ir pasvajoti! Kaip tik tokio kampelio man ypač seniai trūko! Tiesa, ne viskas čia buvo švaru ir nekalta: pačiame stalo stalčiaus gale aptikau šeimininkės, besimylinčios su jaunais esesininkais, nuotraukų. Panašūs daiktai manęs jau seniai nestebino, taigi juos buvo galima ramiai išmesti į šiukšlyną.

Aš pasirūpinau žvakių, maisto ir iš anksto gardžiavausi vakaru, kai visi suguls, liksiu vienas su savimi ir savo mintimis. O kol kas sėdėjau su neperskiriamu draugu Miša Smirnovu ir šildžiausi pavasario saulutėje. Buvome beveik laimingi. Aplinkui tylu ir ramu. Nešaudo, nebombarduoja. Oras švarus, mes dar gyvi, sotūs, lengvai išgėrę. Mus apėmė palaimingas snaudulys. Miša merkė savo šviesias blakstienas saulėje, aš gėrėjausi čerpių stogo raštu kitoje gatvės pusėje. Gera! Mane su Miša siejo sena draugystė. Buvome pažįstami, ko gera, nuo 1941 metų. Tai buvo baltapūkis dviejų metrų ūgio, plačių pečių, sunkios, lėtos eisenos vaikėzas. Geraširdiško veido. Geras rusų vaikinas... Kartą 1943 metų šaltą žiemos vakarą mes patekome į stebėjimo punktą apkasuose, pleištu išsikišusiuose į vokiečių pozicijas. Vokiečiai, matyt, norėdami likviduoti šį pleištą, nusprendė atakuoti. Pačioje artilerijos parengimo

311-oji šaulių divizija, kurioje kariavo N. Nikulinas, Vokietijoje. 1945 m.

pradžioje atsitiktinė kulka pataikė Miškai į koją žemiau kelio. Matyt, kaulo nepalietė, bet pažeidė kraujo indus. Kraujas švirkštė srove. Perrišau žaizdą, kaip priklauso uždėjau varžtį, norėdamas sustabdyti kraujavimą, tačiau nešti tokio meškino neturėjau jėgų. Paaiškinęs, kad po pusvalandžio grįšiu su velketu, kurį mačiau pas pėstininkus, išėjau. Miška nesuabejojo mano veiksmų protingumu. Velketą radau greitai, nugvelbiau iš žioplų šeimininkų (galėjo neduoti!), tačiau pasiekti Mišką jau buvo neįmanoma. Vokiečiai likvidavo pleištą! Miška liko jų pusėje. Mane ramino, tikino, kad vokiečiai jį tikrai nušovė ir nėra ko čia karščiuotis ir lįsti po kulkom. Vis dėlto praėjus porai valandų, sutemo ir aš, pasiėmęs velketą, išėjau į neutralųjį ruožą. Beveik savižudiška, betikslė ir beviltiška užmačia. Vokiečiai buvo pasirengę – mane, ko gera, išgelbėjo tik pakilusi pūga bei baltas maskuojamasis chalatas. Man pavyko nušliaužti iki mūsų buvusios žeminės, prie kurios duburyje gulėjo Miška. Jis buvo gyvas. Vokiečiai arba jo nepastebėjo, arba palaikė negyvu, arba tiesiog paliko sušalti. Į viską Miška žvelgė su fatališka ramybe ir man pasakė: „Vis dėlto atėjai!“ Jis beveik neapšalo, nes buvo pakankamai šilta, tačiau nukraujavęs smarkiai nusilpo. Užkelti sužeistąjį ant velketo buvo visai nesunku. Dabar reikėjo šliaužti atgal. Vokiečių nematyti, bet iš žeminės kamino lėkė kibirkštys! Šildosi niekšai! Iš žeminės niekas neišlindo, bet iš visų pusių skriejo šviečiamosios raketos. Kaip aš paršliaužiau, neatsimenu. Įvyko beveik neįmanomas dalykas – mus turėjo būtinai pribaigti, tačiau pastebėjo tik neutraliajame ruože, jau visai šalia mūsų pozicijų. Šaudyti pradėjo taikliai, beveik į mane, tačiau pagelbėjo mūsų pėstininkai: pridengė ugnimi, ir mes su Miška įsmukome į apkasus. Miška iš ligoninės grįžo praėjus dviem mėnesiams ir nuo to meto stengėsi visada būti šalia manęs. Atnešdavo man geriausio maisto, gaudavo gėrimų, buvo pasirengęs visada kuo tik gali padėti man. Aš atsilyginau jam tuo pačiu.

Štai su šiuo Miška Smirnovu mėgavomės saule kurortiniame Sopoto mieste. Staiga pamačiau merginą, bėgančią gatve palei vaistinę, kuri buvo priešais mus.

Sovietų kariai kalbasi su vokietaitėmis.

Labai graži – liekna, plona, trumpai kirptais, šiek tiek garbiniuotais plaukais, didelėmis mėlynomis akimis. Spėjau pamatyti jos pirštus – ilgi ir lankstūs. Pagalvojau, kad tokios išvaizdos merginai rizikinga bėgti gatve, pilna girtų kareivių. Juk metas neramus. Miška taip pat nulydėjo ją žvilgsniu ir, kažkaip neaiškiai nurijęs seilę, atsakė į mano žodžius dėl merginos grožio. Jo lūpose pasirodė keista šypsena.

Aš visai pamiršau šį epizodą. Mane įtraukė darbai. Patekti į kambarį mansardoje, į tą geidžiamos ramybės salą pavyko tik vėlai vakare, kai visai sutemo. Uždegiau žvakę ir pradėjau sklaidyti knygos puslapius. Staiga už sienos pasigirdo trepsėjimas, durys atsivėrė ir vėl užsidarė praleidusios į priekį kažkokį maišą, kuris nukrito ant grindų. Nieko nesuprasdamas, jau norėjau išbėgti iš kambario, tačiau durys buvo užremtos iš lauko pusės. Buvo girdėti tolstantys žingsniai ir kareiviškas alasas.

Staiga maišas ant grindų pradėjo judėti. Įsižiūrėjau ir nustebau, pamatęs merginą, tą pačią, kuri dieną bėgo gatve. Aš viską supratau! Gerasis Miška savaip suprato mano neatsargiai pasakytus žodžius ir nusprendė man padaryti paslaugą. Kaip pasakoje: ko panorėsi, to ir gausi! Tau patinka ši mažytė – imk ir neliūdėk!.. Supykęs trankiau duris, bet viską, ką darė Miška, darė sąžiningai. Šias duris dabar buvo galima atidaryti nebent tik susprogdinus granatą. O mergina vis raudojo ir labai išsigandusi žvelgė į mane. Ką daryti? Prasta savo vokiečių kalba pabandžiau jai paaiškinti, kad durys užremtos, kad dabar aš jos negaliu išleisti, kad reikia palaukti, kad dabar baisūs laikai, kad blogi žmonės iškrėtė piktą pokštą..., bet čia pas mane jai niekas negresia. Aš jos nepaliesiu nė pirštu... Ji tikriausiai nedaug ką tesuprato, tačiau išvydusi, kad aš nesu agresyvus, kad mano veide atsispindi sąmyšis, o balse greičiau prašymas ir atsiprašymai, šiek tiek nurimo. Liepiau jai eiti į kitą kambario pusę už spintos ir, jeigu nori, miegoti ten patale. Pats atsisėdau į kėdę, kad manęs ji nematytų. Šitaip, nesudėdami bluosto, kiekvienas paskendęs savo mintyse, ir prasėdėjom iki ryto. Retkarčiais iki manęs atsklisdavo tylus raudojimas. Paryčiu ji visiškai nusiramino, suvalgė mano pasiūlytus pusryčius ir pasakė savo vardą.

Tai buvo vaistininko, gyvenusio priešais mus, duktė Erika. Ryte atsirado Miška, juokdamasis atidarė duris ir negirdėdamas mano keiksmų, pasidžiaugė dėl manęs, nutraukusio tokį ilgą pasninką. „Sveikinu susituokus!“ – įžūliai tarė jis. Aš pasiunčiau jį toliau nei pas velnią ir nuvedžiau Eriką namo. Galima įsivaizduoti, ką išgyveno jos vargšas tėvas! Aplinkui pjovė, smaugė, prievartavo, o duktė dingo nežinia kur! Erika metėsi tėvui ant kaklo, ir, rodydama į mane, kažką tyliai šnabždėjo. Pamėginau atsiprašyti, kažką aiškinau, bet paskui numojau ranka ir išėjau. Atrodė, istorija baigėsi. Mane vėl įsuko darbų ratas, paskui pavyko keturias valandas pamiegoti ir viską pamiršau.

Kitą dieną, kai naktis apgaubė miestą, į mano duris kažkas pasibeldė.

– Užeik, neuždaryta! – sušukau...

Lydima tėvo įėjo Erika... Še tai tau! Tai staigmena! Suglumęs tėvas šypsodamasis ilgai man kažką aiškino. Jo kalboje buvo labai daug modalinių veiksmažodžių bei tariamosios nuosakos žodžių. Greičiau tai buvo subtilus mandagumas, kuris viršijo mano kalbos mokėjimą. Tačiau esmę supratau:

Dabar karo metas, aplink tiek blogio, o ponas karininkas (pataikavimas!) toks geras ir malonus, kad tegul pas jį duktė dar kartą pabus. Kareiviai gali įsiveržti į vaistinę...

Ir taip toliau. Dovanų jis man atnešė du vyno butelius, aš atsisakiau ir mes abu ilgai stumdėme šiuos butelius stalu – aš jam – jis man. Išėjo taip, kad aš sutikau, ir Erika liko. Apie ką mąstė vaistininkas? Galbūt praktiškas vokietis nusprendė, kad normalus ryšys yra geriau nei nakties žiaurumai, ir pasirinko mažesnę blogybę? Nežinau. Erika liko ir elgėsi visai kitaip nei išvakarėse. Ji buvo mandagi, miela, daug šypsojosi, daug kalbėjo. Pasakojo apie save, Vokietiją, knygas. Kai ką supratau. Tada aš pirmą kartą išgirdau man nežinomus eilėraščius. Ji kalbėjo apie Puškiną, o aš net nebuvau girdėjęs apie Rilkę! Ji skambino man pianinu, o paskui – tai bent idilija! – jai akompanavau kaip sugebėjau. Mes grojome keturiomis rankomis! Iš tikro puota maro metu...

Kitą naktį ji vėl buvo su manim, paskui vėl ir vėl. Dieną kareiviai ne tik nedrįso lįsti prie Erikos, bet net ir pasakyti jai blogo žodžio. Ji buvo tabu. Mat buvo mano laimikis, karo trofėjus ir sveikstančiųjų komanda šventai saugojo mano teises. Mūsų santykiai greit rutuliojosi. Brendo romanas, bet šis romanas buvo neįprastas. Aš net minčių neturėjau apie galimą artumą. Ne todėl, kad buvau nepatyręs ir išgyvenau dėl pirmojo rimto kontakto su priešingos lyties esybe. Visų pirma Erika buvo mano viso to, kas yra už karo ribų, įsikūnijimas. To, kas toli nuo jo baisybių, purvo, žemų instinktų ir niekšybių. Ji tapo mano dvasios vertybių, kurios iš manęs taip ilgai buvo atimtos, centru. Apie šias vertybes svajojau ir jų man taip reikėjo! Pasirodo, kare baisiausia patekti į dvasios vakuumą, pakliūti į nagus niekšybei bei nešvankybei. Žmogus tada nustoja būti Žmogumi ir tampa į krantą išmesta žuvimi.

Erika grąžino tą mane supusią atmosferą, kurią buvo taip ilgai atėmę. Ir aš jai atsakiau tais pačiais tyrais, šviesiais, kokiais tik sugebėjau, jausmais. Sąmoningai ar pats to nesuvokdamas prie merginos kojų padėjau sukurtą elegantišką jausmų puokštę. Išgyvenau valandas, kurios retai pasitaiko gyvenime. Pakilau ant kojų, nors taip dažnai mes vaikščiojame keturiomis, įbedę nosis į kasdienybę, atsistojau, ištiesiau pečius ir pamačiau žvaigždes. Ir jas pamatyti priverčiau Eriką. Ji viską suprato, viską įvertino. Matyt, mūsų charakteriai sutapo.

Tai buvo aukščiausiojo nušvitimo valandos ir dienos ir tikriausiai karo būsena visą situaciją darė dar sudėtingesnę! Nuostabiai supratome vienas kitą. Nei kalbos barjeras, nei tas trumpas laikas, kurį truko mūsų pažintis, be to, juk nieko nežinojome vienas apie kitą, netrukdė mums. Pirmąsias dienas Erika stebėjosi, kad nesiimu jokių Amūro atakų, aš tai mačiau, o paskui jau nesitikėjo iš manęs nieko panašaus, ir įgijau jos bekraštį pasitikėjimą. Su laiku galėjo būti puikus romanas, išaugti didelis jausmas, bet tam nebuvo laiko.

– Rytoj išvažiuojam! – pareiškė Miška Smirnovas.

– Rytoj išvažiuojam! – pasakiau apie tai Erikai, nustebintas šios naujienos.

Ji minutę patylėjo, paskui puolė man ant kaklo ir ašarodama kalbėjo, be pertraukos kalbėjo. Aš supratau taip:

– Nenoriu tavęs prarasti! Tegul įvyksta viskas! Tegul bent viena diena bus mūsų!

Ir taip toliau.

Stovėjau tarsi marmuro statula ir negalėjau net jos pabučiuoti. Erika man tapo visų vokiečių moterų, kurias skriaudė, iš kurių mes, – rusai, – tyčiojomės, įsikūnijimu. Aš norėjau, aš privalėjau su ja elgtis visiškai sąžiningai, norėjau reabilituoti jos akyse mus – rusus... Stovėjau sustingęs ir tylėjau. Ji tai suprato savaip:

– Tu turi nuotaką? Man tai šventa, – ji nuleido galvą ir išėjo.

Kitą dieną krovėme šlamštą į mašiną, o mus kai kas išlydėjo. Erikos tėvas laikė dukterį už rankos, o ji garsiai raudojo.

– Na, tu ir duodi! – pasakė Miška Smirnovas. – Nė viena vokiečių boba nebliovė, kai aš išvažiavau. O taip stengiausi! Kuo tu ją užbūrei?

Ir mes išvažiavom...

Slinko savaitės. Aš išėjau iš sveikstančiųjų komandos, vėl kariavau, vėl buvo baimės, kančios, vėl kraujo iki kelių ir kitų „džiaugsmų“. Ilgai trankėmės po Baltijos jūros pakrantę į vieną pusę ir atgal, tarsi gaisrininkų komanda, genama į pačias karščiausias vietas, ir Sopoto istorija pamažu ėmė blėsti. Ar buvo Erika iš tikro? Gal ji man prisisapnavo, o visi kiti prisiminimai apie ją – tik saldūs, malonūs kliedesiai?

Bet istorija tęsėsi tarsi sena daina. Kartą štabo viršininkas pasikvietė mane ir pasakė:

– Štai paketas, gatvėje motociklas. Išsiaiškink pagal žemėlapį maršrutą ir važiuok pas vyriausiąjį vadą.

Žemėlapyje jis man parodė du maršrutus: vieną ilgą, nepavojingą, kitą trumpesnį, bet ir daug pavojingesnį.

– Ten klaidžioja atsitiktiniai vokiečiai ir šaudo! – paaiškino jis man.

Pavojingasis kelias vedė per Sopotą! „Grįždamas būtinai užvažiuosiu ten!“ – nusprendžiau. Paskubomis nusitvėriau maisto: konservų, cukraus, duonos...

Susidarė nemažas maišas – ačiū, padėjo malonusis Miška Smirnovas. Ir išvažiavome. Tenai – nuvykome be nuotykių. Grįžtant motociklininkui prižadėjau pusę litro spirito ir priprašiau užvažiuoti į Sopotą. Kas to atsisakytų? Beveik Sopoto pakraštyje į mus iš krūmų trenkė kulkosvaidis. Laimė, pro šalį. Gal vokietis buvo girtas, o gal nepatyręs, kad įsigudrino nepataikyti, nors buvome arti ir kaip ant delno. Aš į krūmus paleidau visą diską šovinių, ir kulkosvaidis nutilo. Pralėkėme. Šlapi nuo šalto prakaito, nenulaikydami danties ant danties, vežėjui ištisai keikiant mane, mano protėvius ir įpėdinius už tai, kad jį įtraukiau į šią avantiūrą, įvažiavome į miestą.

Sovietų motociklininkas studijuoja žemėlapį.

Štai pažįstama gatvė, mūsų namas, štai vaistinė. Atpažįstu apylinkes, atpažįstu daiktus... Beldžiuosi į duris. Jos atsiveria ne iš karto. Ant slenksčio stovi nedidelio ūgio žmogutis su švarku, kurio pečiai paaukštinti vata. Šlykštokas kaip žiurkėno veidukas, tačiau nusiskutęs ir su kaklaraiščiu. Nukelia tirolietišką kepurę su plunksna, išsišiepia, lenkiasi.

– Ko ponas karininkas pageidauja?

– Čia gyveno vaistininkas?

– Ponui reikia medžiagos gabalo?

– Čia gyveno vaistininkas ir jo duktė...

– Vaistininkas...

– Ponui reikia eleudrono?[8]

– Tu, pone, NENAUDĖLIS!!! – šaukiu.

Durys užsitrenkia. Ką daryti? Čia jau nauji šeimininkai. Senuosius, ko gera, išvijo. Kur jų ieškoti? Staiga kieme pamatau seną vokietį, Pirmojo pasaulinio karo invalidą. Vargšelis gyveno netoliese, ir anksčiau aš retkarčiais jį pamaitindavau. Puolu prie jo:

– Bitte, bitte pone, aš maldauju – kur vaistininkas, kur jo duktė?

8 Eleudronas – vokiškas patentuotas vaistas nuo venerinių ligų.

– Nie, nie, nic niema, nežinau, – žiūri apsiblaususiomis akimis tarsi į sieną, nors, atrodo, mane pažino. Išsigandęs, rankos dreba, o veidą išmušė violetinės įvairių atspalvių dėmės. Tai aš jau mačiau, panašiai atrodė blokadiniame Leningrade distrofikai! Jam reikia maisto! Naujoji lenkų valdžia neduoda vokiečiams net blokadinių šimto gramų!

Sovietų savaeigiai artilerijos pabūklai SU-85 ir SU-85M Berlyno gatvėse. 1945 m. gegužės 8 d.

Tuo metu motociklininkas signalizuoja ir garsiai keikiasi, kviesdamas mane:

– Greičiau, nes išvažiuosiu vienas!

Iš nevilties atiduodu seniui maišą su maistu ir rengiuosi jau eiti. Staiga senukas atgyja, išsitiesia, jo akyse sušvinta žmogiškasis orumas. Ir spjaute išspjauna man į veidą:

Raudonosios armijos karių išprievartautos ir nužudytos vokietės. Vokietija. 1945 m.

– Jūsų tankistų buvo šešetas. Paskui ji išdaužė langą ir užsimušė ant grindinio!..

Aš nuėjau. Neprisimenu, nei kaip atsisėdau į motociklo priekabą, nei kaip važiavau. Atsipeikėjau tik Miškos rankose, kuris mane tąsė.

– Kas tau?..

Ką galėjau jam pasakyti? Ar būtų jis supratęs, kad buvau sugniuždytas, kad galutinai, negrįžtamai pralaimėjau Antrąjį pasaulinį karą?! O gal būtų supratęs? Juk rusų vyrai jautrūs, delikatūs ir viską puikiai suprantantys, ypač jei blaivūs...

XX NOVELĖ
Maršalas Žukovas

Nuostabus Frankfurto prie Oderio–Berlyno plentas, vokiečių kelių tiesimo stebuklas, vedė nuo rytų tiesiai į vakarus, įsiliejo į vokiečių sostinės priemiesčius ir, perkirtęs visą miestą, atsirėmė tiesiai į vokiečių valstybingumo simbolį – Reichstagą. 1945 metų gegužės pradžioje šiuo plentu, kaip gigantiška arterija, judėjo milžiniška sovietų karinių mašinų srovė – metalo, naftos, konstruktorių minčių iš visų milžiniškos Rusijos kampų bei galingas kareiviškai apsivilkusių žmonių srautas – Rusijos kraujas, ištryškęs iš visų rusų žemių porų. Tai buvo milžiniška jėga, kuri turėjo negrįžtamai užlieti ir sutriuškinti merdinčią Vokietiją.

Mes sunkvežimiu, tarsi mažytis kraujo rutuliukas arterijoje, lėkėme Berlyno link. Staiga po mumis garsiai sprogo nudilusi padanga ir energingas reguliuotojas, modamas vėliavėle bei patvirtindamas savo nurodymus garsiais keiksmais, išvedė mus iš mašinų srauto į kelkraštį. Kaip pasitraukęs iš distancijos bėgikas mes atsilikome nuo bendro veržlaus judėjimo į priekį, ramiai atsidusome ir apsižvalgėme. Gegužės saulės ryški šviesa užliejo jaukius namukus, pradedančius žaliuoti laukus ir miškus. Tik šen bei ten zenitinių sviedinių sprogimais apdergtas priešais mus plytėjo nematyto skaidrumo mėlynas dangus. Vairuotojas keitė ratą, o mes mėgavomės poilsiu. Vos už keleto metrų šalia mūsų vis taip pat riaumojo nesibaigiantis mašinų srautas. Dundėjo ir pypsėjo milžiniška plentu judanti jėga.

Staiga nenutrūkstančiame kelio judėjimo ritme atsirado pertrūkių, plentas akimirksniu liko tuščias, mašinos sustojo kelkraštyje ir išvydome kažką nauja – sun-

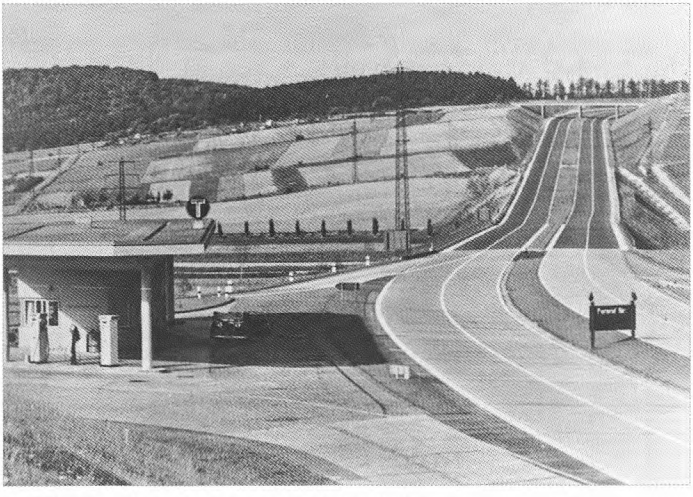

1936 m. nutiesta autostrada Vokietijoje.

Per Vokietiją traukia sovietų transporto kolonos.

Sovietų armijos maršalas G. Žukovas (dešinėje), armijos generolas I. Konevas ir jo štabo karininkas.

Reichstagas po mūšių...

kvežimių su apsauga, ginkluotų motociklininkų virtinę ir džipą, kuriame sėdėjo maršalas Žukovas. Būtent jis visus tuos, kurie judėjo plentu, viską, ką sutelkė šalis, stojusi į mirtiną kovą su Vokietija, savo nenugalimos valios jėga vijo į priekį, į Berlyną. Kaip tik jam buvo išvalytas plentas, kad niekas netrukdytų skubėti į Vokietijos sostinę.

Bet kas tai? Plentu veržliai juda sunkvežimis su sviediniais ir aplenkia viršininkų kavalkadą. Prie vairo sėdi ivanas, kuriam įsakyta kuo greičiau pristatyti šaudmenis į priešakines. Baterija be šaudmenų, vaikinai žūsta, ir jis vykdo savo pareigą, nekreipdamas dėmesio į reguliuotojus. Maršalo džipas sustoja, maršalas nušoka ant asfalto ir drebia:

– Na, tavo motiną!.. Pavyt! Sustabdyt! Atvest pas mane!

Po minutės drebantis ivanas stovi priešais rūstųjį maršalą.

– Jūsų vairuotojo pažymėjimą!

Maršalas paima dokumentą, suplėšo į skutelius ir sukriokia sargybai:

– Primušt, apmyžt ir įmest į griovį!

Svita nuveda ivaną į šalį ir tyliai jam šnabžda:

– Eik greičiau iš čia ir pasistenk daugiau nepakliūti!

Mes sustingę stovime kelkraštyje. Maršalas jau seniai nuvažiavo į Berlyną, ir griaudėjantis srautas vėl pajuda.

Berlynas. Karo pabaiga

Vokiečių folkssturmo pašauktinis su faustpatronu. 1945 m. kovas.

Berlyno puolimą pradėjome nuo garsiojo Kiustrino placdarmo prie Oderio. Neregėtas milžiniškos jėgos artilerijos parengimas, ugnies ir skeveldrų jūra užtvindęs vokiečių pozicijas. Tokios galios mūsų kariuomenė dar niekada nebuvo sutelkusi ir visa ja užgriuvusi vokiečius viename mūšyje. O jie vis tiek priešinosi. Pasirodo, į duobes kalvos šlaite vokiečių vadovybė susodino folkssturmo pulką – berniūkščius ir senius su faustpatronais. Ši kariauna žuvo, bet sunaikino daugybę tankų, sulaikė puolimą. Mūsų kraujas kaip seniau vėl liejosi upe. Inercija, prasidėjusi 1941 metais ties Pogostės ir kitomis panašiomis į ją stotimis, nesumažėjo, o tik dar labiau išaugo, nors ir kariauti išmokom, ir ginklų turėjome iki valiai. Tiesiog įpratome nepaisyti nuostolių. Tik dabar lavonai nesikaupė vienoje vietoje, o vienodai pasiskirstė po Vokietiją pagal mūsų proveržio priekin greitį. Be to, juos iš karto laidojo. Per ketverius karo metus sutvarkė daug ką, taip pat ir laidotuvių tarnybą... Suprantama, karas – tai tokia būsena, kurioje dalyviai varžosi, kuris kurį greičiau nudės... Galų gale mes išmušėme vokiečius, bet savųjų įsigudrinome išmušti keletą kartų daugiau. Tokia mūsų didžioji pergalė!

Berlyno operacija puikiai žinoma ir detaliai aprašyta. Juk čia ne Pogostė! Čia mus lydėjo sėkmė! Todėl nėra tikslo kartoti, kaip ji vyko. Prisimenu tų dienų balandžio bei gegužės atbundančią gamtą. Visa Vokietija buvo paskendusi obelų ir vyš-

Paskutinis Berlyno šturmo etapas. Sovietų artilerija apšaudo Berlyną. 1945 m.

Sovietų kariuomenė žygiuoja per Berlyną. 1945 m. gegužė.

Baltos vėliavos Berlyno namų languose.

Sovietų sunkioji haubica griauna pastatus Vokietijos mieste...

nių baltuose žieduose, dienos buvo giedros, oras kvepėjo. Labai dažnai vėjas kartu su žiedlapiais po miestų ir kaimų gatves nešiojo baltus pūkus. Kartais tarsi pirmasis sniegas užklodavo gatves ir šaligatvius. Tai buvo pūkai iš vokiečių patalynės, kurią nugalėtojai pjaustė peiliais ir pro langus mėtė į gatves. Kaip tai įdomu ir juokinga, o nugalėtojas jaučiasi tarsi pakylėtas bei įtvirtinęs savo savigarbą! Beveik pro kiekvieną langą kyšojo baltos vėliavos, skudurai, paklodės, staltiesės. Vokiečiai visi kartu ir organizuotai demonstravo, kad pasiduoda. Mus apstulbino prižiūrėti sodeliai su išsigimėliškai atrodančiais nykštukiniais augalais klombose, sutvarkytos vilos ir namai, švara, tvarka. Bet erzino nuosavas valdas saugančios aukštos tvoros su vielos tinklu viršuje. Neįprasti buvo puikūs keliai apsodintais obelimis kelkraščiais, be jokių duobių, provėžų ir purvo... Vėliau, kai karas jau baigėsi ir prinoko vaisiai, juos daužėme laužydami šakas. Pravažiuodamas vokietis mandagiai paprašė to nedaryti ir pažadėjo tvarkingai priskinti mums obuolių, kiek tik panorėsime. Jis papasakojo, kad obelys priklauso kaimyninio miestelio savivaldybei. Jai priklauso ir kelias, o kai vaisiai nunoks, bus pasamdyta darbininkų brigada, kuri juos surinks, pakraus į mašiną ir parduos turguje. Nedidelis pelno procentas padengs jų uždarbį, o likusieji bus skirti keliui remontuoti ir prižiūrėti... Še tai tau! Visa tai sužinojome daug vėliau, o dabar buvo pavasaris, vyko karas ir visa kariuomenė buvo girta. Gėrimų rasdavo visur sočiai ir gėrė, gėrė, gėrė. Niekada daugiau gyvenime man neteko išgerti tiek, kiek per tuos du mėnesius! Galbūt todėl taip greitai baigėsi karas, kad, apkvaišę nuo vyno, pamiršome atsargumą ir patys lindome į kilpą. Sprogimai, bombardavimas, apšaudymas, o šalia akordeonas, girtų šokiai.

Sunkioji sovietų artilerija kovose dėl Berlyno.

Kuo arčiau Berlyno, tuo buvo tankiau sustatyti namai pakelėse. Iš esmės dar toli nuo miesto prasidėjo ištisai besitęsiantis kaimelis. Vokietijos sostinė matyti iš toli. Naktį virš horizonto kilo purpurinės liepsnos. Dieną virš ugnies jūros – daugybės kilometrų dūmų stulpas. Miesto centre vyko griovimo orgija. Lėktuvai, patrankos, „katiušos", minosvaidžiai Berlyną apibėrė tūkstančiais tonų sprogmenų. Priekin keliu riedėjo ištisas srautas mašinų su kareiviais, šaudmenimis, tankai, pabūklai ir kita karo technika. Priešinga kryptimi važiavo sanitariniai autobusai ir dideli būriai išvaduotų užsieniečių. Italai, belgai, lenkai, prancūzai. Jie gabeno įvairų šlamštą – vežimukais ar apsuktą aplink dviračių balnelius, ir visada išdidžiai nešė nacionalines vėliavas. Ką tik praėjo anglų karo belaisvių kolona gerokai pataršytais mundurais, bet demonstruodama puikią karišką laikyseną. Jie labai rimtai atiduodavo mums pagarbą. Pakliūdavo ir rusų, atvežtų darbams į Vokietiją. Moteriškės, pasitikdamos mūsų kareivius, visa gerkle plyšavo, raudojo.

Berlynas buvo vientisa degančių akmenų krūva. Daugelį kilometrų besitęsiantys griuvėsiai. Gatvės užverstos nuolaužomis, šonuose – ne namai, o tik sienos su tuščiomis langų angomis. Kartą už tokios sienos sprogo vokiečių stambus sviedinys ir ji palengva, o paskui vis greičiau ir greičiau nuvirto į žmonių pilną gatvę. Pasigirdo laukinis kauksmas, tačiau niekas pabėgti nespėjo. Tik raudonos plytų dulkės pakilo virš įvykio vietos. Tiesa, paskui pasakota, kad pavyko ištraukti gyvus tankistus iš užversto tanko, o kitus sutraiškė. Laimingo atsitiktinumo dėka nepriėjau iki šios sienos vos per penkiasdešimt metrų ir tapau griūties liudininku.

Mieste mūšiai buvo ypač įnirtingi. Priartėjome vieni prie kitų. Dažnai tame pačiame name lindėjome ir mes, ir vokiečiai. Kovėmės granatomis, peiliais ir kuo pakliuvo. Milžiniškos, nepaslankios mūsų brigados haubicos tiesiuoju taikymu kaip iš pis-

Po įnirtingų mūšių Berlyne liko tik plikos namų sienos.

Sugriautas Berlyno centras.

Berlyno gatvės vaizdas.

Vokietijos sostinė po kapituliacijos.

toletų šaudė į sienas ir barikadas. Pabūklų tarnybos patyrė daug nuostolių. Seniokai, visą karą palyginti saugiai kariavę savo patrankomis, tie, kurie paprastai šaudydavo iš užnugario, dabar turėjo kovoti vienas prieš vieną ir patirti tą patį pavojų kaip ir pėstininkai. Vienu žodžiu, kraujas liejosi upe... Ko gera, vien Reichstagas kainavo keletą tūkstančių gyvybių. Esanti Berlyne artilerija galėjo vos per penkias minutes nušluoti jį su visa besiginančia įgula. Bet reikėjo išsaugoti pastatą – Vokietijos simbolį – ir iškelti virš jo pergalės vėliavą. Kaip ir Pogostėje, Reichstagą šturmavo pėstininkai krūtinėmis skindamiesi kelią...

Pergalės dieną pasitikau Berlyno Kaulsdorfo rajone, didžiulės betoninės mokyklos teritorijoje, kur anksčiau buvo vokiečių kareivinės, o paskui įsikūrėme mes. Aš buvau girtas, pakėliau ant žemės numestą šautuvą, jų čia buvo kiek nori, ir pradėjau šaudyti į mokyklos stogo viršuje esantį vėjarodį – gaidelį. Vienas, du, trys – apkabą po apkabos! Jau ir gaidelis – vienos skylės, o vis šaudau ir šaudau. Ir visi aplinkui šaudo! Tūkstančiai raketų pakilo į dangų, šaudo zenitinės patrankos – visas dangus nusėtas šūvių debesėliais. Kanonada, kaip prieš puolimą... Paskutinį kartą pašaudėme iki soties, nors šis užsiėmimas per ketverius karo metus velniškai nusibodo.

Iš pradžių gyvenome mokykloje įrengtose kareivinėse. Miegojome trijų aukštų (!) lovose. Tokių dar nebuvau matęs. Rusijoje taupant vietą buvo sustatomos dviaukštės. Vokiečiai pažengė toliau – beveik į dviejų metrų aukštį užkėlė trečiąją. Įsivaizduokit, kaip girtiems mums ten reikėjo užlipti... Didelėje sporto salėje tokių lovų stovėjo apie trisdešimt. Naktį pasigirdo šaižus balsas: „Kelk!“ Kareiviai tarsi ką tik gimę, nuogi, iš to aukšto bokšto šliaužė žemyn, užsimovę vien batus, ir vėl prasi-

Sovietų poetas Jevgenijus Dolmatovskis su Hitlerio biusto liekanomis prie Brandeburgo vartų. Berlynas. 1945 m. gegužė.

Užimtos buvusios vokiečių kareivinės, kuriose šėlo sovietų kariai.

dėdavo išgertuvės. Puodeliais lakėme šnapsą iš kibiro, paskui dainavome dainas ir šokome padais trinksėdami į betonines grindis.

Dieną valkiojomės be jokio tikslo ir darbo, linksminomės, kaip sugebėjome. Kareivinių kieme aptikome marmurinį Hitlerio biustą. Pastatėme ant tvoros stulpelio ir šaudėme į jį iš kulkosvaidžio, kol iš didžiojo fiurerio veido bruožų nieko neliko. Netrukus užsimezgė diskusija, kokią bausmę reikėjo skirti Adolfui, jeigu jį būtų pagavę. Dauguma iš karto pasiūlė pakarti už kiaušių. Nors vėliau visi pritarė Lioškos Bričkino, patyrusio žvalgo, o pagal civilinę specialybę, Leningrado kapinių direktoriaus, planui. Vyras buvo mažaraštis, bet gana sumanus, landus ir mokantis būti įkyrus siekdamas naudos sau. Buvo galima visiškai patikėti jo žodžiais, kad taikos metu perparduodamas kapinių plotus ir antkapius, jis „gyveno geriau nei koks profesorius“. Šis Bričkinas turėjo vieną silpnybę – labai mėgo kalbėti mitinguose. Išeina prieš rikiuotę – akys pasruvusios krauju, virsta iš orbitų, veidas persikreipęs. Kalba nerišli, dažniausiai ją sudarė pavienių, perskaitytų laikraščiuose, žodžių kratinys. Bet staugė Lioška tarsi Jerichono triūba. Tai buvo labai įdomus vaizdas, nes ir vyruko išorė palikdavo neišdildomą įspūdį – nemažas pilvukas, pūsti žandai ir apvalus užpakaliukas. Jam buvo apie keturiasdešimt... Tai štai, Lioška Bričkinas pasiūlė iškasti duobę, ten pasodinti Adolfą, viršuje užkloti perdangą, o joje padaryti skylę, pro kurią pražygiuojanti visa kariuomenė ant fiurerio galvos atliktų gamtinius reikalus. Tegul Adolfas palengva paskęstų išmatose. Šis projektas visiems labai patiko ir buvo vienbalsiai patvirtintas. Paskui kažkas papasakojo istoriją, kad Hitlerį į nelaisvę paėmė nežinomas ivanas, įsiveržęs į Reicho kanceliariją, bet, bijodamas, kad vadovybė pradės tempti laiką, teisti bei derėtis – žiūrėk, ir išteisins fiurerį, – jis nusprendė nušauti belaisvį. Kad nebūtų jokių netikėtumų, padėjo po lavonu dešimt kilogramų tolo ir sumaišė fiurerį su šūdu! Šią istoriją ne kartą girdėjau ir vėliau. Ji kariuomenėje buvo labai populiari. Kartą kareiviai atvilko neaišku iš kur labai gražų narvą su kalbančiąja papūga. Ją maitino žirnių koše ir mokė šlykščiai keiktis, tačiau pasipūtėlė užsispyrusi kalbėjo vokiškai. Pergalės dieną pulko karininkai surengė iškilmes. Vos tik paskelbė pirmąjį tostą už visų tautų tėvą, už didįjį ir išmintingąjį karvedį ir pakėlė taures, papūga garsiai sušuko: „Heil Hitler!!!“ Na, čia jai ir atėjo galas.

Hitlerio biusto ir gaublio liekanos prie Reicho kanceliarijos sienos.

Kareivių grupės pasklido po apylinkes, ieškojo įvairaus „šlamšto“, degtinės, moterų.

Sovietų karininkai krausto žuvusių vokiečių karių kišenes.

311-osios šaulių divizijos vadas prie trofėjinio automobilio Berlyne.

Kaimynystėje buvo gatvė, gavusi „Pakvaišėlių" pavadinimą. Vos joje pasirodydavo rusų ivanas, gyventojai lėkdavo lauk iš namų su tarškynėmis, variniais dubenimis, varpeliais ir keptuvėmis. Kildavo neįsivaizduojamas skambesys, triukšmas, riksmai. Taip gatvė skelbdavo apie užkariautojų pasirodymą ir mėgino juos atbaidyti, tokiu pat būdu, kaip baidomi skėriai. Deja, rusų ivanu ne taip lengva nusikratyti. Jis šaltakraujiškai nueina į podėlį ir neskubėdamas griebia viską, kas tik jam patinka...

Atkurti drausmę buvo labai sunku, kad ir kiek viršininkai stengėsi. Kareivos, kurių krūtinės nusagstytos ordinais, o protai nuo išgyvenimų pakriko, manė: jiems viskas leidžiama, galima.

Sako, kad plėšikavimai ir netvarka liovėsi tik tada, kai visus okupacinės kariuomenės dalinius pakeitė naujas, kare nedalyvavęs kontingentas.

Vienoje „akcijoje" – vištų vagystėje aš taip pat dalyvavau. Iniciatorius buvo gvardijos vyresnysis seržantas Goška Torgašovas. Smarkiai išgėręs, jis nuolat aiškino:

– Kas aš buvau? Mokytojas! Aš vaikus mokiau!!! – O kas esu dabar? Aš einu vištų vogti!!!

Mes nudaužėme vištidės spyną, paėmėme nuo laktos dvi vištas, kalakutą ir, nusukę jiems galvas, pasiėmėme. Bet, pasirodo, kiekviename darbe būtinas sumanumas

ir patirtis. Paukščiams kaklus nusukau neprofesionaliai. Jie atsigavo mano kambaryje ir pakėlė didelį triukšmą. Su dideliu vargu juos vėl sukišau į maišą, kurį nunešiau šiek tiek tolėliau – į rūsį. Už plėšikavimą galėjo kliūti, juk karas tai baigėsi. Šią naktį gatvėje sargyboje stovėjo pažįstamas vaikinas, kuris kitą dieną mane nustebęs paklausė:

– Ką tu vakar darei vokietėms? Kodėl jos taip rėkė? Atrodo, toks tylus buvai, be to, niekada pas moteriškes nevaikštai? Aš jau norėjau skelbti aliarmą...

Sovietų karys Berlyne iš vokietės atima dviratį.

Viskas buvo gana šlykštu, vogtų paukščių neėmė noras valgyti, ir mes juos padovanojom kaimyninės ligoninės medicinos seserims.

Šiomis dienomis čia, Berlyne, aš pasielgiau taip, kad tuo didžiuojuosi iki šiol, bet kartu stebiuosi savo avantiūrizmu... Lietingą vakarą mane kažkur pasiuntė. Nuo lietaus pasislėpiau po puikia blizgančia, padengta guma trofėjine karininko skraiste. Jos gobtuvas dengė galvą, o kita dalis – kūną iki pat kulnų. Ja apsidengęs kareivis atrodė tarsi generolas. Pasičiupęs automatą išėjau. Prie gretimo namo mane sustabdė kupinas nevilties moters klyksmas: kažkoks vyresnysis leitenantas, sprendžiant iš antpečių spalvos, intendantas, tempė jauną gražutę vokietę į namo laiptinę. Jis nutraukė nuo jos palaidinukę, suplėšė apatinius. Aš nieko nelaukęs pribėgau arčiau, sužvanginau automato užraktu ir garsiai viršininko balsu (net pačiam keista, iš kur?), sušukau: „Ramiai!!!“ – ir prisistačiau – „Smeršo“ padalinio vadas, numeris 12–13, majoras Patapovas!!! Įsakau nedelsiant prisistatyti į štabą ir vyresnybei pranešti apie savo niekšingą elgesį!.. Aš patikrinsiu!.. Aplink!.. Žengte marš!...Bėgte!..

O tas lemtingas žodis „Smeršas“... Jis veikė patikimai. Visi apmirdavome jį išgirdę.

Intendantas pabėgo į mane iškvėpęs šlykščią vakarykščią vyno smarvę...

Vokietė stovėjo, žiūrėdama į mane mielos pelytės, kurią rengiasi suėsti kobra, akytėmis, ir drebėjo... Supratau, ji nuolankiai laukia, kad užbaigsiu tai, ką pradėjo vyresnysis leitenantas. Padėjau jai užsivilkti palaidinukę ir pasakiau:

Berlyne civiliams dalijama duona. 1945 m.

Pasibaigus karo veiksmams, gatvėse pasirodė likę civiliai gyventojai.

– Eikite namo ir pasistenkit mažiau vaikščioti po gatves.

O po pauzės išstenėjau:

– Atleiskite (Entschuldigung)...

Vokietė pranyko.

Berlyne gyvenimas palengva pradėjo įeiti į vėžes. Iš griuvėsių išlindo alkani ir išsigandę jo gyventojai. Pradėta valyti gatvių griuvėsius. Norinčiuosius mūsų virtuvės pradėjo maitinti putra. Aš maitinau keletą apylinkės vaikų – badmirių. Ko gera, dabar jie visi jau suaugę dėdės, vėl pasirengę kariauti su mumis. Po visą miestą buvo galima laisvai vaikščioti. Mes pamatėme Reicho kanceliarijos griuvėsius, nuėjome iki Reichstago, aplink kurį Tyrgartene buvo didžiulis sudaužytų tankų, patrankų, šarvuočių, kulkosvaidžių ir kitų karinių mašinų bei ginkluotės šiukšlynas. Belaisvių pulkai, užpildę miesto gatves pirmosiomis dienomis po kapituliacijos, jau išnyko.

Daugelis pasirašinėjo ant Reichstago sienų arba laikė savo pareiga apmyžti jo sienas. Aplinkui Reichstagą buvo didžiulė tyvuliuojanti jūra. Ir atitinkamas dvokas. Autografai buvo įvairūs: „Mes atkeršijome!“, „Mes atėjome iš Stalingrado!“, „Čia buvo Ivanovas!“ ir t.t. Geriausias, kurį mačiau, autografas, jeigu manęs neapgauna atmintis, buvo ant Didžiojo kurfiursto statulos postamento. Prie jo buvo pritvirtinta giminės lenta su išvardytais garsiaisiais Vokietijos žmonėmis: Gėtė, Šileris, Moltkė, Šlifenas ir kiti. Ji buvo perbraukta dideliu brūkšniu, o kreida žemiau parašyta: „Krušau aš jus visus! Sidorovas“. Visi -- nuo generolo iki kareivio – šaipėsi, bet užrašas kreida vėliau buvo nutrintas ir neįkainojamas autografas istorijai neišliko.

Ties Brandenburgo vartais atsirado milžiniškas sendaikčių turgus, kuriame prekiauta įvairiausia valiuta ir buvo galima nusipirkti visko: kostiumą, pistoletą, maisto, moterį, automobilį. Mačiau, kaip amerikiečių pulkininkas tiesiog iš automobilio pardavinėjo laikrodžius, pakabinęs juos ant išskėstų pirštų... Kontaktai su sąjungi-

Viena iš Reichstago kolonadų, išmarginta sovietų karių autografais. 1945 m. gegužė.

Sendaikčių turgus prie Reichstago sienų. 1945 m. gegužė.

ninkais buvo labai menki. Trukdė kalbos barjeras, manieringas anglų, žiūrinčių į mus iš aukšto, mandagumas. Amerikiečiai buvo paprastesni, ypač mums simpatizavę negrai. Kartą, sėdėdamas ant pakelės kalvos, šildžiausi saulutėje ir iš tolo stebėjau įdomią sceną. Girtas ivanas sustabdė vokietį dviratininką, trenkė jam per ausį, atėmė dviratį ir vinguriuodamas nuvažiavo plentu. Vokietis pasiskundė pro šalį važiavusiems anglams ir tie, mandagiai pasikalbėję su ivanu, grąžino vokiečiui jo turtą. Ivanas nesipriešino, nes anglai buvo penkiese. Visa tai mačiau ne aš vienas, bet ir negrai, toliau važiavę džipu. Vienas džipas šoktelėjo į priekį, kitas džergždamas stabdžiais sustojo šalia. Anglams jie liepė važiuoti toliau, tie truktelėjo pečiais ir nuvažiavo. Vokiečiui dar kartą trenkė per ausį, iškilmingai perdavė dviratį ivanui ir ilgai plekšnojo jam per nugarą, išsišiepę baltais dantimis iki ausų... Berlyne mačiau, kaip amerikietis mirtinai mušė savo kompatriotą (savo tėvynės žmogų) – negrą. Mušė žvėriškai, kaustytais batais į pilvą, veidą. Tai nemaloniai nuteikdavo prieš sąjungininkus.

1945 metų vasarą šalys nugalėtojos susitarė padalyti Berlyną į keturis sektorius. Vietoj mūsų užleistos teritorijos gavome gabalėlį anglų okupacinės zonos šiaurėje su Meklenburgo provincijos miestu Šverinu. Mus paskubomis pakėlė pagal aliarmo signalą, įsodino į automobilius ir pasiuntė užimti naujos teritorijos. Šverinas buvo visai nesugriautas, pilnas gyventojų, kuriuos papildė evakuoti žmonės. Gyvenimas

čia virte virė. Gatvėmis vaikščiojo vokiečiai kariškomis uniformomis, juos turėjo pasiimti anglai, bet nespėjo. Keista buvo iš arti sutikti žmones, kuriuos buvome pripratę matyti tik pro kulkosvaidžio taikiklį. Tokių susitikimų metu apimdavusį specifinį jausmą tikriausiai frontininkai jautė visą gyvenimą. Net dabar, kai matau Leningrado gatvėse karininkus iš VDR, kurių uniforma mažai kuo skiriasi nuo nacistų mundurų, mane ima noras šokti į griovį ir paleisti ilgą papliūpą. Tas pats pojūtis išlikęs ir išgirdus skrendančio lėktuvo garsą. Karas baigėsi daugiau nei prieš trisdešimt metų, bet šis garsas man sukelia vieną ir tą pačią reakciją: akys karštligiškai ieško priedangos. Ko gera, kai kurie kare įgyti refleksai visam laikui įaugo į kraują ir kūną.

Šverino miestą iš pradžių užėmė amerikiečiai. Miestas buvo išsaugotas nesugriautas. Vėliau jis priskirtas sovietų įtakos zonai. Šverinas. 1945 m. gegužės 2 d.

Šverinas buvo nuostabus. Stebino jo gotiški raudonų plytų pastatai, operos teatras, kai kuo man primenantis Leningrado Marijos teatrą, pilis saloje, gulbės ežeruose. Miesto skveruose laisvai vaikščiojo pripratusios prie žmonių gazelės, fazanai, povai. Tiesa, jiems neilgai teko pavaikščioti. Slavai labai greit suorganizavo medžioklę ir, iššaudę gyvūnus, iš jų išsivirė srėbalą. Linksminosi jie ir kitaip. Nusigavę iki valčių stoties, iš angarų išsitraukė baidares ir prasidėjo pasiplaukiojimai po ežerą! Riksmai, triukšmas, girtų klyksmai... Vienas apvirto ir keikdamasis šaukėsi pagalbos: „Skęstu!!!“ Nors, pasirodo, ten vandens buvo iki juosmens.

Linksminosi ir kiek kultūringiau. Teatre prasidėjo spektakliai. Klausiausi operos „Madam Baterflai“, tačiau atlikimas ir dekoracijos atrodė itin provincialiai. Pusę salės užėmė mūsų kareiviai. Jie žvengė pačiose netinkamiausiose vietose. Tragiška herojės savižudybės scena sukėlė vien visuotinį juoką... Po spektaklio eidamas per parterį, pastebėjau, kad vokiečiai kruopščiai stengėsi aplenkti vieną vietą, nukreipdami akis į šalį. Ten sėdėjo visiškai girtas majoras, padėjęs galvą ant priekinės kėdės atramos. Po jo kojomis plėtėsi didžiulė vėmalų bala.

Berlynas, Tyrgarteno parke vėl būriuojasi žmonės. 1945 m.

Karo mergaitės puolė prie užsienietiško šlamšto. Uniformą nešioti nusibodo, o aplinkui tiek gražių daiktų! Bet ne visada buvo saugu puoštis. Kartą ryšininkės užsivilko ryškias sukneles, apsiavė batelius aukštais kulneliais ir laimingos, švytinčios patraukė gatve. O priešais – grupė girtų kareivių:

– Aha! Fravos!!! Kom! – ir nusitempė merginas į tarpuvartę.

– Ei, mes juk rusės, savos, ai! Ai!

– O mums nusispjaut! Fravos!!!

Kareiviai taip ir nesuprato, su kuo susitiko, o merginos išgėrė taurę, kurią teko išragauti daugeliui vokiečių moterų.

Apskritai vokietės noriai palaikė ryšius su kareiviais ir dėl to nedarė jokių problemų. Vokietijoje tai buvo palyginti viskas labai paprasta. Rusijos patriarchato propaguojamas griežtumas nebuvo paplitęs už mūsų šalies ribų. Ypač palankios vokietės buvo, jeigu „kamradas" mandagus, nesimuša ir nėra pernelyg girtas. Visai gerai, jeigu pavalgydins ir dar duos maisto išsinešti. Tačiau blogai, kai „kamradų" iš karto keletas ir jie žiaurūs, o tai dažnai buvo mūšių metu. Taip Vokietijoje atsirado pusivanių, puskazachių, pusuzbekių ir pusvelniai žino dar kokių. Vakaruose tikriausiai – pusnegrių... O to rezultatas dar buvo nematytas venerinių ligų paplitimas. Prieš karą mūsų šalyje tokios ligos dėl sveikatos apsaugos laimėjimų buvo laikomos ypatingais atvejais. Juk mūsų sovietinė medicina, sukurta ant socialistinio pamato, buvo pati pažangiausia: užsikrėtė Maška, tempia Vaską, už Vaskos – Glašką, už Glaškos – Petką. Paskui Tanką, Gošką ir taip toliau – na, visą grandinėlę.

Ypač buvo netikėtas masinis kareivių užsikrėtimas Lenkijoje ir Vokietijoje, kur slypėjo atsparus šio „gėrio" židinys. Tai ir suprantama. Buržuazinė santvarka, grindžiama individualybe: jeigu tu užsikrėtei, tai tavo reikalas ir niekam daugiau tai nesvarbu...

Susidūrę su venerinių ligų epidemija iš pradžių medikai sutriko. Vaistų mažai, o dar mažiau specialistų. Nuo triperio gydė barbariškais metodais: ligoniui į užpakalį sušvirkšdavo keletą kubelių pieno. Atsirasdavo votis, karštis pakildavo virš keturiasdešimt laipsnių. Kaip žinoma, tokio karščio bacilos nepakelia. O paskui užgydydavo votį. Kartais tai padėdavo. Dėl sifilitikų buvo sunkiau. Man pasakojo, kad juos surinko į specialų sygliuotąja viela apjuostą lagerį Neirupino mieste ir ilgokai laikė – laukė medikamentų, o jų nebuvo.

Užbėgdamas į priekį pasakysiu, kad mūsų medicina po dvejų trejų metų visai susidorojo su šiuo netikėtu ir sunkiu uždaviniu. Penktojo dešimtmečio pabaigoje venerinės ligos beveik išnyko, tiesa, dažnai suluošinusios tų, kurie tai patyrė, bei jų šeimų narių, kūną ir dvasią...

Mačiau savotišką medikų kovos pradžią su šia rykšte Vokietijos teritorijoje. Kartą auštant Šverino apylinkėse sutikau didelę koloną jaunų moterų. Ašaros ir aimanos aidėjo ore. Vokietaičių veiduose atsispindėjo neviltis. Aidėjo žodžiai:

– Nach Zibir! Nach Zibir!

Abejingi kareiviai vijo atsilikusias.

– Kas čia vyksta? – išsigandęs paklausiau seną konvojininką. Kur jas, vargšes, varo?

– Veltui bliauna, kvailės, joms pačioms nauda! Komendanto įsakymu – į profilaktinę apžiūrą!..

Aš buvau sužavėtas mūsų humanizmo! Kareiviai dainavo:

Der abend buvo, varum neatėjai,
O iš dangaus smulkutis vaser lijo...

Buvo ir kitas variantas:

Varum tu gestern neatėjai,
Drei ur tavęs ich laukiau.
Smulkus vaser iš himelio lijo,
Nach hauze aš patraukiau...

Ir dar:

Frau, frau, frau gut!
Hoite fiken, morgen brut!

Iškraipyti vokiški žodžiai:

Madam, madam, madam, gerai!
Šiandien meilė, duona rytoj!

Laikas ėjo, o mane graužė svajonė apie grįžimą namo. Jau išvažiavo demobilizuoti seniai. Viena, antra grupė.

– Tau dar dvejus trejus metus trimituoti, – guodė mane štabe.

Štetino miesto komendantūra jau tapo lenkų miesto Ščecino komendantūra. 1945 m.

– „Kaip ištrūkti iš šitos paplavų duobės?“ – vis laužiau galvą. Ir staiga švystelėjo turėjusi mane išgelbėti idėja. Keturi sužeidimai! Jie vėl turėtų padėti. Pagelbėjo mielasis Michailas Aizikovičius Goldfeldas. Kaip tik išformavo jo dalinį, ir jis išrašė man demobilizavimo dokumentus. Beje, pats turėjo savo rūpestėlį: į Leningradą reikėjo pristatyti trofėjinį akordeoną ir šiokį tokį jo paskutinės KLŽ, kuri visai neseniai išvažiavo gimdyti, šlamštą. Taigi jau taip nutiko, kad važiavau namo! NAMO!!! NAMO!!! Drauge su manimi važiuoti į Leningradą susiruošė dvejetas užnugario viršilų – lyg iš ūkio ar tiekimo tarnybų, o gal sandėlininkai. Kaip sužinojau vėliau, jie vežėsi labai daug pasivogtų pinigų, kuriuos buvo bene įsiuvę į kelnes ar diržus.

Mes sukurpėme planą: reikia nusigauti iki Štetino (dabar Ščecinas) ir įsiprašyti ten į sovietų laivą, plaukiantį į Leningradą. Surengti kelionę į Štetiną buvo labai paprasta. Pasamdėme vairuotoją vokietį ir tas didžiuliu sunkvežimiu su dujų generatoriumi, kūrenamu degančiomis medinėms pliauskelėms, nes nebuvo benzino, vežė mus per visą šiaurės Vokietiją.

Štetinas buvo ištuštėjęs, vien griuvėsiai. Gatvėse beveik nieko nesutikom. Uoste iš tiesų stovėjo sovietų laivas, gražuolis laineris „Maršalas Govorovas“. Paskui paaiškėjo, kad anksčiau jis vadintas „Borėju“, priklausė Suomijos laivynui ir po karo atiteko mums kaip kontribucija. Į „Govorovo“ triumus vokiečių dokininkai pradėjo krauti vietos fabrikuose išmontuotas stakles. Be jokio vargo susitarėme su kapitono padėjėju. Už gertuvę spirito, kurią apdairiai pasiėmėm (juk tai neįkainojama valiuta!) jis prižadėjo mus priimti į laivą.

– Tačiau „Govorovas“ išplauks tik po savaitės, o kol kas pagyvenkite sovietų komendantūroje, – patarė mums kapitono padėjėjas.

Komendantūra buvo visai netoli, įkurdinta didžiuliame mūriniame pastate, kurio apatinio aukšto langai ir laiptinės buvo užkrautos plytomis ir maišais su smėliu. Iš visų pusių pastatas buvo apraizgytas spygliuotąja viela. Tiesiog neįveikiama tvirtovė!

Pasirodo, komendanto kabinetas buvo pačiame viršuje. Pasibeldę įėjome į erdvų kambarį. Viduryje jo sėdėjo rūškanas majoras ir iš padilbų pro užkritusius plaukus žvelgė į mus. Priešais jį ant stalo stovėjo pusiau tuščias butelis, stiklinė, o baloje gulėjo duona pramaišiui su lašinių gabalėliais ir dar kažkuo.

– Draugas majore, leiskite kreiptis! – kaip pridera prašnekau.

Majoras tylėjo, šnirpštė ir žiūrėjo į mane. Du kartus teko viską pakartoti iš naujo. Staiga majoras pašoko, griebėsi už gerklės ir išbėgo iš kambario. Išgirdome, kaip jis garsiai vemia į laiptinės protarpį. Grįžęs paklausė:

– Ko jums?

Mes paaiškinom.

– Viršila-a-a! -– pradėjo šaukti jis.

Įėjo vidutinio amžiaus vyriokas. Jam buvo pavesta mus įkurdinti. Atsisėdę viename kambaryje ant gultų, pradėjome užkandžiauti, o norėdami, kad mūsų santykiai būtų geri, viršilai pasiūlėm stiklinaitę spirito.

– Būkim sveiki! – ištarė viršila. Išgėrė, atsikrenkštė, bet spiritas buvo neskiestas ir jo akys ėmė virsti iš kaktos. Staiga viena iškrito iš akiduobės ir skambiai tarkštelėjo į katiliuką su barščiais. Mes netekom žado, o viršila tuo metu ramiai turškėsi sriuboje ieškodamas savo akies. Radęs ištraukė, nuvalė į palaidinės skverną ir, išplėtęs tuščią akiduobę, pirštais įstatė į vietą.

– Taip, tokie reikaliukai, – susimąstęs pasakė jis. – 1944 metais Baltarusijoje kulka padarė mane vienakį. Tapau netinkamas rikiuotei, tarnavau ūkio komandoje, o dabar viskas pasisuko į blogąją pusę. Aš jau seniai ne mobilizacinio amžiaus, o čia, Štetine, sovietų kariuomenės nėra, bet juk tai lenkų teritorija. Mūsų komendanto būrio nėra kuo pakeisti, štai ir tenka tarnauti...

Ir tikrai – mūsiškių Štetine nebuvo. Kol kas nebuvo ir lenkų valdžios. Tiesa, jau atvažiavo lenkų spekuliantų ir visokių kitų neaiškių veikėjų. Jie triguba kaina pardavinėjo alų, įvairų šlamštą, net siūlė gražių vokietaičių pačia palankiausia kaina... Gamtos mokslų istorijos muziejaus pastate sutikau lenkų muziejininkus, atvažiavusius pažiūrėti, kas čia išliko. Iš muziejaus buvo likusios tik sienos, o salėse tarp sudužusio stiklo ir skaldos išbarstytos eksponatų nuolaužos.

Dieną mieste buvo tylu ir ramu, tačiau, nakčiai apgaubus, prasidėdavo sunkiai įsivaizduojama veikla. Visur kildavo šaudymas, riksmai, dejonės, neaiškus triukšmas. Komendanto būrio kareiviai mums patarė nekišti nosies į gatves. Komendantūros duris užbarikadavo, o ties ambrazūromis susėdo budintys stebėtojai. Dabar supratau, kodėl pastatas taip įtvirtintas. Pasirodo, miesto griuvėsiuose liko visokių niekšelių. Nepribaigti fašistai, nusikaltėliai, mūsų dezertyrai, anglų šnipai ir t.t. Komendantūroje išgirdome pačių neįtikimiausių istorijų apie banditų gaujas, kurios kaip grybai augo būsimosios Lenkijos teritorijoje. Nusikaltėliams čia buvo visiška laisvė, nes valdžios institucijos dar tik kūrėsi. Vienai tokiai gaujai vadovavo buvęs

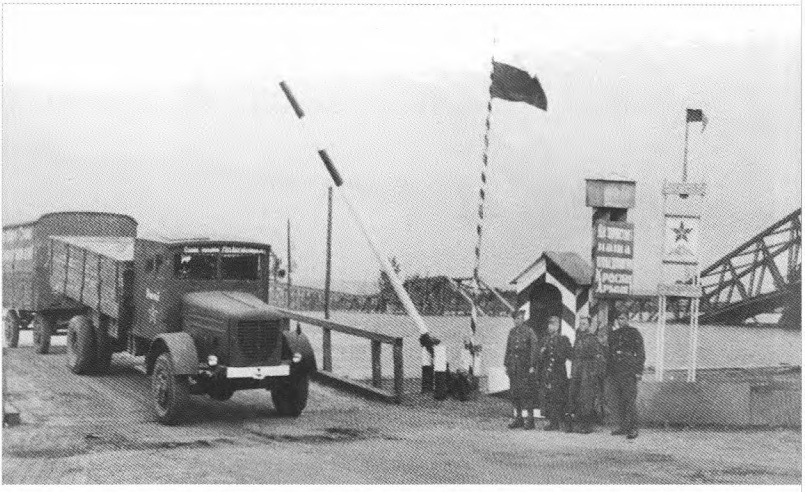

Prie naujos Lenkijos–Vokietijos sienos sovietų ir lenkų kariai. 1945 m.

rusų kapitonas – Sovietų Sąjungos didvyris, dezertyras, vardu Globa. Jo padėjėjas – oberšturmbanfiureris SS, o į gaują susibūręs ištisas internacionalinis valkatynas. Puikiai apsiginklavusi, nes ginklų pakelėse buvo iki soties, gauja važinėjo greitais vokiškais visureigiais „Adler". Sugauti ją buvo labai sunku. Apiplėšę vieną miestelį, jie išvažiuodavo nežinoma kryptimi daugiau nei šimto kilometrų per valandą greičiu. Miestukuose banditai turėjo savo agentų, per radiją pranešančių, į kurią pusę važiuoja persekiotojai. Pasakota, kad ištisa NKVD divizija ilgai ir nesėkmingai gaudė Globą. Galų gale gaują apsupo iš visų pusių. Globa nusprendė prasiveržti. Keturi penktadaliai jo bendrų padėjo galvas, o jis pats vis dėlto įstengė pasitraukti į Vakarų Vokietiją. Tikriausiai dabar puikiai gyvena kur nors Jungtinėse Valstijose.

Kita gauja, veikusi paskutiniais karo mėnesiais, buvo gudresnė. Joje buvo du rusai, du lenkai ir prancūzė. Vos tik mūsų daliniai išvaduodavo kokį nedidelį miestelį, jie tuojau atvažiuodavo ten apsivilkę sovietų karinę uniformą, užimdavo namą ir iškabindavo didelį plakatą su užrašu „Komendantūra". Paskui prasidėdavo mieste likusio vokiečių turto išpardavimas. Naujos valdžios vardu buvo parduodami malūnai, namai, sodybos, žemės ūkio mašinos, gyvuliai. Užmokestį imdavo auksu, valiuta, brangenybėmis. Išduodavo raštelius su padarytu antspaudu. Lenkai, labai mėgstantys visokias spekuliacijas, lengvai tam pasiduodavo. Operacija vykdavo dieną ar dvi, paskui „komendantai" dingdavo, o dar po dviejų dienų atvažiuodavo tikroji komendantūra... Šiuos aferistus, sako, pagavo ir konfiskavo brangenybių, užimančių pusę mašinos.

Klausytis detektyvinių istorijų atrodė įdomu, tačiau pasijutome visai kitaip, kai vieną naktį buvo užpultas mūsų namas. Prasidėjo šaudymas į langus ir duris iš šautuvų, kulkosvaidžių bei automatų. Smogė lengvasis minosvaidis. Matyti, kad operacijai vadovauja ne diletantas, o patyręs kariškis. Teko prisiminti seną patirtį ir pradėti atsakomąjį šaudymą pro ambrazūras. Po tirštu kulkų lietumi buvo labai nejauku. Kilo mintys: štai karas ir visi pavojai jau baigėsi, o dabar, ko gera, gali tekti padėti galvą čia, šioje skylėje! Laimė, viskas baigėsi sėkmingai! Vieną kareivį apdraskė, o

Karo meto Leningradas. Dar ilgai miestą žymėjo karo žaizdos...

Į Leningrado Ermitažą iš Sverdlovsko vėl gabenami eksponatai. 1945 m.

mano palydovai, neuostę parako per visą karą, kaip reikia dėjo į kelnes... Vos pakilo saulė, apgultis baigėsi, puolėjai dingo tarsi šmėklos ir atrodė, kad nieko nė neįvyko. Kas ir kodėl surengė šį spektaklį, taip ir nesužinojau.

Džiaugsmingai sulipome į „Govorovą“, kuris paprastai nakčiai nuplaukdavo toliau nuo kranto, kad būtų išvengta incidentų. Gan ilgai „Govorovas“ plaukė Oderiu, kol galų gale pasiekė Svinemiundės miestą prie jūros. Tai buvo labai įdomi kelionė. Upėje visur kyšojo paskendusių laivų korpusai ir stiebai. Vienoje vietoje riogsojo bombos per pusę perlaužtas tanklaivis, kitoje – sudaužytas ir atsirėmęs į dugną šarvuotis. Į visas puses kyšojo jo didžiulių patrankų vamzdžiai, o vanduo siekė kapitono tiltelį. Pasitaikydavo ir pakrantėse riogsančių povandeninių laivų, ir apverstų plaukiojamųjų kranų.

Galų gale prasidėjo Baltija. Buvo šalta, vėjuota, tamsu. Milžiniškų pilkų bangų paviršiumi skriejo lietaus prisigėrę debesys. Smarkiai supo. Denis virpėjo, o gudručiai palydovai susitarė su mechaniku, kad mus įleistų į kajutę. Kajutė buvo dvi-

vietė, bet vienas jos keleivis visada budėjo. Mes puikiai įsikūrėme – šiltai ir jaukiai. Savaitės kelionė praėjo taip, kad jos tarsi nepajutome, nes beveik visą kelią be pertraukos gėrėme degtinę su kajutės šeimininku, užkietėjusiu alkoholiku. Štai ką jis papasakojo apie save.

– Nuėjau pas gydytoją, o jis ir sako: „Aš tau paskyriau gerti geležies...“ Parėjau namo, pragėriau geležinę lovą – geriau pasidarė...

Plaukti teko ilgai, nes Baltijos jūroje primėtyta minų. Buvo tik vienas šiek tiek mažiau pavojingas kelias – kuo arčiau Suomijos kranto. Parą išbuvę Helsinkyje, pajudėjome toliau, beveik prisispaudę prie uolėtų Suomijos ščerų skardžių, kol pasiekėme Goglando salą. Paskui Kronštatas. Čia vėl teko laukti visą parą. Buvo galima išeiti iš proto! Šalia namai, o mes kiūtome čia ir laukiam! Kronštate stovėjome šalia dar 1941 metais bombų sudaužyto linijinio laivo „Maratas“, matėme griuvėsius krante. Galų gale 1945 metų lapkričio 4-ąją įplaukėme į Leningrado uostą. Muitininkai prie mūsų labai nekibo, jie ir be to turėjo pakankamai reikalų: iškraunant sudužo dėžė su staklėmis ir iš jos išbyrėjo... medžiagų rietimai, kostiumai, avalynė ir kitoks šlamštas. Lydintis krovinį majoras neaišku kodėl pradėjo šaudyti iš pistoleto... Bet mums šis vaidinimas nerūpėjo. Greitai susiderėję su laisvo sunkvežimio vairuotoju riedėjome per miestą.

Purvinas, aprūkęs, visas randuotas nuo skeveldrų ir bombų išraustų duobių – po gyvo, verdančio gyvenimo gražiajame Šverine Leningradas atrodė pusiau lavonas, kuriame vos ruseno gyvybė. Gyventojai pilki, susikūprinę ir tarsi ištinę, apsivynioję į maišus panašiais drabužiais ir vos velkantys kojas. Savo namą išvydau labai greitai. Koks jis mažytis, apgriuvęs! Vos spėjome viską iškrauti, o jau susitikau su kaimyne. Ak! Jau matau, kaip priešais atbėga mama, mažytė, sulinkusi, pasenusi. Mano odisėja baigėsi.

POKARIO LEGENDOS

I NOVELĖ
Apie asmenybės vaidmenį istorijoje

Aš keikiu savo tėvynę, nes ją myliu...
P. Čadejevas

Buvo pirmoji pokario vasara. Nuostabus Šverino miestas maudėsi šiltos liepos saulės spinduliuose. Kvepėjo gėlės, žaliavo medžiai. Ežere plaukiojo likusios gyvos gulbės. Jų balti lenkti kaklai ramaus vandens ir gotiškų bokštų fone atrodė nuostabiai. Kareiviai džiaugėsi taika, palengva apsiprasdami su mintimi, kad daugiau jų niekas nenušaus, nesužeis ir, ko gera, gana greitai visi važiuos namo. Kol kas jie skaniai valgė, gėrė ir mylėjosi su moterimis. Gyvenimas tekėjo ramiai ir be jokių rūpesčių.

Armijos štabas įsikūrė daugiaaukštėje viloje, anksčiau priklausiusioje vokiečių generolui. Ją supančio parko dar nespėjo pribjauroti, kambariuose dar liko ne visai sudaužytų baldų, tačiau generolo paveikslų ir senovinių ginklų kolekcija seniai išgaravo.

Buvo apie pusę trečios. Štabo patalpose sėdėjo tik vienas budintis karininkas. Neturėdamas ką veikti jis pro žiūroną stebėjo ežere besimaudančias vokietes. Koridoriais apsnūdę ir nuo gėrimo apsvaigę be jokio tikslo slampinėjo kareiviai. Neaišku, iš kur jie čia atsirado. Staiga prie vilos pririedėjo šarvuočių lydimų mašinų virtinė. Iš atviro džipo iššoko maršalas Žukovas – aštuoniasdešimt kilogramų treniruotų raumenų ir nervų. Energijos sankaupa. Idealus, puikiai suderintas karinės minties mechanizmas! Jo smegenimis žaibiškai lėkė tūkstančiai neklaidingų strateginių sprendimų. Apsupti – užimti! Apsuptis – sutriuškinimas! Replės – spartusis žygis! 1,5 tūkstančio tankų į dešinę! 2 tūkstančiai lėktuvų – į kairę! Miestui užimti reikia 200 tūkstančių kareivių! Jis galėjo tą pačią akimirką išvardyti mūsų ir priešo nuostolius bet kokioje būsimojoje operacijoje. Galėjo neabejodamas ir daug nesvarstydamas vieną kitą milijoną pasiųsti į mirtį. Jis buvo naujo tipo karo vadas: be skaičiaus galėjo pražudyti žmonių, bet visada pasiekdavo pergales. Mūsų senieji karvedžiai nė kiek ne blogiau mokėjo pražudyti žmones, bet ne ypač mąstė, kas iš to išeis, nes tiesiog nemokėjo mąstyti. Žukovas energingas, energija įkrautas tar-

Sovietų Sąjungos maršalas G. Žukovas Berlyne.

si Leideno stiklinė, tarsi elektros kibirkštys lekia iš jo. Budėtojas dar nespėja atsitokėti, o maršalas jau čia:

– Kas toks?! Kur komandarmas? Skubiai!!!

Prasideda lakstymas, kviečia komandarmą, mieganti karalystė pradeda be jokio tikslo krapštytis, tarsi prikelta netikėto šūvio.

Sukviesti karo tarybą!!! Raportuoti apie kariuomenės pasirengimą!!! Skubiai!!! Jūsų motiną!!!" – paberia šiuos ir kitus būtinus nurodymus maršalas.

Išsiaiškinti, dykaduoniai!!! Išsimagnetinote!!! Iššaudyti visus jus reikia!!! Niekas nenori dirbti?! Kariuomenė visada turi būti pasirengusi kovai!!! Kas pasakė, kad karas baigėsi?! Jūsų pareiga – išlaisvinti Europą!!! Pirmyn, į Paryžių!!!

Nuo maršalo nuskriejo galingi energijos impulsai. Suskambo telefonai, pradėjo bėgioti pasiuntiniai, ėmė veikti racijos. Vyresnybė palengva pasitempdama ir vis energingiau pagal instancijas pradėjo keikti vienas kitą: vyresnieji – žemesnius, o tie savo valdinius. Impulsai buvo labai galingi, didžiule jėga viską vartė aplinkui, bet įtartinai greit slopo, tarsi būtų patekę į vakuumą. Kariuomenės taip paprastai negalvanizuosi, daliniuose visi išsiskirstė kas kur, vienas girtas miegojo, kitas išėjo gaudyti triperio pas vokiečių mergšes... Trečiasis kiūtojo sanitariniame dalinyje – gydėsi nuo to, ką jau pasigavo... Ketvirtasis „organizavo" siuntinį namo – paskendęs spekuliacijose arba tiesiog viską vogė. Dar vienas, koks nors kare trenktas skendėdamas liūdesyje, ilgėjosi prarastų idealų. Dar kiti iš džiaugsmo, kad liko gyvi, daugybę mėnesių šoko ir dainavo. Pamėgink visus sugaudyti! Pamėgink jiems visiems per dvi tris valandas įteigti, kad karas, ko gera, nesibaigė!

– Pirmyn į Paryžių!!! To niekas nesuprato, ir kalbėti panašia tema su kareiviu niekuo nesiskyrė nuo bandymų kinų kalba ožiui papasakoti apie meno istoriją. Kariuomenė buvo tarsi maišas su tešla ir ką bedarytų maršalas, rezultato nebuvo. Jo ryžtingi ir vaizdingi pasakymai tarsi kūjis daužė treniruotas generolų galvas. Generolai vaino-

jo pulkininkus, tačiau ir vėl visi tarsi tešla išsprūdo pro pirštus. Maršalas ilgai niršo, bet net jo geležinė valia, išbandyta mūšių laukuose, iš išmagnetintos kariuomenės amorfinės masės nieko neįstengė nukalti. Galų gale vakare jis pasidavė:

– Jūsų motiną!!! Pakelt kariuomenę pagal aliarmo signalą!!! Žengte marš į Murmanską!!! Į Kolos pusiasalį!!! Į tundrą!!! Išgvero bjaurybės, dykaduoniai!!! Jūsų motiną!!!

Sovietų kariai.

Taigi net ir stipri asmenybė yra bejėgė, jeigu mėgina eiti prieš istorijos tėkmę.

Šį tikrovišką epizodą man papasakojo buvęs 2-osios smogiamosios armijos komandarmo generolo I. Fediuninskio palaižūnas – buvęs viršila B.

Vėliau sužinojau, kad maršalas atliko svarbų ir labai reikalingą darbą. Karas baigėsi ir buvo privaloma iš Vokietijos sugrąžinti dalį kariuomenės į Rusiją. Palikti reikėjo pačius tinkamiausius. Reikėjo sužinoti, kurie pulkai yra geriausiai parengti kovai?!

Juk karo metu beveik visi buvo apdovanoti ordinais, tapo gvardijos pulkais, nusipelniusiais. Ką pasirinkti?

Ir maršalas ėmėsi veiklos pats, nepatikėdamas šio darbo valdiniams.

II novelė
Igoris Djakonovas, arba kas nugalėjo vokiečius Tėvynės kare

Susipažinau su Igoriu Michailovičiumi Djakonovu šeštojo dešimtmečio pradžioje. Aš, jaunas Ermitažo aspirantas, turėjau laikyti užsienio kalbos egzaminą. Deja, dėstytoja susirgo ir nenorėdami prarasti brangaus laiko Ermitažo bendradarbiai nusprendė patys surengti šį egzaminą. Tais laikais vyresnioji Ermitažo darbuotojų karta, sekdama dar priešrevoliucinių laikų tradicijomis, laisvai kalbėjo Europos, o kartais, pagal atitinkamas specialybes, ir Rytų kalbomis. Tarp egzaminuotojų buvo ir I. Djakonovas. Jis nustebino mane savo išvaizda: gražus, protingas veidas, griežtas puikiai pasiūtas kostiumas, akinamo baltumo marškiniai ir gražiai paryškintas kaklaraištis. Trumpai sakant, atrodė taip, ką Europoje įvardija vienu žodžiu – „gentle-

Raudonarmiečiai Leningrado gynybos metu.

Raudonarmiečiai „Nevos piatačioko" placdarmo netoli Leningrado apkasuose. Iš šio placdarmo ne vieną kartą jie mėgino pulti vokiečius norėdami susijungti su kariuomene, puolančia iš Siniavino, ir nutraukti Leningrado blokadą. Šioje vietovėje vyko įnirtingi mūšiai.

man". Tais laikais mūsų socialistinėje šalyje tokių buvo reta. Protingas, gyvas, šiek tiek atmieštas humoro doze pokalbis galutinai mane pavergė.

Vėliau iš įvairių žmonių pasakojimų sužinojau, kad Igoris Djakonovas kilęs iš inteligentų šeimos, kelerius metus dirbo ir mokėsi Norvegijoje, kur buvo komandiruotas jo tėvas. Vėliau baigė Leningrado universitetą, tapo žinomu mūsų šalyje ir užsienyje Rytų žinovu. Jo brolis, Michailas Michailovičius Djakonovas, taip pat Rytų žinovas, mums, universiteto studentams, skaitė nuostabias pasakaitas apie Rytų meną, paįvairindamas paties išverstais senaisiais persų eilėraščiais. Michailas Michailovičius mums pasakojo, kad drauge su broliu jie moka dvidešimt septynias kalbas.

Kai prasidėjo karas, Michailas Michailovičius pateko į frontą ir išgėrė pilną sovietų kareivio kančios taurę: jis pateko į placdarmą „Nevos piatačiokas", kur betikslėse atakose žuvo apie 200 tūkstančių sovietų kareivių, buvo sužeistas ir per stebuklą liko gyvas.

Igorio Michailovičiaus laukė kitoks likimas. Sužinojusi, kad moka norvegų kalbą, vadovybė jį pasiuntė į Karelijos fronto žvalgybos ir priešo kariuomenės demoralizavimo skyrių. Ten jis studijavo trofėjinius dokumentus, rašė atsišaukimus ir tardė belaisvius. Jį supo tipinė sovietinė aplinka: mažaraščiai girtuokliai komisa-

rai, bendradarbiai, rašę atsišaukimus, kurie vokiečius juokino ir glumino. Igoris Michailovičius, kiek turėdamas jėgų, stengėsi pagerinti padėtį. Pamažu aplinkui jį susirinko bendraminčių. Iš Sibiro buvo atsiųstas Fima Etkindas, vėliau tapęs disidentu, emigrantu ir Sorbonos universiteto profesoriumi. Atsiminimuose Igoris Michailovičius taip pasakojo apie šį įvykį: Fima atvyko apsivilkęs suplyšusiais puskailiniais ir sena ausine kepure. Vadovybė tą pačią akimirką jam surengė egzaminą: parašyti juokingą naujametį kreipimąsi į vokiečius. Fima sėdo ir parašė „Poemą apie Michaelį", kurioje buvo tokios eilutės:

Michael der Gefreite	*Jefreitorius Michaelis*
Steht vor dem Stab.	*Stovi prie štabo.*
Seine linke Seite	*Nuo jo kairio šono*
Frohr ihm ganzlich ab...	*Ledokšniai nukabo...*

ir t.t. apie sušalusio jefreitoriaus negandas. Tai buvo nepaprastas atsišaukimas, išverstas iš rusų kalbos į vokiečių. Norint tokį parašyti, reikėjo ne tik mokėti kalbą, bet ir žinoti vokiečių folklorą, vokiečių „švankus" (Schwank – nedidelis vokiečių satyrinis pasakojimas – vert.) ir humoristinę Hanso Sakso literatūrą bei eilėraštukus apie Maksą ir Moricą. Tokius kūrinius vokiečiai neabejotinai laikė savais. Kuo labiau artėjo karo pabaiga, tuo protingiau dirbo Djakonovas ir jo kolegos. Kai sovietų armija išvijo vokiečius iš Šiaurės Norvegijos, Igoris Michailovičius buvo paskirtas Kirkeneso miesto komendantu. Vietiniai gyventojai labai vertino gražų kapitoną, puikiai kalbantį jų gimtąja kalba. Jis padarė daug gera, padėjo likviduoti

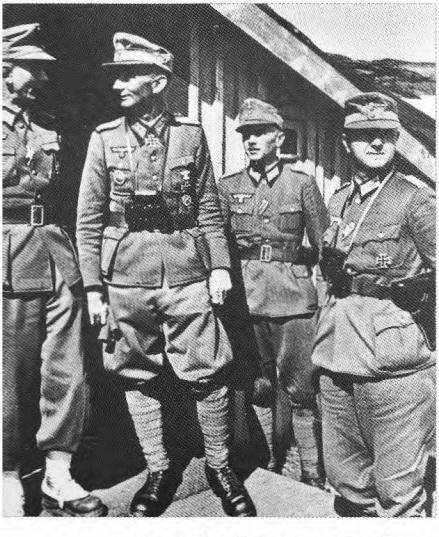

Generolas Eduardas Dytlas su savo štabo karininkais.

Austrų kalnų jėgeriai Norvegijoje.

daugelį nesusipratimų, išgelbėjo nemaža žmonių. Praėjus daugeliui metų po karo, Igoris Michailovičius buvo nuolat kviečiamas į Kirkeneso jubiliejines šventes ir visada jam nuoširdžiai dėkota... Apie tai skaitytojas gali pats smulkiai sužinoti iš I. Djakonovo „Atsiminimų knygos", kuri buvo neseniai išleista. Noriu papasakoti istoriją, kuri nepateko į šią knygą, bet visada pasakojama kaip legenda.

Kartą, kai 1943 metų paskutinėmis dienomis šaltis sukaustė tundrą ir Kolos pusiasalio uolas, o čia kariaujantys generolo Ditlio austrų kalnų jėgeriai sušalo savo akmeninėse slėptuvėse, rusų žvalgai iš priešo užnugario atitempė sveiką rudaplaukį išstypėlį majorą. Jo pavardė prasidėjo priešdėliu „fon". Apklausų metu jis tylėjo niekinamai žvelgdamas į savo priešus iš dviejų metrų aukštumos. Galima įsivaizduoti, ką jis mąstė: „Nieko nepasakysiu šiems barbarams iš Rytų!" Kokie įžūlūs snukiai! Net vokiškai kaip reikiant kalbėti nemoka! O kaip nuo jų trenkia vakarykštėmis išgertuvėmis! Trogloditai!!! Nieko jiems nesakysiu!"

Tardė jį daugybę kartų, daužė, bet nieko nepešė. Galų gale pavargęs vienas iš vertėjų nusprendė kreiptis į Djakonovą, kurio šiek tiek nemėgo: tegul šis „civiliokas inteligentas" pamėgina, vis tiek tas vokietis nieko jam nepasakys, nes net mums nepasakė...

Igoris Michailovičius pasiūlė vokiečiui užsirūkyti ir patylėjęs jį paklausė: „Ką veikėte prieš karą?" Tas nustebo: šio ruso vokiečių kalba buvo be priekaištų... Netikėdamas, kad barbaras supras, pro dantis iškošė: „Filologas". „Taip? O kuo konkrečiai domėjotės?" „Gotų laikų kalba". Djakonovas susijaudino. Labai seniai, dar vaikystėje jam su broliu į rankas pateko gotų laikų eilėraščio rankraštis iš tėvo bibliotekos. Šis eilėraštis nebuvo išspausdintas ir apie jį žinojo tik siauras specialistų ratas, galbūt tik kokie aštuoni dešimt žmonių visame pasaulyje. Sunkiai beprisimindamas Djakonovas pradėjo deklamuoti gotų eiles. Štai staiga baigia išsekti visa tai ką prisiminė, štai ir paskutinė strofa... Staiga išstypėlis vokietis tarsi perlūžo, sulinko, nuleido galvą ir didžiulės ašaros pradėjo tekėti iš akių.

Kaip! Šioje ledo sukaustytoje šalyje, tarp šių uolų, tarp laukinių barbarų ir jūs tai žinote?

Tai neįmanoma! Visiškai neįmanoma!

Jis apkabino Djakonovą, keletą minučių tylėdamas mėgino atsigauti, išgyvenęs savo sampratos apie rusus, apie pasaulį žlugimą. Ir pradėjo kalbėti, kalbėti, kalbėti...

Pasirodo, jis buvo specialus vokiečių kariuomenės vyriausiosios vadovybės pasiuntinys, komandiruotas į generolo Dytlo štabą su svarbiais įsakymais. Tuojau pat jį išsiuntė į Maskvą. Vertėjai prikibo prie Djakonovo, klausinėdami, kaip jis sugebėjo pasiekti tokią sėkmę? Bet tai suprasti jiems buvo nelemta, kaip daugelis nesupranta, kodėl rusai nugalėjo vokiečius šiame baisiame kare.

Keista, bet geriausiai tai suprato Stalinas. Dar 1941 metais įsitikinęs, kad kariuomenė visiškai pakriko, o pasienyje išdėstytų pulkų liko vos aštuoni procentai ir ša-

liai gresia katastrofa, jis kreipėsi į visus tuos, kuriuos trypė, iš kurių ilgą laiką tyčiojosi – į liaudį: „Broliai ir seserys...“ Vėliau jis atleido varžtus, kuriais spaudė cerkvę, įvedė kariuomenėje antpečius, taip atgaivindamas iki revoliucijos gyvavusias tradicijas, panaikino komisarų institutą, paleido Kominterną, reabilitavo daugelį anksčiau suimtų karo vadų. Didieji praėjusių laikų karvedžiai Suvorovas, Kutuzovas, dar visai neseniai to paties Stalino drabstomi purvais, vėl grįžo į rusų vėliavas. Jų vardais buvo pavadinti nauji ordinai...

Raudonosios armijos kariai prisiekia prie rusų karvedžio A. Suvorovo kapo Leningrade.

Ir liaudis susitelkė, nes vokiečiai niekšingais poelgiais, žudynėmis, taikių gyventojų prievartavimu sunaikino visas iliuzijas, susijusias su jais karo pradžioje: daugelis suvarytų į kolūkius valstiečių, Gulago gyventojai ir net paprasti miestų ir kaimų žmonės laukė jų kaip išvaduotojų.

Dabar šios iliuzijos žlugo. Vokiečiai išvydo vieningą, prieš juos sukilusią liaudį.

Tai kas vis dėlto nugalėjo vokiečius? Stalinas ir jo partija? Ar Djakonovas ir milijonai panašių į jį?

III NOVELĖ
Keturiasdešimtmečio šventė

Institutas šventė Leningrado išvadavimo iš blokados keturiasdešimtmetį. Į aktų salę suvarė studentus, kurie pražiopsojo akimirką ir nespėjo pasislėpti ar tiesiog dingti. Atėjo dėstytojai, bendradarbiai. Scenoje pasirodė nusipelnęs meno veikėjas, instituto prorektorius mokslui, garsus profesorius, žinomas ne tiek mokslo darbais, kiek gebėjimu regzti intrigas ne tik instituto viduje, bet ir už jo ribų bei dėl pergalių tarp dailiosios lyties atstovių. Pamankštinęs pečius, jis publikai parodė savo nuostabų nuopuolio meto Romos gyventojo profilį, sublizgėjo jo impozantiška plikė,

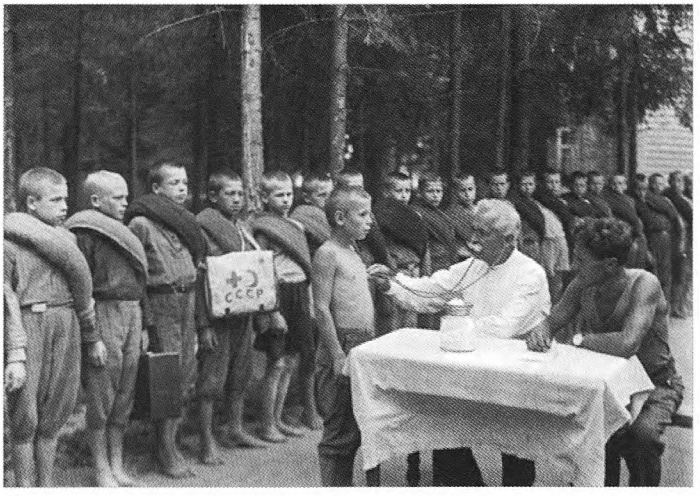

Šie berniūkščiai po kelerių metų turės stoti į kovą su priešu. Naujokų šaukimo medicinos komisija. Leningradas, 1935 m.(?)

šiek tiek pridengta užšukuotais ant jos plaukais ir pradėjo kalbą tema „Ką mes gynėme"...

Šalia manęs sėdėjo pageltęs impozantiškas senukas, kadaise buvęs instituto partijos sekretorius, bet atleistas Stalino laikais iš šių pareigų dėl pernelyg didelio liberalumo. Persisukęs ir trūkčiodamas jis vis šnabždėjo man į ausį apie kadaise buvusius įvykius:

„Tai atsitiko 1942 metais, pačiu sunkiausiu karo metu. Šaltą ir alkaną žiemą institutas buvo evakuotas ir atsidūrė toli Rytuose... Fronte vyko kruvini mūšiai, nusinešę milijonus žmonių. Reikėjo vis naujų milijonų, kad būtų galima užkišti atsiradusias spragas mūsų gynyboje. Vyrų užnugaryje beveik visai neliko. Vadovybė geležinėmis šukomis šukavo gyvenvietes ieškodama pasislėpusių. Mieste posėdžiavo ypatingoji mobilizacinė „troika": vyriausiasis komisariato vadas, rajono komiteto sekretorius ir vyriausiasis iš vietinės NKVD. Atėjo eilė ir institutui praeiti komisiją. Iškviesti prieš „troiką" stovėjo visiškai nuogi, kad iš karto būtų aišku ir nereikėtų veltui gaišti laiko. Pirmasis įėjo nusmurgęs, panašus į mažą susikūprinusią varlę, kaligrafijos ir perspektyvos dėstytojas Petersonas. Jis tylėdamas, padėjęs ant delno, uždengto nešvaria nosine, pateikė „aukštajai" komisijai savo stiklinę akį. Komisija patylėjo, pašniurkščiojo ir padarė reziumė:

– Na, dėl jūsų viskas aišku. Eikite namo.

Antrasis įėjo toks visiems puikiai žinomas savo negaliomis:

– Štai, tuberkuliozė... – pasakė jis kretėdamas nuo kosulio.

– Nieko, pasitarnausite tėvynei! Į frontą!!! – nusprendė komisija.

Kitas!!!

Kitas buvo atletiško sudėjimo žydintis jaunas vyriškis imperijos žlugimo meto romėnišku veido profiliu. Rankose jis laikė storą bylą, pilną popierių su daugybe antspaudų ir parašų, kuriuos jis nedelsdamas įteikė komisijai.

Taip! – skaitė komisija pažymas. – Inkstai sunykę, plaučių beveik nėra, širdis streikuoja.... Taip!

Net vyriausiasis iš NKVD, gyvenime matęs tiek, kad net sunku būtų apsakyti ar plunksna aprašyti, užjaučiamai žvelgė į pažymų savininką.

– Na ką, eikite, pamėginkite išgyventi, – susimąstęs tęsdamas žodžius tarė jis...

– Štai taip mes ir laimėjome karą... – šnibždėjo kaimynas man į ausį.

IV NOVELĖ
Karas visada su manimi

Tai atsitiko praėjus daugeliui metų po karo. Vaikščiojau po tuščią Carskoje Selo parką ir tik vienoje vietoje sutikau mergužėlę, sėdinčią ant suoliuko. „Neprasta“, – nusprendžiau. Nuėjęs vos penkiasdešimt metrų, pajutau nepaaiškinamą nerimą ir grįžau atgal. Mergužėlė vis dar sėdėjo toje pačioje vietoje, tačiau iš jos rankos pulsuodamas srove tekėjo koralų spalvos kraujas. „Na, ir kvailė! Persipjovė venas!“ – supratau. Paskui veikiau mechaniškai, valdomas pasąmonės, tiksliai, užtikrintai ir greitai. Taip skambina pianistas, nežiūrėdamas į klaviatūrą, taip spausdina patyrusi mašininkė galvodama apie pašalinius darbus arba balerina atlikdama išmoktuosius *pa*. Viskas buvo man įprasta. Kiek dešimčių kartų tai dariau fronte! „Taip, – pagalvojau, – karas visada su manimi“. Iš nosinės susukau tvirtą varžtį, perrišau juo ranką aukščiau alkūnės, nusilaužiau medžio šaką, prakišau pro varžtį ir tvirtai jį užveržiau. Kraujavimas liovėsi. Paskui palengva mergužėlę nuvedžiau parko išėjimo link tikėdamasis sutikti žmonių. Ir iš tikro ten vaikščiojo kažkokios moterys. „Nedelsdamos kvieskite greitąją pagalbą!“ – sušukau. Laukėme apie penkiolika minučių, aš kalbinau mergužėlę: „Joks sielvartas, jokia nelaimė, jokia nuoskauda neverta, kad dėl to prarastum gyvybę...“, tačiau šie žodžiai buvo ištarti veltui. Mergužėlė manęs negirdėjo. Tiesa, mano balso tembras, atrodo, ją ramino.

Galų gale greitoji atvažiavo. Pasakiau gydytojui: „Aš čia uždėjau improvizuotą varžtį, reikėtų tikro. Atsargiai! Nenuimkite!“ Tačiau jaunas savimi pasitikintis gydytojas nuplėšė raištį. Aš tarsi pagavau jo minčių tėkmę: „Patarinės man čia kiekvienas!“ Kraujas vėl pradėjo švirkšti fontanu. Skubiai uždėjo naują varžtį ir automobilis išvažiavo. Aš nusiploviau kruvinas rankas ežere ir greitai patraukiau savo keliais.

1978. Veteranai. Atmintinos vietos

Praėjo metai. Paskui dešimtmečiai. Kartą trečiajame vieno mūsų leningradietiško laikraščio puslapyje pamačiau mažą skelbimą: „Įvyks 311-osios šaulių divizijos veteranų susitikimas"... Gal nueiti? Kas tie veteranai? Kas liko iš daugiau kaip 200 tūkstančių žmonių, per karą „sudegusių" šioje divizijoje? Susijaudinęs ėjau į susitikimą.

Susirinko apie dvidešimt žmonių, o kaip sužinojau, užsiregistravo apie keturis šimtus. Dauguma jų gyvena Kirove, kur buvo formuojama divizija. Leningrade – tik mažytė dalis, apie keturiasdešimt žmonių. Suprantama, tarp jų nesutikau nė vieno pažįstamo.

Leningrado sekcijos sekretorius Abramas Moisejevičius Šubas, simpatiškas plinkantis vyriškis, išvardijo keletą čia atėjusiųjų: pulko gydytojas, sanitarė, pora gerokai pagyvenusių viršilų, pagrindinis divizijos komjaunimo darbuotojas, dar nepraradęs lūšies akių aštrumo. Daug buvo intendantų, tiekėjų ir kitų užnugario darbuotojų. Visi su ordinų juostelėmis, ordinais, atminimo ženkliukais ant krūtinės. Tik vienas buvo bekojis, berankis, vienakis. Ir be ordinų.

– Iš kur tu? – paklausiau.

– Pėstininkų žvalgas... – atsakė jis.

Prezidiumui pirmininkavo paskutinis divizijos štabo viršininkas, papulkininkis, apsivilkęs munduru, kuris kabojo tarsi maišas. Jo galva kretėjo, rankos drebėjo trinksėdamos į stalviršį. Jis klausėsi kalbos ir galų gale prašneko pats:

– Draugai, kaip matote, dabar aš nieko negaliu, bet noriu pasveikinti jus ir kviečiu išreikšti protestą prieš kinų kariaunos veiksmus Vietname! (Šiomis dienomis, kaip tik kinai užpuolė savo kaimynus).

Mes atsistojome ir išreiškėme...

Abramas Moisejevičius Šubas ištarė kupinus džiaugsmo žodžius dėl mūsų pulko karių susitikimo, o paskui visiems pasiūlė papasakoti apie save.

311-osios šaulių divizijos veteranai.

– Kuo jūs pats tarnavote divizijoje? – sušukau aš.

– Seržantu.

– O pareigos?

.....

– O vis dėlto... Kokios?

– Aš dirbau ypatingajame skyriuje.

Paskui atsiminimus labai ilgai pasakojo viršilos.

Prasidėjo nepabaigiamas ginčas, kada – rugpjūtį ar rugsėjį subombardavo vieną mūsų kuopą ties Kirišais. Ko gera, susirinkimas būtų užtrukęs. Išmintingas, daug patyręs Šubas įsakmiai padėkojo kalbėjusiems, bet dabar panoro pasakyti kalbą buvęs divizijos laikraščio redaktorius – toks atsistatydinęs pulkininkas. Į susirinkimą jis atėjo apsivilkęs prabangiu kostiumu, su daugybe ordinų, su dažyta blondine, dvidešimt metų jaunesne žmona. Jo kalba buvo atvira savigyra: ilga fronto biografija. Pasirodo, jo dėka buvo laimėtas karas! Deja, šis žmogus niekada nebuvo priešakinėse, negirdėjo švilpiančių kulkų ir sviedinių. Gyveno šiltai, sočiai, jaukiai – penkiasdešimt kilometrų nuo fronto linijos. Rašė straipsnius, kurie buvo neskaitomi ir geriausiu atveju tiko suktinėms. Paskui jis pasakojo, kad neseniai patyrė širdies operaciją, gydėsi geriausioje klinikoje pas geriausius gydytojus, bet prisiekia būti ištikimas 311-ajai šaulių divizijai! Kvadratinis jo veidas spinduliavo absoliučia tuštybe, nepajudinamu, kvailu užsispyrimu ir tikėjimu savo išskirtinumu. O juk paskutiniais metais jis net negalėjo parašyti atsiminimų apie diviziją – tikriausiai iš esmės neturėjo ką prisiminti, o ir užduotis jam buvo ne pagal jėgas. Ją atliko buvęs divizijos fotografas seržantas D. Onochinas, vienas iš nedaugelio išgyvenusiųjų divizijoje nuo pat jos suformavimo iki karo pabaigos. Onochinas saugotas, kad būtų kam daryti... nuotraukas partiniams bilietams – būtiniausiam daiktui kare!

Tuo metu buvęs redaktorius savo kalbą pradėjo iš naujo. Klausytis tų kliedesių buvo neįmanoma ir jo dažytai blondinei pasakiau:

– Jis juk labai susijaudino, nuraminkite jį, kad tik neprasidėtų širdies priepuolis!

Blondinė ir Šubas, nenustodamas dėkoti pulkininkui, pasodino jį į kėdę, padavė vandens.

Sugaišome daugybę laiko. Šubas nusprendė viską užbaigti, bet čia savaime užsimezgė diskusija. Na, panašiai tokia:

– O prisimeni, keturiasdešimt antrųjų sausį arklieną ėdėme?

– Reikia trinti barsuko taukais, padeda ir meškos ausys.

– Man turėtų duoti ordiną, bet byla pasimetė.

– Kol Sidorovas važiavo šovinių ir ginklų į užnugarį, jo KLŽ gyveno su ŠVP-2[9].

– Majorą Svistunovą užmušė ne keturiasdešimt antraisiais, o keturiasdešimt trečiaisiais!

– O dabar aš gyvenu trijų kambarių bute.

– O aš jai ir sakau...

Pokalbio dalyviai įraudo, žiūrėjo vienas į kitą karštligiškai blizgančiomis akimis, mojavo rankomis, vienas kitas griebėsi validolio. Tai truko gana ilgai, paskui Šubas padėkojo susirinkusiesiems, paprašė nuo kiekvieno galvos po trirublę veteranų einamajai veiklai ir kiekvienas iš mūsų grįžom į savą gyvenimą...

9 ŠVP-2 (ПНШ-2) – štabo viršininko antrasis pavaduotojas.

Raudonosios armijos haubica B-4 Berlyne.

Šio susitikimo rezultatas – už tris rublius gavau gražų ženklą, primenantį praėjusio amžiaus persų šacho ordiną „Volchovo fronto veteranas“ ir visai veltui – ryškiai raudoną, tarsi jį būtų išmirkę kraujyje, ženklą, vaizduojantį žvaigždę skuduro su teptukais fone – „311-osios šaulių divizijos veteranas“. Labai tinkantis 311-ajai šaulių divizijai.

Šiame susirinkime įvyko dar vienas keistas susitikimas: į jį pateko artilerijos vadas, 1943 metų vasarą pasiuntęs mūsų patrankėlę į minų lauką, kur mes, suprantama, labai laimingai ir sprogome.

– Viską meluoji! – šiurkščiai tėškė jis man. – Ten visi žuvo!

Aš jam pateikiau įrodymus, faktus, pavardes.

– Bet juk tu negalėjai ten išlikti! Ten visi žuvo! – pakartojo jis, jau būdamas nebe toks tikras savo žodžiais. – Na, einam – išgersim!

Su juo net nesirengiau gerti...

Vėliau atsiliepiau į gvardijos haubicų brigados, kurioje baigiau karą, veteranų susitikimo skelbimą. Deja, į susitikimus daugiau nenorėjau eiti ir Leningrado sekcijos sekretorių aplankiau individualiai, namuose. Tai buvo B. Zalegaleris, labai malonus pagyvenęs žmogus, žemės ūkio akademijos docentas. Jis pasitiko mane nuoširdžiai, viską papasakojo, ką žinojo, o aš mėginau prisiminti, kuo jis buvo karo metu. Ir prisiminiau. Jis buvo tiekėjas, vežė iš užnugario sviedinius. Dažnai telefonu tuo metu girdėjau:

– Ei, Zalegaleri, kad tavo motiną, kur tu vėl užmigai?! Sviedinių nėra?.. Pažįstamos pavardės Zalegalerio sąsiuvinyje padėjo man atgaminti seniai atmintyje užmirštus vaizdus. Vanka Krameris. Zalegalerio žodžiais tariant, jis neseniai mirė Gatčinoje. Tai buvo stambus vaikinas su nusikaltėlio praeitimi. Kartą Šverine patekau į jo draugiją. Visą naktį pliekėme kortomis. Degė žvakės, palubėj kabojo tabako dūmų kamuolys. Tai buvo pirmasis ir paskutinis mano gyvenimo žaidimas, atnešęs man laimėjimą: karvę ir kelnes. Kelnės buvo juodos, ilgos – matyt, jas nešiojo dvimetrinis vokietis. Teko apačioje nupjauti, ko gera, net dešimt centimetrų... Šios kelnės

Pokario Vokietijos policininkai Berlyne. 1945 m.

man labai pagelbėjo sunkiais studijų metais. Jas aš nešiojau du sezonus, o trečiais metais užpakalyje prasitrynė skylės. Tada teko pasinaudoti anuometinės sovietų chemijos stebuklu – klijais BF („Baltijskij flot"). Viską padariau pagal taisykles: patepiau kelnes klijais, uždėjau lopą ir išlyginau lygintuvu. Išėjo tvirtas, tarsi keptuvė lopas, garsiai brazdantis sėdant ant kėdės. Po dviejų dienų šie sukietėję lopai tiksliai pagal kraštus nuplyšo ir iškrito, o kelnėse atsirado dvi didžiulės skylės.

O karvę Vanka Krameris nuvedė pas mėsininką. Iš jos išėjo daugybė skanios dešros, kurią valgėme ir mainėme su vokiečiais į degtinę. Vanka Krameris palaikė plačius ryšius su vokiečių nusikaltėliais ir drauge su jais tvarkė visokius reikaliukus. Kartą su vokiečių draugais jis ir išvaizdus gruzinas Bagradas Bežanovas surengė kortų žaidimą, kuris truko tris paras. Vokiečiai liko vien su apatinėmis kelnėmis, o visą jų „šlamštą" karučiu atvežė mums. Nieko nepadarysi! Žaidimas yra žaidimas! Apie Bežanovą, tiesą sakant, mažai ką prisimenu, nebent, kad jis tris kartus sirgo triperiu ir vieną kartą sifiliu – faktai, kurie ilgą laiką mane labai stebino.

Vokiečių nusikaltėlių kompanija labai greitai atsigavo po nuosmukio ir toliau tęsė savo veiklą. Kartą man prisireikė spirito, pasiėmiau konservų dėžutę, nuėjau į man žinomą rūsį ir ten susitikau mūsų draugus su nepažįstamais žmonėmis. Kambaryje – visiška netvarka. Nieko nesuprasdamas, kreipiausi į vokietį:

– Ei, kamarad, duok šnapso!

Vokietis į mane žiūrėjo su vos sulaikomu pasišlykštėjimu.

– Nichts Schnaps. Ich bin Polizei!

Supratau, kad mūsų bičiuliams „chana", ir man reikia, kol nesuėmė, kuo skubiau nešdintis. Ką tik susiorganizavusi ir dar net neturinti uniformos, išskyrus raudonus raiščius ant rankovės, vokiečių policija neturėjo teisės liesti mūsų karių, bet ji neabejotinai buvo susijusi su mūsų komendantūra. Aš per sekundėlę dingau ir daugiau niekada nemačiau vokiečių banditėlių. O atrodė jie įspūdingai! Vienas be rankos pirštų, kitas išmušta akimi, trečiojo visas snukis – vieni randai! Tikriausiai teko ir jiems paragauti fronto?!

Dar viena pavardė Zalegalerio sąsiuvinyje man priminė vieną žmogų. Gvardijos vyresnįjį seržantą Bugajevą. Jis buvo sportininkas atskyrininkas ir su kitais patiki-

Vokiečių kariai Volchovo apsupimo metu.

mais draugais paskutinėmis karo dienomis gavo delikačią vadovybės užduotį. Mūsų užnugaryje miškuose liko daugybė įvairiausių žmonių, nepageidaujančių susitikti su sovietų institucijomis. Buvo ir esesininkų, įvairių nacistinių šulų, vlasovininkų ir mūsų dezertyrų. Juos gaudė, sodino, tačiau daug jų prasiskverbė į Vakarus ir pasitraukė už Elbės pas svetingus amerikiečius ir anglus. Mūsų kontržvalgyba sumąstė, kaip „neutralizuoti" šiuos žmones. Daug patyrę draugai, koks ir buvo Bugajevas, pasitraukdavo į mišką, ieškojo pabėgėlių, prisijungdavo prie jų ir, paaiškinę, kad taip pat bėga į Vakarus, paskui naktį tyliai – peiliu į šoną. Jiems taip buvo įsakyta ir jie likviduodavo savo naujuosius draugus, nesiaiškindami, kaltas jis ar nekaltas. Jeigu bėga į Vakarus, vadinasi, priešas, žudyk jį ir viskas. Nesuklysi... Kaip buvo pasakojama, Bugajevas „garbingai" vykdė nurodymus....

Kas manęs laukia susitikime su artilerijos pulko veteranais, su kuriais tarnavau karo pradžioje? Šis susitikimas dar ateity...

Stebėdamas savo dalinio ir visų kitų, su kuriais teko susitikti, dalinių veteranus, padariau atradimą, kad jie siaubingai konservatyvūs. Tam, matyt, buvo keletas priežasčių. Pirmiausia, gyvi liko dažniausiai ne tie, kurie ėjo į ataką, o tie, kurie juos siuntė – užnugario darbuotojai bei karininkai. Žinoma, ir politiniai darbuotojai... Pastarieji – stalinistai visa esybe ir auklėjimu... Jie objektyviai karo suvokti tiesiog negali. Kvailumas, padidintas sklerozės, tapo neįveikiamas. Tie, kurie mąsto ir išgyvena dėl to, kas vyko (o tokių ne tiek jau mažai), visam laikui traumuoti. Iš baimės nieko nereikalinga neplepa, tiesiog nutyli. Aš ir savyje pastebiu tą patį – neišnaikinamą Baimę. Mano galvoje veikia automatinis ribotuvas, neleidžiantis peržengti nustatytų ribų. Ir šias eilutes rašau veikiamas nežinomos, bet įprastos baimės: už tai man būtinai bus atseikėta!

Ryšiai su veteranais paskatino norą nuvažiuoti į vykusių mūšių vietas. Kaip dabar jos atrodo? Po valandos su trupučiu kelionės išlipau Pogostės perone. Tolumoje nutilo elektrinio traukinio vagonų dunksėjimas. Netikėta tyla prislėgė mane. Mėlynas dangus, šviečia saulė, aplinkui žaliuoja miškas – ir nė garselio! Tik ore tvyrantis svaiginamas miško žolių ir gėlių kvapas. Geležinkelio pylimas – koks jis neaukštas! O tada, kai reikėjo tarsi gyvatei gulomis, iš visų pusių švilpiant kulkoms ir skeveldroms, prie jo ir per jį šliaužti į kitą pusę, atrodė kaip kalnas. Vietomis pylime dar matyti vietos, kuriose buvo vokiečių ugnies taškai, bet jų reikia specialiai ieškoti žolėje. Kadaise užverstas lavonais „mirties slėnis“ apaugo krūmais. Jį užklojo rugiagėlių ir neužmirštuolių kilimas. O miškas vis toks pats, kaip kadaise, žemaūgis, tankiai apaugęs krūmynais, retos eglaitės, drebulės, alksniai, beržai. Per tankmę neprasibrausi. Šakos čaižo veidą, voratinkliai uždengia akis, po kepure, į ausis lenda bjaurūs padarai – skraidančiosios erkės. Liulančioje po kojom žemėje šliaužioja gyvatės. Taip, pražūtinga vietovė ta Pogostė! Tokia ji liko ir dabar. Mūsų žeminės ir kapai dingo, bet daugybė kitų tarp griovių, bombų išraustų ir iškastų duobių matyti visur. Per tokį mišką eiti viena kančia, vis kur nors įkrinti. Vietomis gali aptikti sutrešusį klojinį, mūsų paklotą 1942 metais – senojo kelio likučius. Tačiau geležinkelio sankasoje iškasos, pro kur šis kelias vedė į Pogostę, neradau. O tuo metu tai buvo milžiniška duobė, kurioje ne kartą gelbėjomės nuo artilerijos apšaudymo. Prisimenu, kartą ten puikiai įsitaisę sėdėjome ir šlemštėme mums išduotas prieš ataką dviejų dienų neliečiamąsias atsargas – konservus, džiūvėsius, lašinius. Paprasta kareiviška alkana išmintis mokė: būtinai reikia sušveisti visas atsargas iki mūšio, o tai užmuš ir neparagausi!

Štai tiltelis per Mgos upelį. Čia 1943 metais mane užklupo įnirtingas apšaudymas. Stambaus kalibro sviediniai sproginėjo labai tankiai, bet spėjau įnerti į siaurą apkasiuką, ant manęs užvirto sunkiai, su švilpesiu šnopuodamas ilgšis baltaplaukis vaikėzas gvardijos kapitonas Ryženka. Aš jau buvau pripratęs prie apšaudymo, o jis, retai būdamas priešakinėse, labai išsigando. Pajutau, kaip kapitono keliai šokinėjo aukštyn žemyn. Toks reiškinys paprastai vadinamas „kinkadrebiu“.

Kapitonas Ryženka buvo mūsų zampolitas (vado pavaduotojas politiniam darbui) ir darbavosi mus auklėdamas.

– Na, vyručiai, uždainuokim! – sakydavo jis.

Ir mes uždainuodavom: „Virš šilo saulelė pakilo, Vorošilovas atvažiuoja pas mus“... Dar dainavome apie Galią, kuri buvo jauna ir kurią „kasomis pririšo prie medžio“, ir dar vieną „Pakalnėj šilas...“ („Pid goroju gaj“). Dainavome idėjines dainuškas apie seną paliegusį vyrą... Kapitonas Ryženka savo darbą dirbo ne abstrakčiai ir pernelyg daug nekalbėjo apie aukštuosius idealus. Daugiau dėmesio jis skyrė konkrečioms aplinkybėms ir jo pastangos buvo gana veiksmingos. Pavyzdžiui, kai po šešiasde-

Sudaužytas sovietų naikintuvas I-16 šalikelėje.

šimt kilometrų žygio, visiškai netekę jėgų, kritome iš nuovargio, jis pasakė:

– Na, vyručiai, klausykit!

Mes klausėme.

– Kas gi būtų buvę, jeigu pasaulyje nieko nebuvo?

– Drauge kapitone, nežinome! – smarkiai suintriguoti atsakėme choru.

– Matote kalvą? – jis parodė priekyje, beveik už kilometro kyšantį kalnelį. – Štai ten nueisim, tada ir pasakysiu.

Mes nuėjome, beveik mirtinai nuvargę sudribom ant žemės, nusimetėme nuo pečių sunkią amuniciją ir atsikvėpę paklausėme:

– Drauge kapitone, na, kas būtų buvę?

– Taigi, jeigu toje vietoje, kur vaikai gimsta, būtų buvę dantys, tada būtų buvę...

Šioje vietoje, prie tiltelio per Mgą, ilgai gulėjo nutraukta rankos plaštaka, balta, tarsi dirbtinė, o ten tolėliau, už kokių penkiasdešimt metrų ant sviedinio nulaužto medžio kabojo subjaurotas, sprogimo bangos nublokštas, numirėlis. Dabar toje vietoje net kelmo nėra, vien krūmynai. Visai netoliese keturiasdešimt antrųjų žiemą per geležinkelio sankasą tempiau velketą su sužeistuoju. Kulka jam pataikė į plautį ir sulig kiekvienu žingsniu iš žaizdos kartu su kraujo burbulais išeidavo oras. Už geležinkelio stovėjo pamušti tankai, ir mūsų traktorininkas drąsiai juos tempdavo užkabinęs už savo traktoriaus ir nepaisydamas apšaudymo. Šie tankai buvo sutaisyti ir vėl paleisti į mūšį. Dabar ten vien žolė, net duobių nėra... O ten tolėliau, kur kelias veda į Malukso kaimelį, lygiame užšalusios pelkės paviršiuje gulėjo numuštas mūsiškis naikintuvas „Išakėlis“. Gulėjo aukštyn slidėmis, o žuvusį lakūną užkasėme į sniegą visai netoliese.

Pogostės kaime – apie dešimtį skurdžių namukų. Žemė tarp jų, nors praėjo trisdešimt penkeri metai, vis dar mena karą, tarsi šašuotas ir randuotas veidas, pažeistas raupų, tik žolė šiek tiek sušvelnina šį vaizdą. Apkasai apaugo lauko gėlėmis, o buvusių žeminių vietose – duobės, pilnos vandens. Žolėje ritiniai spygliuotosios vielos, iš žemės išlindę stacionarios artilerijos aikštelės betono luitai, kyšo sutrešę rąstai – likusios prieštankinės užtvaros. Vietomis dar matyti šalmų, nemažai gumi-

nių dujokaukių ir batų padų su pusiau nupuvusiais odiniais viršumis. Žolėje matau juodą telefono laidą, tįstantį į pelkes. Žolė trąši, o joje riogso stambus skeletas su šalmu, batais, apjuostas diržu. Prie kaukolės jis laiko telefono ragelį. Tai ryšininko, kuris tuo metu derino ryšį, palaikai ir štai dabar trisdešimt penkerius metus jie vykdo savo pareigas. Skeletai dabar retenybė, dažniau pasitaiko atskirų dalių – kaukolių, dubens kaulų, šonkaulių, slankstelių ir panašiai. Jų yra visur. Ypač ten, kur išrausta žemė: riedėta traktoriaus, kastas griovys, taisytas kelias. O virš visko veši žydintis miškas, aplinkui skleidžiantis savo kvapus...

Nusekusi Mga pranyksta žolėje. Jos beveik nematyti ir tik vienoje vietoje išgirdau vandens čiurlenimą ir pamačiau užtvanką. Pasirodo, tai buvo bebrų, kurie po karo atklydo iš Suomijos į šias laukines žemes, ūkis. Būtent 1943 metais prie šio upelio įrengėme savo antrąją įtvirtinimų liniją. Dirbome betoninius gaubtus, knisome apkasus vis pataikydami į visai negiliai užkastus numirėlius. Dabar iš šių įrenginių nieko neliko... O štai čia po pelkių žolės sąžalyną vaikščiojau po pietų, ieškojau sultingų, storų stiebų ir valgiau juos. Gyvuliškas instinktas parodė, ką galima valgyti, o ko ne. O valgyti norėjau mirtinai... O štai čia, griovelėje, sėdėjo pagyvenęs sibirietis, buvęs mokytojas Kabinas ir katiliuke virė didžiulius, baltus su juodomis kepurėlėmis grybus, primenančius rytiečių minaretus. Aš nusprendžiau, kad tai musmirės, ir baimingai mėginau atkalbėti Kabiną nuo šios, kaip man atrodė, mirtinos užmačios. Ramiai žiūrėdamas pro akinius, kurių geležiniai rėmeliai buvo surišti viela, Kabinas mane ramino: „Ne pirmą kartą juos valgau, o ir valgyt noriu!“ Staiga pradėjo sproginėti atsitiktinai į laužą patekę šoviniai, ir viralas, aptaškęs karštais pursłais, išlėkė į orą. Susierzinęs Kabinas užsirūkė pypkę... Praėjus daugeliui metų po karo, šių grybų mačiau vieno akademiko viloje prie Leningrado. Man jis pasakė, kad tai visai valgomi grybai, tik juos reikia ilgai virti. Lotyniškai vadinami „Fallus“, o rusiškai „Vesiolka obyknovennaja“ (paprastoji poniabudė).

Čia pelkėje, kažkur buvo rąstinė mūsų bataliono vado trobelė. Kartą auštant netoliese su automatu stovėjau sargyboje. Ryto rūke kaip šešėlis išslinko merginos figūrėlė ir dingo sąžalynuose. Tai atrodė lyg pasaka ir ilgam įstrigo mano atmintyje.

Praslinko ne vienas dešimtmetis. Jau būdamas seniokas, patekau į Leningrado karo invalidų ligoninę – į ašarų pakalnę, kur atveždavo mirti nusenusius didvyrius. Čia sutikau šlubą invalidą, kuris kadaise buvo mūsų divizijos felčeris. Mus apgaubė prisiminimai ir aš jam papasakojau savo nakties viziją. Pasirodo, jis pažinojo mūsų kombatą (bataliono vadą) kapitoną Podgorną ir jo meilę, medicinos bataliono seselę. Jų likimas susiklostė keistai. 1941 metais ties Pogoste Podgornas buvo seržantas. Vienintelis liko gyvas iš viso bataliono, gavo paaukštinimą, tapo leitenantu. 1943 metais tapo kapitonu, o 1944 metais vis dėlto žuvo. Jo širdies dama, pasirodo, buvo keistos ir baisios jėgos valdytoja. Graži ir jai daugelis meilinosi, tačiau vos prasidė-

davo artimi santykiai, išrinktasis žūdavo. Be Podgorno, ketvirtasis jos kavalierius žuvo atsitiktinai pataikius sviediniui jau pasibaigus karui ir tuo metu, kai mūšiai jau nevyko.

Mūsų Mga ruože įtvirtinimų statymui vadovavo kuopos viršila. Vidutinio ūgio, tvirtai sudėtas, tamsaus gymio, juodaplaukis, pasižymėjo greita reakcija, blaiviu protu ir judesių tikslumu. Jis buvo ne toks viršila, kuris tvarko maisto produktus ir gyvena šalia virtuvės. Mažiausiai dėmesio skyrė savo reikalams ir visai nesistengė pataikauti viršininkams. Retai kare sutikau žmonių, kurie tiek daug darė visų naudai, net kartais kenkdamas sau ir niekada neafišuodamas savo gerų darbų. Apie jį sklido legendos. 1941 metų rudens vokiečių puolimo metu, kai jie norėjo galutinai palaužti mūsų pasipriešinimą ryčiau Leningrado, kaip dažnai tuo metu buvo, mes prakišome. Kariuomenė užėmė sparnus, o pagrindinė gynybos pozicija pačiame priekyje liko atvira. Iš gilaus užnugario perdavę įsakymą generolai rėmėsi vien žemėlapiu, galbūt ką nors supainiojo, ar tiesiog visko neapgalvojo. Arba tiesiog veikė, kaip sakoma, atžagariai. Tai, kas vyko, priešakinėse linijose, ko gera, jie net sunkiai įsivaizdavo. O čia vokiečių būrys šarvuotaisiais transporteriais plentu tiesiai pajudėjo į neginamas pozicijas. Visai atsitiktinai viršila buvo netoliese. Pamatęs, kas vyksta, akimirksniu įvertino situaciją, jeigu vokiečiai net menkomis pajėgomis prasiveržtų šioje vietoje, sugrius visa mūsų gynyba ir žlugs visas frontas! Suvokdamas, kad ne vieną valandą bus aiškinimasi, rengiamasi ką nors daryti, jis nelaukė viršininkų įsakymų ir ėmė veikti savo nuožiūra. Greit surinkęs visus po ranka pasitaikiusius kareivius, net lengvai sužeistuosius, jis susodino juos į plentą kertančius apkasus. Neaišku ko čia atvažiavusį gaisrinį automobilį pastatė ant kelio, o gaisrininkus taip pat mobilizavo gynybai. Jis sustabdė į mišką važiavusius su dviem lengvosiomis patrankomis artileristus, sutelkė grupę atremti vokiečių atakai ir uždengė plyšį plente, atsiradusį dėl kažkieno idiotizmo. Ta grupė išsilaikė dvi valandas, kol vadovybė išsijudino ir atsiuntė batalioną. Pats viršila šaudė iš prieštankinio šautuvo ir sudegino priešo šarvuotąjį transporte-

Vokiečių šarvuotieji transporteriai Rytų fronte.

rį. Frontas šioje vietoje stabilizavosi ilgam. Iš esmės nedidelis mūšis turėjo ne tik taktinę reikšmę, bet ir sutrukdė pralaužti fronto liniją, o, mano nuomone, pakenkė vokiečių pastangoms užimti Leningradą. Viršila, atlikęs savo darbą, kukliai pasitraukė į šalį ir ėmėsi kasdienių reikalų, nepretenduodamas nei į apdovanojimus, nei į šlovę. Ir niekas neprisiminė žmogaus, ištaisiusio aukštosios vadovybės klaidą. Iš paties viršilos apie šį epizodą niekada negirdėjau nė žodelio...

Iš pirmo žvilgsnio su kareiviais jis buvo griežtokas, be didelių sentimentų, bet, kaip supratau vėliau, kare tai buvo vienintelė teisinga elgesio maniera, už kurio slypėjo tikras rūpinimasis žmonėmis. Viršila buvo patyręs, gebėdavo užnugario sandėliuose gauti geriausių produktų, galėjo išpešti viską, ką buvo galima gauti tuo metu, ir nesirinko priemonių tam pasiekti, bet viską darė dėl bendros naudos su taip retai pasitaikančiu nesavanaudiškumu.

Visiems gyvenimo atvejams mūsų viršila turėjo savo aforizmą, kartais kandų ir sodrų, bet visada itin taiklų. Šių aforizmų niekada nepamiršome... Neseniai man į rankas pateko pokariu išleista knygelė „Kareiviškos patarlės ir posakiai". Ji prasidėjo štai taip: „Karininką gerbk ir į darbą eik!" Tokio oficialaus folkloro viršila būtų nesupratęs. Pavyzdžiui, pamatęs, kad mes vos verčiame žemę kastuvais, būtų pasakęs: „Valgai – prakaituok, dirbi – šalk!" O kai mūsų rūkymo pertraukėlė su snauduliu virsdavo visa valanda, jis klausdavo: „Vėl, brolyčiai,... kriaušes krečiame?" Arba „Užteks... kočioti ir prie sienos pristoti!" Vieną kartą žiemą, kai smarkiai sušalome ir, pasikėlę apykakles nuo vėjo, krapštėme dalbomis sušalusią žemę, viršila sukomandavo: „Na, nusimetam milines! Su kelnėmis ne vestuvės, su milinėmis – ne darbas!" Ir pats paėmė dalbą. Kartą vokiečiai mus atkirto nuo tiekimo bazės. Tupėjome miške už Pogostės tris dienas nevalgę. Viršila, pripratęs viską daryti pats, išėjo maisto. Buvo dingęs dvi paras, grįžo piktas, pajuodęs, apžėlęs.

– Drauge viršila, na kaip, ar atnešei paėst?

– Taip, atnešiau. Ausų!

– Kokios dar ausys?

– Tos, kur dygsta iš subinės! – piktai atkirto viršila.

Tokių posakių jis žinojo begales.

Buvo jis išmintingas, sveikai žvelgė į gyvenimą, neverkė dėl neteisybės, nemoralizavo dėl niekšybių, bukagalviškumo ir netvarkos, o stengėsi visa tai ištaisyti darbais. Kartą apkasuose pamėginau pasikalbėti su juo apie aplinkui tvyrančią netvarką, jis apsižvalgęs tepasakė: „Nepersistenk!"

Dažnai rizikuodamas savo galva mūsų viršila padarė galybę gerų darbų. Išgelbėjo daugybę gyvybių, ištaisė daugybę idiotiškų klaidų, kurių buvo pilna kare. Manau, kad tik tokių žmonių dėka galų gale ir nugalėjome. Jų buvo nedaug, bet viskas ir laikėsi ant jų pečių. Tai puikus žmogus, vertas visos knygos. Labai norėčiau sužinoti, ar jis išgyveno per karą? Vargu. Nemokėjo slėptis už kitų nugarų...

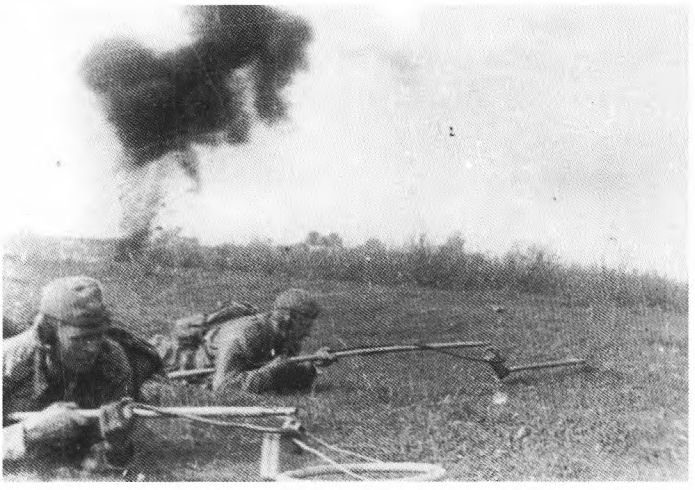

Raudonarmiečių pionieriai priešakinėse linijose valo kelią puolantiesiems.

Keturiasdešimt trečiųjų vasarą kurį laiką gyvenome duobėje netoli Mgos upelio, virš jo ištiesę apsiaustą palapinę. Šios vietos rasti nepavyko, nors ji turėjo būdingą bruožą. Šalia didelės duobės, kurioje miegojo aštuoni žmonės – mano vadovaujamas pėstininkų skyrius, buvo nedidelė kita – dviem. Joje izoliavome du mūsų psichus – Kedrusą ir Kačkaldą. Įmitę gražuoliai vyriokai, trisdešimtmečiai.. Plačiapečiai ir mėsingais net bado metu klubais. Išputę veidai, drūti sprandai. Abu buvo baisiai užsispyrę, stebėtini tinginiai, mėgstantys pamiegoti ir paėsti. Abu buvo skardžiabalsiai ir dažnai dainuodavo: „Kodėl aš ne sakalas, kodėl neskraidau!“, „Žiūriu aš į dangų...“ arba „O, Dnipro, Dnipro..!“ Deja, pirmasis miegodamas šlapindavosi ir, savaime suprantama, kai gulėdavo su kitais, – tekdavo ir kaimynui. Jis nuolat siaubingai dvokė, nes persivilkti nebuvo kuo. Antrasis baisiai rėkė, kaukė, knarkė, o kaimynai žeminėje dėl to siaubingai kentėjo. Kartą naktį iki kraujo suknežino nosį taikiai snaudžiančiam Paškai Proničevui, ir kareiviai nusprendė psichams padaryti atskirą kupė. Toks gyvenamojo ploto pasiskirstymas egzistavo iki pat paskutinių mūšių ties Tortolovu, kai mano skyrius tiesiog nustojo egzistuoti.

Kačkalda, patekęs į linksmą fronto sumaištį, nuo pirmųjų dienų pradėjo miegodamas rėkti. Tą dieną, tiksliau pasakius naktį, kažkur ties Pogoste, mano skyrių pasiuntė į neutralųjį ruožą dengti išminuotojų, kurie turėjo išminuoti kelius žvalgams. Kuopos vadui sakiau, kad naujokų nereikia imti, nes jie neturi reikiamos patirties, bet man buvo atsakyta: „Na, tegul ir įgis tos patirties!“ Kačkalda pateko pas mus. Mes iššliaužėme į neutralųjį ruožą beveik prie pačių vokiečių apkasų, sugulėme tamsoje ir klausėmės kiekvieno šnaresio, pasirengę pradėti šaudyti, jeigu bus pastebėti išminuotojai. Išminuotojai zondais ieškojo minų, jas iškasdavo ir nukenksmindavo. Darbelis šlykštus, vos ne taip spustelėsi ir sudie! Iš karto atsidursi rojuje! Vaikinai buvo patyrę, dirbo sumaniai ir taip tyliai, kad net negirdėjome jokio šnaresio, atrodė, tarsi niekas ir nevyksta. Vokiečių apkasuose buvo girdėti net tylus

311-osios šaulių divizijos veteranai Maluksoje.

Raudonarmiečiai su šaudmenimis priešakinėse linijose.

braškėjimas ir gomurinė vokiečių šneka. Retkarčiais hansai leido raketas, tada mes, įbedę nosis į žemę, apmirdavome, o priešakinėse viskas nutildavo. Periodiškai šaudė vokiečių kulkosvaidis. Budintys apkasuose vokiečiai per naktį privalėjo iššauti nustatytą skaičių kartų į mūsų pusę tiesiog šiaip, dėl visa pikta. Ši tvarka egzistavo ir pas mus.

Praėjo dvi trys valandos. Visur buvo ramu. Darbas ėjo į pabaigą. Staiga pasigirdo klaikus riksmas: „Kiaušinius nuplėšė!!! Kiaušinius nuplėšė!" Pasirodo, Kačkalda, kuriam nusibodo gulėti, pakilo ir pradėjo klajoti po priešakines rizikuodamas užlipti ant minos. Atsitiktinė kulka jam pataikė į tarpkojį. Užuot tyliai sau šliaužęs į užnugarį arba pasislėpęs priedangoj, jis pradėjo rėkauti ir šokinėti. Vokiečiai, iki kurių buvo vos ne ranka pasiekti, tuojau pradėjo šaudyti ir visą dangų nužėrė šviečiamosiomis raketomis. Vienas iš kareivių kumščio smūgiu parvertė Kačkaldą ant žemės ir mes kartu su išminuotojais atsišaudydami atsargiai pradėjome šliaužti atgal. Kačkaldą vyrai tempė už pakarpos žeme. Vokiečiai smogė iš patrankų ir minosvaidžių. Rezultatas – du sužeisti ir sužlugdyta operacija. Apie žvalgybą kitą dieną nereikėjo net galvoti. Vadovybė siautėjo. Kuopos vadas gavo papeikimą. Manęs pasigailėjo, kad prieštaravau prieš operaciją. Beje, įdomiausia, kad Kačkalda, gavęs kulką į tarpukojį, liko visiškai sveikas! Kulka nepalietė nė vienos svarbios vietos, o tik nubraukė odą. Jo net nesiuntė į sanitarinį dalinį... Visi mes, išminuotojai, vadovybė negailestingai keikė Kačkaldą, o jam buvo vis vien. Bet baimė nepraėjo be pėdsakų, mūsų didvyris pradėjo naktimis sapnuoti košmarus ir rėkauti kankindamas kaimynus.

Už Pogostės stoties pastato, ant kalvelės buvo keletas kapų, kai kurie jų su žuvusiųjų vardais ir laipsniais. Tai buvo retos išimtys, kapai tų, kuriuos spėjo ištraukti iš ugnies ir palaidoti. 1941 ir 1942 metais imtis tokių dalykų nebuvo kam, be to, trūko laiko. Deja, dabar aš nieko neradau. Palei sankasą grybaujantis seniokas sakė, kad kapus perkėlė į kaimyninę Maluksos stotį ir ten pastatė kažką panašų į memorialą. Tai padarė vietos gyventojai savo iniciatyva, tam skurdžias lėšas skyrė sovietiniai ūkiai ir miško paruošų ūkiai. Sunku buvo žiūrėti rusų žmogui į miriadus visur pridrabstytų numirėlių.

Memorialas Maluksoje visai nedidelis, centre akmeninis obeliskas ir keletas granitinių stelų su tų pavardėmis, kurias pavyko sužinoti. Dar yra trys keturi šimtai emaliuotų ovalinių portretų, kuriuos atvežė žuvusiųjų giminaičiai. Tarp portretų radau keletą pažįstamų veidų ir vardų. Iš viso šiose kapinėse palaidota apie 20 tūkstančių. Manau, tai galėtų būti dvidešimtoji dalis žuvusiųjų ties Pogoste ir jos apylinkėse. Iki šių dienų pionieriai atneša skeletų ir papildo kapines. Pačioje Pogostėje nėra jokio ženklo apie ten vykusią tragediją. 1990 metais memorialas Maluksoje buvo rekonstruotas gynybos ministerijos lėšomis ir, kaip kalbama, dabar ten surinkti 60 tūkstančių žuvusių ties Pogoste kareivių palaikai. (Pogostė yra už dvidešimt kilometrų nuo Maluksos!) Man veteranai pasakojo, kad rekonstrukcijos iniciatorius buvo gynybos ministras Jazovas, kuris kariavo ties Pogoste ir ten sužeistas. Čia žuvo ir jo tėvas.

Šis memorialas, kuriam prireikė daugybės lėšų, nėra nepriekaištingos architektūros. Priversta betono, granito luitų, ant žemės gulinti didžiulė žvaigždė – viskas padaryta pagal praėjusių laikų tradicijas. Stulbina kelios dešimtys tūkstančių pavardžių, iškaltų metalinėse ir akmeninėse plokštėse, dengiančiose visą memorialą. Beje, pasirodo, dauguma šių pavardžių neatitinka palaidotųjų kareivių tikrųjų asmenvardžių, jos tiesiog paimtos iš archyvų. Suprantama, ir tai jau gerai... Vis koks nors atminimas, nors sąrašuose paminėtųjų palaikai guli miške. Neradau nė vienos pavardės iš dešimties žuvusiųjų, kuriuos palaidojau pats Pogostės maiše. O neseniai per radiją pranešė, kad metalinės plokštės nuo Maluksos memorialo kažkokių niekšų nuplėštos ir parduotos į metalo laužą.

Vaikščiodamas miške ties Maluksa, aptikau vokiečių minosvaidžių baterijos pozicijas. Ji buvo giliose iškasose, sujungtose rąstų keliukais su turėklais iš nenužievintų berželių. Šiais berželiais buvo apjuostas klozetas su komfortiškomis sėdynėmis – vokiečiai visur įsikurdavo su visais įmanomais patogumais. Labiau apgyventa bei jaukiau atrodė kažkokio vokiečių pulko užnugario bazė. Ant miško kalvos, po šimtametėmis pušimis, tarp elninės šiurės – baltųjų samanų – plotų buvusios žeminės, atskirai stovėjo namukai karininkams. Valgykla su staliukais, klubas. Paprastai du vokiečių divizijos pulkai budėjo priešakinėse, o trečiasis ilsėjosi tokioje bazė-

je, tvarkėsi, prausėsi pirtyje. Paskui pulkai keitėsi. O mes ilgai be jokios pamainos puvome apkasuose. Į užnugarį išvesdavo tik absoliučiai nukraujavusius dalinius, iš kurių likdavo vien numeris.

Tankų taranas... Leningrado frontas.

Prisiminiau mūsų žvalgų pasakojimą apie tokią miško bazę. Vokiečių užnugaryje jie gavo duomenų ir grįždami atgal užtiko miegančių vokiečių stovyklą. Nusprendė pažiūrėti, kas ten pakraštiniame namelyje, ir palaukę, kol nuėjo patruliai, nušliaužė prie jo. Pasirodo, ten gyveno rusų mergšės, o namelis – pulko bordelis. Narsieji žvalgai nepasimetė ir tą pačią akimirką puolė tvarkyti mergšes. Tai juos ir pražudė. Viena iš tų namų gyventojų įstengė pranešti vokiečiams apie tai, kas vyksta. Prasidėjo mūšis. Gyvas liko ir sugebėjo pasitraukti tik vienas viršila, kuris kraujuodamas nusigavo iki saviškių ir pranešė vadovybei, kas nutiko... Gal būtent čia, šiame šile, ir vyko tokie atmintini įvykiai!

1941–1942 metais, būdamas ties Siniavinu, Gaitolovu, Tortolovu, beveik visai neįsivaizdavau, kur tos vietovės yra žvelgiant iš Leningrado. Kai 1946 metais teko važiuoti į Murmanską, pastebėjau pažįstamą tiltelį per Nazijos upę, nuo kurio ir prasidėjo mūsų apkasai. Iš traukinio buvo matyti šimtai pamuštų tankų, sprogimų duobės ir apkasai – Tortolovo kalvos visai šalia geležinkelio sankasos. Beveik penkerius metus po karo ten visiškai neaugo žolė. Ligoti krūmai žuvo vos pakilę virš sprogimų apnuodytos žemės. Tuo metu viskas dar gulėjo vietoje. Minos, sviediniai, pamušti pabūklai, lavonai, kulkosvaidžiai, automatai. Už šimto metrų nuo geležinkelio sankasos sustingo mūsų ir vokiečių – du kaktomuša susidūrę – tankai. Prie jų – mūsiškių ir vokiečių lavonai, granatų kotai ir sveikos granatos. Šautuvai, tūtų kaugės. Vienu žodžiu, įnirtingo mūšio pėdsakai. Toliau pamačiau keletą dešimčių surūdijusių tankų, apsuptų tūkstančių lavonų, matyt, tai buvo tankų brigada. Apsižvalgęs po apylinkes, supratau, kad vokiečiai puolančiuosius įleido į maišą, o paskui nuo gretimų kalvų juos iššaudė. Nereikėjo būti profesionaliam kariškiui, kad suprastum mūsų betikslės atakos idiotiškumą. Vėliau traukinyje kalbėjausi su atsitiktiniu pakeleiviu, papulkininkiu iš pionierių dalinio, kuris jau dešimt ar dvy-

lika metų triūsė išminuodamas šias vietas. Jis su skausmu pasakojo apie daugybę panašių mūšių pėdsakų. Kariavo kvailai, išlaidžiai, aplaidžiai ir neprofesionaliai. Vokiečiams leido save be galo žudyti ir žudyti.

Papulkininkis pasakojo apie gausybę minų, kurių pavojingumas per praėjusius metus ne tik nesumažėjo, bet kaip tik jos pasidarė dar jautresnės ir sprogdavo nuo menkiausio prisilietimo. Mgoje yra ištisos po karo žuvusių pionierių kapinės. Minų laukų planų neišliko. Minavo vokiečiai ir mūsiškiai, traukdamiesi ir puldami. Susidarė tarsi sluoksniuotas pyragas, prismaigstytas sprogstamųjų įtaisų. Pavojingi ir sviediniai, kurių aplinkui milijonai, net ištisi jų sandėliai. Daugybė žmonių, ypač vaikai iš aplinkinių kaimų, tapo šios pragaro virtuvės aukomis. Toje vietoje, kur kadaise rikiavosi Voronovo kaimo sodybos, šeštajame dešimtmetyje buvo kapas su užrašu: „Čia palaidota... žuvusi šeima nuo minos, sudegus namui". Dabar šio kapo nebėra ir viskas pamiršta.

1978 metais, kai paskutinį kartą lankiausi šiose vietose, metalas nuo žemės jau buvo surinktas. Kalvos užaugo tankiu, nepereinamu mišku. Bet čia karo pėdsakų liko daugiau nei Pogostėje. Ten pelkės greitai užtraukė duobes, o čia smėlėtoje vietovėje jos buvo dar labai gilios. Beje, čia mūšių mastas buvo daug didesnis nei Pogostėje. 1942–1943 metais artilerijos ugnis ir aviacijos bombardavimai šioje vietoje pasiekė neregėtą mastą, todėl ir piltuvo pavidalo duobės buvo milžiniškos – galėjo tilpti visas namas. Apkasai taip pat gilesni, įspūdis toks, kad vietovė išrausta vulkaninių kataklizmų! Ir visa tai praėjus trisdešimt aštuoneriems metams po įvykių! Ir kaulų, šalmų, dujokaukių, kareiviškų batų čia buvo daugiau nei Pogostėje.

Pačioje Tortolovo kaimo kalvos viršūnėje negilioje duobėje, matyt, čia palaidoto kadrinio karininko skeletas su portupėja ir puošniais pentinais. Kapas visai negilus, tikriausiai laidojo paskubomis, žiemą. O netoliese kitas kapas su kryžiumi (tiesa, jau supuvusiu) ir užrašas: „Šioje vietoje 1942 metais vokiečiai nužudė šeimą..." išvardyti tėvas, motina, trys vaikai. Matyt, kapą prižiūri giminaičiai arba to paties kaimo gyventojai. Kiekvienas toks kapas slepia daugybę karo tragedijų, žmonių likimus...

Šiauriau Apraksino posto kaimelio, kur šiuo metu stovi daugybė leningradiečių sodininkų namelių, kadaise buvo estų kaimeliai. Karo metu estai mums šaudė į nugaras ir žudė 2-osios smogiamosios armijos kareivius, šioje vietoje patekusius į apsuptį. Čia liko daugybė karo pėdsakų. Šeštajame dešimtmetyje kelyje, kuris ėjo po aukštosios įtampos elektros linija, radau sudaužytas mūsų pulko vieno diviziono, patekusio į apsuptį, patrankas ir traktorius. Juos sunaikino aviacija.

Prieš trejus metus miškas šioje vietoje buvo iškirstas. Atvažiavę buldozeriai, traktoriai išlygino vietovę, deja, darbus teko nutraukti ties Čiornaja upe, kur žlugo 2-oji smogiamoji.

Savo apkasuose žuvę Raudonosios armijos kariai.

Kaip man paskui papasakojo buldozerininkas, ten susisprogdino iš eilės trys mašinos su mechanikais.

– Čia baisu net kasti žemę, – pasakė jis, kiekviename eskavatoriaus kauše būtinai bus keletas skeletų...

Gaitolovas ir Tortolovas kadaise buvo įsikūrę šiauriau Leningrado–Volchovstrojaus geležinkelio. Piečiau buvo taip pat man atmintinos vietos – Porečė ir Voronovas. Nuo Apraksino posto tarp pelkių į pietus veda kelias. Jis tįsta aukšta smėlio užtvanka, kurią ketvirtajame dešimtmetyje statė nuteistieji. Tuo metu šiuo siauruoju geležinkeliu buvo rengiamasi vežioti durpes iš pelkių durpynų, bet kaip dažnai būna, projektas nutrauktas, o kelias liko. Ir užtvanka. Vokiečiai ją panaudojo gynybai. Daug mūsų kareivių padėjo galvas kovoje dėl šios užtvankos.

Septyni kilometrai keliu ir patenki į vietas, kur kadaise buvo Porečės ir Voronovo kaimai. Keletas šimtų namų, cerkvė, malūnas, treji poilsio namai, sutvarkytas turtingas ūkis... Viską nušlavė karas. Nėra jokių gyvybės pėdsakų. Galima rasti tik kapines, į kurias senieji gyventojai ir po karo atveža laidoti giminaičius. Nors po mirties į gimtąją žemę! Neliko net didelio kapo pėdsakų pietinėje Voronovo dalyje, kur vokiečiai 1941 metais sušaudė keletą šimtų karo belaisvių. Apie tai irgi pamiršta. Juk trys šimtai sielų – lašas jūroje, palyginti su čia žuvusiais korpusais.

Net dabar šios vietos žavi savo grožiu. Išeini iš tankaus miško ant upės kranto, o kitoje pusėje žaliuoja platūs laukai. Buvusiuose darželiuose žydi alyvos. Apkasų pakraštyje, kur liejosi kraujas, liepsnoja raudoni erškėčių žiedai. Daržai, kur tiek kartų vyko nesėkmingos atakos ir kur atgulė mūsų pulkai, apaugo raudonomis ožkarožėmis. Raudonas laukas žalio miško ir žydro dangaus fone. Nepakartojamas grožis! Kvėpuoti lengva, oras, išsivalęs netoli esančiose Ladogos platybėse, tyras ir gaivus. Griovoje tarp išgraužtų kalkakmenyje skardžių čiurlena Nazija, lygiai kaip čiurleno ir karo metais. Durpingas jos vanduo atrodo tarsi kava, o aš prisimenu ją raudoną nuo kraujo. Įveikti šią griovą buvo labai sunki užduotis, ir čia gulėjo rietuvės lavonų.

Vokiečių kulkosvaidžio MG-34 tarnyba.
Karys taikosi pro optinį taikiklį.

Štolnės upės krantuose, kur iš pradžių buvo vokiečiai, o paskui mes slėpėmės nuo kulkų ir skeveldrų, užgriuvo. Iš poilsio namų, kuriuos šturmavome ilgiau nei mėnesį, paguldę čia keletą divizijų, neliko net pėdsakų. Mūrinis tiltas per upę susprogdintas. Vien apkasai, milžiniškos duobės ir kaulai, kaulai aplinkui. Štai pievelė, visa apaugusi viržiais. O duobėje – skeletas. Tarp jo šonkaulių auga gražuolis raudonviršis. Didžiulis, tvirtas – vieta juk gausiai patręšta!

Ir vėl kai pažvelgsi į buvusios vokiečių gynybos ruožą, į jų atramos punktus ant kalvų, iš karto kyla mintis apie mūsų kvailumą, netalentingai rengtas atakas. Kaktomis prieš kulkosvaidžius! Artilerijos parengimo sviediniai daugiausia krito į tuščią vietą, bukas puolimo šablonas, rezultatas – šimto, dviejų, trijų šimtų metrų proveržis, pražudant diviziją ir šimtus tankų. Toliau vėl viskas iš pradžių. Dar geriau įtvirtinta vokiečių pozicija užimta naujos kariuomenės ir vėl kalnai lavonų. Atrodo, kad vokiečiai geriau nei mūsų vadovybė suprato operacijos eigą bei rezultatus. Štai taip kovota čia nuo 1941 iki pačių 1944 metų. Jokių ypač atsparių įtvirtinimų vokiečių pozicijose neradau. Viskas buvo padaryta iš žemės ir medžio, betono beveik nebuvo, bet vokiečiai taip viską puikiai apgalvojo ir apskaičiavo, kad mūsų milžiniškos pastangos tiesiog virsdavo dulkėmis ir lavonais. Tiesa, čia žuvo geriausios kadrinės vokiečių divizijos, bet kokia kaina buvo už tai sumokėta! Matai lauką, nusėtą kaulais, ir prisimeni, kaip fronto keliais žygiavo pulkai paskui pulkus, divizija paskui diviziją, riedėjo tankai, patrankos, vežimai – vis pirmyn... O atgal tik sužeistieji, pėsčiomis, vežimuose, valkiuose ir neštuvuose. Štai šiuose laukuose prie Voronovo, Porečės, Tortolovo, Gaitalovo, geležinkelis prie Pogostės buvo ta bedugnė, kurioje dingo virtusi numirėliais jėga, atrodžiusi tokia grėsminga. Sutriuškinti vokiečių šioje vietoje nepavyko. Jie atsitraukė patys, kai pralaimėjo kituose fronto ruožuose.

Dabar čia retą žmogų sutiksi. Vien grybų sezono metu suvažiuoja tuntai grybautojų. Jie apšnerkščia mišką purvinais popieriais, plastiko paketais, tuščiais buteliais, konservų dėžutėmis. Kūrena laužus, sukelia gaisrus. Visiems nusispjaut, kokios tai vietos, niekas nežino apie čia vykusias mirtinas kovas. Paaugliai iš žemės kasa žmo-

Vienintelė Pavliko (Pavlo Morozovo) nuotrauka. Pavlikas buvo tapęs Sovietų Sąjungos propagandos šlovinamu kankiniu už socializmą. Iš tikro, 1932 metais jis įskundė savo tėvą NKVD. Pagal vieną iš versijų už šį niekingą poelgį jo senelis, močiutė, pusbrolis ir dėdė nužudė Pavliką. Sovietų Sąjungoje jo garbei buvo pavadinamos mokyklos, statomos statulos...

Raudonosios armijos karių kūnai mūšio lauke.

nių kaulus ieškodami auksinių dantų, vaikėzai laužo ir degina medinius paminklus, kuriuos šen bei ten pastatė likę gyvi frontininkai. Tortolovo kalvose teko pastatyti plieninę plokštę ir joje autogenu išrėžti žuvusių čia divizijų numerius, kad nors taip išliktų ženklas. Prie Voronovo, sankryžoje pastatytas granitinis obeliskas nežinomam kariui atminti. Tos statybos iniciatorius buvo atsargos generolas, kariavęs čia jaunystėje. Dabar šis paminklas susprogdintas.

Iš esmės niekas dabar rimtai nesirūpina žuvusiųjų atminties įamžinimu. Gyvenimas žengia savo keliu, jis kupinas savų problemų, naujų rūpesčių, užduočių ir tikslų.

Iš kur toks abejingumas tėvų atminčiai? Iš kur tokios sudiržusios dvasios? Beje, ne vien prie Leningrado tokia padėtis. Visur – nuo Murmansko tundros, Karelijos miškų, Naugardo, Kalinino srities, ties Staraja Rusa, Rževo ir toliau į pietus, net iki Juodosios jūros – visur vienas ir tas pats. Abejingumas žuvusiųjų atminimui – visuotinio tautos sužvėrėjimo rezultatas. Daugybės metų suėmimai, lageriai, kolektyvizacija, badas sunaikino ne tik milijonus žmonių, bet ir nužudė tikėjimą gėriu, teisingumu ir geraširdiškumu. Karo meto žiaurumas savo liaudžiai, milijonai aukų mūšių laukuose – to paties reiškinio pagrindas. Ar gali gerbti savo žuvusius didvyrius tauta, kurios nacionaliniu didvyriu tapo Pavlikas Morozovas?! Ar galima kaltinti žmones abejingumu žuvusiųjų kaulams, jeigu jie sugriovė savo šventyklas, apleido ir apšnerkštė savo kapines?

Karas, kurio pagrindas buvo koncentracijos stovyklos ir lageriai, neleido plėtotis žmogiškumui. Kareivio gyvenimas buvo nieko vertas. O pagal politinių darbuotojų išgalvotą koncepciją mūsų kariuomenė – geriausia pasaulyje, kovojo be nuostolių. Milijonai žmonių, atgulusių mūšių laukuose, netiko tokiai schemai. Dėl jų reikėjo tylėti, jų reikėjo nepastebėti. Juos suvertė tarsi dvėseną į duobes ir užbėrė žeme laidotuvių komandos ar tiesiog jie puvo ten, kur žuvo. Kalbėti apie tai buvo pavojinga, galėjo tiesiog pastatyti prie sienos

„už pralaimėjimo pažiūrų skleidimą“. Ir iki šiol ši oficiali koncepcija gyvuoja, ji tvirtai įkalta į mūsų žmonių galvas.

Paskelbė išgalvotą 20 milijonų žuvusiųjų skaičių, o archyvai, sąrašai, palaidojimų planai ir visa dokumentacija – baisi paslaptis.

„Niekas nepamiršta, niekas neužmirštas!“ – ši garsi frazė skamba lyg pasityčiojimas. Saviveiklinės pionierių ir atskirų entuziastų paieškos – lašas jūroje. O oficialūs paminklai ir memorialai sukurti visai ne žuvusiesiems atminti, o įamžinti lozungams: „Mes patys geriausi!“, „Mes nenugalimi“, „Tegyvuoja komunizmas!“ Akmeninės, bet dažniau betoninės vėliavos, fanfaros, standartinės „motinos tėvynės“, sustingusios iš sielvarto, kuriuo neįmanoma patikėti. Šaltos, negailestingos, bejausmės, svetimos tikram sielvartui skulptūros...

Pasakysim tiksliau. Egzistuojantys memorialai yra ne paminklai žuvusiesiems, o mūsų nenugalimos santvarkos sudaiktinta betono koncepcija. Mūsų pergalė kare paversta politiniu kapitalu, turinčiu stiprinti ir pateisinti egzistuojančią šalyje tvarką. Aukos prieštarauja oficialiam pergalės aiškinimui. Karas turi būti vaizduojamas mažorine tonacija. Ura-a-a! Pergalė! O nuostoliai, tai – visai nesvarbu! Nugalėtojai neteisiami.

Prisimenu prancūzus, kurie Verdene išsaugojo Pirmojo pasaulinio karo savo fronto ruožą tokį, koks buvo 1916 metais. Apkasai, duobės, spygliuotoji viela ir visa kita. Mes, pavyzdžiui, Stalingrade viską sulyginome buldozeriais ir ant Mamajaus pilkapio pastatėme milžinišką bobą su peiliu rankose – „Pergalės simbolį“ (?!), o tose vietose, kur žuvo kareiviai, atsirado kažkokių neaiškių politinių darbuotojų kapai, niekaip nesusiję su karo įvykiais.

Man teko lankytis Dvinske (Daugpilyje) mūsų kareivių palaidojimo vietoje. Latviai žmonės iš esmės priešiški mums, negailestingi, nesentimentalūs, bet vis tiek išsaugoję mūsų seniai prarastas moralines vertybes ir kultūrą – sukūrė didžiules nuostabias kapines.

Mamajaus pilkapio monumentas. Volgogradas. Rusija.

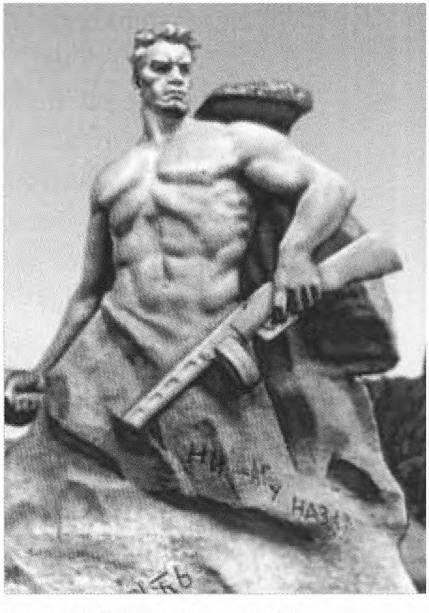

Vienas ių betoninių paminklų kariams Sovietų Sąjungoje.

Kiekvienam kariui nedidelis, kuklus kapas ir gėlės ant jo. Pagal galimybes sužinoti vardai, nors ir nežinomų daugybė. Viskas griežta, žmoniška, visur pagarba mirusiesiems. Ir pajunti mūšių siaubą, to, kas vyko, didybę, kai matai kapų jūrą – nei kairėj, nei dešinėj, nei už nugaros, nei priekyje nematyti horizonto – vien paminklai! O juk trumpų kovų metu Latvijoje praradome šimtus kartų mažiau nei per dvejus metus Rusijos laukuose! Tiesiog ten viskas paslėpta medžių ir pelkių ir tikriausiai niekada nebus rasta didžioji dalis žuvusiųjų.

Man pasakojo, kad ties Kazane, tose vietose, kur XVI amžiuje Ivano Rūsčiojo laikais kariuomenė puolė miestą, iki paskutinių metų (iki „didžiųjų statybų" metais užtvindytų plotų) žmonės rinko kareivių kaulus ir nešė į cerkvę, dėjo į specialų sarkofagą. O juk Ivano Rūsčiojo nuostoliai tiesiog mažulyčiai, lyginant juos su paskutinio karo aukomis! Pavyzdžiui, „Nevos piatačioke" ties Leningradu vienam kvadratiniam metrui žemės teko septyniolika žuvusiųjų (oficialiais duomenimis). Tai buvo daug kartų tankiau nei paprastose civilių kapinaitėse. Pionierių ir komjaunuolių žygiai į mūšių vietas – kilnus, reikalingas darbas, bet beviltiškas žvelgiant į jo mastus.

O ką realiai galima padaryti dabar, visuotinio abejingumo, priemonių ir medžiagų trūkumo sąlygomis? Manau, buvusiuose priešakiniuose ruožuose reikėtų sukurti specialias memorialines zonas, išsaugoti tai, kas dar liko ir nepasikeitė. Buvusiame Volchovo fronte tai galima padaryti dar daugelyje vietų. Pastatyti tegul ir kuklius, pigius atminimo ženklus divizijų žūties vietose su pulkų ir divizijų numeriais, juk nei Pogostėje, nei Gaitolove, nei Tortolove, nei Korbuselyje, nei dešimtyse kitų vietovių niekas nepažymėta! Kaulelius surinkti... Ir jau seniai laikas mūšių vietose statyti varpines ir cerkves!

Svarbiausia atgaivinti žmonių atmintį ir pagarbą žuvusiesiems. Šis uždavinys susijęs ne tik su karu, bet ir su daug didesnėmis problemomis – dorovės, moralės atgimimu, kova su kietaširdiškumu ir žiaurumu, niekšingumu ir mūsų dvasios skurdu. Juk požiūris į mirusiuosius, į protėvių atminimą – mūsų užgesusios kultūros elementas. Nėra jo, nėra gėrio ir tvarkos mūsų santykiuose bei gyvenime. Mūšio laukuose trypiame kaulus – juk tai tiesiogiai susiję su tokiomis nužmogėjimo apraiškomis, kaip lageriai, kolektyvizacija, šiuolaikinės kariuomenės „seniai", įvairiausios susikūrusios mafijos, vagysčių paplitimas, niekšiškumas, žiaurumas, sužlugdytas ūkis... Jei pasikeis požiūris į žuvusiuosius, atgimsime kaip tauta.

Jokie paminklai ir memorialai nesugebės perteikti didžiulių karinių praradimų, iš tikro įamžinti miriadus beprasmių aukų. Geriausias jų atminimas – tiesa apie karą, teisingas pasakojimas apie tai, kas vyko, atverti archyvai, atskleisti vardai tų, kurie atsakingi už netvarką.

Sakoma, jog karinė tema mūsų literatūroje ir istorijoje išeikvota. Iš tikro rašyti tikrą karo istoriją dar net nepradėta! O kai pradės, mačiusiųjų savo akimis nebus tarp gyvųjų, ir juodos dėmės šviesiame pergalės paveiksle taip ir liks neištrintos. Nors taip visada buvo žmonijos istorijoje. Skiriasi tik mastai, o ne veiksmo esmė. Ir iš tikro, ar kam reikalingas tikras žuvusiųjų atminimas?

Sielvartą dėl artimųjų, kad ir koks jis būtų nepakeliamas, išgyvena tik viena karta. O jeigu prisiminsime istoriją, karai visada žmones paversdavo mėšlu, trąšomis ateičiai. Žuvusiuosius tuojau užmiršdavo, jie visada buvo tik sunkus balastas atmintyje. Štai kad aš užmiršČiau visa tai! Mūšius, pergales prisimename tik vadovaudamiesi šios dienos interesais. 1812 metais savo didvyrišką aureolę įtvirtino Rusijos monarchijos didybė. Termopilų spartiečiai tapo abstrakčiu didvyriškumo simboliu ir t.t., ir panašiai. O patys didvyriai tuo metu supuvo ir nuėjo į nežinią.

Kita pusė

Ponas Ervinas H. Puikiai atrodo, žinant, kad jam penkiasdešimt devyneri metai. Laikui bėgant jis vos susikūprino ir pasisidabravo galva. Jis neaukštas, sausokas, nuolat šypsosi, rodo nuostabius dirbtinius dantis. Gestai tikslūs, energingi. Siluetas ir įpročiai primena nedidelį plėšrųjį paukštį. Gal vanagą?... Jis judrus, vienu metu spėja atlikti daugybę darbų. Kalba su manimi, valdiniams trumpomis frazėmis nurodo darbus, perduoda nurodymus mažyčiu radijo aparatu, nešiojamu prie krūtinės švarko kišenėje. Taigi – vyriškis ohoho! Mėginu įsivaizduoti poną leitenantą Erviną H. jauną su šalmu ir žiūronais ant krūtinės, apglėbusį rankinį kulkosvaidį, gulintį sviedinių „išartos“ Siniavino aukštumos apkasuose. Jis taip pat tiksliai perduoda įsakymus, jį supranta iš pusės žodžio, veikia tiksliai, energingai ir neklysta... Ir po artilerijos apšaudymo likę gyvi penkiese vokiečiai atremia viso rusų bataliono ataką, išguldo jį priešais savo pozicijas...

Taip, ponas Ervinas H. ten buvo. Tarnybą pradėjo 1939 metais kareiviu, nukariavo Prancūziją, Lenkiją, tanku pervažiavo Rusijos pietus, užkariavo Krymą. Septynis kartus sužeistas, už pasižymėjimą pakeltas į leitenantus.

– Aš ne fašistas, – sako jis, – mus vertė kariauti, jus – taip pat.

Po ketvirtojo sužeidimo jam neleista sėdėti tanke. Naujos artilerijos stebėtojo pareigos buvo ramesnės, bet ne mažiau įdomios: išsiaiškinti rusų taikinius ir juos naikinti.

28-oji Hamburgo lengvųjų pėstininkų divizija, kurioje šlovingai kariavo ponas Ervinas H., priklausė feldmaršalo fon Manšteino armijai, užėmusiai Sevostopolį. 1942 metų vasarą ji atvyko prie Leningrado su užduotimi ryžtingu šturmu užimti miestą. Būtent tada pirmą kartą išvydau šios divizijos ženkliuką ant žuvusiųjų vo-

kiečių šalmų – žygiuojančio pėstininko piešinį.

Adolfas Hitleris ir Erikas fon Manšteinas (Erik von Manstein) Rytų fronte.

Feldmaršalas fon Manšteinas Leningrado neužėmė, tačiau jo armija likvidavo mūsų beveik pavykusį proveržį apsupto miesto piečiau Siniavino rajone. Tada, 1942 metų rugpjūtį–rugsėjį, čia vyko įnirtingi mūšiai ir vėl žuvo mūsų daug iškentėjusi 2-oji smogiamoji armija. Deja, fon Manšteinui beveik neliko kariuomenės. Tomis dienomis ponas Ervinas H. pirmą kartą kovojo prieš mane. Vėliau, 1943 metais mes dirbome analogišką darbą: šaudėme iš patrankų ir kulkosvaidžių arba atmušinėjome atakas. 1944 metais, labai sunkiai, patyrę daugybę aukų, nustūmėme poną Erviną H. ir jo draugus nuo Leningrado. Prispaudėme juos ant Baltijos jūros kranto Kurše, netoli Libavos (Liepojos), kur jie aršiai priešinosi iki pat pabaigos – kapituliacijos.

Po karo ponas Ervinas H. trejus metus praleido Sibire, kirsdamas mišką.

– Taip, buvo blogai. Daugelis mirė. Aš išlikau. Buvau sportininkas ir tai man padėjo! Paskui grįžau namo į gimtąjį Miunchenį, mokiausi Menų akademijoje ir dabar užimu neblogą administratoriaus postą Bavarijos sostinėje.

Aš jo svečias, ir jis priima mane. Šaltai mandagus, bet kiekviename jo žvilgsnyje ir judesyje juntu blogai slepiamą panieką. Jeigu ne jo tarnybinės pareigos, vargu ar būtų kalbėjęsis su manimi. Pono H. paniekos rusams ištakos – karo meto įvykiuose. Jis gana atvirai kalba apie viską.

Kažkokia keista tauta! Mes iš lavonų sukrovėme beveik dviejų metrų aukščio pylimą, o jie vis lenda ir lenda po kulkomis, ropšdamiesi per numirėlius, o mes juos vis šaudom, bet jie vis tiek lenda ir lenda... O kokie purvini buvo belaisviai! Snarglėti berniūkščiai verkia, o jų maišuose esančios šlykščios duonos valgyti nebuvo galima!

– Pone H., – sakau, prisimindamas mūsų įnirtingus 1943 metų artilerijos apšaudymus, kai vos per dvi valandas vokiečių galvas apiberdavome daugeliu šimtų tūkstančių sviedinių, – nejaugi po mūsų apšaudymo jūs neturėjote nuostolių?

– Taip, taip – būgnijantis apšaudymas (Trommel Feuer), tai baisu, galvos negali pakelti! Mūsų divizijos prarasdavo šešiasdešimt procentų savo karių, – užtikrintai kalba jis.

Vokiečių karo belaisviai Sovietų Sąjungoje po karo. Jie buvo laikomi tose pačiose koncentracijos stovyklose, nepakeliamomis sąlygomis, išvežti darbams į Sibirą. Daugybė jų pokariu žuvo Sovietų Sąjungos lageriuose.

Daugybė vokiečių dirbo sovietų statybose.

Statistika jam žinoma gerai. Likusieji keturiasdešimt procentų atremdavo visas rusų atakas besigindami sugriautuose apkasuose ir nukaudami daugybę puolančiųjų...

– O ką jūsiškiai veikė Kurše? – tęsia jis. – Kartą didelė rusų kariuomenės masė pradėjo pulti. Bet juos sutiko sutelkta kulkosvaidžių ir prieštankinių pabūklų ugnis. Likusieji gyvi pradėjo trauktis, bet staiga iš rusų apkasų trenkė dešimtys kulkosvaidžių ir prieštankinių patrankų. Mes matėme, kaip mėgindamos išvengti mirties, slėpdamosi neutraliajame ruože, žūsta jūsų iš siaubo paklaikusių kareivių minios!

Ir pono Ervino H. veide aš pamatau pasibjaurėjimą, sumišusį su nusistebėjimu – jausmas, jo neapleidžiantis praėjus nuo atmintinų įvykių daugeliui metų. Taip, iš tikro taip buvo. Ir ne tik Kurše. Pats iki šiol negaliu įsivaizduoti generolo, kuris nemokšiškai suplanavo operaciją, o kai ji žlugo, visas piktas bukai įsakė užtveriamiesiems būriams pradėti šaudyti į savus, kad niekšai nesitrauktų!

Galima suprasti visuotinio pakrikimo, panikos metu, bėgant, kaip tai buvo prie Stalingrado mūšių pradžioje, užtveriamųjų būrių veiksmus. Ten tik žiaurumu pavyko įvesti tvarką. Bet ir tai pateisinti šį žiaurumą sunku, ypač kai tokia priemonė naudojama baigiantis karui, prieš pat kapituliuojant priešui! Kokia tai buvo siaubinga, azijietiška kvailystė! Ir ponas Ervinas H. atvirai rodo panieką man ir bendrauja su manimi tik verčiamas būtinybės. Nepalydi manęs į aerouostą, tiesiog tai atlikti

Atakuoja raudonarmiečiai.

pavedęs taksi vairuotojui. Tačiau, švelniai pasakius, bendravimas su ponu H. ir man nesuteikė malonumo. Iš pradžių pas jį ėjau atvira širdimi: kartu kentėjom, vos nežuvom. O dabar nematau net kibirkštėlės intelekto – vien dalykiškumas ir energija. Man nemalonus jo pasitikėjimas savimi ir pranašumo jausmas prieš visus kitus pasaulyje. Ponas H. išliko toks pats, koks buvo ir penktajame dešimtmetyje! Išbandymai jį užgrūdino, bet nieko neišmokė. Koks buvau kvailas tada keturiasdešimt pirmaisiais ties Pogoste – maniau, kad vokiečių apkase kenčia toks išsilavinęs, skaitęs Gėtę ir Šilerį, klausęsis Bethoveno ir Mocarto intelektualas. Pasirodo, tai buvo ponas Ervinas H. Taip, jis nieko neišmoko, liko pats savimi, o aš? Aš praregėjau ir pamažu supratau, kodėl raudonarmiečiai šlykščiai elgėsi 1945 metais Vokietijoje. Tai buvo kerštas vokiečiams, kurie daug blogiau elgėsi mūsų žemėje, bet, ko gera, dar didesnę neapykantą kėlė daugelio vokiečių kareivių ir ypač karininkų pasipūtimas, įžūlumas ir arogancija, išlikusi net po karo.

Kiekvieną kartą trumpai susitikęs su ponu Ervinu H., su malonumu išeinu iš jo kabineto ir pasineriu į sotų ir turtingą Miuncheno gyvenimą. Kadaise čia pradėjo veiklą Hitleris, čia kilo daugybė idėjų, pražudžiusių milijonus žmonių... Tai viena iš paverstos dulkėmis ir išgrobstytos Antrajame pasauliniame kare Vokietijos sostinių. Gatvės blizga švara, pavartės nuplautos. Žėri kasdien kruopščiai valomos veidrodinės vitrinos. O už vitrinų galybė turto: drabužiai, baldai, juvelyriniai dirbiniai, maistas, parfumerija, knygos, paveikslai, muzikos instrumentai, radijo ir foto prekės, viskas, ko siela geidžia. Ir puikiausios kokybės. Gatvė – milžiniška klestinti gerovės paroda. Prekių paroda, kurioje viskas eksponuojama apgalvotai, gražiai, skoningai. Daugybė talentingų galvų dirbo prie šios ekspozicijos ir ji užburia, trukdo pamatyti ką nors kita ir prikausto praeivių dėmesį. Susidaro įspūdis, kad vokiečiai daugybę laiko praleidžia kurdami savo gerovės įvaizdį. Šios parodos kūrėjų tikslas pavergti ir sugniuždyti praeivį, savaime suprantama, sėkmingai įvykdytas. Tik po

trejeto dienų apsiprantu su vitrinų poveikiu ir pertekliaus spindesys man atsibosta. Dabar mane gali nustebinti tik išskirtinis dalykas. Štai padange lekia dideli ir maži, žemai ir aukštai įvairiausių spalvų kamuoliai. Matau, antrajame aukšte sėdi didžiulis pliušinis meškinas ir leidžia muilo burbulus. Pasirodo, tai žaislų parduotuvės reklama. Štai atvažiavo didžiulis vežimas su obuoliais ir stora vokietė ryškiu nacionaliniu kostiumu pradeda juos dalyti praeiviams. Taip, veltui, gal reklamai? Vokiečiai tvarkingai sustoja į eilę ir, rodydami puikiai išvalytus dantis, ima po vieną du obuolius. Nei spūsties, nei triukšmo.

Į mūšį Raudonosios armijos kariai ėjo genami sovietų karininkų ir politrukų, kurie, priešingai nei teigiama sovietinėje propagandoje, dažniausiai buvo užnugaryje. Sovietų kariai eina į ataką Berlyne.

Minia soti, tvarkinga, tarsi išlyginta, trykštanti sveikata ir vertinanti save. Daug invalidų, vieni su ramentais, kiti su lazdomis. Jie taip pat sotūs, prižiūrėti, neišprotėję, neprasigėrę. Vienas be kojų, amputuotų beveik iki juosmens, patogiu vežimėliu foteliu užvažiuoja ant vejos ir kviečia mane.

– Gal pervežti per gatvę?

– Ne, ačiū, tik atgal.

Nuvažiuoja nuo vejos, paspaudžia mygtuką ir lekia palei šaligatvį lenkdamas besitraukiančius į šalį praeivius. Viskas portatyvu, patikima, viskas elektrifikuota. O aš prisimenu Vaską iš 6-osios jūrų pėstininkų brigados. Visa brigada žuvo keturiasdešimt pirmaisiais, liko tik Vaska, praradęs abi kojas. Jis pasidarė dėžę su keturiais rutuliniais guoliais vietoj ratų ir elgetavo priešais save pasidėjęs jūreivišką kepurę. Geraširdžiai praeiviai greitai pripildydavo ją rublių ir trirublinių. O tada Vaska prisigerdavo ir triukšmingai žiaugčiodamas bei švilpdamas važiuodavo, įsiliedavo į minią sukdamasis tai nugara, tai šonu į priekį. Tai vyko šeštąjį dešimtmetį Nevos prospekto ir Želiabovo gatvės kampe prie vaistinės. Man buvo liūdna ir gėda. Užėjęs

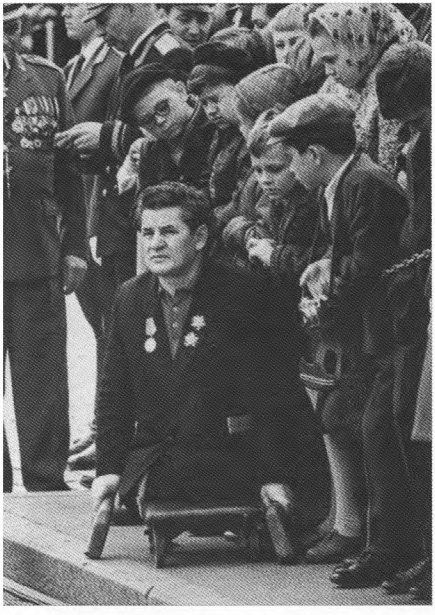

Taip sovietai „rūpinosi" invalidais tapusiais kariais... Bekojis savo darbo vežimėlyje.

Iš karo grįžę raudonarmiečiai buvo suluošinti ar dvasiškai traumuoti.

į vaistinę, išgirdau, kaip jauna ir graži provizorė kviečia miliciją, kad paimtų triukšmadarį. Nejaugi jai neduota suprasti, kad Vaska savo jaunystės gyvenimą paaukojo jai, kad ji nesudegė gete tik todėl, jog Vaska nepagailėjo savo kojų, o tie, kurie buvo su juo, – savo galvų?

Paskui Vaska dingo...

Tais metais „motina tėvynė" surinko savo sūnus – didvyrius invalidus, atidavusius sveikatą dėl pergalės, ir išsiuntė juos į rezervatus tolimose salose, kad nedarkytų gražaus sostinės veido. Visi jie ten pamažu ir išmirė...

O per sotų ir turtingą Miuncheną vaikščioja minios sočių ir laimingų gyventojų, tarp kurių – nuprausti, prižiūrėti ir patenkinti invalidai. Galbūt kuris nors tada, keturiasdešimt pirmaisiais, numetė Vaskai po kojom lemtingąją granatą. Visko jie turi daug, bet gyvenimas įtemptas kaip styga. Vyrų veiduose mintys: jie iškėlė sau uždavinį (kokį, suprantama, aš nežinau) ir nesustodami jį vykdo. Stipri tauta. Dirba kaip žvėrys. Tiksliai, tvarkingai, puikiai mokėdami ir žinodami, ką daro. Blogą darbą prilygina savigarbos stokai. Nepakenčia netvarkos, niekalo... Neretai pamatysi papilkėjusius, pavargusius žmones, dirbančius vėlų vakarą... Bet mėgstančius viską pasverti ir godžius. Gatvėse daugybė dainininkų, muzikantų. Jauti, kad dauguma jų tikri profesionalai, neradę darbo. Dainuoja ir muzikuoja nuostabiai. Praeiviai klausosi, žavisi... ir nieko nemeta į kepurę, padėtą priešais muzikantą.

Vėlai vakare, kai vėjas drebė šlapią sniegą tuščioje, bet šviesų nutviekstoje gatvėje, išgirdau fleitos garsus. Tai buvo Bethoveno „Eliza" – iš švelnumo nuausta melodija. Tarpduryje sėdėjo muzikantas juodais akiniais, susikūprinęs, pamėlęs nuo šalčio, o šalia jo kažkas judėjo. Aš šalia pamačiau į vatinę antklodę suvyniotą šuniuką. Jo galva ištikimai gulėjo ant šeimininko kelio, o juodose akyse atsispindėjo beveik žmogiškas liūdesys, kančia ir begalinis nuovargis. Tolėliau po vartų arka įsikūrė siaubingai purvinų barzdotų vaikinų kompanija. Jų palydovės gėrė vyną iš didelių butelių sėdėdamos

tiesiog ant šaligatvio. Jie visi taip šaukė, o jų tokie pat purvini šunys taip šiepė dantis į apkirptus, manieringus pudelius ir bolones, vaikščiojančius su padoriais piliečiais. Kas jie, šie vaikinai? Aš nežinau. Už kampo prie manęs priėjo nuostabi penkiolikos metų, puikiai apsirengusi ir švari mergaitė.

– Einam su manimi, aš jums parodysiu tūkstantį ir vieną naktį!

– Patikėk mergaite, aš tau tinku į senelius!

– Tuo labiau bus jums įdomu! Eime, tėtuši! (Vati)

Šalia naktinės kavinės vaikšto užpakaliais viksintys „narkopedai".

Pro visomis vaivorykštės spalvomis besikeičiančiomis šviesomis apšviestas duris sklinda kurtinanti ritminga muzika. Čia žaidimų automatų salė. Užeinu. Čia ir jūrų mūšis, ir laukinių gyvūnų medžioklė, automobilių lenktynės ir tiesiog ruletė. Viskas griaudėja ir žybsi. Kampe stovi muliažas – nuoga boba. Atrodo tarsi gyva, padaryta antgamtiškai tiksli jos kopija. Šypsodamasi ji rankos mostu kviečia įeiti pro duris. O čia, pasirodo, sekso reikmenų parduotuvė. Nešvankybė visomis pozomis: paveikslai, skaidrės, žurnalai, kino juostos. Čia jūs už nedidelę kainą galite nusipirkti pripučiamą guminę lėlę, kuri viską moka ir viską gali, be to, turi 120 ir 220 voltų perjungiklį... Įmetę markę į automato plyšį, gaunate penkias minutes spalvotos, įgarsintos pornografijos. Superseksas, dviese, trise, šešiese, viršuje, apačioje, žemyn galva ir net ant motociklo. Net mano paskutinieji plaukai ant galvos pradeda judėti, širdis daužosi, darosi bloga ir atgrasu... ir aš pagarbiai prisimenu mūsų sovietų valdžią, kuri už tai be ilgų kalbų ir ilgam sodina į kalėjimą!

Išlekiu į gatvę ir gaudau šviežio oro gurkšnį. Kitoje pusėje didžiulė senovinė bažnyčia, visai netoliese, tereikia žingtelėti keletą žingsnių. Kaip simboliška! Viskas mūsų gyvenime susipina, išaukštinimas ir nuopuolis, gėris ir blogis, švara ir purvas! Už varinės rankenos, panašios į mažą sparnuotą angelą, traukiu sunkias duris. Mane apgaubia bažnyčios tyla ir vėsa. Čia prieblanda, žmonių nedaug, jie sėdi ant suoliukų, paskendę savo mintyse. Labai toli priekyje virš altoriaus švyti ryškiai apšviestas Nukryžiuotasis. Jis užburia, išveja iš sielos sunkiai suvokiamą nerimą, kuris ir atvedė mane į šiuos Dievo namus.

Įėjimo dešinėje nedidelėje koplytėlėje ryškiai dega šimtai nedidelių lempučių. Įdėję keletą monetų į aukų dėžutę vokiečiai palieka jas vietoje žvakių. Šiek tiek aukščiau, sienos nišoje Dievo motinos statula. Mane apima ramybė. Ši bažnyčia ne mūsų, bet Dievas mūsų vienas... Imu lemputę, uždegu ir mano mažytė baugšti liepsnelė virpa šalia kitų... Vilties, nušvitimo, apsivalymo liepsna... Pakeliu akis ir pamatau šviesų Dievo Motinos veidą...

Padėk mums, paklydėliams, skaisčiausioji Dievo Motina! Apvalyk nuo pykčio iškankintas mūsų sielas...

BAIGIAMASIS ŽODIS

Didžiausia dalis šio rankraščio atsirado 1975 metų rudenį. Į jį buvo sudėti 311-osios šaulių divizijos mūšių dienoraščiai, parašyti 1943 metais, bei skyrius „Sapnas“ – 1945-aisiais. Dar keletas neesminių detalių pridėta įvairiose vietose jau vėliau. Iš esmės visi šie užrašai – tai septintojo dešimtmečio atšilimo vaikas, kai šarvai, kaustę mūsų sielas, pradėjo eižėti. Šie užrašai buvo nedrąsi minčių ir jausmų, ilgai besikaupusių pasąmonėje, išraiška. Parašyti ne skaitytojui, o sau, jie buvo tarsi tam tikra vidinė emigracija, protestas prieš tada vyravusį ir iki šiol išlikusį urapatriotinį karo vaizdavimą.

Po daugelio metų perskaitęs rankraštį, aš nustebau pamatęs, kaip švelniai pavaizduoti karo įvykiai. Karo siaubas užglostytas, patys siaubingiausi jo epizodai tiesiog nepaminėti. Viskas atrodo daug taikiau nei 1941–1945 metais. Dabar šiuos atsiminimus parašyčiau visiškai kitaip, nesitvardydamas, daug negailestingiau ir daug atviriau, teisingiau, t.y., kaip buvo iš tikro...1975 metais baimė suminkštino mano plunksną. Išauklėtas sovietų karinės drausmės, kuri už kiekvieną nereikalingą žodį nedelsdama, negailestingai ir žiauriai bausdavo, sąmoningai ir ne visai sąmoningai ribojau save. Matyt, taip visada būdavo praeityje. Iš karto po karų rašyti tiesą apie juos buvo draudžiama, todėl daug kas užsimiršo, o mūšių dalyviai išėjo į nebūtį. Likdavo vien romantika ir naujos kartos viską pradėdavo iš pradžių...

Dauguma sovietinio meto knygų neperžengia ribų, nustatytų „Trumpame VKP(b) istorijos kurse“. Matyt, todėl jos tokios vienodos, tarsi parašytos vieno autoriaus. Dabar karinėje istorinėje literatūroje matomas posūkis į teisingą karo metų vaizdo sukūrimą ir net atsirado tam tikra seno ir naujo konfrontacija. Atsiminimais apie karą visai nenorėjau įsijungti į šią kovą. Tenorėjau tiesiog šiek tiek pakelti tamsiąją karo pusę slepiančią uždangą ir leisti nors viena akimi į ją pažvelgti.

Visapusiška to, kas ten slepiasi, analizė – ne mano jėgoms. Tam reikalingas žmogus, puikiai žinantis faktus, galiūnas intelektualas, profesionalas, o ne mėgėjas. Solženycino masto žmogus, nes karas ne mažiau sudėtingas, o, ko gera, dar sudėtingesnis nei Gulagas.

Šiame rankraštyje aš aptariau vien savo problemas. Grįžęs žaizdotas, kontūzytas ir prislėgtas iš karo, negalėjau su visu tuo susitvarkyti. Tuo metu nebuvo sampratos, panašios į „Vietnamo sindromą“ ar „Afganistano sindromą“, ir mūsų negydė psichologai. Kiekvienas gelbėjosi kaip įstengė. Vienas gėrė degtinėlę, kitas, kare praradęs moralines vertybes, tapo banditu. Buvo ir tokių, kurie mušėsi į krūtinę ir keik-

Mūšio lauke surinkti karių palaikai.

Šiems Raudonosios armijos kariams pasisekė – liko gyvi.

damiesi reikalavo motinos tiesos... Jie greitai iškeliaudavo gydytis į Gulagą. Stalinas gerai mokėjo istoriją ir žinojo, kad 1812 metų Tėvynės karas išugdė dekabristus...

Gelbėjausi dirbdamas ir vėl dirbdamas, o kai baisūs sapnai man neleisdavo gyventi, mėginau jais atsikratyti išliedamas nepakeliamą širdperšą popieriuje. Suprantu, kad mano užrašai gali atrodyti kaip labai išsigandusio berniūkščio išpažintis...

Beveik tris dešimtmečius niekam nerodžiau šių užrašų, laikiau juos tiesiog asmeniniais. Neseniai neatsargiai leidau juos perskaityti vienam pažįstamam, ir tai buvo lemtinga klaida. Rankraštis pradėjo keliauti iš rankų į rankas. Man neliko nieko kita, kaip leisti jį išspausdinti. Ir vis dėlto manau, kad to daryti nereikėjo: jo puslapiuose buvo pernelyg daug purvo.

Karas – pati purviniausia ir šlykščiausia žmonijos veikla, ištraukianti iš mūsų pasąmonės gilumos visus žemiausius instinktus. Kare už žmogaus nužudymą esame ne baudžiami, o gauname apdovanojimą. Per šimtmečius žmonijos sukurtas vertybes galime ir privalome griauti, deginti, pjaustyti, sprogdinti. Žmogų karas paverčia piktu gyvuliu, kuris žudo, žudo...

Baisiausia, kad žmonės negali gyventi be karo. Vos baigę vieną, jie tuojau ima rengtis kitam. Per amžius žmonija sėdėjo ant parako statinės, o dabar persėdo ant atominės bombos. Baisu pagalvoti, kas iš to bus. Aišku viena – rašyti atsiminimų nebus kam...

Ir štai šis rankraštis virsta knyga.

Nesmerkite manęs pernelyg griežtai...

LEIDYKLA BRIEDIS PRISTATO

SERIJA: II PASAULINIS KARAS

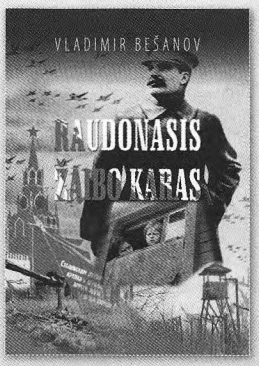

Vladimir Bešanov
„Raudonasis žaibo karas“
Žymus Baltarusijos publicistas ir istorikas Vladimiras Bešanovas argumentuotai, išsamiai ir įtaigiai aprašo Lietuvos bei kitų Baltijos šalių, Lenkijos ir dalies Rumunijos okupavimo mechanizmą. Remdamasis akivaizdžiais faktais V. Bešanovas demaskuoja ir mūsų dienomis Rusijos valdžios aktyviai skleidžiamą okupacijos neigimo melagingumą.

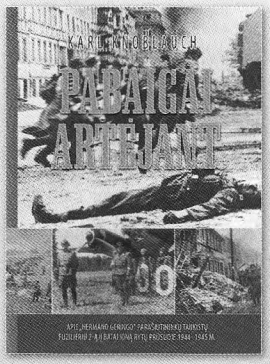

Karl Knoblauch
„Pabaigai artėjant“
Unikalus „Hermano Geringo“ parašiutininkų tankistų fuzilierių bataliono kario dienoraštis. Atviri karo baisybių Rytų Prūsijoje pasakojimai. 1944 m. spalio mėn. K. Knoblauchas kovojo netoli Nemirkiemio, kuriame Raudonosios armijos kariai žvėriškai iššudė taikius civilius viso kaimo gyventojus.

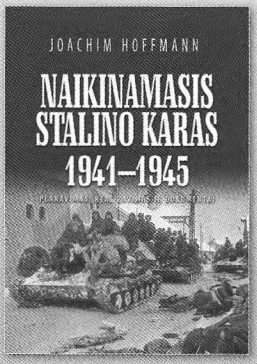

Joachim Hoffmann
„Naikinamasis Stalino karas. 1941–1945“
Šioje knygoje niekam nepavyko aptikti klaidų ar netikslumų, todėl jos nebuvo įmanoma moksliškai paneigti bei nepastebėti. Hofmanas vienas iš ryškiausių Vokietijos istorijos mokslo atstovų patvirtinantis postulatą, kad Antrasis pasaulinis karas vyko tarp dviejų nusikalstamų režimų: Stalino Sovietų Sąjungos ir Hitlerio Vokietijos.

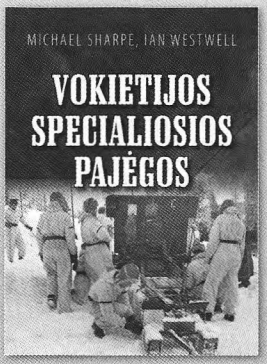

Michael Sharpe, Ian Westwell
„Vokietijos specialiosios pajėgos“
Pirmoje knygos dalyje „5-oji kalnų šaulių divizija“ pasakojama apie pirmuosius vokiečių specialiųjų padalinių sukūrimo žingsnius, mūšius, operacijas ir kovas įvairiuose frontuose. Antroje knygos dalyje „Brandenburgiečiai“ pasakojama apie abvero (Vokietijos kariuomenės žvalgybos) suformuotą įvairiatautį slaptųjų pajėgų būrį. Antrojo pasaulinio karo pradžioje keletą operacijų jis įvykdė ir Lietuvoje...

Planuojama išleisti
2013

SIMON DUNSTAN
IAN WESTWELL
SĄJUNGININKŲ SPECIALIOSIOS PAJĖGOS
(Allied Special Forces)

Simon Dunstan, Ian Westwell
„Sąjungininkų specialiosios pajėgos“
Knyga pasakoja apie sąjungininkų – Britanijos bei Jungtinių Amerikos Valstijų specialiosios paskirties komandosų pajėgų sukūrimą. Pirmoje knygos dalyje pateikiama Britanijos specialiosios paskirties pajėgų istorija bei jų vykdytos operacijos įvairiausiose šalyse. Antroje knygos dalyje pasakojama apie JAV reindžerius – specia-liosios paskirties pajėgas, jų sukūrimo istorija, amuniciją, ginkluotę bei operacijas ir kovos veiksmus Antrojo pasaulinio karo metais...

HEINZ GUDERIAN
KAREIVIO ATSIMINIMAI
(Erinnerungen eines Soldaten)

Heinz Guderian
„Kareivio atsiminimai“
Savo memuaruose H. Guderianas pasakoja apie stambiausių karinių operacijų planavimą Hitlerio būstinėje ir sausumos kariuomenės vyriausiosios vadovybės (OKH) štabe, ginčus ir tarnybinių santykių peripetijas. Knygos autorius asmeniškai dalyvavo Austrijos anšliuse, kovose Vakarų fronte, lenkų kampanijoje bei Rytų fronte. Šią knygą privalėtų turėti kiekvienas tikras karo istorijos mėgėjas.

SERIJA: MARK SOLONIN

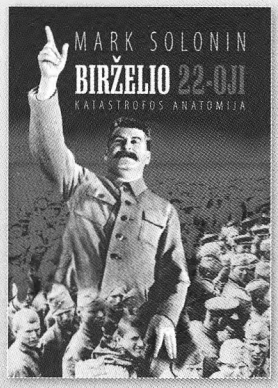

Mark Solonin
„Birželio 22-oji: katastrofos anatomija“
Sensacingoje knygoje „Birželio 22-oji: katastrofos anatomija“ naujai nagrinėjamas pradinis hitlerinės Vokietijos ir stalininės Sovietų Sąjungos karo laikotarpis. Autorius, remdamasis dokumentais ir skaičiais, oponuoja tradicinei Antrojo pasaulinio karo sovietinei istoriografijai, griauna senus propagandos mitus.

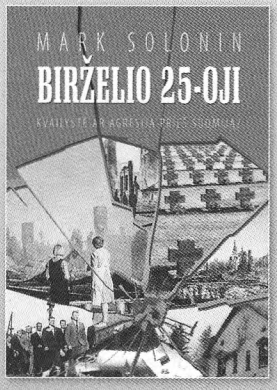

Mark Solonin
„Birželio 25-oji: kvailystė ar agresija prieš Suomiją“
Marko Solonino knygoje pirmiausia apžvelgiamas 1939–1940 m. Žiemos karas, prisimenamas nepaprastas suomių tautos ryžtas ginant savo valstybę. Toliau detaliai nagrinėjamas 1941–1944 m. vykęs SSRS–Suomijos karas, dar vadinamas Jatkasota (liet. – Tęstinis karas). Sovietiniais laikais šis karas buvo „užmirštas“ ar net „nežinomas“.

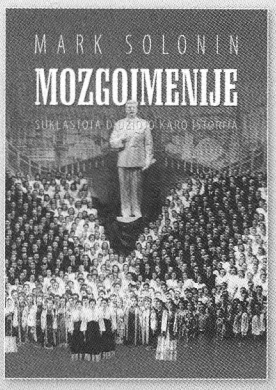

Mark Solonin
„Mozgoimenije. Suklastota Didžiojo karo istorija“
Marko Solonino knygoje paprastai ir aiškiai atskleidžiamos Antrojo pasaulinio karo karinės-istorinės falsifikacijos.
Autoriaus teigimu, pastaraisiais metais atsiradęs „politinių klastočių“ žanras, plačiai ir nevaržomai platinami grafomaniški rašiniai yra labai pavojingi visuomenei.

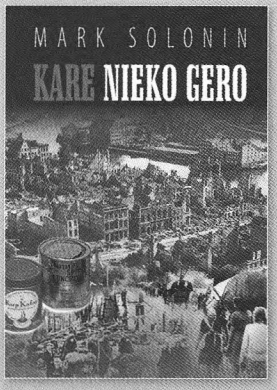

Mark Solonin
„Kare nieko gero“
M. Solonino knygoje pateikiama informacija apie Antrojo pasaulinio karo prielaidas bei sunkius padarinius, kuria remiantis išryškėja nacistinio ir stalininio režimų panašumai. Knygoje minimas Lietuvos vardas, įvykiai, rutuliojęsi karo metais mūsų kaimynystėje – Mažojoje Lietuvoje – Rytų Prūsijoje.

MARK SOLONIN

KATASTROFOS CHRONOLOGIJA

(Хронология катастрофы)

Planuojama išleisti
2013

Mark Solonin. „Katastrofos chronologija“

Žlugo mitas, kad sovietų aviacija buvo sutriuškinta pirmosiomis karo dienomis...

Žlugo mitas, kad buvo sunaikinti 1500 lėktuvų...

Žlugo mitas, kad Sovietų šalis buvo užpulta netikėtai...

Pirmą kartą publikuojami SSRS štabo dokumentai – žemėlapiai, sovietų aviacijos dislokacijos planai, raportai...

Rusų istorikas M. Soloninas galutinai nuplėšia paslapties skraistę nuo pirmųjų karo dienų, sutriuškina ir šiandien dar gyvą sovietinę istoriografiją.

E. KNYGYNAS
LEIDĖJO KAINOMIS
www.briedis.eu

Nikolaj Nikulin
Ni-128 Atsiminimai apie karą. – Vilnius: Briedis [2013]. – 248 p.

978-9955-26-424-8 UDK 940.53(093.3)

Nikolaj Nikulin

Atsiminimai apie karą

Vertėjas Rimvydas Užukukis
Redaktorius Vytautas Leščinskas
Iliustracijas parinko Rimvydas Užukukis
Viršelio dailininkas Ramūnas Gedutis
Maketuotojas Marius Čeponis

Išleido leidykla „Briedis“,
Parodų g. 4, LT-04133 Vilnius, Lietuva, e. knygynas: www.briedis.eu, info@briedis.lt

Spausdino UAB „BALTO print“,
Utenos g. 41A, LT-08217 Vilnius, Lietuva, www.baltoprint.com, info@baltoprint.com

Jei iliustracijų autoriai pareikštų savo teises,
esame pasirengę vykdyti visus pagrįstus reikalavimus.

Šios knygos autorius – Nikolajus Nikulinas (1923-2009), – Rusijos meno akademijos narys-korespondentas, profesorius, Ermitažo ir Peterburgo meno akademijos istorikas parašęs daugiau nei 160 straipsnių, knygų, vadovėlių apie meno istoriją.

Antrajame pasauliniame kare keturis kartus sužeistas, nuėjęs sunkų kario kelią nuo Leningrado iki Berlyno, apdovanotas daugybe ordinų ir medalių buvęs sovietų karys.

N. Nikulino atsiminimai Rusijoje sulaukė ir palankių, ir priešiškų vertinimų, prosovietinės jėgos pasipiktino „švento" sovietų kario paveikslo juodinimu... Autorius atvirai rašo apie karo niekšybes, nusikaltimus Vokietijoje, sovietų karininkų požiūrį į kareivį, kurį galima būtų apibūdinti trimis žodžiais: „Pirmyn! Tavo motiną...! ir sako:

„...Dabar šiuos atsiminimus parašyčiau nesitvardydamas, daug negailestingiau ir dar atviriau...

1975 metais baimė suminkštino mano plunksną. Išauklėtas sovietų karinės drausmės, kuri už kiekvieną nereikalingą žodį nedelsdama, negailestingai ir žiauriai bausdavo, sąmoningai ir nesąmoningai ribojau save...".

KNYGŲ SERIJA

„II PASAULINIS KARAS"

1. Vladimir Bešanov. Raudonasis žaibo karas
2. Karl Knoblauch. Pabaigai artėjant
3. Joachim Hoffmann. Naikinamasis Stalino karas. 1941–1945
4. Michael Sharpe, Ian Westwell. Vokietijos specialiosios pajėgos
5. Nikolaj Nikulin. Atsiminimai apie karą
6. Simon Dunstan, Ian Westwell. Sąjunginikų specialiosios pajėgos
7. Heinz Guderian. Kareivio atsiminimai

E. KNYGYNAS
LEIDĖJO KAINOMIS
www.briedis.eu

LEIDYKLA - PUBLISHERS
BRIEDIS

ISBN 978-9955-26-424-8